

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
FILOSOFIJOS IR ANTROPOLOGIJOS KATEDRA

**JAUNUOLIŲ NEPAKANTOS NUOSTATŲ RAIŠKA:
AUTORITARIZMAS, RASIZMAS, SEKSIZMAS IR
HOMOFOBIA**

Magistro darbas
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Magistro darbo autorė Indrė Šulcaitė.....

Vadovė doc. dr. Natalija Mažeikienė.....

Recenzentas prof. habil.dr. Jonas Ruškus.....

Šiauliai, 2009

SANTRAUKA

Indrė Šulcaitė

„Jaunuolių nepakantos nuostatų raiška: autoritarizmas, rasizmas, seksizmas ir homofobija“

Magistro darbas.

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką, tarpusavio ryšį ir socioedukacinių veiksnių įtaką jų raiškai, Šiaulių miesto studentų (Šiaulių universiteto, Šiaulių kolegijos) ir moksleivių (Šiaulių profesinės mokyklos) tarpe. Tyrimo instrumentas (autoritarizmo, autoritarinės šeimos struktūros, rasizmo, seksizmo, homofobijos skalės ir socioedukacinių faktorių blokas) - autorės sukurtas nepakantos nuostatų raiškos matavimo klausimynas - anketa.

Magistro darbe, remiantis Lietuvos ir užsienio mokslinės literatūros analize, išanalizuotas nepakantos nuostatų kaip psichosocialinio reiškinių konstruktas, atskleidžiant jo sampratą, struktūrą ir raiškos ypatumus; atskleista autoritarinių, rasistinių, seksistinių ir homofobiškų nuostatų raiška Šiaulių miesto jaunuolių populiacijoje, tarpusavio koreliaciniai ryšiai bei socioedukacinių veiksnių įtaka nuostatų raiškai.

Tyrimas patvirtina autorės suformuluotą mokslinio tyrimo hipotezę, kad tarp visų nepakantos nuostatų yra teigiamas ryšys. Taip pat, pasitvirtino ir antroji hipotezė, kurioje teigiama, jog socialinių ir edukacinių faktorių įtaka nepakantos formų raiškai yra reikšminga.

Raktiniai žodžiai: *tolerancija, nepakantos nuostatos, autoritarizmas, rasizmas, homofobija, seksizmas, nuostatų matavimas.*

SUMMARY

Indrė Šulcaitė

"Expression of intolerance attitudes of youth: authoritarianism, racism, sexism and homophobia".

Master's Paper.

The aim of this paper is to ascertain expression of intolerance attitudes of youth, their interplay and influence of socioeducational factors for attitudes expression in Siauliai University, Siauliai College and Siauliai professional school students population. The instrument of research (authoritarianism, authoritarian structure of the family, racism, sexism, homophobia scales and socioeducational factors unit) – attitudes measure questionnaire created by the author.

By analyzing the foreign and local academical literature analyzed the intolerance attitudes as the psychosocial phenomenon construct, identifying the concept, structure and expression features; revealed the expression of the authoritarian, racist, homophobic and sexist attitudes of

the youth population in the city of Siauliai, intercorrelation links and influence of socioeducational factors for attitudes expression

The study author confirmed the research hypothesis, that between all intolerance attitudes there are positive link. Also confirmed the second hypotesis, which states that the social and educational factors influence is significant for intolerance attitudes expression.

Key words: *tolerance, intolerance attitudes, authoritarianism, racism, homophobia, sexism, measure of attitudes.*

TURINYS

ĮVADAS	6
1. NEPAKANTOS NUOSTATŲ KAIP PSICHOSOCIALINIO REIŠKINIO TEORINIAI ASPEKTAI.....	11
1.1. Tolerancijos sąvokos interpretacijos	11
1.2. Tolerancijos sąvokos vartojimas mokslinėje literatūroje	12
1.3. Tolerancijos ribos ir nepakantos formos	14
1.3.1. Autoritarizmas kaip psichosocialinis reiškinys	16
1.3.1.1. Autoritarizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas	16
1.3.1.2. Empirinių autoritarinės asmenybės tyrimų apžvalga.....	20
1.3.2. Rasizmas kaip psichosocialinis reiškinys	23
1.3.2.1. Rasizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas.....	23
1.3.2.2. Rasistinių nuostatų empirinių tyrimų apžvalga	26
1.3.3. Seksizmas kaip psichosocialinis reiškinys	31
1.3.3.1. Seksizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas	31
1.3.3.2. Seksistinių nuostatų empirinių tyrimų apžvalga.....	35
1.3.4. Homofobija kaip psichosocialinis reiškinys	38
1.3.4.1. Homofobijos kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas.....	38
1.3.4.2. Homofobiškų nuostatų empirinių tyrimų apžvalga	40
2. ŠIAULIŲ MIESTO JAUNUOLIŲ NEPAKANTOS NUOSTATŲ RAIŠKOS EMPIRINIS TYRIMAS	45
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	45
2.1.1. Rasizmo (R) skalė.....	46
2.1.2. Homofobijos (H) skalė	47
2.1.3. Seksizmo (S) skalė	48
2.1.4. Autoritarizmo (A) skalė.....	48
2.1.5. Autoritarinės šeimos struktūros (AŠ) skalė.....	49
2.2. Tiriamųjų demografinės charakteristikos	50
2.3. Nepakantos nuostatų konstrukto identifikavimas.....	52
2.3.1. Duomenų validavimas ir faktorių identifikavimas	52
2.3.2. Rasizmo, homofobijos, seksizmo, autoritarizmo ir autoritarinės šeimos struktūros skalių tarpusavio statistiniai sąryšiai	64
2.4. Nepakantos nuostatų raiška Šiaulių miesto jaunimo tarpe	66
2.5. Demografinių kintamųjų įtaka jaunuolių nepakantos nuostatų raiškai	75

2.5.1. Rasizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai.....	77
2.5.2. Homofobijos konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai...	81
2.5.3. Seksizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai	88
2.5.4. Autoritarizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai .	97
2.5.5. Autoritarinės šeimos struktūros konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai	107
IŠVADOS.....	113
REKOMENDACIJOS	117
NAUDOTA LITERATŪRA	119
PRIEDAS NR. 1 Autoritarismus-Skala.....	133
PRIEDAS NR. 2 Bendrojo Autoritarizmo skalė	135
PRIEDAS NR. 3 Autoritäre Familienstruktur.....	137
PRIEDAS NR. 4 Autoritarinės šeimos struktūros skalė	138
PRIEDAS NR. 5 Color-Blind Racial Attitudes Scale	139
PRIEDAS NR. 6 Prejudice Scale	140
PRIEDAS NR. 7 The Attitudes toward Feminism Scale	141
PRIEDAS NR. 8 Seksizmo skalė	142
PRIEDAS NR. 9 Homophobia Scale	143
PRIEDAS NR. 10 Homofobijos skalė.....	144
PRIEDAS NR. 11 Rasizmo skalė.....	145
PRIEDAS NR. 12 Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ klausimynas	146
PRIEDAS NR. 13 Tyrimo instrumentas	149

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Tolerancija – viena iš svarbiausių demokratinės visuomenės vertybių. Šiuolaikinės ugdymo filosofijos požiūriu tolerancija laikytina esminiu visos švietimo sistemos principu. UNESCO bei ES dokumentuose ypač pabrėžiama tolerancijos reikšmė atviros, demokratinės visuomenės sėkmingai raidai. Lietuvoje švietimas taip pat grindžiamas pagrindinėmis tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis. Įvairiuose Lietuvos ugdymą reglamentuojamuose dokumentuose – Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) ir Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrose programose (2003, 2008) – formuluojami ugdymo tikslai, orientuojantys į bendrųjų vertybinių nuostatų ugdymą: pagarbą sau ir kitam; tolerantišką požiūrį į fizinius, religinius, socialinius, kultūrinius žmonių skirtumus; pagarbą demokratijos vertybėms; rūpinimąsi kitais, neabejingumą viskam, kas vyksta šalia. Tokiu būdu siekiama ugdyti jaunąjį pilietį, kuris gerbia ir toleruoja įvairių kultūrų, socialinių ir amžiaus grupių abiejų lyčių žmones, žino savo ir kitų teises ir pareigas, suvokia save kaip bendruomenės ir visuomenės narį.

Visuomenė nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikto tyrimo duomenimis, maždaug 80 proc. Lietuvos gyventojų laiko save tolerantiškais, tačiau atskirų faktų ir reiškinių stebėjimas leidžia daryti išvadą, kad tolerancija vis dar nėra būdingas bruožas lietuviams - visuomenėje pakankamai dažnai užfiksuojama nepakantumo apraiškų. Kovo 11-ąją sostinės Gedimino prospektu pražygiavo skustagalvių kolona, skanduoianti „Lietuva lietuviams“; balandį Vilniaus centre buvo užpulta tamsiaodė pop dainininkė Berneen; žiniasklaidoje gėjai dažniausiai vaizduojami persirengę įvairiais karnavaliniais kostiumais, specialiais figūrą išryškinančiais apdarais ir taip formuojama neigiama nuostata. Straipsnių publikacijos elektroninėje žiniasklaidoje minėtomis temomis susilaukia žymiai daugiau neigiamos (diskriminuojamos) reakcijos negu teigiamų komentarų, kas taip pat byloja apie lietuvių nepakantumą. Valstybinės institucijos taip pat dažnai pažeidžia lygias galimybes: vėl prabilta apie neutralių moterų pavardžių panaikinimą; svarstomas projektas, kuriuo siekiama apriboti informacijos apie homoseksualius santykius sklaidą.

Lietuvoje atlikti tyrimai, taip pat užfiksuoja nepakantos nuostatas. Teigiama, kad Lietuvos gyventojų nuostatos šeimos atžvilgiu modernėja, tačiau jos dar nepakeitė Lietuvos gyventojų elgesio; didžioji dalis Lietuvos gyventojų yra vis dar labai homofobiški (Sprindžiūnas, 2004; Reingardė, Tereškinas, Zdanevičius, 2007); Lietuvos visuomenės nepakantumas kitoms grupėms yra apskritai santykinai aukštesnis nei kitose šalyse, o rasizmo ir ksenofobijos apraiškų Lietuvoje ateityje tik daugės (Leončikas, 2007); taip pat, dauguma Lietuvos gyventojų, neatsižvelgiant į jų

amžių, palaiko autoritarinį lyderį, kurio nevaržo nei parlamentas, nei rinkimai (Ramonaitė, 2008).

Nepakantos nuostatos yra plačiai tiriamos pasaulyje ir Lietuvoje. Vieni iš žymiausių autoritarizmo tyrimų autorių - Adorno (1985) ir Altemeyer (1981, 1988). Lietuvoje autoritarinės asmenybės tyrimus publikavo Merkys, Mažeikienė ir Gribačiauskas (Mažeikienė 2001; Mažeikienė, Merkys, 2002; Gribačiauskas, 2003; Gribačiauskas, Merkys, 2003). Rasistinių nuostatų tyrimų plotmėje minėtina daug užsienio autorių (Kinder, Sears, 1981; McConahay, 1978; Pettigrew, Meertens, 1995, 1998; Katz, Hass, 1988; Dovidio at al, 1996), tačiau pasigendama konkrečių tyrimų Lietuvoje. Tarp seksistinių nuostatų tyrėjų užsienyje, išsiskiria Spence, Helmreich (1972) ir Smith, Ferree, Miller (1975), kurie tyrė lyčių vaidmenų tradicines nuostatas. Tuo tarpu Lietuvoje didžiausias dėmesys skiriamas diskriminacijos raiškiai valstybės institucijose bei visuomeniniame sektoriuje (Valackienė, Krašenkienė, 2007) ir lyčių lygybės problematikai Lietuvoje (Juraitė, Zdanevičius, 2004). Žymiausi homofobijos tyrimų autoriai užsienyje – Herek (1988); LaMar, Kite (1998) bei Morison ir Morison (2005). Pastaruoju metu padaugėjo atliekamų tyrimų homofobijos nuostatų erdvėje ir Lietuvoje. Tiriama homoseksualių žmonių socialinė atskirtis Lietuvoje (Zdanevičius, 2007), gėjų ir lesbiečių diskriminacijos darbe patirtys (Reingardė, Zdanevičius, 2006), Vilniaus lyčių studijų centre atlikta apklausa „Homofobija ir akademinis jaunimas“ (Jankauskaitė, 2002).

Sociologiniu ir psichologiniu aspektu dažnai analizuojamos nepakantumo nuostatų giluminės priežastys, kurios lemia netoleranciją kitos rasės, tautybės ar etninės mažumos žmonių, homoseksualų atžvilgiu, ar įtakoja nevienodą vyrų ir moterų padėties traktavimą visuomenėje, tokiu būdu apribojant pilietines teises. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad nepakantumas gali būti laikomas nematomojo ugdymo (*hidden curriculum*), socialinės, pedagoginės ir psichologinės sąveikos ugdymo procese rezultatu, pasigendama tyrimų edukologijos plotmėje. Trūksta žinių apie socioedukacinių veiksnių (lyties, pažangumo ir elgesio mokykloje, mokymosi įstaigos, tėvų išsilavinimo bei veiklos ir t.t.) įtaką nepakantos nuostatų raiškiai, kas leistų teikti rekomendacijas diferencijuotam ugdymui visose mokymo įstaigose.

Taip pat, Lietuvoje pasigendama tyrimų, kurie analizuotų nepakantos nuostatų tarpusavio ryšį. Remiantis teorinėmis prielaidomis teigiama, kad nepakanta yra vientisa nuostatų konsteliacija. Užsienio autorių atlikti empiriniai tyrimai rodo, kad rasizmas glaudžiai koreliuoja su homofobija (Marcus at al, 2003), seksizmu (Henley, Pincus, 1978) ir autoritarizmu (Duriez, Van Hiel, 2002); yra teigiamas ryšys tarp seksizmo ir homofobijos (Ogletree, Harper, 2006; LaMar, Kite, 1998); homofobija koreliuoja su autoritarizmu (Herek, 1988; Redfering, 1979). Tačiau Lietuvoje retai bandoma tai nuodugniau empiriškai tirti. Daugelis anksčiau minėtų tyrėjų, nepakantos nuostatų (autoritarizmo, rasizmo, seksizmo, homofobijos) konstruktus analizuoja

atskirai, be tarpusavio sąsajų. Tolerancijos profilių tyrimai jungia šiuos konstruktus į vieną, tačiau neanalizuoja kaip jie susiję vienas su kitu. Dėl to, iškyla poreikis ištirti, ar iš tiesų nepakanta yra vientisas darinys, kas taip pat būtų naudinga tobulinant ugdymo turinį nepakantos nuostatų mažinimo aspektu, diferencijuojant ugdymo ir resocializacijos strategijas priklausomai nuo nepakantos tipo, psichosocialinio konstrukto (autoritarizmas, rasizmas, seksizmas, homofobija.).

Tyrimo tikslas. Išsiaiškinti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką, tarpusavio ryšį ir socioedukacinių veiksnių įtaką jų raiškai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis mokslinių teorijų ir kitų autorių atliktų empirinių tyrimų analize, išsiaiškinti nepakantos nuostatų (autoritarizmo, rasizmo, seksizmo, homofobijos), kaip psichosocialinių konstrukto, apibūdinimą, vidinę struktūrą (dimensijas), kokybinę raišką, jų tarpusavio ryšį ir socioedukacinių veiksnių įtaką nepakantos formų raiškai.
2. Pasitelkus apklausos raštu metodą ir taikant nepakantos nuostatų raiškos matavimų skales (autoritarizmo, autoritarinės šeimos struktūros, rasizmo, seksizmo ir homofobijos), ištirti Šiaulių jaunimo nuostatų raišką, nepakantos formų tarpusavio ryšį ir edukacinių bei socializacijos veiksnių įtaką nepakantos formų raiškai.
3. Remiantis gautais rezultatais, suformuluoti rekomendacijas jaunimo tolerancijos ugdymui ir resocializacijai.

Tyrimo problemos:

- a. Kaip hipotetiškai konstruojamas nepakantos formų ryšys empiriškai pasireiškia Lietuvos jaunimo populiacijose?
- b. Kokie socializacijos ir ugdymo veiksniai įtakoja nepakantos nuostatų raišką?

Tyrimo objektas. Jaunuolių nepakantos nuostatų (autoritarizmo, rasizmo, seksizmo, homofobijos) raiška ir socioedukacinis formavimasis.

Tyrimo dalykas. Nepakantos nuostatos.

Tyrimo hipotezės:

1. Tarp visų nepakantos nuostatų yra teigiamas ryšys.
2. Remiantis literatūros analize ir kitų mokslininkų atliktais tyrimais, atskirų socialinių ir edukacinių faktorių (pvz., lyties, išsilavinimo, pažangumo, tėvų veiklos ir t.t.) įtaka nepakantos formų raiškai yra reikšminga.

Tyrimo metodologija ir metodai:

Tiriant nepakantos nuostatas Lietuvoje, vis dar nėra pakankamai kiekybinių matavimo tyrimų, ypač mažai taikomos atskirus konstruktus matuojančios skalės (trumpi klausimynai, aprėpiantys pagrindines tiriamo konstruoto dimensijas). Norint atskleisti jaunuolių autoritarizmo,

rasizmo, homofobijos ir seksizmo nuostatų kiekybinę raišką, tarpusavio ryšį ir socioedukacinių veiksnių įtaką joms, šiame magistro darbe nuspręsta remtis nepakantos nuostatoms tirti skirtais tyrimo instrumentais. Kiekybinis tyrimas, kuris remiasi matavimo, priežastingumo nustatymo, apibendrinamumu ir pakartojamumu, leidžia atskleisti su tam tikru tikslumo laipsniu skirtumus tarp žmonių charakteristikų. Koreliacinės analizės matavimas leidžia įvertinti santykio tarp nepakantos nuostatų konstruktų ir socioedukacinių kintamųjų laipsnį. Kvantifikacija leidžia tirti didelį skaičių respondentų, kas naudinga norint teikti rekomendacijas visai Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai.

Teoriniai: pedagoginės, psichologinės, sociologinės literatūros mokslinių šaltinių analizė nuostatų raiškos ir matavimo klausimais.

Empiriniai: anketinė apklausa. Tyrimo instrumentas (autoritarizmo, autoritarinės šeimos struktūros, rasizmo, seksizmo ir homofobijos skalės ir socioedukacinių faktorių blokas) sudarytas išanalizavus mokslinę literatūrą bei remiantis kitų užsienio autorių atliktų empirinių tyrimų patirtimi, taikant kitose šalyse sukurtas nepakantumo formų matavimo skales.

Statistiniai: tyrimo duomenims statistiškai apdoroti naudota programinė įranga SPSS 16.0 (Statistical Package for Social Sciences):

1. Patikimumo analizė (Reliability Analysis);
2. Faktorinė analizė (Factor Analysis);
3. Neparametrinis statistinis metodas (Kruskal-Wallis kriterijus, reikšmingumo koeficientas $p \leq 0,05$);
4. Aprašomosios statistikos metodai: dažnių vidurkis, standartinis nuokrypis, koreliacinė analizė.

Tyrimo imtis. Tyrimas atliktas 2009 m. balandžio mėnesį. Iš viso buvo apklausta 174 respondentai. 5 anketos sugadintos ir į tolimesnius tyrimus neįtrauktos. Iš likusių 169 respondentų 103 jaunuoliai mokosi Šiaulių universitete, 33 studentai studijuoja Humanitariniame, 48 Socialinių mokslų ir 22 Technologijos fakultetuose. Šiaulių kolegijoje apklausti 36 respondentai, o Šiaulių profesinėje mokykloje – 30. Tyrimo respondentų grupę sudaro I-o ir II-o kursų moksleiviai bei studentai.

Darbo struktūra ir apimtis. Magistro darbą sudaro įvadas, 2 skyriai; pirmame skyriuje nagrinėjamos nepakantos nuostatos kaip psichosocialinis reiškinybė bei nepakantos nuostatų konstruktų tyrimo aspektai; antrame - Šiaulių miesto jaunuolių autoritarinių, rasistinių, homofobiškų ir seksistinių nuostatų raiška, tarpusavio ryšys bei socioedukacinių veiksnių įtaka jų raiškai; pateikiamos išvados ir rekomendacijos dėl jaunuolių nepakantos nuostatų mažinimo galimybių, literatūros sąrašas, 13 priedų. Darbe pateikta 10 lentelių ir 70 paveikslų. Darbo

apimtis – 160 puslapių. Panaudoti 172 literatūros šaltiniai, iš jų 40 (23 %) - lietuvių kalba ir 132 (77 %) - užsienio kalbomis.

1. NEPAKANTOS NUOSTATŲ KAIP PSICHOSOCIALINIO REIŠKINIO TEORINIAI ASPEKTAI

Gyvename laikmetyje, kai egzistuoja daugybė skirtingai atrodančių, skirtingai besielgiančių, kitoniškai mąstančių individų, gyvename visuomenėje, kurioje gausu skirtybių. Ir tai tampa viena didžiausių žmonijos problemų. Daugeliui „kitokių“ neleidžiama paprasčiausiai būti kitokiu negu daugelis. Šiandien, kur pažvelgsi, visur apstu nepakantos apraiškų. Spauda, televizija, aplinka tik ir skelbia apie dar vieną nepakantumo atvejį kitaip atrodančiam ar besielgiančiam asmeniui. Žmonės vienaip ar kitaip bando išmokti gyventi šiame komplikuotame, įvairiaspalviame pasaulyje, kur kasdien susiduria savas ir svetimas, panašus ar skirtingas, toks ar kitoks. Tokia skirtingų polių jungiamąja grandimi yra tolerancija.

1.1. Tolerancijos sąvokos interpretacijos

Tolerancijos sąvoka į lietuvių kalbą yra atkeliavusi kaip ir daugelis kitų tarptautinių žodžių iš sen. lotynų kalbos (Balčius, 1994). Lotyniškai *tolerantia* reiškia pakantą, kantrybę, atlaidumą, nuolaidumą, sugebėjimą, mokėjimą pakesti, neprieštarauti, nesiginčyti.

Pats terminas tolerancija (*tolerance*) gali būti ir yra nagrinėjamas įvairiais aspektais (Pilkienė, 1987). Kultūrologų, sociologijos ir socialinės filosofijos ar religijotyros darbuose šis terminas yra apibrėžiamas nenutolstant nuo bendrosios tolerancijos prototipo, keičiasi tik jos objektas. Pavyzdžiui, kultūrologai kreipia dėmesį į kultūros elementus ar jos visumos traktavimą, religijotyros darbuose aptariama tolerancija atskirų religinių bendrijų atžvilgiu.

Bendrosios tolerancijos prototipas yra religinė tolerancija (Brown, 1997). Ji kaip filosofinė idėja buvo suformuluota XVI a. aštrių religinių karų laikotarpiu. Vakarų Europoje apie religinę toleranciją prabilta kuomet Vestfalijos sutartis 1648 metais sėkmingai ratifikavo visuotinės katalikų bažnyčios susiskaldymą ir įtvirtino religinius skirtumus tarp valdovų bei tarptautinių apeigų. Nuo to laiko daugiau niekada nebuvo kontroliuojami religiniai įsitikinimai ir dabar asmenys gali garbinti ką tik nori arba nieko

Jau žymiai vėliau, kuomet tolerancija kaip reiškinys dėl tam tikrų istorinių aplinkybių pateko į žymiausių Europos, pvz. XVII-XVIII a. mąstytojų akiratį, ji neapsiribojo vien tik religijos sritimi, bet tapo ir reikšmingu filosofinių bei etinių tyrinėjimų objektu (Balčius, 1994).

Mokslinėje literatūroje daug painiavos kyla kai bandoma aiškinti tolerancijos (*tolerance*) ir pakantos (*toleration*) sąvokas. Galima pastebėti, kad kai kurie autoriai šias sąvokas vartoja tapachiai, o kai kurie jas griežtai skiria. Todėl tikslinga plačiau analizuoti sąvokų tolerancija ir pakantumas vartojimo santykį.

Bandant atskirti toleranciją nuo pakantumo, dažniausiai tolerancija yra įvardijama kaip dorybė, o pakantumas kaip priežastis arba trumpalaikis tolerancijos pasireiškimas. Tolerancijos

ir pakantumo terminai yra atskiriami aiškinant, kad tolerancija yra asmens dorybė, charakterio bruožas, tuo metu, kai pakantumas paprasčiausiai reiškia gebėjimą parodyti toleranciją duotoje situacijoje tam tikru laiku ar tam tikroje vietoje ir nėra skiriamas kaip dorybė ar asmens charakterio bruožas (Shukri, 2008).

Taip pat pakantumas apibrėžiamas kaip socialinių ar politinių praktikų kompleksas, o tolerancija kaip nuostatų kompleksas (Murphy, 1997). Tolerancijos reiškinys yra beveik visuotinai pripažintas ir kritikų ir šalininkų kaip centrinis liberaliai tradicijai, dorybė, artimai surišta su asmens moralės gerbimu.

Lietuvių autoriai (Miniotaitė, 2006; Sprindžiūnas, 2004; Plečkaitis, 1998, Žemaitis, 1992 ir kt.) taip pat linkę šias sąvokas skirti. Minėtų autorių darbuose, pakanta yra įvardijama kaip kasdienės sąmonės sąvoka. Pakanta reiškia, kad nekovoama su tuo, kas vertinama neigiamai, nesistengiama pašalinti veiksmų ar pažiūrų, kurioms nepritariama, priežasties. Tolerancija apibrėžiama kaip filosofijos ir etikos kategorija. Tolerancija – tai principas, skelbiantis, kad kiekvieno žmogaus ir žmonių grupių pareiga – pozityviai vertinti kitus žmones ir jų pažiūras, pripažinti jiems (ir gerbti) teisę turėti kitokias negu mūsų pažiūras, skelbti jas ir laisvai tvarkyti savo gyvenimą.

Tačiau, atidžiau pažvelgus į lotyniškos sąvokos aiškinimą, kuri įvardijama kaip tolerancijos sąvokos prototipas, matoma, kad vienas iš tolerancijos sąvokos siūlomų vertimo variantų yra pakantumas. Oksfordo anglų kalbos žodynas taip pat apibrėžia toleranciją kaip „veiksmas ar toleravimo praktika; pakantumas; laisvė nuo fanatizmo ar perdėto sunkumo kitų elgesio įvertinime; pakantumas; katalikiška dvasia“ (Shukri, 2008).

Tam pritaria ir daugelis mokslininkų, kurie dažniausiai naudoja Vogt (1997) pasiūlytą tolerancijos sąvokos apibrėžimą, kuriame teigiama, kad „tolerancija yra iš anksto apgalvotas susilaikymas kai susiduriama su nemėgstamu objektu, kuris kelia grėsmę, arba kitaip tariant, kurio atžvilgiu turi neigiamas nuostatas – paprastai, kad palaikytų socialinę ar politinę grupę norint išlaikyti harmoniją joje“. Šiame apibrėžime atsispindi ne tik tolerancijos principas, bet ir anksčiau minėtos pakantos sąvokos variacijos. Vogt tolerancijos (o kartu ir pakantos) apibrėžimo populiarumas moksliniuose darbuose, taip pat neabejotinai rodo, kad diskutuotinos sąvokos daugelio paprasčiausiai yra laikomos sinonimais.

1.2. Tolerancijos sąvokos vartojimas mokslinėje literatūroje

Daugelis užsienio autorių nenutolsta nuo lotyniškojo termino aiškinimo ir apie toleranciją kalba panašiai: anot Lamachia (2001), žodis tolerancija reiškia „sugebėjimą klausyti ir pasimokyti iš žmonių, kurie kai kuriais atžvilgiais yra kitokie negu mes“. Osborn (1993) nuomone „Raktas į toleranciją – priimti žmones tokius, kokie jie yra. Būti tolerantiškam kitiems,

reiškia leisti jiems būti kitokiais negu jūs“. Būti tolerantiškam pagal Murphy (1997), reiškia „suprasti, kad žmonės dažnai yra kitokie negu jūs tikėtės“.

Minėti skirtumai galėtų būti odos spalva, religija, lytis, amžius, etniškumas, kultūra ar psichologiniai gebėjimai. Teigiama, kad tolerancija „kitokiems“, vengia konfrontacijos su nelygybės, etikos, rasės, valdžios ir tautiškumo svarstomomis problemomis (Tran, 2005).

UNESCO Tolerancijos Principų Deklaracija, pasirašyta valstybių narių 1995 m. lapkričio 16-ąją, apibrėžia toleranciją kaip „pagarba, pritarimas ir turtingos pasaulio kultūrų, išraiškos formų ir būdo būti žmogumi įvairovės pripažinimas“. Tai toliau sako, kad „toleranciją ugdo žinojimas, atvirumas, bendravimas, minties, sąžinės ir įsitikinimų laisvė“. UNESCO Pareiškimas laiko toleranciją kaip „harmoniją skirtume“ (Shukri, 2008).

Mokslinėje literatūroje (Pratte, 1985; Berčić, 1994) apibrėžiamos trys būtinos tolerancijos sąlygos. Norint pavadinti individo požiūrį „tolerantišku“, turi būti:

1. skirtybė;
2. galimybė skirtybę pašalinti ar jai sutrukdyti;
3. netrukdoma skirtybei egzistuoti.

Pavyzdžiui (Berčić, 1994), pirmą sąlyga: jei A mano, kad B darbas x yra teisingas (ar bent jau mano, kad tai nėra neteisinga), tai nėra nieko, ką A galėjo toleruoti. Antra sąlyga: jei A negali sutrukdyti B darbui x, tai posakis, kad A toleruoja B darbą x neturi jokios prasmės apskritai. Kaip A galėjo toleruoti B, jei jis nesugebėjo sutrukdyti B? Jei įsikišimas neišvengiamas, tai jau realija, o ne tolerancija. Trečia sąlyga: jei A neleistų B daryti x, tai jis netoleruotų B darbo x. Tuo atveju A būtų nepakantus B darbo kryptimi x. Jei yra pasirinkimas ir jei A neįdeda jokių pastangų, kad sutrukdytų B mes galėtume pavadinti jį tolerantišku.

Konkrečiau kalbant, tolerancija turi būti suprasta kaip netrukdytas kitam, nors tolerantiškas asmuo mano, kad tam yra rimtas pagrindas todėl, kad (a) kitų vertybės, išreikštos elgesiu, gyvenimo būdu ar kalba atrodo „neteisingos“, t.y., pavojingos, blogos, amoralios, nenaudingos, iracionalios ir taip toliau, ar (b) todėl, kad atrodo jog, kitų asmeninės savybės (odos spalva, seksualinė orientacija, fizinė išvaizda ir taip toliau) yra atstumiančios ar šlykščios, arba atrodo kaip „žemesnės padėties“ (Nehushtan, 2007).

Atkreiptinas dėmesys, kad tolerancijos sąvoka egzistuoja tik tada, kai kalbama apie ryšius tarp žmonių, kultūrų ir visuomenių, kurios yra skirtingos (Afdal, 2006). Tai – samprata, egzistuojanti tik tada, jeigu yra skirtybė (Brown, 1997). Negalima tolerancijos išvelgti ten, kur viskas homogeniška. Tolerancija yra tam tikro proceso dalis. Teoriškai galima teigti, - tuomet, kai homogeniškumas ima skaidytis į skirtumus, tik tolerancija gali išsaugoti trapią tvarką, kol pagaliau skirtumai pradeda traktuoti ir kaip normalūs, ir kaip pageidaujami, arba kol atkuriamas homogeniškumas.

Apie toleranciją mes galime galvoti kaip apie galingesnės grupės ar daugumos nuostatas mažiau galingos grupės ar mažumos kryptimi (Williams, 1996). Pavyzdžiui, kad tik mokytojas gali toleruoti vaiko elgesį, tačiau jėgos santykis yra toks, kad vaikas negali toleruoti mokytojo elgesio; kad čigonai negali toleruoti nenomadinės daugumos; kad šalyje, kur yra daug krikščionių ir keli musulmonai, negali būti klausimo, ar musulmonai toleruoja krikščionis. Bet iš esmės, tolerancija yra konceptas, kuris apima bet kokios grupės nuostatas ir siejasi ne tik su daugumos nuostatomis prieš mažumą. Mažiau galinga grupės ar mažumos taip pat gali būti tolerantiškos, net jeigu ir neturi jokios galios. Apie toleranciją pirmiausia turėtų būti kalbama žmogaus santykių ir požiūrių (pavyzdžiui, dėl kito gyvenimo būdo) lygmenyje. Tai leidžia teigti, kad tolerancijos nuostatos ir praktika yra asmeninė dorybė.

Atmintina, kad mes negalime būti tolerantiški kažkam, kam mes pritariame — tolerancija yra susijusi su tais dalykais, kuriems mes nepritariame (Pratte, 1985). Taigi, toleranciją galima apibūdinti, kaip kompleksinį požiūrių vaizdavimą, kuris apima bent jau du žmones ir yra inicijuotas veiksmo, kurį vienas asmuo nuoširdžiai vertina kaip neteisingą ir geba jam sutrukdyti, bet neįdeda jokių pastangų, kad tai padarytų.

1.3. Tolerancijos ribos ir nepakantos formos

Nors mokslinėje literatūroje randama pakankamai daug sąvokų *tolerancija*, *toleruoti*, *pakanta* aiškinimų, tačiau šiandien jos gali būti suprantamos iškreiptai. Tolerancija negali būti visapusiškas pakantumas ir pagarba, ir ji turi ribas. Svarbu, kad tolerancija netaptų baime ar nenorėjimu išreikšti savo nuomonę, jeigu ji nesutampa su kito asmens įsitikinimais.

Daugelis kasdienio gyvenimo faktų perša mintį, kad mūsų visuomenėje, kai kuriuose žmonių santykiuose tolerancijos ribos, palyginti su praeitimi, labai praplėstos (Kiseliovas, 1987). Tai, kas kadaise atrodė tiesiog nepakenčiama ar tiesiog neįmanoma, dabar nebekelia rūsčios reakcijos. Tolerancijos ribas dažniausiai nustato paties individo sąžinė bei moralė ir dokumentai (pavyzdžiui, Tolerancijos principų deklaracija) kuriuose nustatytos žmogaus teisės. Tačiau nėra taip lengva apsispręsti, kas toleruotina, o kas ne. Kartais ne tik individų, bet ir valstybės konstitucijos normos nesutampa. Be to, kiekvienas žmogus ar žmonių grupė toleranciją gali suvokti skirtingai, žvelgiant per savąją prizmę, savąją vertybių sistemą. Tiek tolerancija, tiek netolerancija - tai apsisprendimas imtis tam tikrų priemonių ar veiksmų prieš tam tikrą neigiamą reiškinį ar ne. Esminis skirtumas tarp šių dviejų reiškinų – tai pasirenkamos vertybės, kriterijai, kuriais remiantis atliekami tam tikri veiksmai, grindžiamas vienoks ar kitoks požiūris į konkretų reiškinį, įvykį, aspektą ir t. t. Čia iškyla skausmingo pasirinkimo būtinybė. Pasirinkimo, kokią laikyseną užimti svetimo, kitokio atžvilgiu: priimti ar atstumti. Vienokią ar kitokią elgseną diktuoja nusistatyta vertybių skalė. Kiekviena bendruomenė nusistato ribas, kurių nevalia

peržengti (Sabaitytė, 2005). Paprasčiausiai tariant, tolerancijos riba yra brėžiama ten, kur prasideda nepakantumas (Nehushtan, 2007).

Nepakantumas (*intolerance*) dažniausiai apibūdinamas kaip nenoras ar atsisakymas toleruoti ir gerbti tai, kam mes nepritariame, t.y. priešingas nuomones ar įsitikinimus, skirtingos išvaizdos asmenis ir pan. (Shweder at al, 2002). Nepakantumo manifestacijos gali vykti aplink kiekvieną socialinio tapatumo aspektą (Smith, Maolġin, 2004). Kaip kriterijų pagal kurį vertiname kitus, mes naudojame savo tapatumą ar kultūrą, kuri yra natūrali mūsų aplinkos dalis. Todėl, skirtinga religija ar tikėjimas, rasė ar odos spalva, politinė ištikimybė, tautybė, pilietybė ir imigracijos padėtis, amžius, socialinė klasė, lytis, seksualinė orientacija, psichologiniai gebėjimai ar gyvenimo gali įtakoti nepakantumą.

Nepakantumas gali pasireikšti įvairiomis formomis: kito smerkimu, jo įžeidimu, pakenkimu jo vertybėms, priverčiant jį jaustis nepatogiai ar nemaloniai, vengiant jo buvimo, diskriminacija prieš jį, atsisakymu padėti jam, suvaržant jo kalbą ar elgesį ir taip toliau (Nehushtan, 2007). Remiantis nepakantumo analize (De Tavernier, 2004; Bain-Selbo, 2003), galima teigti, kad yra dvi nepakantumo rūšys. Pirmą rūšį - vertinamasis (*evaluative*) nepakantumas, apima prieštaravimą ir atmetimą dėl kitų įsitikinimų ir gyvenimo. Antra rūšis pavadinta smurtiniu (*violent*) nepakantumu: prieš kitus yra naudojamos represinės ar smurtinės priemonės. Manoma, kad „tikra tolerancija atsižvelgia į vertinamąjį nepakantumą, bandydama išvengti smurtinio nepakantumo“ (Tran, 2005).

Šiandien kaip labiausiai paplitusios nepakantumo formos įvardijamos (Schwarzbaum, Thomas, 2008; Deveikienė, Manelis, 2004) **etnocentrizmas, homofobija, rasizmas, seksizmas, ksenofobija, fašizmas, antisemitizmas** (žr. Lentelę Nr. 1).

Lentelė Nr. 1 Neapakantumo apraiškos pasaulyje

Nepakantumo forma	Apibrėžimas
Etnocentrizmas (<i>ethnocentrism</i>)	Skirstymas pagal kultūrą ir kalbą, aiškinant, kad kultūros nėra vienodai vertingos ir pažangios, o sava kultūra iškeliamą aukščiau už kitas. Tai gali priversti prie etninio išankstinio nusistatymo ir priespaudos.
Homofobija (<i>homophobia</i>)	Terminas, kuris naudojamas, norint apibūdinti asmenis, kurie jaučia intensyvią ar didelę homoseksualių žmonių ir/ar homoseksualumo baimę. Homofobija gali pasireikšti negatyviais veiksmais, kurie susideda iš gėdos, pasibjaurėjimo ir paniekos prieš tuos, kas yra homoseksualai.

Rasizmas (<i>racism</i>)	Žmogaus teisių varžymas dėl rasės aiškinant, kad kai kurios rasės už kitas pranašesnės.
Seksizmas (<i>sexism</i>)	Diskriminacija lyties pagrindu, dažniausiai aiškinant vyrų pranašumu, palyginti su moterimis.
Ksenofobija (<i>xenophobia</i>)	Antipatija užsieniečiams ir kitų kultūrų atstovams; baimingas įsitikinimas, kad svetimšaliai pakenks visuomenei. Tai konceptualiai susiejama su etnocentrizmu, antisemitizmu ir rasizmu, bet nėra tas pats.
Fašizmas (<i>fascism</i>)	Nuostata, kad valstybė negali toleruoti „kitamanių“ arba skirtybių ir turi teisę valdyti piliečių gyvenimą.
Antisemitizmas (<i>anti-Semitism</i>)	Išankstinis priešiškas nusistatymas prieš žydus, jų diskriminavimas ir persekiojimas.

Be abejo, daugelis mokslininkų bei lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kreipia dėmesį ne tik į minėtas nepakantumo formas, bet savo dėmesį fokusuoja ir į nepakantumo apraiškas dėl asmens amžiaus ir neįgalumo, kurios taip pat priskirtinos prie labiausiai paplitusių nepakantumo formų Lietuvoje. Tačiau toliau šiame darbe bus koncentruojamasi tik ties tomis nepakantos formomis, kurios apima tris pagrindines socialines kategorijas: rasę, lytį ir seksualinę orientaciją. Taip pat analizuojama autoritarinės asmenybės konstruktas bei jo įtaka anksčiau minėtoms nepakantos nuostatoms.

1.3.1. Autoritarizmas kaip psichosocialinis reiškinys

1.3.1.1. Autoritarizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas

Autoritarizmas dažniausiai suprantamas kaip totalitarinio valdymo forma, kuri paneigia demokratiją ir mokslininkų įvardijama kaip politinė filosofija. Visgi, tai nėra vienareikšmė autoritarizmo samprata. Daugelyje mokslinių tyrimų ir publikacijų stengiamasi atsiriboti nuo autoritarizmo kaip politinės filosofijos ir siekiama autoritarizmą įvardyti kaip psichosocialinį reiškinį.

Paul'as Federn'as buvo pirmasis 1919 metais apibūdinęs „autoritarizmo“ sąvoką. Jis teigė, kad autoritarizmas yra asmenybės bruožas, pasireiškiantis tuo, kad savarankiškų sprendimų priimti nesugebantis individas paprastai būna linkęs pasikliauti absoliutinio tipo politinėmis arba religinėmis ideologijomis. Vėliau, skatinami ir padedami Freud'o, Reich'as ir Fromm'as plėtojo autoritarinės asmenybės teoriją.

E. Frommas (Фромм, 1990) buvo vienas iš pirmųjų autoritarinę asmenybę aprašiusių mokslininkų. Jo pateikta autoritarinės asmenybės sadomazochistinė nuostata atspindi

psichosocialinį autoritarizmo pobūdį. Sadomazochistinių polinkių dominavimas socialiniame charakteryje socialinių teoretikų ir psichoanalitikų neretai apibūdinamas autoritarinės asmenybės sąvoka. Frommas autoritarizmą įvardija kaip vieną žmogaus bėgimo nuo savo laisvės mechanizmų. Frommo atliktos autoritarinės asmenybės studijos ir siekė pagrįsti mintį, kad neišskumo ir kraštutinio nesaugumo situacijoje net ir, atrodytų, visiškai racionalus žmogus gali pradėti garbinti vadą, tautos gelbėtoją, sudieinti politinę partiją arba valstybę, būtent joje išvelgdamas vienintelę globojančią ir nuo neatpažįstamos bei nuolat kintančios tikrovės apsaugojančią jėgą. Iš čia ir bėgimas nuo laisvės. Jo filosofijos esmė ta, kad žmogus negali ištvirti savo vienatvės, susitaikyti su tuo, kad yra vienišas, jis bando įsiliesti į įvairias organizacijas ar susirišti įvairiais ryšiais su kitais, kad tik nebejaustų savo vienišumo. Įsiliejimas gali būti tiek pozityvus, tiek negatyvus. Autoritarinė asmenybė nesugeba savo laisvės problemos išspręsti pozityviai. Autoritarinei asmenybei gėris yra jėga ir valdžia, o jėga ir valdžia – gėris. Svarbus yra E. Frommo pastebėjimas, jog autoritarinei asmenybei nėra lygybės sąvokos, pasaulis jai atrodo hierarchinio pobūdžio, kur stiprieji valdo silpnus, o šie paklūsta. Frommas savo puikioje studijoje „Pabėgimas nuo laisvės“ yra pastebėjęs, kad „autoritarinei asmenybei itin patraukli ideologija, vaizduojanti prigimtį kaip galingą jėgą, kuriai dera paklusti, arba kalba, sadistiškai apibūdinanti politinius įvykius; tai skaitydamas arba girdėdamas toks žmogus patiria psichologinį pasitenkinimą“. Čia išvelgiamos sadomazochistinės tendencijos.

Adorno (1950) autoritarinės asmenybės tyrimuose akcentuojama, kad autoritarinei asmenybei būdinga tam tikra nuostatų ir elgesio schema, kuri yra stipriai išvirtinusi charakterio struktūroje. Jis išskyrė autoritarinės asmenybės sindromo požymius:

- konvencionalumas (rigidiškas ir nekritiškas pritarimas visuotinėmis laikomomis vidurinėsios klasės vertybėms);
- nekritis paklusnumas idealizuotiems moraliniams autoritetams;
- agresija prieš tuos, kurie pažeidžia konvencines, visuotinai priimtas vertybes;
- vaizdingų ir jaudinančių išgyvenimų vengimas;
- prietariai ir stereotipai (tikėjimas mistiniu individualiu likimu ir polinkis mąstyti rigidiškomis kategorijomis);
- prievarta ir griežtumas (mąstymas dimensijomis „dominavimas-pavaldumas“, „stiprumas- silpnumas“, „lyderis – pavaldinys“);
- destruktivumas ir cinizmas;
- projektyvumas kaip nesąmoningo ir emocinio impulso projektavimas į išorę; pasireiškia įsitikinimu, kad ateityje įvyks kažkokie baisūs ir pavojingi dalykai;
- perdėtas dėmesys seksualumo sferai.

Psichoanalitinę tradiciją tęsiantys autoritarizmo tyrinėtojai W. Reichas, M. Horkheimeris, T. Adorno ne tik aprašė autoritarinę asmenybę, bet ir nurodė socializacijos institucijas, kurios formuoja autoritarizmą. Psichologinės autoritarizmo ištakos glūdi šeimoje, dviprasmiškuose santykiuose tarp tėvų ir vaikų. Griežta disciplina ir paklusnumas šeimos galvai suformuoja vaikams nepilnavertiškumo kompleksą. Anot W. Reicho, šeimą reikėtų laikyti pagrindiniu socializacijos institutu, „autoritarinės valstybės miniatiūra“, „fabriku, kuriame formuojasi autoritarinės valstybės struktūra ir ideologija“ (Paйx, 1997).

Pagal minėtų mokslininkų psichoanalitinę koncepciją, vaikas anksčiau ar vėliau pradeda suvokti, kad baudžiantis ir globojantis tėvas neturi pakankamos valdžios ir jėgos, kad galėtų apginti savo vaiką nuo socialinių problemų. Ieškodamas autoriteto vaikas kreipiasi nebe į tėvą, bet į stipresnį jo pakaitalą, „supertėvą“ – „totalitarinę ideologiją“ (Фромм, 1990).

Horkheimeris (1936) siekė parodyti, kad autoritarinis charakteris išplaukia iš tradicinės šeimos autoritariškos struktūros, kurioje dominuojantis vaidmuo tenka sutuoktiniui vyrui (tėvui), o paklusnumo vaidmuo tenka moteriai (motinai) ir vaikams.

Autoritarinei asmenybei būdingos nuostatos siejasi ne tik su šeima, bet ir su visu asmens socializacijos procesu, pradedant šeima ir toliau einant per visas ugdymo, darbinės ir kitas gyvenimo sritis. Šioje vietoje kaip iliustracinius pavyzdžius galima įvardinti autoritarinėmis nuostatomis paremtą šeimos modelį su valdančio tėvo vaidmeniu joje, poros gyvenimą, kai moteris suvokiama kaip pavaldė vyrui, mokytojo autoriteto demonstravimą mokykloje, įsakinėjančio darbdavio ir paklūstančio darbuotojo santykius ir elgesį. Taigi autoritarinė asmenybė gali būti išvelgiama ne tik totalitarinio režimo pagrinde, bet ir kasdieniniame gyvenime, šeimoje, klasėje, bet kokioje organizacijoje. Kadangi šeima nurodoma kaip viena iš autoritarizmo formavimosi terpių, būtina tirti autoritarinės šeimos struktūrą.

Vėliau Altermeyer (1981, 1981), atsisakydamas autoritarizmo teorijos psichoanalitinio pagrindimo, kuria rėmėsi Adorno, pakeitė ją A. Banduros socialinio išmokymo teorija ir supaprastino teorinę autoritarizmo koncepciją bei nurodė tik tris autoritarizmo požymius:

- konvencionalizmą;
- autoritarinį paklusnumą;
- autoritarinę agresiją.

Socialinio išmokymo teorija pabrėžia, kad aplinka, su kuria susiduriame, nėra visiškai atsitiktinė, tad asmenybei daro įtaką ne tik ji, bet ir aplinka, elgsena ir asmens psichologinės savybės, t. y. vyksta nuolatinė individo ir aplinkos veiksnių tarpusavio sąveika.

Visgi, šio darbo plotmėje aktualiausia yra su psichosocialinio autoritarizmo reiškiniu susijusi „Kito“ problematika. Kaip „Kitas“ autoritarizmo struktūroje gali būti įvardijami: kitataučiai, kitatikiai, homoseksualai, feministės, nusikaltėliai ir pan. Bendresnis autoritarizmo

bruožas – nepalankus požiūris į visa, kas priklauso socialiai silpnesniems ar socialinėms mažumoms (benamiams, vargšams, migrantams, kitatikiams, nuteistiesiems, homoseksualams ir t.t.).

Nusistatymą prieš „Kitą“ autoritarizmo struktūroje T. Adorno (Адорно, 2001) aiškina slaptų charakterio struktūros poreikių buvimu.

„Kito“ samprata atsiranda, kai žmogus identifikuoja save su tam tikra grupe, kuriai jaučia palankumą, ši grupė tampa sava, ji laikoma norma, o kitos grupės suvokiamos kaip svetimoms, joms priskiriami nukrypimo nuo normos bruožai. Norma yra glaudžiai susijusi su konvencionalizmu, kuris yra suvokiamas kaip vienas svarbiausių autoritarizmo bruožų. Konvencionalizmas dažniausiai siejasi su nekritiška pagarba tradicinėms (vidurinėsios klasės) vertybėms – vyro/tėvo dominavimui, savos etninės grupės/tautos viršenybei, krikščionybei, heteroseksualumui ir pan. Dėl šios priežasties atsiranda neigiamas požiūris į kitaip mąstantį, atrodantį ar besielgiantį. Gribačiauskas (2003), tyrinėjęs mokytojų autoritarines nuostatas, pastebi, kad „autoritarizmo samprata gana įtaigiai paaiškina tokių socialiai itin nepatrauklių ir pavojingų reiškinių, kaip antisemitizmas ir ksenofobija, rasizmas, etnocentrizmas, psichologinės kilmės bei funkcionavimo mechanizmus“.

Svarbią reikšmę kalbant apie „Kito“ problematiką įgauna vaidmenų teorija. Remiantis konvencionalizmu, reikalaujama, kad žmogus visuomenėje atliktų jam priskirtą vaidmenį, kitaip jam gresia pasmerkimas „Kito“ statusui. Išreiškiamas požiūris, kad užimama vieta visuomenėje negali būti kvestionuojama ir tam pagrįsti dažnai pasitelkiamas prigimties argumentas, kuris ypač pabrėžiamas esencializmo teorijoje. Tokiu būdu teigiama, kad, pavyzdžiui, moterys turi rūpintis šeima, aukodamos karjerą, nes joms įgimta rūpintis kitais. Arba teigiama, kad juodaodžiai iš prigimties gali dirbti sunkius darbus, nes Dievas juos sukūrė būti vergais. Taip, dažnai neleistinai naudojantis prigimties argumentais, yra kuriama neperžengiama riba tarp savo grupės ir „Kitų“. Tačiau visuomenėje vis labiau įsigali ir priešingas požiūris – socialinio konstruktyvizmo, kuriuo teigiama, kad nekintamų iš prigimties dalykų beveik neįmanoma rasti. Remiantis socialiniu konstruktyvizmu teigiama, jog kitoniškumas nėra grynai prigimties padiktuotas fenomenas, jis yra sukonstruotas kultūriniame, istoriniame procese. Pavyzdžiui, priešiškus „Kitam“ pagal lytį atsiranda, kai patriarchalinėje visuomenėje moteris nesilaiko sukurtų vaidmenų, apie kuriuos dažnai kalbama kaip apie būdingus iš prigimties.

Kalbant apie kitoniškumą, kuriame jaučiamas savos (*ingroup*) ir svetimoms (*outgroup*) grupių priešiškus, verta paminėti, jog pirmąjį tarpgrupinių santykių aiškinimą, A. Jacikevičiaus (1995) pastebėjimu, pateikė S. Freudas, remdamasis savo psichoanalitine teorija. Šiame aiškinyje išsiskiria du pagrindiniai veiksniai. Pirmasis: tarpgrupinis agresyvumas išplaukia iš žmogui įgimto agresijos instinkto. Antrasis: priešiškus svetimai grupei galima paaiškinti

remiantis savos grupės ir žmogaus psichinės raidos dėsniniais. Ankstyvoje vaikystėje šeimoje pasireiškia ambivalentinės vaikų emocijos tėvams, kuriose esama ir meilės, ir neapykantos. Meilė tėvui vėliau transformuojasi į lyderio paiešką, o neapykanta ir agresyvumas tėvui perkeliama svetimai grupei. Nuostatos kitoniškumo atžvilgiu yra susijusios su emocijomis, dažniausiai tai yra baimė ir kitos neigiamos emocijos. Tokie požymiai, kaip odos spalva, kitokia išvaizda, svetima kalba, neįprastas elgesys ir kt., dar sustiprinus emocijas stereotipais, yra išgyvenami su įtarumu ir baime.

1.3.1.2. Empirinių autoritarinės asmenybės tyrimų apžvalga

Moksliniuose šaltiniuose galima aptikti nemažai autoritarizmo ir autoritarinės asmenybės tyrimų. Per pastaruosius 40 metų iš pradžių JAV, Vokietijoje, Kanadoje, vėliau ir kitose šalyse pasirodė daugybė publikacijų, buvo atlikta daug empirinių tyrimų, sukurta skalių autoritarinei asmenybei matuoti. Vieni iš žymiausių autoritarizmo tyrimų autorių - Adorno (1985) ir Altemeyer (1981, 1988), kurie atliko konkrečiai autoritarinės asmenybės tyrimus. Lietuvoje autoritarizmo tyrimai, nors nėra gausūs, tačiau jau pradėti atlikti. Pritaikant skales specifiniams konkrečiam kontekstui reikavimams svarbūs skalių kultūrinio perkeliamumo tyrimai. Keletą tokių tyrimų Lietuvoje yra atlikusi ir savo disertacijoje pateikusi N. Mažeikienė (2001). Autoritarizmo problematiką mokytojų populiacijoje nagrinėjęs E. Gribačiauskas (2003) pastebi, kad Lietuvoje įvairiais aspektais autoritarizmą pastaruoju metu nuosekliai ėmė nagrinėti šalies edukologai, dažniausiai švietimo problemų kontekste. Minėtų autorių tyrimai publikuojami moksliniuose šaltiniuose (Mažeikienė, Merkys, 2002; Gribačiauskas, Merkys, 2003). Tačiau Lietuvoje dar nėra susiformavusi autoritarizmo nagrinėjimo sociologijoje, edukologijoje ir psichologijoje tradicija, todėl autoritarizmo tyrimo skalių labai nedaug yra kurtų Lietuvoje arba pritaikytų mūsų kontekstui.

Kaip jau minėta anksčiau, beveik visuose autoritarinės asmenybės tyrimuose hipotetiškai tvirtinama, esą autoritarinei asmenybei būdinga tam tikra elgesio schema (konservatyvumas, agresyvumas, valdžios troškimas, neapykanta inteligentijai ir kitų etninių grupių atstovams) yra stipriai įsitvirtinusi charakterio struktūroje. Politiniai, ekonominiai, socialiniai įsitikinimai sudaro poziciją, kuri kyla iš žmogaus sąmonės ir yra jų išraiška. Dėl šios priežasties autoritarinės asmenybės tyrimai remiasi psichoanalitine koncepcija, kuri žmogų aprėpia kaip visumą, leidžia išvelgti net slapčiausias sąmonės gelmes.

Kaip pirmas ryškus autoritarinės asmenybės tyrimų pavyzdys yra įvardijamas 1950 metais D. J. Levinson, R. N. Sanford, E. Frenkel-Brunswik ir T. Adorno išleista knyga „The authoritarian personality“. Minėti mokslininkai sukūrė ir savo knygoje pristatė net keletą autoritarinės asmenybės tyrimams taikytų skalių, tai F-(Fašizmo)-skalė, E-(Etnocentrizmo)-

skalė, A-S-(Antisemitizmo) ir PEC-(Politinio-ekonominio konservatizmo)-skalė. Šios skalės tarpusavyje yra glaudžiai susijusios, nes matuoja autoritarizmo esmę sudarančius giluminius faktorius. Visgi, ypatingą pasisekimą turėjo ir tuo išsiskyrė iš kitų skalių - Fašizmo skalė. Skirtingai nuo teorinių pirmtakų, Adorno at al sukurtas šios asmenybės dimensijos matas, F-skalė, buvo paremta plačiais empiriniais tyrinėjimais (Duckitt, 2009).

Minėtų autorių „Autoritarinės asmenybės“ projekto tiriamieji nepriklausė fašistinei ar kokia nors dešiniajai ekstremistinei organizacijai (nors buvo siekiama tirti fašizmo prigimtį). Tai buvo baltieji, vidurinėsios klasės atstovai, krikščionių tikėjimo San Francisko ir jo priemiesčių gyventojai. Tuo tarpu buvo nustatyta, kad pagrindinės šių tiriamųjų psichologinės savybės buvo artimos nacistinį režimą palaikiusiems Vokietijos piliečiams. Įvairiose kitose šalyse atlikti tyrimai demonstruoja, kad autoritarinės asmenybės aptinkamos ne tik totalitariniuose režimuose, tai yra universaliai paplitęs reiškinys, priklausantis ne vien nuo politinių aplinkybių.

Pradžioje Adorno et al (1950) teorija ir F-skalė sukėlė didelį susidomėjimą ir entuziazmą. Per pirmą dešimtmetį po jų knygos publikacijos, F- skalė buvo naudojama šimtuose studijų. Kairiojo sparno psichoanalitikai domėjosi eiliniu politinio proceso dalyviu, kurio agresija „Kito“ atžvilgiu matuojama kaip nepakanta įvairiausioms mažumoms, visuomenės autsaideriams - etninių, rasinių, seksualinių mažumų atstovams, jaunimui, bohemai (tai yra žmonės, kurių gyvenimo būdas neatitinka vidurinėsios klasės atstovų moralės standartų), psichiniams ligoniams, nusikaltėliams. Tačiau, jų teorija, tyrinėjimas ir pati F-skalė, netrukus susilaukė didelės kritikos ir sukėlė nesutarimų bangą (Duckitt, 2009).

Vėliau, Rokeach (1960) sukūrė supaprastintą „autoritarinės“ asmenybės suvokimą, kurį jis pavadino dogmatizmu. Jis pabandė atskirti autoritarizmą nuo apibrėžto tipo politinės orientacijos ir į savo dogmatizmo skalę įtraukė teiginius, kurie atspindėtų kairiąsias politines nuostatas ir, kurie matuotų uždara kognityvinę organizaciją, tikėjimą absoliučiu autoritetu ir nepakantumo modelius. Pagal Rokeach dogmatiškiems žmonėms sudėtinga priimti naują informaciją, kuri galėtų pakeisti jų egzistuojančius įsitikinimus ir todėl jie nemėgsta ir nepriima individų ar nesavų grupių, kurie turi kitokius įsitikinimus.

Tolimesni mokslininkai, kuriantys autoritarinės asmenybės matas, stengėsi atsiriboti nuo psichoanalizės. Ir toliau buvo kuriamos skalės, padėsiančios geriau iširti autoritarinę asmenybę. Vienas iš tokių mokslininkų, atsiribojęs nuo psichoanalizės ir sukūręs naujus testus autoritarinės asmenybės tyrimams, buvo B. Altemeyeris (1981, 1988). Kaip jau minėta, jis atisakė autoritarizmo teorijos psichoanalitinio pagrindimo ir supaprastinę teorinę autoritarizmo koncepciją - nurodė tik tris autoritarizmo požymius: konvencionalizmą, autoritarinį paklusnumą; autoritarinę agresiją.

Konvencionalizmas traktuojamas kaip griežtas laikymasis visuotinai priimtų susitarimų, vertybių ir normų, kurias pripažįsta visa visuomenė ir autoritetai. Konvencionaliomis, visuotinai pripažintomis vertybėmis laikomos: ilgas šimtmečius puoselėtas elgesio būdas ir etinės normos (paklusnumas, stropumas, atsakingumas ir t.t.), tradicinis religinis tikėjimas (krikščionybė), tradicinė patriarchalinė šeimos ir visuomenės struktūra, tradicinis pavaldus moters, vaikų vaidmuo šeimoje ir visuomenėje, tradicinis seksualinis elgesys ir tradicinė seksualinė (heteroseksualinė) orientacija į stabilumą ir materialinę gerovę. Autoritariniu paklusnumu laikomas nekritis nuolankumas visuomenėje pripažintiems, įteisintiems autoritetams - valstybės, partijų, Bažnyčios vadovams ir lyderiams, įvairioms institucijoms (valstybė, teisėsaugos organai, Bažnyčia, partija), šventą statusą turintiems raštams ir dokumentams (pvz., tai galėtų būti valdančiosios partijos dokumentai ir suvažiavimų nutarimai), tradicija (elgesio normos, vertybės), teisė ir įstatymai, šiuolaikinėje technokratinėje visuomenėje autoriteto statusą turintis mokslas. Autoritarinė agresija - tai nepakanta „ramybės drumstėjams“, asmenims, kurie nepripažįsta visuomenės autoritetų teikiamų vertybių. Agresija įvardijama tokiais teiginiais kaip stiprus, griežtas ir ryžtingas vadovavimas, „griežta ranka“, įvairaus tipo cenzūros ir priežiūros įvedimas, susidorojimas su nusikaltėliais, asocialiais asmenimis, narkomanais, pasmerkimas ir nepakanta tradicinių tikėjimų nepripažįstantiems asmenims (pavyzdžiui, ateistams), netradicinio seksualinio elgesio ir orientacijos asmenims, kitaminčiams, politiniams disidentams, įvairaus plauko protestuotojams-maištininkams (pavyzdžiui, feministėms, žaliųjų judėjimo atstovams, ekstremistinių partijų ir judėjimų šalininkams) (Mažeikienė, 2001).

Alermeyer (1981,19880 kaip ryškiausius autoritarizmą atspindinčius bruožus nurodo konservatyvumą, tradicionalizmą, autoritetus ir teisę. Neigiami bruožai atspindi liberalų mąstymą, progresyvų požiūrį, toleranciją ir modernumą.

Dar vienas pasižymėjęs autoritarinės asmenybės tyrėjas yra D. Oesterreichas. D. Oesterreicho (1993, 1997) darbai įdomūs tuo, kad autoritarinė koncepcija čia yra atskirta nuo konkretaus politinio turinio ir ideologijos akcentavimo.

Nepakantumas, priešiškus kitoniškumui jaučiamas visose autoritarinės asmenybės nuostatoms matuoti skirtose skalėse. Kitoniškumo formų įvairovę galima pailustruoti tokiais autoritarizmo skalių teiginiais: „Tas, kieno blogos manieros, kvaili įpročiai ir žemas išsiauklėjimas, vargiai gali tikėtis, kad bus priimtas kaip normalus žmogus“; „Homoseksualai nė kiek ne geresni nei kiti nusikaltėliai, todėl turi būti griežtai baudžiami“; „Tai atitinka prigimtį ir yra teisinga, kad moterys yra labiau apribotos kai kuriose sferose, kur vyrai disponuoja didesne laisve“ (Adorno et al., 1950, Адорно, 2001); „Baisiausiais mūsų šalies žmonėmis šiandien turėtų būti laikomi tie, kurie nepaiso nei mūsų šalies simbolių, nei mūsų bendro elgesio taisyklių“; „Įstatymai šiais laikais turėtų būti negailestingai taikomi ypač neramumus skleidžiančių

maištininkų ir revoliucionierių atžvilgiu“ (Altemeyer, 1981, 1988; Schneider, 1997); „Lyčių lygių galimybių ir moters teisių klausimas Lietuvoje yra dirbtinai išpūstas“; „Seksualinė laisvė tiesiog yra viena iš dorovinio nuopuolio formų“; „Mes per daug rūpinamės nusikaltėliais, narkomanais, benamiais ir kitomis visuomenės atmatomis, per daug išleidžiame jiems pinigų“ (Gribačiauskas, 2003); „Žmonės, kurie nemyli ir negerbia savo tėvų, galima tik niekinti“ (Oesterreich, 1993) ir pan. Iš pateiktų autoritarizmo skalių teiginių galima daryti išvadą, kad kitoniškumo formų, prieš kurias nusiteikusi autoritarinė asmenybė, yra labai daug: tai ir neišsiauklėję žmonės, homoseksualai, moterys, kurių elgesys nukrypsta nuo tradicinių normų, nusikaltėliai, narkomanai, asocialūs asmenys, „kiti ramybės drumstėjai“, maištininkai, revoliucionieriai, žmonės, nepaisantys šalies simbolių ir elgesio taisyklių, tinginiai, dykaduoniai, benamiai, migrantai, pabėgėliai ir kt.

1.3.2. Rasizmas kaip psichosocialinis reiškiny

1.3.2.1. Rasizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas

Šiandieninėje Europos Sąjungos politikoje rasinės diskriminacijos terminu apibendrintai vadinami lygių galimybių pažeidimai dėl įvairių su žmogaus kilme ir kultūra susijusių priežasčių: ir dėl odos spalvos, ir dėl tautybės, ir dėl religijos (Leončikas, 2007).

Pastaraisiais metais terminas rasizmas tapo tokiu populiariu, kad jo tikra reikšmė buvo prarasta. Kai sąvoka pasidaro tiek plati, kad gali būti panaudojama beveik bet kokių tikslu, ji darosi nebenaudinga ir kartais, kaip rasizmo atveju, priveda prie nesusipratimų. Yra daug sąvokos rasizmas emocionalaus ir dažnai iracionalaus naudojimo pavyzdžių. Pavyzdžiui (Kleg, 2001), diskriminacija prieš moteris dažnai apibūdinama kaip rasizmas, nors moterys nesudaro rasinės grupės.

Istoriškai ir kultūriškai rasės bei rasizmo apibrėžimai keičiasi ir yra prieštaraujantys (Bloom, 2008). Šis faktas privertė vieną žinomą rasizmo teoretiką rasę apibrėžti kaip „pagrindinį skirtumo tropą“. Rasizmo apibrėžimai gali būti labai platūs (Woolfson at al, 2004). Pavyzdžiui, JT Generalinė Asamblėja apibrėžia rasizmą kaip „bet koks išskyrimas, apribojimas ar pirmenybės teikimas, pagrįstas rase, spalva, nacionaline ar etnine kilme“. McPherson (1999) dėsto, kad „rasizmas susideda iš žodžių, elgesio ar praktikų, kurie kenkia žmonėms dėl jų spalvos, kultūros ar etninės kilmės. Jo subtili forma tokia pat kenksminga kaip ir atviras diskriminavimas“. Vėliau, Amerikos Psichologinės Asociacija nusprendė, kad rasizmas yra pagrįstas išankstiniu nusistatymu, vadinamųjų rasinių grupių kryptimi.

Šiandien apie rasizmą kalbama kaip apie žmogaus teisių varžymą dėl rasės aiškinant, kad kai kurios rasės už kitas pranašesnės (Atsakas į rasizmą Lietuvoje, 2006). Tai įsitikinimas, kad rasė yra pagrindinis veiksnys, apsprendžiantis žmogaus gabumus, kad tam tikra rasė yra viršesnė

ir/arba, kad su žmonėmis reikia elgtis priklausomai nuo jų rasinės kilmės. Rasizmas gali pasireikšti atskirų asmenų nuostatomis bei žodiniu priekabiavimu arba poelgiais - diskriminacija, smurtu.

Praėjusius du šimtmečius dominavo mintis, kad rasė yra įgimta (Bloom, 2008). Ankstesnės rasistinės teorijos apėmė mokslines pretenzijas, kurios teigė, kad: egzistuoja biologiškai skirtingos rasės; biologinės savybės diktuoja intelektualius gabumus ir moralinius charakterius; nelygybės pagrindas leidžia klestėti „geresnėms“ rasėms (Bénéton, 2001). Šiandien šitos teorijos egzistuoja tiktai praeityje. Išliko tik rasistinės nuomonės ar požiūriai, kurie turi tą pačią pagrindinę mintį: žmogaus skirtumai, šiuo atveju „rasiniai“ skirtumai, apibrėžia esmę.

Rasė dažniausiai asocijuojasi su somatiniais skirtumais (tokiais kaip odos, plaukų spalva), kurie išskiria atskiras grupes. Socialinių tyrinėtojų nuomone, nėra objektyviomis biologinėmis savybėmis pagrįsto rasės fenomeno. Prieinama išvados, kad rasės formuojamos socialiniu pagrindu, o rasizmas yra ir ideologijų ir praktikų kompleksas (Saloojee, 2003). Dėl šios priežasties galima teigti, kad rasizmas yra socialinė, politinė ir kultūrinė sąvoka todėl, kad ji konkrečiai egzistuoja tiktai visuomenėje (Torres, 2003). Taigi, šiuolaikinė mokslinė mintis paprastai vertina rasę kaip socialinį reiškinį, pagrįstą biologiniu grupės išskirtinumu. Šiuolaikinė socialinė antropologija ganėtinai skeptiška panašiai klasifikacijai, nes fizinių požymių visuma nėra svarus apibrėžimo kriterijus, todėl kad kiekvienas požymis pakankamai plačiai paplitęs tarp įvairių rasių individų.

Pasak J. M. Yingerio (1997), rasė yra vienas iš svarbiausių kolektyvinio tapatumo veiksnių. Jis apibūdina rasinę grupę kaip etninės grupės atmainą, kurios nariai išsiskiria tokiais savitais biologiškai paveldėtais skirtumais kaip odos spalva, veido bruožai, kūno sudėjimas.

Rasė suprantama kaip nykstantis arba išnykęs fenomenas, tačiau rasizmas įvardijamas, kaip besitęsiantis reiškinys, keičiantis formas ir nepakantumo objektus (Frėjutė-Rakauskienė, 2006). Pabrėžiama, kad rasizmas nuo kitų ksenofobinių praktikų gali skirtis istoriškai susiformavusia tradicija, išplėtojusia dominavimo ir socialinės nelygybės sistemą, viena vertus, pasireiškiančia per kasdienes marginalizacijos, diskriminacijos, išskyrimo praktikas, o kita vertus – kuriant bei vartojant nuostatas ir prietarus, antra – jis padeda apibendrinti ir tokiu būdu įvairioms identiteto grupėms taikyti rasistines praktikas.

Daug teoretikų teigia, kad rasizmo ir rasistinio nusistatymo atsiradimas yra evoliucijos adaptyvių išlikimo strategijų šalutinis produktas, kuris leido pirmykščiams žmonėms sudaryti skirtumą tarp draugo ir priešininko (Utsey at al, 2008). Būtent per natūraliosios atrankos procesą žmogaus smegenys buvo užprogramuotos, kad pasitikėtų fiziniais požymiais norint įvertinti konkuruojančių genčių ir klanų grėsmės potencialą. Ši perspektyva yra pabrėžta Spriggs (1995) kaip išteklių užlaikymo taisyklės teorija. Kaupdama maistą klando nariams, gentis ir kaimas galų

gale diskriminavo tuos asmenis, kurie nepriklausė grupei. Pagal šią perspektyvą, išankstinis nusistatymas ir rasizmas yra įsitvirtinę socialinėje, kultūrinėje ir kolektyvinėje žmogaus patirties sąmonėje.

Mokslinėje literatūroje (Utsey at al, 2008; Derman-Sparks at al, 1997) identifikuojamos trys rasizmo formos: (a) institucinis, (b) kultūrinis ir (c) individualus. Šios trys rasizmo formos veikia kartu ir stiprina viena kitą.

Institucinis rasizmas reiškiasi, kai socialinė sistema ir organizacijos kuria ir įgyvendina politiką, kuri priveda prie nelygybės ir skirtumų tarp rasinių grupių. Institucinio rasizmo pavyzdžiai apima rasinį profiliavimą, sveikatos priežiūros skirtumus, apgyvendinimo diskriminaciją ir mokymosi segregaciją.

Kultūrinis rasizmas pasireiškia, kai savos rasės kultūrinės normos ir praktikos laikomos geresnėmis už kitų rasinių grupių. Kultūrinis rasizmas susideda iš įsitikinimų, simbolių ir pagrindinių kultūrinių elgesio taisyklių, kurios moko ir patvirtina dominuojančios kultūros pranašumą. Kultūrinis rasizmas glaudžiai susijęs su instituciniu rasizmu.

Individualus rasizmas pasireiškia, kai asmenys išskiria kitos rasinės grupės narius todėl, kad jie mano, kad jų sava grupė yra geresnė. Atviri rasiniai įžeidimai ir nusikaltimai iš neapykantos yra individualaus rasizmo pavyzdžiai. Jis yra labiausiai įtakojamas kitų dviejų formų.

Rasizmo manifestacijos šiuolaikinėje visuomenėje yra tiesioginės ir netiesioginės, akivaizdžios ir subtilios. Daugiau kaip prieš 4 dešimtmečius, buvo numatyta, kad tradicinis rasizmas, pavirs į labiau pažengusią ir klastingą kultūrinio rasizmo formą. Atrodo, kad pranašavimas buvo tikslus. Nuo 1800-ųjų iki apytiksliai 1950-ųjų, rasistiniai posakiai bei poelgiai buvo atviri ir daugeliu atvejų smurtiniai. Per šį periodą Linčo teismai, mušimas, deginimas ir teisėta segregacija buvo tipiški rasizmo požymiai. Pastaraisiais metais, rasistinės nuostatos plėtojosi ir kito - nuo akivaizdaus priešiško jėgos perėjo prie subtilesnių ir dvejopų nuostatų (Ziegert, Hanges, 2005).

Šiandien rasizmas aiškinamas kaip sudėtingas ir daugiaaspektis reiškinys (Henkel at al, 2006). Individualus šališkumas yra vienas iš aspektų, kuris apima kelis komponentus: išankstinį nusistatymą, stereotipus ir diskriminaciją. Išankstinis nusistatymas yra paprastai apibrėžiamas kaip neobjektyvus neigiamas požiūris socialinės grupės ar asmens kryptimi. Stereotipais vadinami įsitikinimai, kurie yra nepagrįsti, nes juose atsispindi klaidingi minties procesai ar bendrieji dėsniai, klaidingi faktai, besaikis griežtumas, neatitinkančios struktūros savybės ar šališko požiūrio bei elgesio racionalizacija.

Bet nepaisant to, kad rasizmas yra tiesiogiai susijęs su koordinuota stereotipų, išankstinio nusistatymo ir diskriminacijos sąveika, jis apima daugiau, negu individualius šališkumus (Henkel at al, 2006). Rasizmas taip pat atspindi institucijos socialines ir kultūrinis įtakas. Tuo

metu, kai išankstinio nusistatymo ir diskriminacijos studijavimas susitelkia ties asmenų ir tarpasmeninių procesų vaidmenimis, rasizmas apima nustatytus socialinius ir kultūrinius procesus, kurie tarnauja kaip įtakingas fonas atskiro lygmens perspektyvoms. Institucinis rasizmas, pavyzdžiui, siejasi su tyčiniu ar netyčiniu manipuliavimu ar nustatytos politikos pakantumu (pavyzdžiui, mokesčiai, priėmimo kriterijai), kurie neteisingai suvaržo tam tikrų grupių žmonių galimybes. Kultūrinis rasizmas apima tikėjimus apie rasinio kultūrinio paveldo pranašumą. Kaip ir institucinis bei kultūrinis rasizmas, individualus išankstinis nusistatymas paprastai taip pat yra skelbiamas subtiliai, dažnai be sąmoningo supratimo ar ketinimo.

Tautiškai homogeniškoje visuomenėje didėja nepasitikėjimais „kitokiais“, tokiose visuomenėse suklesti ksenofobija ir rasizmas, nes asmeniniai ryšiai su kitų tautybių žmonėmis mažina nepasitikėjimą ir baimes (Paltanavičiūtė, 2005). Visuomenė, kurioje nuo senų laikų gyvena įvairių tautybių žmonės, yra tolerantiškesnė ir atviresnė dialogui tarp įvairių tautybių žmonių. Todėl miestuose, kur tradiciškai gyvena įvairių tautybių, rasių gyventojai, ksenofobija visuomenėje yra mažesnė. Egzistuoja ir priešinga nuomonė: kuo margesnė tautinė sudėtis regione, tuo didesnė konflikto tikimybė.

1.3.2.2. Rasistinių nuostatų empirinių tyrimų apžvalga

Pastarieji 30 metų liudija rasistinių nuostatų matavimo pokyčius. Ankstesnės rasizmo skalės dabar apibūdinamos, kaip pasenusios ar akivaizdžios, kurių sudėtyje galima aptikti šiurkščių nepakantos ir stereotipinių posakių (Durrheim at al, 2008). Tradicinis arba senamadiškas (*old-fashioned*) rasizmas remiasi atviromis rasinio priešiško išraiškomis ir tikėjimu baltųjų rasiniu pranašumu (Utsey at al, 2008). Tai yra rasizmo forma, kuri daugeliui baltųjų ateina į galvą, kai jų prašoma įvertinti, ar jų veiksmai yra rasistiniai. Senamadiškas arba tradicinis rasizmas identifikuojamas pagal klausimus tokius kaip: „Ar jūs galvojate, kad juodaodžiai yra gimę su tuo pačiu intelekto lygiu kaip baltieji“? Apskritai tradicinis arba senamadiškas rasizmas pagrįstas tikėjimu žemesne biologine juodaodžių padėtimi, o baltųjų pranašumu; apima žemo intelekto, tinginystės ir pan. stereotipus; pasižymi segregacijos priimtumu ir pageidaujamumu bei įteisinta formalia diskriminacija (Jervis, Huddy, 2003). Visa tai, bent iš dalies, buvo pakeista nauja, labiau subtilia ir socialiai priimtina rasizmo forma.

Nuo 1970-ųjų JAV mokslininkai pradėjo matuoti šias, labiau subtilias rasizmo formas, kurias jie įvardijo kaip šiuolaikinį (*modern*) arba simbolinį (*symbolic*) rasizmą, pasibjaurėjimą keliantį (*aversive*) rasizmą, akivaizdų ir subtilų (*blatant and subtle*) rasizmą bei rasinį dvilypumą (*racial ambivalence*) (Durrheim at al, 2008). Pagal šias naujas rasizmo teorijas, baltieji gali sąmoningai priimti juodaodžius kaip lygius ir būti priešiški diskriminacijai, bet tuo pat metu puoselėti visiškai paslėptą rasinį priešišumą, numanomą išankstinį nusistatymą ir gali

diskriminuoti subtiliu būdu. Šios skalės stengiasi identifikuoti asmenis su negatyviomis rasinėmis nuostatomis, naudojant klausimus, kuriuose nusistatymo atsakymai galėtų būti priskirti „neutraliai rasinei ideologijai“ (Ziegert, Hanges, 2005). Visi keturi siūlymai skyrėsi savo koncepcija, bet jų esminės savybės buvo panašios (Jervis, Huddy, 2003).

Svarbiausias iš šių požiūrių yra tas, kuris vadinamasis simboliniu (Kinder & Sears, 1981; Tarman & Sears, 2005; Gomez & Wilson, 2006) arba šiuolaikiniu rasizmu (McConahay, 1978). Simbolinis-šiuolaikinis rasizmas vis labiau kilo per judėjimus už civilines teises kaip reakcija į rasinės segregacijos pabaigą (Utsey at al, 2008). Jis buvo apibūdintas kaip juodaodžių teisių pažeidimo ir konservatoriškų vertybių mišinys. Simbolinis-šiuolaikinis rasizmas yra charakterizuojamas pagrindinėmis temomis: juodaodžiai daugiau taip dažnai nebesusiduria su išankstiniu nusistatymu ir diskriminacija; jų progreso rezultato nesėkmė yra susijusi su jų nenoru sunkiai dirbti; juodaodžiai reikalauja per daug ir per greitai; jie turi daugiau, negu yra verti; ir daugeliui dominuojančios rasės atstovų susiformuoja mažumos rasinis stereotipas, kuris tapatinamas su visuomenėje paplitusiomis blogybėmis, t.y. šios rasės atstovai yra ramybės drumstėjai, nusikaltėliai, pavojingų ligų platintojai ir pan. (Durrheim at al, 2008). Taigi, juodaodžiai yra nemėgstami, nes jie laikomi pagrindinių baltosios rasės moralinių vertybių, tokių kaip pasitikėjimas savimi, asmeninė atsakomybė ir darbo etika, pažeidėjais. Ši įsitikinimų konsteliacija yra matuojama naudojant šiuolaikinio-simbolinio rasizmo skalę.

Šiuolaikiniai rasistai nelaiko savęs tokiais, nes jie mano, kad tikrai senamadiškas rasizmas yra „rasizmas“ ir jų subtilūs neigiami jausmai juodaodžių atžvilgiu yra užmaskuoti. Skalės tikslas yra ne matuoti tiesioginius stereotipus ar priešišumą, bet baltųjų nepasitenkinimo jausmą dėl juodaodžiams teikiamų privilegijų ir specialių malonių, kurias juodaodžiai gauna. Anot mokslininkų, teiginiai, suformuluoti šiuo keliu, neverčia respondentų galvoti, kad jie tiesiogiai diskriminuoja (Durrheim at al, 2008). Šiuolaikinio rasizmo skalę matuoja baltųjų nuostatas į juodaodžius sujungiant senas rasizmo idėjas su dabartinėmis simbolinio rasizmo formomis.

Antrasis naujojo rasizmo instrumentas, akivaizdaus ir subtilaus rasinio nusistatymo skalė, buvo sukurtas Pettigrew ir Meertens (1995), kurie sukonstravo skalių komplektą matuoti konstruktams labai panašiams į simbolinį-šiuolaikinį rasizmą, ir kurį jie plačiai naudojo Europoje, norint išsiaiškinti nuostatas į vietines mažumos grupes (Pettigrew & Meertens, 1995; Pettigrew, 1998). Akivaizdus ir subtilus nusistatymas yra du kontrastingi reiškiniai. Akivaizdus nusistatymas yra griežtas, siauras ir tiesmukas, o subtilus nusistatymas yra lengvas, santūrus ir netiesioginis. Tačiau, autoriai teigia, kad jie glaudžiai koreliuoja tarpusavyje (Pettigrew & Meertens, 1995).

Jų pirmasis komponentas, „akivaizdus nusistatymas“ („*blatant prejudice*“), buvo sudarytas iš „grėsmės“ ir „atmetimo“ subskalių ir atrodė iš esmės lygiaverčiai tradiciniam rasizmui.

„Grėsmės“ subskalė siejasi su pastebima grėsme ir svetimos grupės (*outgroup*) nepriėmimu. Tai apima įsitikinimus, kad svetima grupė yra genetiškai prasčiau išsivysčiusi. „Atmetimo“ subskalė siejasi su opozicija dėl artimų kontaktų su svetima grupe. Šis komponentas fokusuojasi į emocinį priešinimąsi prieš bet kurios skirtingos grupės seksualinį kontaktą ar skirtingų rasių žmonių santuoką.

Antrasis komponentas, „subtilus nusistatymas“ („*subtle prejudice*“), yra atskleistas trimis labiau užmaskuotais komponentais ir kiekvienas iš jų yra išreikštas keliu, kuris yra normatyvinis ir priimtinas Vakarų visuomenėje. Ir tai aiškiai panašu į simbolinį rasizmą. Pirmoji subtilaus nusistatymo subskalė - „tradicinių vertybių apsauga“. Svetimos grupės nariai yra matomi kaip veikiantys nepriimtiniu būdu ar neveikiantys keliu, būtinu pasiekti tikslą. Kas yra laikoma priimtiniu ir būtinu elgesiu, yra aiškinama pagal dominuojančios grupės nustatytas tradicines vertybes. Antroji subskalė yra „kultūrinių skirtumų perdėjimas“. Vietoj rėmimosi idėja apie žemesnį svetimos grupės genetinį išsivystymą, subtilus nusistatymas svetimos grupės nepakankamus pasiekimus priskiria kultūriniais skirtumams. Šie skirtumai dažnai yra tikri; bet subtilus nusistatymas perdeda juos, remdamasis stereotipus. Trečioji subskalė, „pozityvių jausmų neigimas“, atmeta pozityvias emocines reakcijas į svetimą grupę. Šis požymis atvirai nepripažįsta negatyvių jausmų svetimai grupei, tačiau, tai vyksta labiau užslėptu būdu (pavyzdžiui, teigiant, kad juodaodžiai nėra blogi, bet baltieji yra geresni).

Taigi, galima teigti, kad atviras-subtilus rasizmas: peraugo iš šiuolaikinio-simbolinio rasizmo; išankstinis nusistatymas apima ne tik juodaodžius; asmenys su subtiliu išankstiniu nusistatymu stipriai perima savo kultūros vertybes; perdėti kultūriniai skirtumai priveda prie įsitikinimo, kad mažumos grupės nariai niekada negalėjo adaptuotis ar egzistuoti kartu su daugumos kultūra.

Trečia, Katz ir Hass (1988) pasirinko naujo prieš seną rasizmo skirtumus, papildomai teigdami, kad baltųjų rasiinės nuostatos galėtų apimti ne tik naujas rasizmo formas, bet ir rasiinį dvilypumą. Dvilypio rasizmo idėja teigia, kad baltųjų rasiinės nuostatos pakito ir tapo juodaodžių atmetimo ir draugiškumo jausmų kompleksu, nuolatos egzistuojančių greta (Blair, 1999).

Dvejopo rasizmo (*ambivalent racism*) skalė sukurta matuoti atskirus, tačiau, neabejotinai susijusius priešiško (*hostile*) ir palankaus (*benevolent*) rasizmo komponentus. Autorių išvados parodė, kad daugelis baltųjų gali vienu metu turėti dvejopas nuostatas – už ir prieš juodaodžius. Dvejopas rasizmas charakterizuojamas abipuse koegzistencija tarp abiejų pozityvių ir negatyvių nuostatų prieš kitos odos spalvos žmones. Dvilypumas išplaukia iš baltųjų įsitikinimų santvarkos (pavyzdžiui, Protestantų darbo etika, pasitikėjimas savimi ir individualiais laimėjimais) susikertančios su egalitarinėmis vertybėmis (pvz., visus žmones Dievas sukūrė lygius). Katz ir

Hass įrodinėjo, kad kol abi vertybės yra normatyvinės, daugelis baltųjų iš tikro turi dvilypes nuostatas į juodaodžius, nes juodaodžiai reprezentuoja gerus siekius humanitarizme, bet blogus pavyzdžius individualiuose pasiekimuose. Juodaodžiai yra matomi kaip neturintys palankių sąlygų pasaulyje, tokiu būdu išgaunant simpatiją ir sentimentus jiems; tuo pačiu metu juodaodžiai yra matomi kaip nukrypę nuo dominuojančios sistemos vertybių ir normų, kurios sukelia priešišumą juodaodžiams.

Priešiškas rasizmas yra siejamas su antipatija, vengimu ir diskriminacija. Kontrastingai, palankus rasizmas gali būti apibrėžtas kaip susijusių nuostatų į juodaodžius rinkinys, kurios yra rasistinės savo išraiška (pavyzdžiui, žiūrėjimas į juodaodžius stereotipiškai), bet yra subjektyviai pozityvus kalbėjimo tonu. Rasizmo stereotipai - kad juodaodžiai yra tinginiai ir neįneša savo dalies į visuomenę, taip pat nėra geri žmonės. Mokslininkai parodė, kad baltieji palaiko palankų rasizmą, pagrįstą Protestantų etikos idėjomis, taip pat puoselėja teigiamus jausmus juodaodžiams, kylančius iš humanitarizmo ir egalitarizmo branduolio (Blair, 1999). Katz ir Hass (1988) priskiria šį požiūrį kaip motyvaciją baltųjų prielankumui juodaodžiams.

Ketvirtas požiūris, kuris buvo pavadintas pasibjaurėjimo rasizmu, taip pat pabrėžia baltųjų nuostatų į juodaodžius dvilypumą, nors šiek tiek kitokia forma (Dovidio at al, 1996). Pasibjaurėjimo rasizmas yra charakterizuojamas kaip baltųjų individų nuostatos, kurie viešai demonstruoja egalitarinius principus, bet kurie palaiko baltųjų pranašumo požiūrį (Utsey at al., 2008). Pagal šią rasizmo perspektyvą, daugelis žmonių mano, kad jie nėra rasistai, tačiau nesąmoningai puoselėja neigiamus jausmus ir įsitikinimus apie juodaodžius ar kitus skirtingos rasės asmenis bei diskriminuoja subtiliu, racionaliai priimtinu būdu (Dovidio, Gaertner, 2000).

Pasibjaurėjimo krypties rasistai gali būti identifikuojami pagal daugybę charakteringų atsakymų apie svarstomas rasines problemas ir tarprasines situacijas (Gaertner, Dovidio, 2005). Sukeliantis bjaurėjimąsi rasizmas yra panašus į šiuolaikinį-simbolinį rasizmą, nes šie rasistai iš tikrųjų tiki lygybe, palaiko nešališką ir teisingą elgesį, bet jie nesąmoningai užslepia jausmus apie nerimavimą dėl juodaodžių ir dėl to stengiasi išvengti tarprasinės sąveikos. Kai tarprasinė sąveika yra neišvengiama, individai jaučia nerimą ir diskomfortą ir dėl to stengiasi ištrūkti kaip galima greičiau. Skiriasi nuo šiuolaikinio simbolinio rasizmo, nes atsisako tradicinių tikėjimų ir palaiko lygybę skatinančias socialines programas, yra labiau motyvuoti norėdami tapti nešališkais (Nail at al, 2008).

Vis dėlto Dovidio ir Gaertner kategorizuoja tokius individus kaip rasistus, todėl, jog mokslininkai pažymėjo, kad jie nesuvokia negatyvių, rase paremtų jausmų, kurie kartais išplaukia į paviršių kaip nusistatymas. Todėl, kad šios krypties rasistai sąmoningai remia egalitarines vertybes, jie nediskriminuos tiesiogiai ir atvirai, būdais, kurie gali būti priskiriami rasizmui; vis dėlto dėl jų neigiamų jausmų jie diskriminuos dažnai netyčia, kai jų elgsena bus

paremta pagrindu kitokiu negu rasė (pavyzdžiui, abejotina kvalifikacija pareigoms užimti) (Dovidio, 2001).

Mokslininkai, kurdami bei adaptuodami savo skales, taip pat tikrino ryšį tarp rasinio nusistatymo ir kitų neigiamų nuostatų, pavyzdžiui, lyčių šališkumo. Teigiama, kad asmenys, kurie palaiko rasistinius prietarus, tikėtina, taip pat reikš neigimas pretenzijas dėl homoseksualų (Marcus at al, 2003). Tik nedaugelis mokslininkų sociopolitinių nuostatų erdvėje kreipė savo dėmesį į koreliaciją tarp rasizmo ir seksizmo. Henley at al (1998) atrado, kad seksizmo ir rasizmo rezultatai glaudžiai koreliuoja, kad seksizmas ir rasizmas „auga“ su politinio konservatizmo augimu ir žemesniu išsilavinimo lygiu ir, kad moterys parodė ženkliai mažesnius rezultatus seksizme, bet ne rasizme, ką parodė vyrai. Kolegijoje atliktas tyrimas taip pat parodė, kad vyrai demonstruoja labiau neigiamą išankstinį nusistatymą prieš mažumos grupes nei kolegijos merginos (Marcus at al, 2003). Sidanius (1993) nustatė, kad kolegijos merginos „daug pasiekusios moksle“ išreiškia labiau teigiamas nuostatas į seksizmą ir rasizmą.

Taip pat keletas mokslininkų (Sidanius, 1993) studijavo mechanizmą, kuriuo rasizmas ir seksizmas manifestuoja save tam tikrose situacijose, tokiose kaip darbo rinka, mokslas, finansinis ir namų sektorius. Faktorinė ir koreliacinė analizė parodė, kad rasizmas ir seksizmas taip pat glaudžiai koreliuoja ne tik su respondento lytimi ar mokslo pasiekimais, bet ir su religiniais ryšiais, politine ideologija, visuotiniu nusistatymu prieš egalitarizmą bei akademinėmis kompetencijomis.

Naujojo rasizmo konceptai neapsiėjo be ginčų. Kritikai teigia, kad simbolinis rasizmas laikui bėgant buvo suvokiamas ir matuojamas nenuosekliai ir, kad įvairios temos, identifikuojamos su juo, dar nebuvo nuosekliai išreikštos arba tinkamai pamatuotos (Sniderman & Tetlock, 1986). Įvairūs aspektai susiję su subtiliu nusistatymu, šiuolaikiniu ir simboliniu rasizmu bei rasiniu pasipiktinimu, galėtų būti labiau kompleksiški ir daugiaspekčiai negu yra dabar (Jervis & Huddy, 2003). Daug ginčijamų klausimų siejasi su subtilia rasizmo forma, pavyzdžiui, aiškinantis, ar subtilus rasizmas tikrai gali būti vadinamas rasizmu (Coenders at al, 2001; Pettigrew & Meertens, 2001; Meertens & Pettigrew, 1997).

Lietuvoje rasistinių nuostatų tyrimų nėra atlikta labai daug. Labiausiai akcentuojama etninių grupių padėtis, jų stratifikacija visuomenėje. Etninių tyrimų centro duomenimis, Lietuvoje labiausiai nemėgiami romai, čečėnai, pabėgėliai ir musulmonai. Sudėtingą Lietuvos romų ir pabėgėlių padėtį, dėl kurios jie tampa pažeidžiami ir diskriminuojami, yra pabrėžusi Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI).

1.3.3. Seksizmas kaip psichosocialinis reiškinys

1.3.3.1. Seksizmo kaip psichosocialinio reiškinio apibūdinimas

Diskriminacija dėl lyties arba nevienodas moterų ir vyrų traktavimas yra viena iš labiausiai paplitusių diskriminacijos rūšių greta diskriminacijos amžiaus pagrindu (Vengalė at al, 2007). Giliau analizuojant diskriminacijos dėl lyties ir moterų diskriminacijos veiksnius, šiuolaikinėse teorijose itin ryškus seksizmo kaip pagrindinio veiksnio akcentas.

Seksizmas - individualios išankstinės nuostatos ir diskriminuojantis elgesys vyriškos ar moteriškos giminės atžvilgiu; institucinė praktika, motyvuota prietarais bei nuostatomis, kuomet vienos ar kitos lyties atstovams primetama paklusnumo ir priklausomumo padėtis (Ivanauskienė, Šidlauskienė, 2008).

Seksizmas gali būti dvejopo pobūdžio – panieka ar neapykanta moterims (mizoginija) ir panieka ar neapykanta vyrams (mizandrija). Tačiau terminas „seksizmas“ labiau yra siejamas su seksizmu prieš moteris, nes daugumoje patriarchalinių visuomenių moterys buvo ir tebėra laikomos „silpnąja lytimi“. Vyrų ir vyriškumo studijos kol kas dar yra nauja tyrinėjimų sritis. Lietuvoje vyrai kaip lytiniai subjektai vis dar lieka lyčių studijų ir lyčių politikos paribyje.

J. Acker (1973) teigia, kad moterų padėtis visuomenėje yra charakterizuojama lyčių segregacija, žemesniais atlyginimais, nestabilia situacija darbo rinkoje ir antraeilium vaidmeniu darbe bei namuose. Vyrų padėtis visuomenėje yra charakterizuojama lyčių segregacija, aukštesniais atlyginimais, stabilia padėtimi darbo rinkoje, dominavimu moterų atžvilgiu darbo vietoje ir namuose.

Kaip ir rasizmas, seksizmas grindžiamas tariamu fiziniu ar intelektualiniu pranašumu, nors nėra jokių įtikinamų argumentų, kad vyrai yra geresni nei moterys ir atvirkščiai (Valackienė, Krašenkienė, 2007). Tokios tradicinės nuomonės apie moterų mokymosi, kūrybos ribotumus, nuorodos į „specifinę moteriškąją logiką“ ar moterų psichologinį nepastovumą vis dar itin gajos ir palaikomos visuomenės sąmonėje. Tuo tarpu vyriškasis vyravimas laikomas natūraliu, akivaizdžiu, įprastu, amžinu ir dėl to teisingu.

Kalbant apie seksizmą, kaip apie vieną iš nepakantos formų, reikia kalbėti ir apie galimas to atsiradimo priežastis: lyčių socializaciją ir stratifikaciją.

Socializacija (*socialization*) – istoriškai nulemtas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese (Vaitkevičiūtė, 2007). Lyčių vaidmenų socializacija – procesas, kurio metu individas įsisavina visuomenės, kurioje gyvena, lyčių vaidmenų kultūrinę sistemą, tam tikrą skirtumą tarp lyčių visuomeninį konstravimą (Pruskus, 2003).

Socializacija kaip pagrindinių nuostatų perėmimo tarpsnis, siejamas su vaikyste bei paauglyste ir rutuliojasi įvairioje socialinėje aplinkoje. Tai kuriama, o ne įgimta lyties tapatybė

(Ivanauskienė, 2007). Lyčių socializacija prasideda jau tuo metu, kai mes gimstame, nuo paprasto klausimo „tai yra berniukas ar mergaitė?“ Kadangi moterimi ir vyru ne tik gimstama bet ir tampama: berniukai mokomi elgtis vyriškai, mergaitės moteriškai. Todėl, daugelis autorių pabrėžtinai kalba apie lyčių socializacijos procesą vaikystėje, kada skirtingos lyties vaikai yra fokusuojami į jų giminės vaidmenis ir mokomi to, kas turi būti „vyriška“ ar „moteriška“ (Giddens, Griffiths, 2006). Kitaip tariant, lyčių socializacija yra procesas, kurio metu jau vaikai yra transformuojami į socialines būtybes, kurios perima tam tikras visuomenės normas bei vertybes, ir žino, kokios elgsenos iš jų yra tikimasi (Jackson, Scott, 2002).

Klasikinis lyčių socializacijos pavyzdys yra bandymas, atliktas su kūdikiu, kuris vienai grupei žmonių buvo įvardytas kaip vyriškos lyties, o kitai kaip moteriškos (Crespi, 2003). Kai dalyviai manė, kad jie žaidė su kūdikiu-berniuku, „jam“ pasiūlė žaislus, tokius kaip plaktukas ar barškesys. O tuo metu kai dalyviai manė, kad jie žaidė su kūdikiu-mergaite, „jai“ pasiūlė lėlę. Dalyviai taip pat ir lietė kūdikį kitaip. Buvo manyta, kad berniukai turi būti dažnai šokdinami, tokiu būdu stimuliuojant visą kūną, tuo tarpu mergaitės buvo liečiamos švelniau ir mažiau energingai. Kito tyrimo metu buvo sužinota, kad tokie žodžiai kaip „tvirtas“, „gražus“ ir „sunkus“ yra naudojami norint apibūdinti vyriškos lyties kūdikius, o žodžiai „dailus“, „saldus“ ir „žavingas“ – moteriškos lyties (Giddens, Griffiths, 2006).

Tradicinius moters ir vyro vaidmenis įtvirtina vadinamoji seksistinė socializacija, apibrėžianti *tikrų* vyrų ir *tikrų* moterų vaidmenis, kurie iš esmės dažniausia yra patriarchalinių normų rinkiniai – kas turi būti daroma ir kas yra draudžiama tam tikromis aplinkybėmis (Tamošiūnas, 2005).

Seksizmas, yra labai susijęs su visu asmens socializacijos procesu, apimančiu atitinkamo elgesio, nuostatų, nuomonių, požiūrių, stereotipų formavimąsi, egzistavimą, vyravimą ar nebuvimą, nes jis kaip moterų diskriminacijos veiksnys, egzistuoja tam tikroje terpėje – kultūrinėje, bendruomeninėje, visuomeninėje. Visi šie veiksniai ir sudaro prielaidas moterų diskriminavimui (ar nediskriminavimui) tam tikroje žmonių bendruomenėje. Todėl socializacijos specifika ir procesas yra labai svarbūs moterų diskriminacijos raiškos socialinės aplinkos veiksniai kaip esminė sąlyga nelygybei atsirasti (Valackienė, Krašenkienė, 2007).

Taip pat, kiekvienai visuomenei yra būdinga hierarchinė diferenciacija pagal tam tikrus socialinius požymius - turto ar pajamas, socialinės padėties ar prestižo, amžių, lytį (Ivanauskienė, 2007). Skirtingose visuomenėse hierarchinės individų klasifikacijos principai gali būti skirtingi: nuo paveldimumo iki turtinės padėties ar galimybių naudotis socialinėmis gėrybėmis. Toks reiškinys yra apibūdinamas sąvoka „stratifikacija“ (*stratification*).

Socialinė stratifikacija suvokiama kaip socialinių darinių egzistavimas vienoje ar kitoje visuomenėje – tai socialinių padėčių hierarchija, kuri rodo nelygų turto, galios ir prestižo

pasiskirstymą visuomenėje, ir kurios dėka ši nelygi padėtis perduodama iš kartos į kartą (Pruskus, 2003). Lyčių stratifikacija apibūdinama kaip:

- nelygios vyrų ir moterų pozicijos socialinėje visuomenės hierarchijoje;
- skirtingos žmonių socialinės vertės pagal biologinę lytį nustatymas, kuris lemia ir nelygų galios, prestižo ir turto pasiskirstymą (Ivanauskienė, Šidlauskienė, 2008).

Lyčių stratifikaciją sąlygoja, iš vienos pusės, biologinis dvilytiškumas, kuris reiškiasi tam tikrais psichologiniais skirtingumais, iš kitos pusės – tam tikri moteriškumo ir vyriškumo kultūriniai stereotipai, egzistuojantys visuomenėje. Nes lytis yra ne tik biologinė, bet ir socialinė charakteristika (Tamošiūnas, 2005).

Dalijimas į grupes, pasak psichologų, tai vienas iš pažintinių procesų, kuris yra beveik neišvengiamas (Crespi, 2003). Kai mes dalome pasaulį pagal lytį į dvi grupes, vyrišką ir moterišką, mes esame linkę matyti visus vyrus panašiais taip pat kaip ir visas moteris laikyti panašiomis, ir šios dvi kategorijos labai skiriasi viena nuo kitos. Realiame gyvenime, moterų ir vyrų savybės yra linkusios persipinti. Deja, tačiau, lyčių poliarizacija dažnai kuria dirbtinį atstumą tarp moterų ir vyrų.

Kiekvienoje visuomenėje moterų ir vyrų idealus elgesys suvokiamas skirtingai. Kitaip tariant, biologinis skirtingumas atsispindi ir kultūroje. Mokslinėje literatūroje nurodomi stereotipiniai lyčių skirtumai (Cornell, 2009): kūno jėga ir greitis (vyrai yra stipresni ir greitesni), fiziniai įgūdžiai (vyrai turi mechaninius įgūdžius, moterys yra geresnės atlikdamos varginančius darbus), seksualinis noras (vyrai turi galingesnę potraukį), pramoginiai interesai (vyrai mėgsta sportą, moterys - paskalas), charakteris (vyrai yra agresyvūs, moterys puoselėjančios), intelektas (vyrai yra racionalūs, moterys turi intuiciją) ir taip toliau. Dažniausiai manoma, kad šitie skirtumai yra dideli ir, kad jie yra „natūralūs“.

Visuomenėje labiausiai paplitę moteriškumo stereotipai (Ivanauskienė, Šidlauskienė, 2008): moteris rūpinasi savo išvaizda ir bijo senatvės; prisirišusi prie šeimos; dorybinga, emocionali, švelni ir lengvabūdiška; turi gerą intuiciją; priklausoma, drovi, nelinkusi sportuoti. Vyriškumo stereotipai: vyras mažiau nerimauja dėl savo išorės; vyras yra šeimos maitintojas; turi lytinio gyvenimo patyrimą; neemocionalus ir tvirtas; logiškai mąstantis, objektyvus, išlavinto intelekto; nepriklausomas, garbėtroška, siekia sėkmės ir linkęs sportuoti.

Šie stereotipai skirtingose visuomenėse paplitę nevienodai. Kita vertus, aišku ir tai, kad jie taip pat kinta. Tačiau, akivaizdu, kad Lietuvoje dominuojantis vyriškumo modelis nedaug nukrypsta nuo tradiciškai suvokiamo vyro kaip nepriklausomo, aktyvaus, nugalinčio ir atkaklaus veikėjo modelio (Tereškinas, 2004). Pirmiausia, vyriškumas įkūnija tokias savybes kaip finansinė nepriklausomybė, gebėjimas aprūpinti savo šeimą, profesinė sėkmė, sugebėjimas apginti savo moterį ir dalyvauti savo vaikų auklėjime. Toks vyriškumas ne itin daug dėmesio

kreipia į savo išvaizdą, kūną ar savo emocinį gyvenimą. Tolerancija, įsiklausymas į moterį ar jos problemas, emocinis savęs supratimas – savybės, nesiejamos su tokia vyriškumo ir vyriško elgesio paradigma.

Taip pat, kaip vienas pagrindinių lyčių nelygybės aspektų bei reikšmingas veiksnys, lemiantis vyrų ir moterų atlyginimų skirtumą, veikiantis individų karjerą ir lyčių nelygybę, įvardijama profesinė lyčių segregacija (Brazienė, 2005). Profesinė lyčių segregacija, kai moterys dominuoja vienos profesijose, o vyrai kitose, yra bendras visų visuomenių bruožas.

Dažniausiai moterims yra priskiriamos tokios darbo vietos, kurios yra susijusios su kanceliarija, prekyba, maitinimo paslaugomis, rūpinimusi jaunuimu ir sergančiais, t.y. mokymas ir slaugymas. Vyrams būdinga dominuoti sunkiojoje pramonėje, kasyboje, transporte ar vadyboje. Taip pat jiems priskiriamos ir teisinės bei techninės profesijos, tokios kaip projektavimas ir skaičiavimas.

Beje, po trisdešimt metų, kai Jungtinės Tautos priėmė Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos pašalinimo prieš moteris, niekur pasaulyje nėra moterų, kurių uždirbtos pajamos būtų lygios vyrams (Cornnell, 2009). Moterų pajamos siekia 81 procentą vyrų uždirbtų pajamų Švedijoje; bet tipiškiausi skaičiai yra: 64 procentai vyrų pajamų Prancūzijoje, 63 procentai Jungtinėse Valstijose, 55 procentai Ukrainoje, 46 procentai Indonezijoje, 39 procentai Meksikoje.

Visgi šeimos struktūra yra įvardijama kaip pagrindinis lyčių nelygybės faktorius (Brazienė, 2005). Visose šiuolaikinėse visuomenėse, moterys atlieka daugumą valymo, valgio gaminimo ir siuvimo darbų, didžiąją dalį vaikų priežiūros darbų (Cornnell, 2009). Šis „šeimininkės“ darbas dažnai yra siejamas su kultūriniu moters apibrėžimu, kuri yra rūpestinga, švelni, pasiaukojanti ir darbšti, t.y. „gera motina“. Posakis „geras tėvas“, retai kada siejamas su mokyklinių priešpiečių gaminiu ir kūdikio užpakalio šluostymu. Įprastai manoma, kad tėvai yra žmonės kurie priima sprendimus, šeimos maitintojai ir atstovauja šeimai išoriniame pasaulyje. Dėl to, kad moterims tradiciškai tenka didesnė namų ūkio ruošos ir vaikų priežiūros dalis, joms yra sunkiau įsitvirtinti darbo rinkoje. Darbo vietos struktūra, ideologinės sistemos ir lyčių stereotipai įtakoja šeimos struktūrą (Brazienė, 2005). Tuo tarpu šeimos struktūra tiesiogiai įtakoja lyčių stratifikaciją, kadangi nuo jos priklauso, kaip yra organizuojama namų ūkio ruošą, ir tokiu būdu netiesiogiai įtakoja lyčių nelygybę.

Lietuvoje jau aštuonerius metus galiojantis Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas kovoja su lyčių nelygybe. Iš pradžių jis buvo vertinamas labai skeptiškai ir pašaipiai – kaip įstatymas išimtinai moterų teisėms ginti. Tačiau palaiptai keitėsi požiūris į jo reikalingumą, žmonės pradėjo suvokti lyčių lygybės svarbą kiekvieno iš mūsų asmeniniam gyvenimui bei demokratiniam visos valstybės vystymuisi (Vengalė et al, 2007).

1.3.3.2. Seksistinių nuostatų empirinių tyrimų apžvalga

Šiandien, mokslinėje literatūroje įmanoma rasti be galo daug instrumentų, kuriais gali būti matuojamas seksizmas. Knygose „Šeimos vertinimo technika: publikuotų instrumentų abstraktai, 1935-1374“ (Straus & Brown, 1978), „Vedybų ir šeimos terapijos matų vadovas“ (Fredman & Sherman, 1987) bei „Lyčių vaidmenys: testų ir matų vadovas“ (Beere, 1990) aptinkami net kelių šimtų skalių aprašymai. Dauguma iš jų yra naudojamos norint įvertinti „vyriškumą“ bei „moteriškumą“, lyčių vaidmenų lankstumą, stereotipus, vyraujančius visuomenėje, vedybinių vaidmenų pasiskirstymą pagal lytį ir pan.

Instrumentai, matuojantys seksizmą, o konkrečiau nuostatas į moteris ir tai, kas laikoma „moterų ginčo objektu“ egzistuoja jau daugiau kaip 50 metų (Loo & Thorpe, 1998; Henley at al, 1998). Pradininku gali būti laikomas C. Kirkpatrick, kuris dar 1936 metais sukūrė skalę *Belief Pattern Scale for Measuring Attitudes Toward Feminism*. Ši skalė buvo sudaryta iš 50 teiginių. Kirkpatrick teiginiai pirmiausiai atspindėjo pritarimą įvairiems „vaidmenims ir teisėms“ tinkamiems moterims ir vyrams, pavyzdžiui, „Moterys turi tokią pat teisę audringai praleisti jaunystę ir išsidūkti kaip vyrai“. Nors Kirkpatrick skalė išlaikė aiškumą ir glaustumą bei turėjo solidų statistinį pagrindą, ji tuo metu buvo mažai naudojama ir kritikuojama. Dėl to, būta įvairių bandymų sukurti panašias skales. Daugelis vėlesnių tradicinių lyčių vaidmenų skalių (Spence & Helmreich - *Attitudes towards Women Scale*, 1972; Dempewolff - *Feminism Scale*, 1974; Smith, Ferree & Mill - *FEM scale*, 1975) yra tiesioginės Kirkpatrick tikėjimo modelio skalės, skirtos matuoti nuostatas į moteris, modifikacijos.

Laikantis pradinio Kirkpatrick skalės varianto, Spence ir Helmreich (1972) kaip savo sukurtos skalės objektą įvardijo „nuostatas apie moterų teises ir vaidmenis šiuolaikinėje visuomenėje“. Kitos skalės, tokios kaip sukurtos Dempewolff (1974) bei Smith at al (1975) labiau oponuoja į „feminizmą“, objektu įvardindami atitinkamai „nuostatas dėl moterų judėjimo“ ir „pritarimą feministiniams įsitikinimams“. Iš tikro, kadangi šios skalės yra pagrįstos Kirkpatrick darbu, didžioji dauguma dalykų atspindi tik lyčių vaidmenų tradicines nuostatas (Morgan, 1996).

Be to, feminizmo skalė turi atspindėti feminizmo kaip politinio judėjimo tikrovę su interpretacijomis, darbotvarkėmis ir reikšme, didesne ir labiau skirtinga, negu žmogui „deramų“ lyčių vaidmenų ir elgesio suvokimas (Morgan, 1996). Tuo tarpu, nuostatos apie lyčių vaidmenis tėra tikrai viena feministinio požiūrio dalis ir ji nebūtinai atspindi kitus socialinius politinius feministinės ideologijos aspektus. Daugelis tradicinių lyčių vaidmenų skalių pavadintos „feminizmo“ skalėmis tiesiog todėl, jog tyrėjai jautė, kad jos atspindėjo požiūrius, suderintus su feministine ideologija (Dempewolff, 1974; Smith, Ferree, & Miller, 1975). Be to, terminai

„feminizmas“ ir „antifeminizmas“ paprasčiausiai buvo naudojami kaip deskriptorius netradiciniams ir tradiciniams požiūriams apibūdinti.

Nuostatų į moteris skalė (*Attitudes towards Women Scale (AWS)*) buvo galbūt pirmoji iš naujesnių skalių apie moterų vaidmenis, publikuota klinikiniam naudojimui (Beree, 1990). Ji sukurta 1972 metais daktaro Janet T. Spence ir daktaro Robert Helmreich, Teksaso universitete. Ši skalė tapo plačiausiai naudojama iš panašių (Kirkpatrick skalės pagrindu sukurtų) skalių (Henley at al, 1998; Bayley at al, 1992; Frieze & McHugh, 1998, Goldberg at al, 1979; McHugh & Frieze, 1997; Spence & Hahn, 1997). Ji buvo skirta įvertinti nuostatas apie tai, kokias teises bei privilegijas turi turėti moterys ir, kokie vaidmenys joms yra tinkami, lyginant su vyrais, visose pagrindinėse veiklos srityse. Originalus instrumentas susideda iš 55 teiginių, iš kurių kiekvienas turi keturis atsakymo variantus, nuo „labai sutinku“ iki „labai nesutinku“. Matuojamos nuostatos apie moterų teises ir vaidmenis šešiose pagrindinėse visuomeninėse srityse: profesiniai, edukaciniai ir intelektualūs vaidmenys; moterų laisvės ir nepriklausomybės teisės, lyginant su vyrais, visuomenėje; įvairaus pasimatymų ir elgesio etiketo priimtumas vyrams ir moterims; gėrimo, keikimosi ir pokštavimo priimtumas; ikisantuokinio sekso problematika; nuostatos vedybinių santykių ir išsipareigojimo kryptimi. Iš AWS, sąmoningai pašalinti teiginiai susiję su specifiniais moterų vaidmenimis, kurie nepritaikyti vyrams. Todėl, teiginiai apie aborto ir teisinius klausimus, nebuvo įtraukti. Į šią skalę įtraukti tokie teiginiai kaip „Moterys turi mažiau jaudintis dėl savo teisių ir daugiau dėl tapsmo geromis žmonomis ir motinomis“ arba „Intelektualus vadovavimas bendruomenėje, didžia dalimi turi būti vyrų rankose“. Šie teiginiai neslėpė esančios lytinės diskriminacijos. Todėl, kyla pavojus naudojant šią skalę šiandien.

1973 metais Spence, Helmreich ir Stapp sukūrė trumpesnę, 25 teiginių, Nuostatų į moteris (*Attitudes towards Women*) skalę.

Dempewolff (1974), taip pat sukūrė Feminizmo skalę (*Feminism scale*), pagrįstą Kirkpatrick skalės teiginiais. Dempewolff feminizmo skalės tikslas buvo surasti homogeniškų elementų grupę, kuri matuotų vienos dimensijos konceptą - nuostatas į feminizmą. Ir skirtingai nei nuostatų į moteris skalė, susifokusuoja į moterų judėjimo principus. Dempewolff skalę sudarė 56 teiginiai.

Analizuojant Hawley (1972) klausimyną, kuriuo siekiama išsiaiškinti nuostatas apie moterų vaidmenį visuomenėje, taip pat galima išskirti penkis punktus: moteris kaip partnerė, moteris kaip naivi būtybė, moteris kaip konkurentė, moteris kaip namų šeimininkė, moteris kaip žinovė.

Anderson ir Jacobson (1974) buvo susidomėję tik viena feministinių nuostatų dimensija – nuomone apie vyrų ir moterų lygias teises. Jų skalė buvo paremta Bem (1974) tyrinėjimais, kurie

parodė, kad vyriškumas ir moteriškumas yra dvi dimensijos, kurios nėra neišvengiamai nesuderinamos ar viena kitą paneigiančios.

1975 metais Smith, Ferree, ir Miller sukūrė Nuostatų į feminizmą skalę (*Attitudes towards Feminism Scale (FEM)*). Ši skalė taip pat yra kildinama iš Kirkpatrick *Belief Pattern* skalės (Fredman & Sherman, 1987; Fassinger 1994). FEM matuoja ir atviras ir užslėptas moterų niekintojo nuostatas. Pirmajame FEM skalės variante buvo naudojamas 41 teiginys iš Kirkpatrick, kurie kaip manyta yra naudingi originalioje ar modifikuotoje formoje. 16 teiginių, buvo modernizuoti. Pašalinti tie teiginiai, kurie žadino panašias į profeministų ar antifeministų reakcijas. Įvairūs bandymai, suformavo skalę tokią, kokia ji dabar yra. Liko 20 teiginių, kurie siejasi su daugybe ginčijamų klausimų, įtraukiant santuokinius vaidmenis, motinos vaidmenis ir stereotipinį požiūrį į moters asmenybės savybes.

1980-aisiais nuostatų į moteris tyrinėjimai tęsėsi ir toliau, keitėsi tik perspektyva (Loo & Thorpe, 1998). Dėmesys buvo kreipiamas į kartų skirtumus, asmenybės koreliacijas, profesinę pirmenybę, moteris darbe ir lyčių santykius.

1990-aisiais dėmesys nuostatomis į moteris dar labiau plėtėsi. Tyrėjai (Dunnell & Bakken, 1991; Bailey, Less, & Harrell, 1993; Damji & Lee, 1995; Hinshaw & Forbes, 1993; Powell & Yanico, 1991), studijavo nuostatas į moteris kaip vadoves, paauglių požiūrį į darbą, taip pat pastarųjų nuostatas į šeimos ir lyčių vaidmenis, kultūrą ir nuostatas į moterų vaidmenų įvairovę.

Kai tyrėjai pradėjo matuoti seksizmą, teiginiai buvo pakankamai tiesmuki (Rodgers, 2005). Šiandien, kai seksizmas tampa mažiau socialiai pageidautinas bruožas, kyla pavojus, kad žmonės bus mažiau linkę pripažinti neigiamas nuostatas. Atsižvelgiant į tai, mokslininkai sukūrė šiuolaikiškesnes ir subtilesnes skales.

Šiuolaikinio seksizmo (*Modern Sexism*) skalė ir Neoseksizmo (*Neosexism*) skalė „matuoja ar respondentai linkę (a) neigti moterų diskriminacijos egzistavimą, (b) piktintis moterų nusiskundimais dėl diskriminacijos, ir (c) piktintis dėl ypatingų „malonių“ moterims“ (Swim & Cohen, 1997).

Subtilus seksizmas naudoja priemones, tokias kaip Prieštaringo seksizmo inventorių (*Ambivalent Sexism Inventory – ASI*, Glick ir Fiske, 1996). Ši skalė matuoja respondentų nuostatų į moteris raišką tiek neigiamu tiek teigiamu aspektu.

Priešiškas seksizmas (*Hostile Sexism*) nustato, koku mastu respondentas suvokia moteris, kaip uzurpuojančias vyrų teises bei vaidmenis, ir vertina neigiamą nuomonę dėl moterų noro įgyti lygybę ir galią. Palankus seksizmas (*Benevolent Sexism*) fiksuoja paternalistinius stereotipus apie moteris, pavyzdžiui, įsitikinimą, kad moterys yra tyros, silpnos ir joms reikia apsaugos. Nors šios dimensijos vertina neigiamą ir teigiamą požiūrį į moteris, priešiškas ir palankus seksizmas teigiamai koreliuoja vienas su kitu (Denmark at al, 2008).

Visgi, labiau tikėtina, kad seksualinis dvigubas standartas lengviau bus aptinkamas naudojant palankaus, o ne priešiško seksizmo skalę, todėl, kad žmonės yra linkę manyti, jog moterų skaisčių ir seksualinio elgesio saugojimas nėra lytinė diskriminacija. Greičiau, daugelis jaučia, kad tai galantiška ir pagarbu (Rodgers, 2005).

Skirtingumas tarp atviros ir slaptos lytinės diskriminacijos rodo, kad šiuolaikinė visuomenė daugiau nebetoleruoja atvirų demonstracijų lytinės diskriminacijos atžvilgiu, tokių kaip nepripažinimas, kad moteris gali eiti į kariuomenę ar posakio, kad „moters vieta yra virtuvėje“. Tačiau, šiuolaikinė visuomenė tikrai toleruoja abu subtilius seksizmo aktus, tokius kaip „stiklinės lubos“, trukdančios moterų darbui tam tikrose srityse, taip pat, kaip jau minėta, palankaus seksizmo nuostatas (Glick & Fiske, 1996).

Stebina tai, kad aptinkama labai mažai užsienio autorių tyrimų apie seksizmo dinamiką individualiame lygyje, įtraukiant individualius skirtumus (Benson & Vincent, 1980). Šiuo metu trūksta empirinės informacijos apie tokius svarbius klausimus, kaip asmenybė, vertybės, elgsenos ir demografiniai faktoriai koreliuoja su seksizmu ir, kokia patirtis galėtų stimuliuoti seksistinių nuostatų kaitą.

Lietuvoje taip pat vykdomi tyrimai susiję su lyčių studijomis. Didelis nuopelnas galėtų būti priskiriamas Šiaulių universiteto Lyčių studijų instituto mokslininkams (Šidlauskienė, Kaffemanienė, Ališauskienė, Liukinevičienė ir kt.), kurie atlieka tyrimus susijusius su seksistinėmis nuostatomis bei, bendradarbiaudami su kitų miestų mokslininkais, rengia studijų knygas (Šidlauskienė, Ivanauskienė, 2008), straipsnius, kuriose pateikiami tyrimų duomenys (Šidlauskienė, Čegytytė, 2007) ir teikia rekomendacijas lyčių lygiavertiškumo ugdymo klausimais.

1.3.4. Homofobija kaip psichosocialinis reiškiny

1.3.4.1. Homofobijos kaip psichosocialinio reiškiny apibūdinimas

Seksualumas ir lytis yra neatskiriama nuo mūsų kasdienių praktikų ir elgesio, ypač darbo aplinkoje (Reingardė at al, 2007). Šiuolaikinėje visuomenėje aiškiai atsispindi ideologinė sistema, kuri neigia, niekina ir stigmatizuoja bet kokią neheteroseksualią elgesio, tapatybės, santykių ir bendruomenės formą, t.y. daugelis žmonių išreiškia homofobiškas nuostatas.

Homofobija paprasčiausiai apibūdinama kaip homoseksualių žmonių baimė. Šį terminą pasiūlė Weinberg dar 1973 metais. Nuo to laiko apibrėžimas buvo išplėstas, nes nebeatitiko šiandieninio konteksto. Reikia kalbėti ne tik apie homoseksualių asmenų baimę, bet ir išankstinį nusistatymą, heteroseksizmą bei diskriminaciją (Carlock, 2008). Vėliau priešiškus homoseksualių žmonių kryptimi buvo įvardijamas įvairiai: homoerotofobija, heteroseksizmas, homoseksufobija, homoseksizmas, antihomoseksualizmas. Wrench (2005) terminą homofobija siūlo keisti į homonegatyvumą. Jo nuomone, būtent šis terminas geriausiai atspindi neigiamus

aspektus kalbant apie homoseksualumą. Tačiau šis Wrench pasiūlytas terminas ir Lietuvos ir užsienio autorių darbuose vis dar yra neprigijęs ir vartojamas retai.

Šiandien priimtinausias atrodytų Herek (1991) pateiktas homofobijos apibrėžimas, nes jis labiausiai susijęs su individų vertybėmis. Herek teigia, kad homofobija yra žmonių išankstinis nusistatymas prieš gėjus ir lesbietes. Šis terminas atspindi bent jau tris prielaidas: (1) išankstinis nusistatymas prieš homoseksualus pirmiausiai yra baiminga reakcija; (2) tai iracionalu ir disfunkciška asmenims, kurie skelbia tai; ir (3) tai pirmiausiai yra atskiras nukrypimas, o ne kultūrinių verčių atspindys. Neigiamas išankstinis nusistatymas kyla dėl visuomenėje dominuojančio heteroseksizmo, kuomet homoseksualūs santykiai laikomi nepilnaverčiais, nepageidaujamais ir atgrasiais, jei juos lygintume su heteroseksualiais.

Heteroseksizmą galima laikyti lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų diskriminacijos, priepaudos bei išnaudojimo forma. Tai įsitikinimas, kad kiekvienas turėtų būti heteroseksualus. Heteroseksizmo terminas kartais vartojamas lygiareikšmiai su homofobijos sąvoka ar kaip jos pakaitalas. Tačiau homofobijos terminas labiau tinka apibūdinti antigėjiškiems nusistatymams ir elgesiui, o heteroseksizmas – apibrėžti institucinę neheteroseksualių asmenų priepaudą ir išnaudojimą bei visuomenines ideologijas (Reingardė at al, 2007). Vartojant heteroseksizmo terminą, pabrėžiamos paralelės tarp antigėjiškų nuostatų ir kitų prietarų bei nusistatymų, pavyzdžiui, rasizmas, antisemitizmas ir seksizmas. Heteroseksualūs santykiai pateikiami, kaip pranašesni - taip pat, kaip ir kitose prietarų srityse. Rasizmas ir seksizmas irgi propaguoja vienos rasės ar lyties viršenybę.

Heteroseksualumas yra svarbi socialinė norma, kurią tvirtina socialinė politika, mokykla, šeima, žiniasklaida ir policija (Tereškinas, 2007). Esminė heteronormatyvumo prielaida yra ta, kad lytis yra įgimta, natūrali ir nesikeičianti. Todėl heteroseksualumas yra laikomas esminiu žmogiškosios prigimties bruožu. Dėl šios kultūrinės ideologijos, homofobija yra susijusi su seksualine stigma. Seksualinė stigma yra apibrėžta kaip „neigiamas dėmesys, žemesnė padėtis ir reliatyvus bejėgiškumas, kurį visuomenė bendrai suteikia bet kokiam neheteroseksualiam elgesiui, tapatumui, santykiui ar bendruomenei“ (Parrott & Peterson, 2008). Tokiu būdu pasakoma, kad homoseksualus elgesys yra paženklinamas, kaip blogas ir nepageidaujamas.

Būta įvairių homoseksualumo kildinimo teorijų. Nuo homoseksualizmo sąvokos atsiradimo medikai pradėjo domėtis žmonėmis, kurie jautė lytinį potraukį savo lyties asmeniui. Pirmosios homoseksualizmo teorijos teigė, kad homoseksualizmas yra patologija, kurią reikia gydyti. Ir tik 1976 m. homoseksualizmas buvo išbrauktas iš psichinių ligų sąrašo. Moksliniai tyrimai rodo, kad homoseksualią žmogaus elgseną lemia hormonų įtaka vaisiui prenataliniu laikotarpiu, genai, aplinka ir žmogaus psichologija.

„Siaubinga nuodėmė, dievų dovana, psichinė liga, natūralus žmogiškas nukrypimas“ – Mondimore (2000) pateikti epitetai atspindi šiandieninę mąstyseną apie homoseksualumą. Nėra vienodo žmonių sutarimo šiuo atžvilgiu, taip kaip ir kiekvieno nuostatų raiška – individuali.

Specifinis homofobiškas elgesys gali apimti žodinę, fizinę ir santykių agresiją ir pasireikšti daugeliu formų (Michaelson, 2008): prasivardžiovimu, teisėta diskriminacija, socialine stigmatizacija, smurtu šeimoje, emocine įtampa, benamyste, fiziniiais išpuoliais ar seksualiniu išnaudojimu. Smurtas, priekabiavimas ir bauginimas vyksta įvairioje aplinkoje: mokykloje, darbo vietoje, namuose ir visur, kur bendrauja žmonės. Šis nemotyvuotas smurtas yra asmeninis ir nukreiptas prieš konkretaus žmogaus orumą ir tapatybę. Tai labai žaloja žmogų, jo psichiką, paverčia jo gyvenimą nerimastingą.

Homofobiškas elgesys įvairių autorių grindžiamas dezinformacija, baime ir netolerancija. Didelę įtaką daro priešiškas katalikybės požiūris į homoseksualumą. Dezinformacija vyrauja formuojant nuomonę, kad AIDS tai „gėjų nelaimė“ ir kuriant neigiamą mitą esą homoseksualumas susijęs su prievarta prieš vaikus.

Homofobija gali veikti kaip socialinės kontrolės sistema (Flávia, Madureira, 2007). Tai ypač, bet ne išimtinai, matoma santykiuose tarp vyrų, kur homofobija nustato intymumo sienas. Nenorėdami būti apkaltinti „peržengę ribą“ ir priskirti „nenormalios“ seksualinės orientacijos grupei, vyrai jaučia patologinę baimę. Homofobija, kaip patologinė baimė (fobija) reiškiasi nepatogumo jausmu (susirūpinimu, baime ir, ekstremaliais atvejais, neapykanta). Tačiau tai nėra „iracionalių jausmų“ rezultatas, todėl apie homofobiją reiktų kalbėti kaip apie ribinį reiškinį, kuris yra kolektyvinės istorinės-kultūrinės sąmonės konstruktas.

Kaip jau minėta, homofobija glaudžiai siejasi su seksizmu (Capezza, 2007). Abi šios sąvokos kilusios iš patriarchalinės socialinės struktūros, kuomet vyrams ir moterims priskiriami tik vienai ar kitai lyčiai „derami“ vaidmenys. Todėl į homofobiją ir seksizmą yra linkę panašūs asmenybės tipai. Išankstinis nusistatymas prieš moteris ir gėjus gali būti kildinamas dėl vienos giminės hierarchijos visuomenėje (dažniausiai vyrai turi daugiau valdžios negu moterys).

1.3.4.2. Homofobiškų nuostatų empirinių tyrimų apžvalga

Nors visuomenė, atrodo, juda labiau liberalia kryptimi, homoseksualai, kaip mažuma, ir toliau kenčia nemažą diskriminaciją bei susiduria su neigiamu išankstiniu nusistatymu iš visuomenės daugumos (Panarello, 2004). Neigiamos nuostatos į gėjus ir lesbietes tapo svarbia tematika ir tyrinėjimų sritimi socialiniuose moksluose per pastaruosius 20 metų (Cardenas & Barrientos, 2008).

Tyrinėtojai sukūrė ir naudojo kelias skirtingas skales (Pardie & Luchetta, 1999; Chernin & Johnson, 2002; Davis at al, 1998; Fischer & Corcoran, 2007; Beree, 1990) išmatuoti

heteroseksualų nuostatas į gėjus ir lesbietes. Paprastai šių vertinimai laikėsi panašaus formato, atsižvelgiant į paprastus palyginimus tarp skalių (Pearl & Galupo, 2007).

Larsen, Reed ir Hoffmann (1980) sukūrė Heteroseksualų nuostatų į homoseksualumą skalę (*Heterosexual Attitudes Toward Homosexuality Scale* (HATH)), kurią sudaro 20 teigiamų ir neigiamų teiginių susijusių su lesbiečių bei gėjų teisėmis ir bet kokia jaučiama grėsme, kurią jie gali kelti.

MacDonald, Huggins, Young ir Swanson (1973) sukūrė panašų instrumentą, Nuostatų į homoseksualumą skalę (*The Attitude Toward Homosexuality Scale* (ATHS)). Aptinkamos net trys šios skalės formos: bendra (G – general), vyrams (M – male) ir lesbietėms (L – lesbians). Tačiau jie nepateikė informacijos apie skalės patikimumą ar validumą.

Millham, San Miguel ir Kellogg (1976) sukūrė Homoseksualumo nuostatų skalę (*Homosexuality Attitude Scale* (HAS)), sudarytą iš kelių dimensijų. Yra dvi Homoseksualumo nuostatų skalės formos: vienoje formoje taikinyis yra vyriškas homoseksualumas, kitoje – moteriškas. Kiekviena forma susideda iš 38 teiginių. Tyrėjai nurodo 6 faktorius iš kurių susideda skalė: Represinis-Pavojingas (atspindi požiūrį, kad homoseksualumas yra pavojingas ir homoseksualai turi būti socialiai ir juridiskai atskirti); Asmeninis nerimas (parodo bjaurėjimąsi, vengimą ir rūpestį dėl homoseksualų); Pirmenybę lesbietėms prieš gėjus arba pirmenybę gėjams prieš lesbietes; Sukryžmintos seksualinės manieros (susiję su tuo, kad homoseksualų rodomos manieros dažniausiai siejamos su priešinga lytimi); Moralinis pasmerkimas (susiję su nuostatomis, kad homoseksualai yra nuodėmingi ir amoralūs).

Hansen (1982) Homoseksizmo skalė (*Homosexism Scale*) turi dvi formas: ilgąją, kuri susideda iš 49 formuluočių ir trumpąją, kurią sudaro 15 teiginių. Teiginiai yra susiję su homoseksualų teisėmis, įsitikinimais apie homoseksualų charakteristikas ir noru bendradarbiauti bei draugauti su jais.

Herek bei LaMar ir Kite taip pat teigia, kad nuostatos į gėjus ir lesbietes yra multidimensinės. LaMar ir Kite (1998) empiriškai (remiantis faktorine analize) išskyrė keturias homofobijos nuostatų dimensijas: tolerancija/pasmerkimas, moralumas, ryšių palaikymas ir stereotipai.

Nors buvo sukurta daug skalių įvertinti nuostatas į homoseksualumą, be abejo, svarbiausia buvo Herek (1988) Nuostatos į lesbietes ir gėjus skalė (*Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Scale* (ATLG)). 1970-aisiais Herek pradėjo kurti empirinį pagrindą tam, kas galiausiai tapo ATLG. Nuostatų į lesbietes ir gėjus skalė buvo sukurta matuoti tolerancijos-pasmerkimo dimensijos nuostatas į lesbietes ir gėjus. Ši dimensija domisi asmeniniu pozityviu arba negatyviu afektu į homoseksualumą ir gėjus bei lesbietes kaip grupę. Elementai, sudarantys skalę „... atitinka asmenines ir kultūrinės nuostatas, populiariai vadinamas homofobija“ (Herek, 1988).

Daugelyje ankstesnių tyrinėjimų buvo manyta, kad nuostatos į lesbietes yra tokios pačios kaip nuostatos į gėjus (Meerendok at al, 2003). Todėl buvo naudojama tokia terminologija kaip nuostatos į „homoseksualumą“ arba „homoseksualus“, kuri skamba neutraliai. Kai kalbama apie homoseksualizmą ar homoseksualus, žmonės dažnai galvoja tikrai apie vyrišką homoseksualizmą ar gėjus. Bet yra įrodymų, kad yra skirtumų tarp nuostatų į gėjus ir nuostatų į lesbietes. Todėl Herek ypač norėjo, kad jo instrumentas galėtų įvertinti nuostatas į lesbietes atskirai nuo nuostatų į gėjus. Naudojant atskiras skales, kaip Herek numatė, norint išmatuoti šias nuostatas, turi būti galima patikrinti šią prielaidą. Todėl ATLG skalė sudaryta iš dviejų subskalių – nuostatų į lesbietes (ATL) ir nuostatų į gėjus (ATG).

Morrison ir Morrison teigia, kad ankstesnėmis skalėmis gali būti matuojamas labiau tradicinis požiūris į homoseksualumą. Šiuolaikinė homonegatyvumo skalė (*Modern Homonegativity Scale*) (Morrison at al, 2005) buvo sukurta, siekiant pavaizduoti labiau subtilias nuostatas. Tai labiau šiuolaikinė priemonė, kuri gali būti naudinga vertinant nuostatas, kurios susijusios su dabartinių civilinių teisių klausimais. Modernaus homonegatyvumo skalė apima tokius pareiškimus kaip „Gėjai (arba lesbietės) tapo per daug konfrontaciniai, kovojant už savo lygias teises“ ir „Gėjai (arba lesbietės) neturi visų teisių, kurių jiems reikia“.

Praeityje daugelis tyrimų sutelkė dėmesį į veiksnius, susijusius su nuostatomis į homoseksualumą, ir tyrinėtojai sutinka, kad faktorių, tokių kaip lytis, įsitikinimas dėl lyčių vaidmenų, religingumas, kultūriniais ir asmeniniais kontaktai su gėjais ir lesbietėmis yra visi veiksniai, susiję su nuostatomis į gėjus ir lesbietes (Panarello, 2005).

Bendrai, tyrimai, kuriuose buvo naudojamos šios skalės, rodo, kad lytis, ko gero, yra didžiausias heteroseksualių žmonių nuostatų į gėjus ir lesbietes prognozuotojas. Heteroseksualūs vyrai išreiškia stipresnes neigiamas nuostatas, nei moterys (Herek & Capitanio, 1996; LaMar & Kite, 1998). Be to, tiek heteroseksualios moterys, tiek heteroseksualūs vyrai palaiko stipresnes neigiamas nuostatas į gėjus negu į lesbietes (Herek, 1988; 1991; 2000).

Taip pat, labiausiai tikėtina, kad teigiamas nuostatas išreiškia jaunesni asmenys ir, kurie turi išsilavinimą. Yra ribotas skaičius tyrimų, vertinančių mokslo poveikį studentų nuostatomis į homoseksualumą. Tačiau, visi patvirtina tą pačią hipotezę, kad aukštas išsilavinimo lygis yra susijęs su teigiamomis nuostatomis į homoseksualumą (Herek & Capitanio, 1996; Herek & Glunt, 1993; Probst, 2003). Be to, buvo įrodyta, kad asmenys, kurie sakosi esą labai religingi, parodo labiau neigiamas nuostatas į lesbietes ir gėjus apskritai (Herek & Capitanio, 1996; Newman, Dannenfelser, & Benishek, 2002).

Tyrimai taip pat palaiko idėją, kad žmonės, kurie turi giminaičių homoseksualų arba, kurie palaiko glaudžius ryšius su homoseksualais, turi palankesnes nuostatas į juos, o kurie neturi kontaktų, palaiko labiau neigiamas nuostatas (Bowen & Bourgeois, 2001; Anderssen, 2002;

Finlay & Walther, 2003). Tarp pastarųjų, žmonės jaučia didesnę atmetimo reakciją ir išlaiko didesnę socialinę distanciją nuo gėjų, negu nuo lesbiečių (La Mar & Kite, 1998). Bet kuriuo atveju, yra pozityvi koreliacija tarp nuostatų į gėjus ir lesbietes (Herek & Capitano, 1996).

Nuostatos dėl lyčių vaidmenų taip pat yra glaudžiai susijusios su nuostatomis į homoseksualus. Tyrėjai teigia, kad yra teigiamas ryšys tarp tradicinių įsitikinimų dėl lyčių vaidmenų ir neigiamų nuostatų į homoseksualus (Ogletree & Harper, 2006; LaMar & Kite, 1998). Manoma, kad tie, kurie palaiko tradicinį požiūrį apie tai, kaip moterys ir vyrai turėtų elgtis, turi problemų su homoseksualumu, nes gėjai yra suvokiami kaip turintys moteriškų savybių, o lesbietės – vyriškų. Šie stereotipai pažeidžia tradiciškai mastančių individų asmeninių įsitikinimų sistemą.

Taip pat, paprastai tyrimai rodo, kad neigiamos nuostatos į homoseksualus yra susijusios ir su įsitikinimu, kad homoseksualumas yra žmogaus pasirinkimas, o ne genetinės kilmės.

Ankstesni tyrimai nagrinėjo kitus veiksnius, susijusius su nuostatomis į homoseksualumą (Cardenas, Barrientos, 2008). Pavyzdžiui, tyrimų ataskaitose teigiama, kad neigiamos nuostatos į homoseksualumą glaudžiai koreliuoja su autoritarizmu, dogmatizmu ir politiniu konservatizmu (Herek, 1988; Redfering, 1979).

Papildomi moksliniai tyrimai atskleidė faktorius, susijusius su nuostatų į gėjus ir lesbietes, pakeitimu. Kaip neigiamų nuostatų mažinimo faktorius buvo nurodyta specializuota švietimo ir mokymo sistema, kuomet studentai būtų mokomi lytinio švietimo, į kurią būtų įtraukta informacija apie homoseksualumą ir kursas, į kurią būtų įtrauktas seksualinės orientacijos klausimas (Waterman at al, 2001; Wright & Cullen, 2001; Van de Ven, 1995; Hillman & Martin, 2002).

Lietuvoje atlikta tik bendresnių studijų apie heteronormatyvumą, homofobiją ir heteroseksizmą (Zdanevičius, 2007; Reingardė at al, 2007). Minėtini Lietuvos gėjų lygos atliktas tyrimas ir juo pagrįstas leidinys *Homofobija ir diskriminavimas Lietuvoje*, Vilniaus lyčių studijų centre atlikta apklausa *Homofobija ir akademinis jaunimas* ir Artūro Tereškino darbai apie žiniasklaidą ir seksualinės mažumas bei vyriškumą ir homofobiją. Susijęs su diskriminavimu ir homofobija darbe, yra Lietuvos gėjų lygos leidinys *Diskriminacija darbe: homoseksualių darbuotojų teisių praktinis vadovas*.

Taigi, matoma, kad nepakantos nuostatos kaip psichosocialinis reiškinys yra įsitvirtinusios žmogaus sąmonės struktūroje ir yra susijusios su išankstiniu nusistatymu bei stereotipiniu mąstymu. Taip pat, remiantis analizuota literatūra, matoma, kad autoritarizmo konceptas yra sudarytas iš atskirų konstrukčių (etnocentrizmo, homofobijos, seksizmo, nepakantumo „kitokiems“). Todėl galima numatyti, kad autoritarizmas, rasizmas, seksizmas ir homofobija yra

glaudžiai susiję vienas su kita. Visos šiame darbe analizuojamos nepakantumo apraiškos yra nepalankios savo turiniu ir netgi žalingos bei pavojingos visuomenei. Dėl to didelis dėmesys turi būti teikiamas šių nuostatų raiškai įvairiose visuomenės grupėse bei siekiama, kad nepakantumo lygis būtų sumažintas, tokiu būdu užkertant kelią diskriminacijai.

2. ŠIAULIŲ MIESTO JAUNUOLIŲ NEPAKANTOS NUOSTATŲ RAIŠKOS EMPIRINIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką, jų tarpusavio ryšį ir socioedukacinių veiksnių įtaką.

Tyrimo organizavimas. Visas šio tyrimo nepakantos nuostatų raiškos matavimo instrumentas sudarytas remiantis užsienio mokslinė literatūra apie nepakantos nuostatų raišką bei kitų šalių tyrėjų (Herek, 1988; Smith, Ferree & Miller, 1975; Neville, Lilly, Duran, Lee & Browne, 2000; Lepore & Brown, 1997; Lederer, 1982; Schneider, 1997) atliktų tyrimų patirtimi.

Nuostata tai - visybinė asmenybės parengtis įprastai reaguoti į aplinkos poveikius (Jovaiša, 1993). Nuostata susiformuoja arba staiga, arba per ilgesnį laiką įgyjant konkrečios patirties (tam tikrų žinių, išpūdžių, įpročių, požiūrių), o šioji fiksuota sąlygiškai pastovi asmenybės patirtis lemia vienodo įprasto atsako į aplinkos poveikius turinį ir būdą. J. Ruškus (2000) išskyrė tris nuostatos komponentus: emocinį, kognityvinį ir elgesio. Emocinis nuostatos komponentas yra sudarytas iš traukos arba atstūmimo, kuriuos individas jaučia objektui. Kognityvinį komponentą sudaro vaizdinys. Juo gali būti paprastas stereotipas, t.y. tam tikra jau suformuota, kultūrinių veiksnių lemiama klišė. Elgesio komponentui priklauso intencijos arba sprendimai, susiję su elgesiu.

Pasak įvairių mokslininkų, nuostatos yra išmoktos, o ne įgimtos asmenybės savybės. Jos yra pakankamai pastovios ir susijusios su poreikiais. Asmenybė nuostatas įgyja ir keičia atsižvelgiant į pažinimo ir praktinę patirtį. Teigiama (Jacikevičius, 1995), kad nuostatos formuojasi per:

- žmogaus praktinį patyrimą, pažįstant ir vertinant reiškinius, daiktus, žmones ir jų grupes. Taip susidaro įvairiausias nuostatos apie tikrovės reiškinių vertingumą;
- mėgdžiojimą. Tai nesąmoningas kitų žmonių elgesio kopijavimas. Labiausiai mėgdžiojama vyresnio amžiaus, aukštesnio socialinio rango, aukštesnio intelekto, geresnių praktinių gebėjimų ir įgūdžių turinčių asmenų elgsena;
- identifikavimą. Tai sąmoningas kitų asmenų elgsenos kopijavimas. Pastebėta, kad kopijuoti kitų elgseną labiau linkę asmenys, kurie nepasitiki savimi arba jaučia nepilnavertiškumą;
- mokymo ir auklėjimo būdą. Kai vienas asmuo (ar grupė) gauna iš kito informaciją, kokia nuostata pageidautina tos ar kitos situacijos, problemos ir kokia netinkama, už kurią gali būti peikiama ar baudžiama.

Nuostatos savo turiniu būna palankios ir nepalankios, socialiai vertingos ir nevertingos arba netgi žalingos ir pavojingos visuomenei. Specifinė nuostatų atmaina yra socialiniai stereotipai (turima galvoje rasinius stereotipus, ksenofobiją, antisemitizmą, lytiškumo stereotipus ir kt.). Nuostatų turinys ir sąmoningumo lygiai labai įvairūs, todėl kartais nelengva atskirti jas nuo kitų asmenybės savybių, jau nekalbant apie jų raiškos matavimą.

Nuostatų raiškai nustatyti dažniausiai naudojamas vienas populiariausių socialinių ir elgsenos mokslo tyrimo metodų – anketinė apklausa. Nuostatų matavimo instrumentai dažniausiai sudaromi formuojant uždaro tipo klausimus – skales. Pagrindinė nuostatų matavimo problema yra metodologiškai kokybiškos ranginės skalės sudarymas. Dėl to, Gribačiauskas (2003) pabrėžia, kad svarbu nepamiršti, jog nuostatų tyrimas visuomet yra susijęs su tam tikrais ribotumais ir metodologine rizika. Tačiau, šių ribotumų supratimas ir sąmoningas vengimas kryptingomis metodologinėmis technikomis atveria nuostatų tyrimui gerą perspektyvą ir, žinoma, atvirkščiai, minėtų rizikos veiksnių ignoravimas gali nuvesti nuostatų tyrimą klystkeliams.

Norint nustatyti Šiaulių miesto jaunuolių nepakantos nuostatų raišką, buvo naudojamos Rasizmo, Homofobijos, Seksizmo, Autoritarizmo ir Autoritarinės šeimos struktūros skalės. Žemiau pateikiamos minėtų skalių teorinės charakteristikos ir skalių konstravimo bei adaptavimo Lietuvos populiacijoje aprašymas.

2.1.1. Rasizmo (R) skalė

Mokslinėje literatūroje galima aptikti be galo daug rasizmo konstrukta matuojančių skalių, tačiau, deja, daugelis jų fokusuojasi į rasizmą kaip išimtinai į juodaodžiams būdingą reiškinį. Keletas skalių yra pritaikytos ir Europos šalims, tačiau ir šių šalių imigrantų, kitataučių, etninių mažumų, kitų rasių padėtis nėra tapati Lietuvai. Dėl šios priežasties, šiame tyrime naudojama rasizmo skalė yra sukurta mano pačios. Skalė buvo sudaryta remiantis teorine medžiaga (Sears & Kinder, 1971; McConahay, 1983; Pettigrew & Meertens, 1995; Katz ir Hass, 1988; Dovidio at al, 1996), remiantis elektroninių laikraščių skaitytojų parašytų komentarų internete turinio analize, Lietuvoje atliktų tyrimų klausimynais bei paimant keletą teiginių iš panašų konstrukta matuojančių skalių (Neville at al, 2000; Lepore & Brown, 1997).

Naujos skalės, tinkančios Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai, kūrimo eiga. Kaip pirmasis šaltinis galėtų būti įvardijamas visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ naudojamas klausimynas. Iš jo buvo atrinkti 6 teiginiai, kurie atrodė naudingi siekiant atskleisti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką (Priedas Nr. 12) sukurti testo žingsniai nr. 1, 2, 6, 12 ir 15.

Anot Mažeikio ir Būdvytytės (2003), daug rasizmo formų galima aptikti elektroninių žurnalų ar laikraščių skaitytojų komentaruose. Dėl šios priežasties, informacijos apie rasizmo apraiškas Lietuvoje buvo ieškoma internetiniuose komentaruose, atsiradusiuose po straipsnių publikacijų

rasizmo tematika („Rasistai sumušė dainininkę Berneen“, „Vilniaus rasistai užpuolė „Žalgirio“ amerikiečius“, „Rasizmo agonija ar renesansas?“) internetinėje žiniasklaidoje. Apžvelgus keletą tinklalapių nustatyta, kad rasistinės nuostatos Lietuvoje aprėpia neigiamą požiūrį į romus (čigonus), pavojų kultūriniam tapatumui ir juodaodžių kėsinimąsi į vietines merginas. Nerasistinių nuostatų internetinių komentarų autoriai įžvelgia, kad Lietuvoje į rasizmą kreipiama per mažai dėmesio ir, kad svetimšalių atvykimas būtų toleruotinas dalykas. Remiantis šiais pastebėjimais, suformuluoti keturi teiginiai (skurti testo žingsniai nr. 4, 11, 17 ir 19).

Dar šeši testo žingsniai sukurti adaptuojant keletą teiginių iš Color-Blind Attitudes (Neville, Lilly, Duran, Lee & Browne, 2000) skalės (žr. Priedą Nr. 5). Atrinkti tie teiginiai, kurie tinka Lietuvos kontekstui (teiginiai nr. 1, 4, 8, 13, 17) ir tokiu būdu sukurti testo žingsniai nr. 3, 7, 9, 10 ir 18.

Svarbūs pasirodė ir trys teiginiai iš Prejudice (Lepore & Brown, 1997) skalės (žr. Priedą Nr. 6). Iš čia adaptuoti teiginiai nr. 5, 6, 8, kurie apima rasistines nuostatas dėl per didelio mažumos grupės noro turėti viską „čia ir dabar“ bei nedarbo problematiką (sukurti testo žingsniai nr. 13 ir 16). Testo žingsnis nr. 8 taip pat adaptuotas iš šios skalės, tik juodaodžiai pakeisti čigonais.

Vienas teiginys paimtas iš Bendrojo Autoritarizmo skalės adaptuoto varianto (Mažeikienė, 2001) ir iš jo sukurti du papildomi teiginiai (testo žingsniai nr. 5 ir 14), kuriais klausiama nuomonės apie skirtingų rasių ir tautybių žmonių santuokos toleruotinumą.

Galutinis skalės variantas pateikiamas Priede Nr. 11.

2.1.2. Homofobijos (H) skalė

Autorius. Gregory M. Herek

Data. 1988 metai.

Originalus pavadinimas. The Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Scale (ATLG).

Publikacija. Herek, G.M. (1988). Heterosexuals' Attitudes Toward Lesbians and Gay Men: Correlates and Gender Differences // The Journal of Sex Research. Vol. 25, No. 4, P. 451-477.

Originalo aprašas. Nuostatų į lesbietes ir gėjus skalė sudaryta iš 20 teiginių. Pirmieji 10 teiginių nurodo į gėjus ir yra priskiriami nuostatų į gėjus subskalei (ATG). Likę 10 teiginių siejasi su lesbietėmis ir priskiriami lesbiečių subskalei (ATL). Septyni teiginiai iš ATL atspindi neigiamas nuostatas; ATG skalėje neigiamas nuostatas atspindi 6 teiginiai. Atsakymai yra ranguojami nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Skalė skirta vyresniems negu šešiolikos metų asmenims (žr. Priedą Nr. 9).

Skalės adaptacija Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai. Užsienietiškas skalės variantas buvo išverstas į lietuvių kalbą (žr. Priedą Nr. 10). Atsižvelgiant į tai, kad originali skalė atitinka Lietuvos kontekstą, nė vieno skalės teiginio nebuvo atsisakyta ir nė vienas teiginys nebuvo pakeistas. Tik vienas teiginys ATL subskaleje buvo papildytas pavyzdžiu (testo žingsnis nr. 8),

turint omenyje, kad skalė bus naudojama jaunimo tarpe ir gali būti neaiški „socialinių institucijų“ sąvoka.

2.1.3. Seksizmo (S) skalė

Autoriai. Eliot R. Smith, Myra Marx Ferree ir Frederick D. Miller.

Data. 1975 metai.

Originalus pavadinimas. The Attitudes Toward Feminism Scale (FEM).

Publikacija. Smith, E.R., Ferree, M.M., Miller, F.D. (1975). A Short Scale of Attitudes Toward Feminism // Representative Research of Social Psychology. No. 6, P. 57-62.

Originalo aprašymas. Nuostatų į feminizmą skalė yra kildinama iš Kirkpatrick *Belief Pattern* skalės. FEM matuoja ir atviras ir užslėptas moterų niekintojo nuostatas. Pirmajame FEM skalės variante buvo naudojamas 41 teiginys iš Kirkpatrick, kurie kaip manyta yra naudingi originalioje ar modifikuotoje formoje. 16 teiginių, buvo modernizuoti. Pašalinti tie teiginiai, kurie žadino panašias į profeministų ar antifeministų reakcijas. Įvairūs bandymai, suformavo skalę tokią, kokia ji dabar yra. Liko 20 teiginių, kurie siejasi su daugybe ginčijamų klausimų, įtraukiant santuokinius vaidmenis, motinos vaidmenis ir stereotipinį požiūrį į moters asmenybės savybes (žr. Priedą Nr. 7).

Skalės adaptacija Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai. Lietuviškas skalės variantas pateiktas Priede Nr. 8. Šiame tyrime naudojamoje Seksizmo skalėje atsisakyta vieno teiginio iš originalios versijos (teiginys nr. 13). Tai padaryta atsižvelgiant kad angliškas posakis „clinging vine“ skalės adaptuotojams pasirodė neiškus ir neatitinkantis Lietuviško konteksto. Pakoreguotos šešių testo žingsnių formuluotės (teiginiai nr. 5, 6, 7, 9, 10 ir 14), nepakeičiant pagrindinės teiginio esmės ir manant, kad tokiu būdu skalė bus priimtinesnė jaunuolių mąstysenai ir lietuviškam kontekstui.

2.1.4. Autoritarizmo (A) skalė

Autorius. Johann F. Schneider.

Data. 1997.

Originalus pavadinimas. Autoritarismus-Skala.

Publikacija. Schneider, J. F. (1997). Erfahrung mit deutschsprachigen Versionen der Right-Wing Authoritarianism Scale von Altemeyer // Gruppendynamik, Heft 3, P. 239-249.

Originalo aprašymas. Autoritarizmo 30 testo žingsnių skalė yra B. Altemeyerio (1981) sukurtos RWA skalės adaptacija. Testas sudarytas iš 30 testo žingsnių. Iš jų 15 suformuluoti teigiamai *protrait* (A+) ir 15 neigiamai *contrait* (A-) testo konstrukto atžvilgiu. Atsakymo formatas: ši skalė yra 9-pakopė skalė (nuo -4 iki +4). 26 testo žingsniai paimti iš B. Altemeyerio sukurtos RWA skalės. Testo žingsnius nr. 7, 8, 15, 22, 23, 31 suformulavo G. Lederer (žr. Priedą Nr. 1).

Skalės adaptacija Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai. Lietuviškas skalės variantas pateikiamas Priede Nr. 2. Buvo atsisakyta dviejų testo žingsnių (teiginiai nr. 5 ir 16). Manoma, kad šie teiginiai yra pakankamai painūs ir juos sudėtinga suprasti. Turint omenyje jauną respondentų amžių, buvo nuspręsta jų atisakyti visai. Kai kurių likusių teiginių formuluotė taip pat pasirodė per „sunki“, tačiau juos nuspręsta tik šiek tiek supaprastinti, nes daugelio teiginių atsisakymas galėjo būti žalingas ir toks instrumentas neatspindėtų visų autoritarizmo dimensijų. Pakeistos arba papildytos teiginių nr. 1, 3, 4, 6, 11, 14, 15, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 29 ir 30 formuluotės.

2.1.5. Autoritarinės šeimos struktūros (AŠ) skalė

Autorius. Gerda Lederer.

Data. 1982.

Originalus pavadinimas. Autoritäre Familienstruktur.

Originalo aprašymas. Testas sudarytas iš įvairių autoritarizmo skalių atskirų testo žingsnių. Testas susidaro iš 12 teiginių (žr. 3 priedą). Atsakymo formatas: 5-pakopė Likerto skalė. Atsakymo variantai: „visiškai atitinka“, „atitinka“, „nežinau“, „neatitinka“, „visiškai neatitinka“. Siekiant išvengti užprogramuotų atsakymų efekto (respondentų orientacijos į vien teigiamus/neigiamus atsakymus arba dar vadinamo „polinkiu sakyti „taip“), skalės testo žingsniai yra suformuluoti teigiamai (AŠ+) ir neigiamai (AŠ-) testo konstrukto atžvilgiu.

Skalės adaptacija Šiaulių miesto jaunuolių populiacijai. Šiame tyrime naudojamas originalus skalės variantas (Priedas Nr. 4). Adaptuotojų nuomone skalė yra universali ir tinka bet kurios šalies kontekstui, ne išimtis ir Lietuva. Dėl šios priežasties nė vienas teiginys nebuvo pašalintas, išskyrus tai, kad du testo žingsniai (teiginiai nr. 2 ir 7) buvo sujungti į vieną, numatant, kad kai kurie respondentai yra augę tik su vienu iš tėvų ir dėl to, neturėtų galimybės atsakyti į vieną iš teiginių. Tik vieno testo žingsnio (teiginys nr. 11) formuluotė buvo pakeista, siekiant neatitraukti jaunuolių nuo savo šeimos vertinimo ir neverčiant jų nuklysti į draugų ar pažįstamų auklėjamąją aplinką.

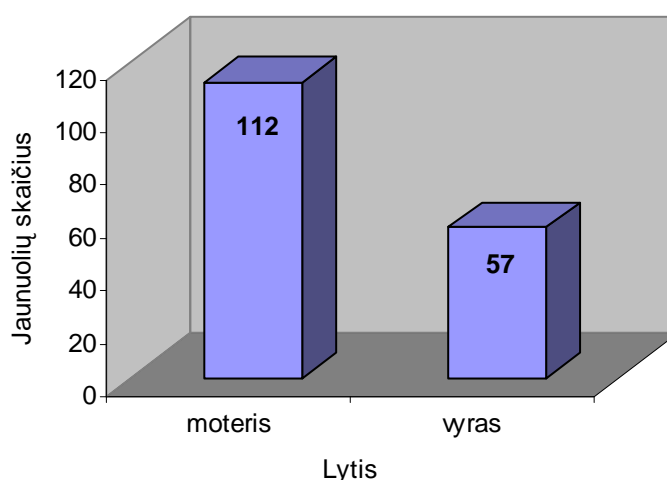
Daugelyje iš šių skalių atsakymo variantai yra ranguojami „visiškai nesutinku“, „nesutinku“, „neturiu nuomonės“, „sutinku“, „visiškai sutinku“, tačiau šio tyrimo instrumente pasirinkti atsakymai „visiškai ne“, „ne“, „ko gero ne“, „ko gero taip“ ir „visiškai taip“. Atkreiptinas dėmesys, kad atsisakyta atsakymo varianto „neturiu nuomonės“, tokiu būdu tikintis, kad respondentas „nenueis lengviausiu keliu“ ir visgi bus priverstas palaikyti vieną ar kitą poziciją.

Taip pat anketą sudaro pakankamai didelis demografinis blokas. Į jį buvo siekiama sudėti kuo daugiau socioeducacinių faktorių, kurie galėtų daryti poveikį teigiamoms ar neigiamoms nuostatoms. Pasirodė svarbūs ir tėvų išsilavinimas bei veikla, jaunuolių pažintys su kitataučiais

ar homoseksualais. Be abejo, neapsieita ir be standartinių demografinio bloko klausimų tokių, kaip lytis, amžius, mokymosi įstaiga. Tikimasi, kad gausus kiekis demografinių klausimų leis atskleisti, kuo daugiau faktorių, kurie galėtų įtakoti nepakantos nuostatas.

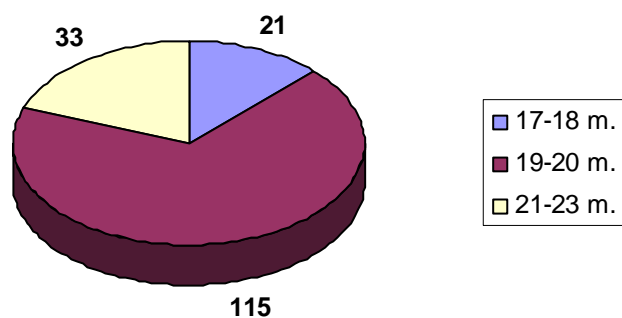
2.2. Tiriamųjų demografinės charakteristikos

Tyrime dalyvavo 169 jaunuoliai iš įvairių Šiaulių miesto mokymosi įstaigų. Apibendrinant demografinį bloką paaiškėjo, kad tyrimo imtyje dominuoja moterys: iš 169 respondentų yra 112 moterų (66,3 %) ir 57 vyrai (33,7 %) (Paveikslas Nr. 1). Toks jaunuolių pasiskirstymas pagal lytį suprantamas, nes bet kurioje mokymosi įstaigoje paprastai daugiau mokosi merginų, nei vaikinių.

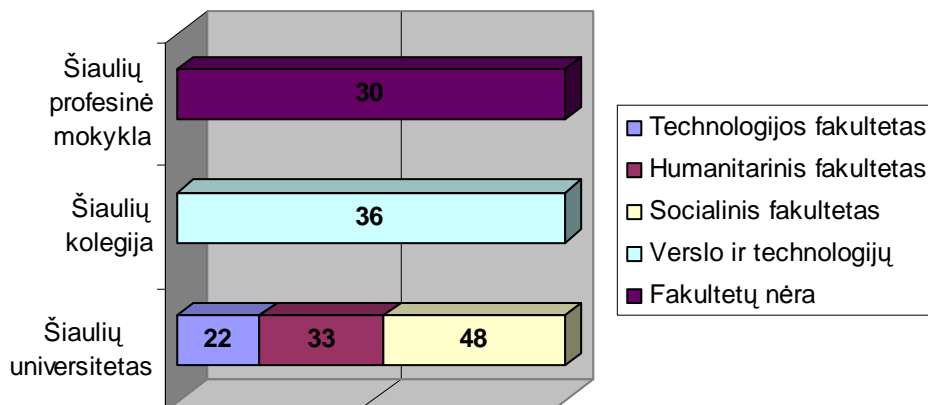
Paveikslas Nr. 1 Jaunuolių pasiskirstymas pagal lytį

Respondentų amžius nuo 17 iki 23 metų. Sudarant tyrimo imtį buvo atsižvelgiama, kad respondentai būtų panašaus amžiaus, t.y. pasirinkti jaunuoliai, kurie mokosi pirmame arba antrame kurse. Didesnę dalį 115 respondentų (68 %) sudarė jaunuoliai amžiaus grupėje nuo 19 iki 20 metų. Taigi, mano tyrimas atskleis panašaus amžiaus jaunuolių nuostatas. Respondentų pasiskirstymą pagal amžių iliustruoja 2 paveikslas.

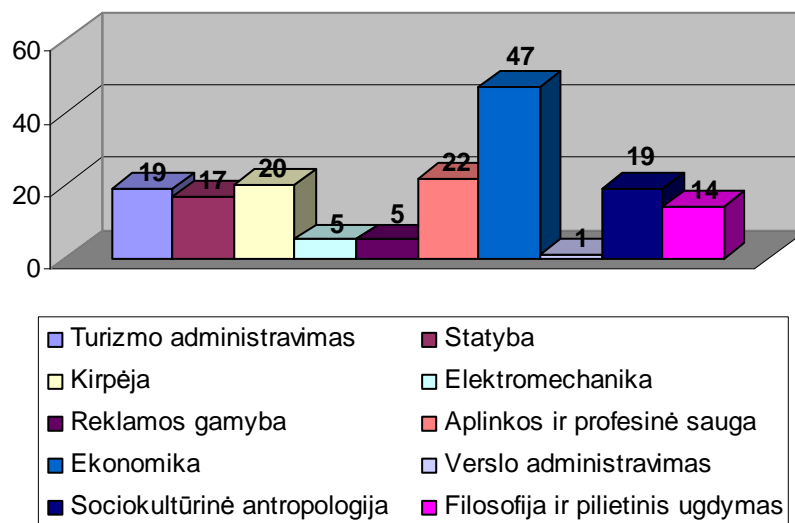
Paveikslas Nr. 2 Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Iš anketinėje apklausoje dalyvavusių respondentų (n=169) 103 jaunuoliai (60,9 %) studijuoja Šiaulių universitete. Iš jų 22 jaunuoliai pasirinkę Technologijos, 33 Humanitarinio ir 48 Socialinių mokslų fakultetus. 36 (21,3 %) jaunuoliai apklausti iš Šiaulių kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto bei 30 (17,8 %) jaunuolių mokosi Šiaulių profesinėje mokykloje (Paveikslas Nr. 3).

Paveikslas Nr. 3 Respondentų pasiskirstymas pagal mokymosi įstaigas

Apdorojant duomenis paaiškėjo, kad kaip ir buvo galima tikėti, atsižvelgiant į fakultetus, dominuoja socialinio pobūdžio specialybės. Daugiausia respondentų 47 (27,8 %) studijuoja ekonomikos specialybę, mažiausiai – 1 jaunuolis studijuoja ekonomiką, po 5 - reklamos gamybą ir elektromechaniką. Kitose specialybose jaunuolių pasiskirstymas panašus (Paveikslas Nr. 4).

Paveikslas Nr. 4 Jaunuolių pasiskirstymas pagal specialybes

Apibendrinat demografinio bloko duomenis, galima teigti, kad jaunuoliai nėra visiškai tapachiai pasiskirstę pagal lytį, tačiau labai didelio skirtumo nėra. Nors jaunuolių amžius suskirstytas į tris grupes, visgi galima teigti, kad bendroji jų patirtis pagal amžiaus kriterijų turėtų būti panaši. Mokymosi įstaigų ir fakultetų įvairovė leis atskleisti jaunuolių nepakantos nuostatas iš tam tikrų perspektyvų.

2.3. Nepakantos nuostatų konstrukto identifikavimas

Tyrimo duomenys buvo apdoroti naudojant SPSS (Statistical Package for Social Science) programinę įrangą, kurios pagalba buvo taikomi tokie statistiniai metodai:

1. Patikimumo analizė (Reliability Analysis);
2. Faktoringė analizė (Factor Analysis);
3. Koreliacinė analizė (Correlation Analysis).

2.3.1. Duomenų validavimas ir faktorių identifikavimas

Prieš apdorojant duomenis kompiuteriu, testo žingsnių įverčiai duomenų matricoje buvo perkoduoti, atsakymo formato skaitmenines pozicijas pasukant 180° kampu, priskiriant priešingas reikšmes teiginiams, kurie suformuluoti neigiamai konstrukto požiūriu.

Patikimumo analizė. Vienas iš instrumento diagnostinio veiksmingumo garantų, metodologinės kokybės bruožų - reliabilumas (patikimumas), metrologinė testo savybė, nusakanti matavimo tikslumo laipsnį ir taip pat testo rezultatų stabilumą atsitiktinių išorinių faktorių įtakos atžvilgiu (Mažeikienė, 2001). Atsižvelgiant į šio tyrimo žingsnio svarbą, buvo atlikta kiekvienos skalės konstrukto homogeniškumo analizė, taikant reliabilumo analizės metodą.

Rasizmo skalės reliabilumas. Patikrinus Rasizmo skalės (n=169; 19 klausimų) vidinį suderinamumą paaiškėjo, kad skalė yra homogeniška, Cronbach $\alpha=0,85$. Atskirų testo žingsnių koreliacija su bendru testo balu svyruoja nuo $r/it = (-)0,18$ iki $r/itt=0,71$. Nustačius kiekvieno teiginio r/itt , pašalinti tie teiginiai, kurių $r/itt \leq 0,2$. Pašalinus 2 testo žingsnius (žr. 2 lentelę), skalės Cronbach Alpha padidėjo nežymiai, $\alpha=0,87$, bet visgi taip skalė tapo dar labiau konsistenciška.

2 lentelė

Rasizmo skalės testo žingsnių atranka

Iš skalės pašalinti testo žingsniai	r/itt
„Kaimynystėje gyvenantis čigonas, nekeltų man problemos“.	0,12
„Labiau tikėtina, kad mažumos grupės įsitvirtins Lietuvoje, jeigu bus kantrios bei nesitikės greitų pasikeitimų“.	-0,18

Homofobijos skalės (Herek, 1988) reliabilumas. Patikrinus Homofobijos skalės (n=169; 20 klausimų) vidinį suderinamumą paaiškėjo, kad skalė yra labai homogeniška, Cronbach $\alpha=0,95$. Atskirų testo žingsnių koreliacija su bendru testo balu svyruoja nuo $r/itt = 0,29$ iki $r/itt = 0,83$. Aukšti rodikliai leidžia skalę palikti tokią, kokia ji yra ir nepašalinti nė vieno teiginio.

Seksizmo skalės (Smith, Ferree & Miller, 1975) reliabilumas. Patikrinus Seksizmo skalės (n=169; 19 klausimų) vidinį suderinamumą paaiškėjo, kad skalė yra homogeniška, Cronbach $\alpha=0,83$. Atskirų testo žingsnių koreliacija su bendru testo balu svyruoja nuo $r/itt=0,09$ iki $r/itt=0,63$. Siekiant optimizuoti testo patikimumą, atlikta testo žingsnių atranka: iš skalės pašalinti 3 testo žingsniai, kurių $r/itt \leq 0,2$ (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Seksizmo skalės testo žingsnių atranka

Iš skalės pašalinti testo žingsniai	<i>r/itt</i>
„Moterys turi teisę konkuruoti su vyrais visose gyvenimo srityse“	0,19
„Nesvarbu, ar moterys tai supranta ar ne, bet daugelis jų yra išnaudojamos vyrų“	0,09
„Yra gerai, kad moterys dirba, bet vyrai visada išliks pagrindiniais maitintojais“	0,15

Autoritarizmo skalės (Altemeyer, 1981, 1988; Schneider, 1997) reliabilumas. Autoritarizmo skalės (n=169; 28 klausimų) vidinio suderinamumo rodiklis Cronbach $\alpha=0,74$. Tai reiškia, kad testo homogeniškumas nėra labai žemas. Atliekant testo žingsnių atranką buvo išmesti devyni klausimai, kurių – koreliacija su bendru testo balu $r/itt \leq 0,2$ (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Autoritarizmo skalės testo žingsnių atranka

Iš skalės pašalinti testo žingsniai	<i>r/itt</i>
„Tai yra puiku, jog jauni žmonės šiandien gali elgtis taip, kaip nori, ir gali protestuoti prieš tai, kas jiems nepatinka“.	0,18
„Žmonės turėtų mažiau dėmesio skirti katalikų bei kitiems tradiciniams religiniams mokymams ir turėtų patys suformuoti savo vertybines nuostatas bei spręsti, kas yra gėris ir blogis“.	0,15
„Kuo greičiau atsisakysime tradicinės šeimos struktūros, kai tėvas yra šeimos galva, o vaikai auklėjami besąlygiškai paklusti tėvams, tuo geriau“.	0,18
„Paklusnumas ir pagarba tėvams bei vyresniesiems yra svarbiausia dorybė, kurios turi išmokti vaikai“.	0,09
„Neturėtų būti ribojama žurnalistų veiklos laisvė, cenzūruojami leidiniai“.	0,09
„Jauni žmonės kartais iškelia maištingas idėjas, tačiau su amžiumi jie tampa brandesni ir tokių dalykų atsisako“.	0,18
„Nereikėtų priešintis daugeliui dalykų, kuriuos kai kurie žmonės vadina nuodėmėmis“.	0,08
„Daugelis įsitvirtinusių drovumo ir santūraus seksualinio elgesio taisyklių tėra įprotis, kuris nėra geresnis už kitaip besielgiančių žmonių nuostatas“.	0,04
„Jaunimas turi mokyti kritiškai vertinti savo tėvų idealus:abejoti autoritetais, kritikuoti“	0,07

Naujos skalės testo žingsnių skaičius 19. Testo žingsnių atranka nežymiai padidino testo homogeniškumą. Testo vidinio suderinamumo rodiklis Cronbach $\alpha=0,78$. Naujoje skalėje atskirų testo žingsnių koreliacija su bendru testo balu svyruoja nuo $r/itt=0,14$ iki $r/itt=0,50$. Testo žingsnių atrankos bendras rezultatas: didelio testo žingsnių skaičiaus šalinimas iš skalės leido optimizuoti skalės patikimumą, vidinį suderinamumą, tačiau tokia radikali testo žingsnių atranka reiškia skalės nuskurdinimą, kadangi atsisakyta svarbias autoritarizmo dimensijas atspindinčių testo žingsnių. Tolesnis šios skalės adaptavimas numatytų pašalintų testo žingsnių performulavimą, tinkamesnių formuluočių parinkimą.

Autoritarinės šeimos struktūros skalės (Lederer, 1982a; 1982b) reliabilumas. Patikrinus Autoritarinės šeimos struktūros skalės ($n=169$; 11 klausimų) vidinį suderinamumą paaiškėjo, kad skalės homogeniškumo rodikliai nėra žemi. Testo vidinio suderinamumo rodiklis Cronbach $\alpha=0,72$. Atskirų testo žingsnių koreliacija su bendru testo balu svyruoja nuo $r/itt=0,17$ iki $r/itt=0,57$. Nepašalintas nė vienas teiginys.

Faktorinė analizė. Patikrinus visų skalių vidinį suderinamumą, kitas svarbus skalių konstrukcinio validumo patikrinimo žingsnis – faktorinė analizė. Faktorinė analizė – tai statistinis metodas, įgalinantis įvairius kintamuosius jų tarpusavio koreliacijos pagrindu klasifikuoti tarp savęs (Merkys, 1995), t.y. gauti vidinę tiriamojo reiškinio struktūrą. Anot B. Bitino (1998), „faktorinės analizės metodais ieškoma to, kas požymiams yra bendra ir kas – specifiška, individualu“.

Apdorojant tyrimo duomenis, faktorinės analizės metodą naudoju dėl dviejų priežasčių: siekdama atskleisti nepakantos nuostatų vidinę struktūrą ir supaprastinti duomenų aprašymą sumažinant teiginių skaičių iki bendrų faktorių arba savybių. Faktorinės analizės būdu išskirta vidinė konstrukto struktūra leidžia taip pat patikrinti konstrukto validumą: nustatyti ar ši vidinė konstrukto struktūra atitinka teorinį modelį arba gali būti prasmingai interpretuojama.

Faktorinis Rasizmo skalės validumas. Atlikus faktorinę skalės (17 testo žingsnių) analizę, išskirti 3 faktoriai (subskalės) (žr. 5 lentelę).

Faktorius 1 **„Liberalizmo formalioji lygybė“**. Visi šį faktorių sudarantys testo žingsniai suformuluoti neigiamai rasizmo konstrukto požiūriu (R-) ir nurodo į liberalizmą, kuris inicijuoja kitos tautybės ar rasės individų formalių veiksmų laisvę, toleranciją jų poelgiams, susijusiems su socialinėmis, kultūrinėmis bei asmeninėmis aplinkybėmis. Liberalizmo formalioji lygybė gali būti siejama su nuostata, kad visi žmonės yra lygūs, nežiūrint jų rasės ar tautybės („Kiekvienas, kuris atkakliai dirba, nesvarbu kokios rasės jis yra, turi lygias galimybes tapti pripažintu ir turtingu“).

Faktorius 2 „Grėsmė vs. naujos galimybės“. Rasistai dažnai suvokia svetimšalius kaip keliančius grėsmę šaliai, kultūrai ir vertybėms. Baiminamasi, kad kitos tautos ar rasės individai reikalauja per daug, o jų atvykimas sujauktų nusistovėjusią tvarką. Didžioji dauguma teiginių (3 testo žingsniai) suformuluoti teigiamai rasizmo konstrukto požiūriu (R+) ir kalba apie tai, kad svetimšalių atvykimas sukeltų grėsmę lietuvių kultūriniam tapatumui ir dėl to, jie turėtų perimti lietuviškas vertybes. Nerasistinio požiūrio individai suvokia, kad svetimšalių atvykimas gali būti tapatinamas su naujomis galimybėmis („Jei kitataučiai ir užsieniečiai atvyktų į Lietuvą, jie turėtų laikytis mano tradicijų ir papročių“).

5 lentelė

Rasizmo skalės dimensionalumas (faktorinės analizės rezultatai)

Rasizmo skalės subskalės ir testo žingsniai	Testo žingsnio skir. geba bendroje R-skalėje (r/itt)	Testo žingsnio skir. geba subskalėje (r/itt)	Testo žingsnio faktor. svoris (L)
Faktorius 1. Subskalė „Liberalizmo formalioji lygybė“ (Cronbach $\alpha=0,89$; iš viso 8 testo žingsniai)			
1. Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos rasės (R-).	0,65	0,75	0,85
2. Lietuvoje turi būti toleruojami kitų tautybių žmonės (R-).	0,63	0,71	0,84
3. Kiekvienas, kuris atkakliai dirba, nesvarbu kokios rasės jis yra, turi lygias galimybes tapti pripažintu ir turtingu (R-).	0,71	0,74	0,70
4. Santuoka tarp skirtingų tautybių atstovų neturėtų kelti problemų visuomenei (R-).	0,61	0,65	0,66
5. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes įsidarbinti (R-).	0,64	0,64	0,60
6. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes į socialines garantijas (R-).	0,66	0,66	0,58
7. Santuoka tarp skirtingų rasių atstovų yra toleruotinas dalykas (R-).	0,54	0,60	0,67
8. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes puoselėti savo kultūrinės tradicijas (R-).	0,63	0,63	0,61
Faktorius 2. Subskalė „Grėsmė vs. naujos galimybės“ (Cronbach $\alpha=0,61$; iš viso 4 testo žingsniai)			
9. Jeigu į Lietuvą atvyktų ir apsigyventų daugelio tautybių žmonės, tai sukeltų pavojų mūsų kultūros tapatumui (R+).	0,35	0,48	0,70
10. Daugiatautė Lietuva būtų gerai, nes kultūrinė įvairovė teikia naujų galimybių (R-).	0,34	0,30	0,69

11. Atsižvelgiant į dabartinį bedarbystės aukštą lygį, užsieniečiai ir kitataučiai turi grįžti į savo šalis, iš kurių atvažiavo arba yra kilę (R+).	0,56	0,45	0,54
12. Jei kitataučiai ir užsieniečiai atvyktų į Lietuvą, jie turėtų laikytis mano tradicijų ir papročių (R+).	0,34	0,35	0,48
Faktorius 3. Subskalė „Rasizmas Lietuvoje“ (Cronbach $\alpha=0,66$; iš viso 5 testo žingsniai)			
13. Deja, tenka pripažinti, kad tautinės mažumos Lietuvoje neturi tokių pačių galimybių kaip lietuviai (R-).	0,24	0,38	0,74
14. Mokyklose svarbu mokytis apie kitų tautų ir kultūrų indėlį į Lietuvos raidą (R-).	0,39	0,47	0,69
15. Su rasistinių požiūrių ir veiksmų apraiškomis, Lietuvoje turėtų būti kovojama atkakliau ir griežčiau (R-).	0,50	0,48	0,54
16. Lietuvoje turėtų būti daugiau plačiai mąstančių ir atvirai kitoniškumą bei įvairias tautines mažumas palaikančių žmonių (R-).	0,54	0,40	0,53
17. Rasizmas yra problema kitose šalyse, bet tai nėra svarbi problema Lietuvoje (R+).	0,26	0,33	0,43

Faktorius 3 „**Rasizmas Lietuvoje**“. Į šio faktoriaus klausimų bloką įtraukti teiginiai, kurie vertina šią šiuolaikinę rasizmo situaciją Lietuvoje. Apie tai šiandien kalbama pakankamai dažnai. Visuomenė pasiskirstė į dvi stovyklas: vieni teigia, kad rasizmas nėra problema Lietuvoje, kiti pasisako už griežtesnę ir atkaklesnę kovą su rasistinėmis apraiškomis. Atsakymai į šio faktoriaus klausimus leis išsiaiškinti, koks Šiaulių miesto jaunuolių požiūris į rasizmą Lietuvoje.

Faktorinis Homofobijos skalės (Herek, 1988) validumas. Atlikus faktoriinę skalės (20 testo žingsnių) analizę buvo išskirti 4 faktoriai (subskalės) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Homofobijos skalės dimensionalumas (faktoriinės analizės rezultatai)

Homofobijos skalės subskalės ir testo žingsniai	Testo žingsnio skir. geba bendroje H-skalėje (r/itt)	Testo žingsnio skir. geba subskalėje (r/itt)	Testo žingsnio faktor. svoris (L)
Faktorius 1. Subskalė „Vyriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ (Cronbach $\alpha=0,93$; iš viso 9 testo žingsniai)			
1. Vyriškas homoseksualizmas yra iškrypimas (H+).	0,77	0,83	0,79
2. Gėjams neturėtų būti leidžiama dirbti mokykloje (H+).	0,60	0,65	0,77
3. Aš manau, kad gėjai yra šlykštūs (H+).	0,74	0,71	0,67
4. Seksas tarp dviejų vyrų yra absoliuti klaida (H+).	0,82	0,84	0,65
5. Vyriškas homoseksualizmas yra natūrali seksualumo išraiška (H+).	0,74	0,70	0,64
6. Aš nebūčiau per daug nuliūdęs(-usi), jei sužinočiau, kad mano sūnus yra homoseksualas (H-).	0,52	0,55	0,62
7. Mintis apie gėjų santuokas man atrodo absurdiška (H+).	0,82	0,81	0,62

8. Jei vyras jaučia homoseksualius jausmus, jis turėtų padaryti viską, ką gali, kad atsikratytų jų (H+).	0,81	0,80	0,61
9. Vyriškas homoseksualizmas tiesiog yra kitoks gyvenimo būdas, kurio neturėtų būti (H+).	0,83	0,78	0,59
Faktorius 2. Subskalė „Moteriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ (Cronbach $\alpha=0,93$; iš viso 8 testo žingsniai)			
10. Moteriškas homoseksualizmas yra žalingas visuomenei todėl, kad jis ardo natūralius lyčių santykius (H+).	0,76	0,81	0,81
11. Moteriškas homoseksualizmas kelia grėsmę daugeliui pagrindinių socialinių institucijų (pvz., šeimai) (H+).	0,65	0,74	0,79
12. Lesbietės tiesiog nedera mūsų visuomenėje (H+).	0,79	0,82	0,78
13. Lesbietės yra nesveikos (H+).	0,79	0,81	0,76
14. Didėjantis lesbiečių skaičius rodo moralės smukimą visuomenėje (H+).	0,74	0,78	0,75
15. Moteriškas homoseksualizmas yra nuodėmė (H+).	0,69	0,73	0,70
16. Moteriškas homoseksualizmas yra žemesnė seksualumo forma (H+).	0,61	0,66	0,68
17. Moteriškas homoseksualizmas pats savaime nėra problema, tik visuomenė daro iš to problemą (H-).	0,67	0,63	0,57
Faktorius 3. Subskalė „Socialinės teisės“ (Cronbach $\alpha=0,57$; iš viso 2 testo žingsniai)			
18. Moters homoseksualizmas jokiais aplinkybėmis neturėtų būti diskriminacijos darbe priežastimi (H-).	0,38	0,40	0,81
19. Valstybiniai įstatymai, reguliuojantys privatų elgesį tarp suaugusių moterų, turėtų būti panaikinti (H-).	0,29	0,40	0,79
Faktorius 4. Subskalė „Tabu“ (1 testo žingsnis)			
20. Gėjų poroms turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms poroms (H-).	0,50	-	0,84

Faktorius 1 **„Vyriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“**. Kaip jau minėta, vyriškas homoseksualizmas susiduria su daug didesniu smerkimu iš visuomenės nei moteriškas. Gėjiškumas laikomas iškrypimu, klaida ir susilaukia paniekos. Žmonės vis dar nepripažįsta, kad tai toks pat gyvenimo būdas kaip ir heteroseksualų. Šio faktoriaus teiginiai leis suprasti, ar Šiaulių miesto jaunimas pritaria visuomenės daugumai ir smerkia vyrišką homoseksualumą, ar visgi išsiskiria tolerantišku požiūriu ir pasisako už gėjų teises bei lygybę.

Faktorius 2 **„Moteriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“**. Daugelis užsienio autorių, o tuo pačiu ir skalės originalo sudarytojas (Herek, 1988), teigia, kad nuostatos į gėjus ir į lesbietes yra skirtingos. Dažniausiai nuostatos į gėjus yra traktuojamos kaip labiau homofobiškos, palyginus su lesbietėmis. Šis skalės faktorius kaip tik ir atskiria vyrišką homoseksualumą nuo moteriško, bei leidžia pažvelgti į moteriškojo homoseksualizmo problematiką bei nustatyti, ar Šiaulių jaunimo tarpe vyrauja tolerancija lesbietėms, ar visgi jos yra smerkiamos.

Faktorius 3 **„Socialinės teisės“**. Į šį faktorių įtraukti du teigiamai (R-) suformuluoti testo žingsniai. Ne paslaptis, kad valstybė yra pakankamai suvaržiusi homoseksualių asmenų socialines teises ir kartais prasilenkia su tolerancijos principais, numatytais teisiniuose dokumentuose, kuriuose kalbama apie lytinę orientaciją, nors daugumą kitų valstybių jau padėjo didelį žingsnį tolerancijos analizuojamu klausimu link. Šie testo žingsniai apima išimtinai lesbiečių socialines teises: laisvę privačiam elgesiui ir nebūti diskriminuojamoms darbe.

Faktorius 4 **„Tabu“**. Šis faktorius yra šiek tiek netradicinis, nes jį sudaro tik vienas teiginys. Daugeliu faktoriinių analizių atveju reikalaujama, kad faktorių sudarytų bent jau du testo žingsniai. Šio vienintelio teiginio išskirtinumas leidžia teigti, kad įsivaikinimo ir homoseksualumo klausimas yra labiausiai aktualus Lietuvoje. Homoseksualai iš visuomenės susiduria su labai daug tabu, o įsivaikinimas yra vienas iš jų.

Faktorinis Seksizmo skalės (Smith, Ferree & Miller, 1975) validumas. Atlikus faktoriinę skalės (16 klausimų) analizę, išskirti 3 faktoriai (subskalės) (žr. 7 lentelę).

Faktorius 1 **„Moteris vs. vyras“**. Kone kasdien galima išgirsti posakį „Moteris – silpnoji lytis“, „Vyras – šeimos galva“. Seksizmo svarbiausia ideologija, kad vyras ir moteris visuomenėje traktuojami nevienodai ir, kad moterys negali būti tapačios vyrams. Atsisakant tokio stereotipinio mąstymo, turėtų būti pripažįstama, kad moteris gali būti lygiavertės priešininkės vyrams darbo sferoje ir kad, jų poelgiai, veiksmai ir įsipareigojimai negali būti traktuojami skirtingai. Visi šį faktorių sudarantys testo žingsniai palaiko arba stengiasi išgyvendinti idėją, kad visapusiškai skiriasi nuo vyrų.

Faktorius 2 **„Stereotipinis mąstymas“**. Seksistai moteris dažnai suvokia kaip būtybę, kuri rūpinasi savo išvaizda (tik gražios moterys yra viskuo patenkintos), prisirišusi prie šeimos, yra dorybinga (neturėtų lankytis tose pačiose vietose kaip vyrai, keiktis, nešvankiai kalbėti), emocionali ir dėl to nenuspėjama, švelni (nuolankumas – geros moters bruožas) ir lengvabūdiška. Šio faktoriaus testo žingsniai būtent ir apeliuoja į minėtą stereotipinį mąstymą apie moteriškąją giminę.

Faktorius 3 **„Įsipareigojimas“**. Dažnai seksistinis stereotipinis mąstymas moteris sieja su įsipareigojimo terminu. Juk moteris yra suvokiama kaip ta, kuri yra įsipareigojusi prieš visuomenę vyrui ir vaikams, o vyrai dažniausiai siejami su įsipareigojimu sau ir darbui. Šio testo žingsniai apima kelis moters įsipareigojimus visuomenei, vyrui, vaikui: pavardės pakeitimą kai išteka, karjeros atsisakymą dėl vaikų, vaikų gimdymą bei įsipareigojimą nepaneigti stereotipo, kad „moteris, kuri nori būti tikrai moteriška, turi gracingai priimti galantišką vyro dėmesį“.

Seksizmo skalės dimensionalumas (faktorinės analizės rezultatai)

Seksizmo skalės subskalės ir testo žingsniai	Testo žingsnio skir. geba bendroje S-skalėje (r/itt)	Testo žingsnio skir. geba subskalėje (r/itt)	Testo žingsnio faktor. svoris (L)
Faktorius 1. Subskalė „Moteris vs. vyras“ (Cronbach $\alpha=0,77$; iš viso 7 testo žingsniai)			
1. Netekėjusi motina yra didesnė nevykėlė negu nevedęs tėvas (S+).	0,52	0,60	0,72
2. Moterims neturi būti leidžiama užimti pareigas, kurios reikalauja didžiulės atsakomybės (S+).	0,45	0,48	0,71
3. Kaip namų galva, tėvas turėtų turėti galutinį žodį vaikų auklėjimo klausimais (S+).	0,61	0,59	0,61
4. Moteris, kuri atsisako išeiti iš darbo, kad keliautų paskui savo vyrą, būtų kalta, jei santuoka iširtų (S+).	0,49	0,47	0,61
5. Niekas neturėtų pasitikėti moters žodžiais, kai ji kalba apie kitą moterį (S+).	0,43	0,46	0,58
6. Reikėtų pripažinti, kad didžiausią pažangą padarė vyrai, ir mes galime tikėtis, kad taip bus ir toliau (S+).	0,63	0,56	0,56
7. Pageidautina, kad moterys būtų paskirtos į policijos būrį su tomis pačiomis pareigomis, kaip ir vyrai (S-).	0,31	0,28	0,48
Faktorius 2. Subskalė „Stereotipinis mąstymas“ (Cronbach $\alpha=0,55$; iš viso 5 testo žingsniai)			
8. Paprastai, tik nepatrauklios ir nusivylusios moterys kovoja už savo teises, nes jaučiasi neįvertintos visuomenės (S+).	0,55	0,43	0,62
9. Yra absurdas reikalauti iš moters nuolankumo, kaip savybės prideramos žmonai (S-).	0,15	0,17	0,58
10. Nešvankybės skamba blogiau, kai jas sako moterys (S+).	0,36	0,33	0,53
11. Dažniausiai moterys yra labiau nenusipėjamos negu vyrai (S+).	0,30	0,25	0,45
12. Moteris neturėtų tikėtis eiti į tas pačias vietas ar tikėtis tokios pačios veiksmų laisvės kaip vyrai (S+).	0,52	0,39	0,44
Faktorius 3. Subskalė „Isipareigojimas“ (Cronbach $\alpha=0,65$; iš viso 4 testo žingsniai)			
13. Karjerą daranti moteris, kuri palieka savo šešių mėnesių vaiką auklei, yra bloga motina (S+).	0,34	0,41	0,75
14. Moteris, kuri nori būti tikrai moteriška, turi gracingai priimti galantišką vyro dėmesį (S+).	0,33	0,39	0,68
15. Moteris, kuri atsisako gimdyti vaikus, neatlieka savo pareigos vyrui (S+).	0,47	0,50	0,54
16. Moteris turi pakeisti pavardę, kai išteka (S+).	0,49	0,41	0,37

Faktorinis Autoritarizmo skalės (Schneider, 1997) validumas. Atlikus faktorinę skalės (19 testo žingsnių) analizę, buvo išskirti 4 faktoriai (subskalės) (žr. 8 lentelę). Faktorinės analizės rezultatai iš dalies atitinka Mažeikienės (2001) atlikto tyrimo rezultatus, todėl faktoriams suteikiami panašūs pavadinimai.

8 lentelė

Autoritarizmo skalės dimensionalumas (faktorinės analizės rezultatai)

Autoritarizmo skalės subskalės ir testo žingsniai	Testo žingsnio skir. geba bendroje A-skalėje (<i>r/itt</i>)	Testo žingsnio skir. geba subskalėje (<i>r/itt</i>)	Testo žingsnio faktor. svoris (<i>L</i>)
Faktorius 1. Subskalė „Geležinės rankos reikalavimas“ (Cronbach $\alpha=0,73$; iš viso 7 testo žingsniai)			
1. Kadangi padėtis mūsų visuomenėje tampa vis rimtesnė, tai stipresnių priemonių taikymas, šalinant ar pažabojant trukdančius asmenis, grupes ar veiksnius ir grąžinant mus į teisingą kelią, būtų visai pateisinamas (A+).	0,43	0,52	0,69
2. Augantis nusikalstamumas, seksualinis amoralumas, viešojo netvarka – visa tai rodo, kad jei norime išsaugoti tvarką, įstatymus ir mūsų moralę, turime negailestingai susidoroti ne tik su nusikaltėliais, narkomanais, bet ir su asocialiais asmenimis, kitais ramybės drumstėjais (A+).	0,42	0,50	0,65
3. Jeigu valdžia, kurią aš laikyčiau kompetentinga, nurodytų kovoti su žmonėmis ar veiksniais, kurie kelia pavojų mūsų visuomenėje, kiekvienas turėtų su ja sutikti (A+).	0,37	0,49	0,64
4. Tik paklusnumas, drausmė ir tiesmukumas nuties kelią į gerą žmogaus gyvenimą (A+).	0,40	0,44	0,60
5. Priežastis, dėl kurios mes turime tiek daug sunkumų mūsų visuomenėje, yra ta, kad tėvai šeimoje ir autoritetai valstybėje pamiršo, jog senosios gerosios fizinės bausmės vis dar yra puikiausia priemonė žmonėms į teisingą kelią nukreipti (A+).	0,31	0,45	0,59
6. Ko reikia mūsų šaliai – tai stipraus, griežto ir ryžtingo vadovavimo, kuris pažabotų blogį ir sugrąžintų mus į teisingą kelią (A+).	0,24	0,37	0,41
7. Mūsų šalyje viešpatautų tvarka, jeigu laikytumėmės senų tradicijų, darytume taip, kaip mums sako šalies autoritetai ir atsikratytumėme kitaip manančių, nepasitenkinimą išreiškiančių grupių (A+).	0,35	0,36	0,39
Faktorius 2. Subskalė „Pilietinės laisvės“ (Cronbach $\alpha=0,64$; iš viso 6 testo žingsniai)			
8. Nėra to vienintelio teisingo kelio, kuriuo eidamas žmogus turi nugyventi savo gyvenimą. Kiekvienas turi surasti savo, tik jo akimis žvelgiant, teisingą kelią (A-).	0,32	0,45	0,70
9. Nudistų (nuogumą propaguojančių) paplūdimiai yra visiškai normalus dalykas (A-).	0,28	0,44	0,67

10. Ikivedybiniai lytiniai santykiai yra visiškai normalus dalykas (A-).	0,23	0,34	0,63
11. Mes turėtume atvirai bendrauti su kitaip mąstančiais žmonėmis, kadangi naujos mintys skatina pažangius pokyčius (A-).	0,36	0,33	0,52
12. Ateistai ir kiti žmonės, nepripažįstantys tradicinių religijų, gali būti tokie pat dori piliečiai, kaip ir tie, kurie reguliariai lanko katalikų bažnyčią (A-).	0,37	0,32	0,46
13. Kiekvienas žmogus neturėtų atsisakyti savo gyvenimo būdo, politinių, religinių įsitikinimų ar seksualinės orientacijos, net jeigu jie smarkiai skiriasi nuo kitų žmonių pozicijos (A-).	0,34	0,36	0,42
Faktorius 3. Subskalė „Paklusnumas“ (Cronbach $\alpha=0,56$; iš viso 4 testo žingsniai)			
14. Visada yra daug geriau pasikliauti kompetentingų valstybės ir bažnyčios atstovų požiūriu, negu klausytis triukšmingų, su oficialia nuomone nesutinkančių ramybės drumstėjų, kuriems terūpi sukelti žmonėms abejones (A+).	0,35	0,51	0,79
15. Dažnai paaiškėja, kad autoritetai, tokie kaip mūsų tėvai ir tautos išrinktieji, pasielgia teisingai, o radikaliai mąstantys ir protestuojantieji dažniausiai visada klysta (A+).	0,26	0,30	0,60
16. Jeigu mes nekovosime su ta pražūtinga, šiuolaikinėje visuomenėje išplitusia liga, kuri graužia mūsų moralines šaknis ir iš kartos į kartą perduodamus idealus, mūsų šalis vieną dieną sugrius (A+).	0,28	0,29	0,51
17. Įstatymai šiais laikais turėtų būti negailestingai taikomi neramumus keliančių maištininkų ir revoliucionierių atžvilgiu (A+).	0,40	0,35	0,49
Faktorius 4. „Seksualinių mažumų pripažinimas“ (Cronbach $\alpha=0,67$; iš viso 2 testo žingsniai)			
18. Homoseksualumas nėra amoralus dalykas ar kokia liga (A-).	0,25	0,51	0,81
19. Įvairiausių seksualinių mažumų teisės turi būti pilnai užtikrinamos (A-).	0,38	0,51	0,78

Faktorius 1 „**Geležinės rankos reikalavimas**“. Šis faktorius išreiškia autoritarizmo agresyvumo dimensiją. Autoritarinė asmenybė yra nepakanti ir agresyvi konvencinių moralės normų bei įstatymų pažeidėjams. Šį faktorių sudarantys testo žingsniai atspindi agresyvų reikalavimą griežtai bausti pažeidėjus, imtis ryžtingų priemonių kovojant su „netvarka“. Šis veiksminis agresyvumas atspindi reikalavimuose įvesti griežtos „geležinės rankos“ valdymą, atsikratyti ir negailestingai susidoroti su ramybės drumstėjais, pažaboti blogį, taikyti kraštutinę baismės formą - mirties nuosprendį, sugrąžinti visus į teisingą kelią. Šio faktoriaus testo žingsniai įvardija tuos, su kuriais turi būti susidorota: nusikaltėliai, narkomanai, įvairaus plauko maištininkai, asocialūs asmenys.

Faktorius 2 **„Pilietinės laisvės“**. Šis blokas atspindi svarbiausias demokratinės pilietinės visuomenės vertybes - formalią pagarbą piliečio teisėms (žodžio, tikėjimo, įsitikinimų, gyvenimo būdo teisėms). Pirmas testo žingsnis, kurio faktorinis svoris aukščiausias (L=0,70), atspindi faktoriaus esmę: čia formuluojama bendra demokratinės tolerancijos taisyklė („Kiekvienas turi surasti savo, tik jo akimis žvelgiant, teisingą kelią“). Nudistai, ateistai ir kitaminčiai čia traktuojami kaip asmenys, kurie nėra nė kiek blogesni už tradicinio mąstymo atstovus. Laisvi pasirenkami poelgiai („Ikivedybiniai lytiniai santykiai yra visiškai normalus dalykas“) taip pat priskiriami pilietinei laisvei.

Faktorius 3 **„Paklusnumas“**. Keturi testo žingsniai, sudarantys faktorių, iškelia paklusnumą kaip pagrindinę vertybę. Paklusnumas yra viena iš trijų svarbiausių autoritarizmo dimensijų, kurias iškelia B. Altemeyeris (1981, 1988), žymus autoritarizmo tyrinėtojas. Besąlygiškas, nekritiškas paklusnumas autoritetams (tėvams, vyresniesiems, tradicijai) siejamas su pagarba, drausme ir atvirumu (ką reikėtų aiškinti kaip tiesmukumą, akivaizdumą, sudėtingumo atmetimą). Visos šios konservatyvinės vertybės (paklusnumas, drausmė, pagarba autoritetams ir tradicijai) garantuoja visuomenės išlikimą, stabilumą, hierarchinės tvarkos išsaugojimą.

Faktorius 4 **„Seksualinių mažumų pripažinimas“**. Šiame faktoriuje atspindi pagarba seksualinėms mažumoms ir išimtai homoseksualumui. Tokiu būdu afišuojamas šių visuomenės grupių pripažinimas, nežiūrint į juos kaip į ligonius ar amoralius bei pripažįstant jų teises.

Faktorinis Autoritarinės šeimos struktūros (Lederer, 1982a; 1982b) skalės validumas. Atlikus faktorinę skalės (10 testo žingsnių) analizę, išskirti 3 faktoriai (subskalės) (žr. 9 lentelę). Faktorinės analizės rezultatai atitinka Mažeikienės (2001) atlikto tyrimo rezultatus, todėl faktoriams suteikiami tapatūs pavadinimai.

Faktorius 1 **„Auklėjimo griežtumas“**. Visi šį faktorių sudarantys testo žingsniai nurodo į auklėjimo griežtumą, kuris numato fizinės bausmės („mušimą“). Auklėjimo griežtumas siejamas su bausmių pagrįstumo, teisingumo ir nuoseklumo idėja („Kartais mano tėvai visai nebausdavo manęs už rimtus nusižengimus, tuo tarpu už kokį nors menkniekį netikėtai nubausdavo labai griežtai“).

Faktorius 2 **„Vaikas - racionali būtybė“**. Testo žingsniai aprašo tokį tėvų požiūrį į vaiką, kai vaikas traktuojamas kaip asmenybė, su kuria tariamasi, kuriai aiškinama, bandoma pagrįsti veiksmus, paveikti vaiko protą, pakeisti jo elgesį racionaliais argumentais. Vaikas laikomas savo nuomonę turinčia savarankiška asmenybe, kuriai negalima primesti savo valios jėga ar iracionaliai. Racionalumas numato tai, kad bausmės taip pat yra racionali, racionaliai pagrįstos. Tėvai iš anksto susitaria su vaikais, kokį elgesį reikia laikyti blogu, kokį - geru. Šis faktorius pabrėžia vaiko sąmonės ir savimonės elementą.

Faktorius 3 „**Tėvų meilė ir pagarba vaiko savasčiai**“. Tėvų meilė traktuojama kaip susitaikymas ir pagarba vaiko savasčiai. Vaiko būdas iš anksto jau duotas, šios savasties keitimas virstų „laužimu“, „nemeile“. Be to, vaikas suprantamas ir kaip individas, kuris ne tik „auga“, bet ir dalyvauja šeimos gyvenime („Kai mūsų šeimoje būdavo svarstomas svarbus klausimas, tai būdavo atsižvelgiama ir į vaikų nuomonę“) bei geba pats priimti sprendimus.

9 lentelė

**Autoritarinės šeimos struktūros skalės dimensionalumas
(faktorinės analizės rezultatai)**

Autoritarinės šeimos struktūros skalės subskalės ir testo žingsniai	Testo žingsnio skir. geba bendroje AŠ-skalėje (r/itt)	Testo žingsnio skir. geba subskalėje (r/itt)	Testo žingsnio faktor. svoris (L)
Faktorius 1. Subskalė „Auklėjimo griežtumas“ (Cronbach $\alpha=0,73$; iš viso 4 testo žingsniai)			
1. Mano tėvai manydavo: vaiką reikia auklėti griežtai, norint išugdyti gerą charakterį ir tvirtą valią (AŠ+).	0,35	0,54	0,89
2. Aš buvau labai griežtai auklėjamas(-a) (AŠ+).	0,57	0,63	0,82
3. Kartais mano tėvai visai nebausdavo manęs už rimtus nusižengimus, tuo tarpu už kokį nors menkniekį netikėtai nubausdavo labai griežtai (AŠ+).	0,28	0,24	0,65
4. Mano šeimoje vyrauja nuomonė, jog vyresnieji turi teisę įsakinėti jaunesniems, o šie privalo paklusti (AŠ+).	0,48	0,45	0,61
Faktorius 2. Subskalė „Vaikas – racionali būtybė“ (Cronbach $\alpha=0,60$; iš viso 3 testo žingsniai)			
5. Tėvai, norėdami mane paraginti kokiam nors poelgiui, jį pagrįsdavo, paaiškindavo (AŠ-).	0,45	0,49	0,74
6. Kai buvau mažas(-a), aš galėdavau iš anksto numatyti tėvų reakciją į mano veiksmus: apsidžiaugs ar užpyk (AŠ-).	0,36	0,40	0,71
7. Kai aš buvau mažas(-a), tėvai mane labai mylėjo ir priėmė tokį(-ią), koks(-ia) aš esu (AŠ-).	0,48	0,38	0,52
Faktorius 3. Subskalė „Tėvų meilė ir pagarba vaiko savasčiai“ (Cronbach $\alpha=0,47$; iš viso 3 testo žingsniai)			
8. Kai mūsų šeimoje būdavo svarstomas svarbus klausimas, tai būdavo atsižvelgiama ir į vaikų nuomonę (AŠ-).	0,44	0,42	0,74
9. Mano šeimoje vyrauja tokia nuomonė, jog daugelį klausimų jaunimas turi spręsti savarankiškai (AŠ-).	0,21	0,20	0,70
10. Netgi tada, kai aš pasielgdavau labai blogai, vaikystėje tėvai manęs nemušė (AŠ-).	0,37	0,28	0,40

Apibendrinus faktorinės ir patikimumo analizių statistinius parametrus galima teigti, kad sudarytas klausimynas atitinka vidinio validumo reikalavimus, vadinasi, tyrimo rezultatų

interpretacija yra pagrįsta, o klausimynas - tinkamas matuoti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką.

2.3.2. Rasizmo, homofobijos, seksizmo, autoritarizmo ir autoritarinės šeimos struktūros skalių tarpusavio statistiniai sąryšiai

Mokslininkai, kurdami bei adaptuodami savo skales, taip pat tikrino ryšį tarp savo konstrukto ir kitų neigiamų nuostatų. Rasizmo tyrinėtojai kreipė dėmesį į rasinio nusistatymo ir seksualinės orientacijos tarpusavio ryšį. Teigiama, kad asmenys, kurie palaiko rasistinius prietarus, tikėtina, taip pat reikš neigimas pretenzijas dėl homoseksualų (Marcus at al, 2003). Tik nedaugelis mokslininkų sociopolitinių nuostatų erdvėje kreipė savo dėmesį į koreliaciją tarp rasizmo ir seksizmo. Henley ir Pincus (1978) atrado, kad seksizmo ir rasizmo rezultatai glaudžiai koreliuoja, kad seksizmas ir rasizmas „auga“ su politinio konservatizmo augimu. Taip pat teigiama (Duriez, Van Hiel, 2002), kad rasizmas glaudžiai koreliuoja su autoritarizmu.

Homofobijos nuostatų erdvėje teigiama, kad nuostatos dėl lyčių vaidmenų taip pat yra glaudžiai susijusios su nuostatomis į homoseksualus. Tyrėjai teigia, kad yra teigiamas ryšys tarp tradicinių įsitikinimų dėl lyčių vaidmenų ir neigiamų nuostatų į homoseksualus (Ogletree & Harper, 2006; LaMar & Kite, 1998). Manoma, kad tie, kurie palaiko tradicinį požiūrį apie tai, kaip moterys ir vyrai turėtų elgtis, turi problemų su homoseksualumu, nes gėjai yra suvokiami kaip turintys moteriškų savybių, o lesbietės – vyriškų. Šie stereotipai pažeidžia tradiciškai mastančių individų asmeninių įsitikinimų sistemą.

Ankstesnių tyrimų ataskaitose teigiama, kad neigiamos nuostatos į homoseksualumą glaudžiai koreliuoja su autoritarizmu, dogmatizmu ir politiniu konservatizmu (Herek, 1988; Redfering, 1979).

Šiame darbe daroma prielaida, kad visi analizuojami konstruktai tarpusavyje yra susiję ir įtakoja vienas kitą. Mano tyrime rasizmo, homofobijos, seksizmo, autoritarizmo ir autoritarinės šeimos struktūros konstruktai, matuojami atitinkamomis skalėmis, yra lyginami tarpusavyje naudojant koreliacinės analizės metodą. Nustatyta Pearsono koreliacija tarp minėtų konstrukto suminių įverčių z-reikšmių (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Skalių koreliacijos rodikliai (Pearson)

		Rasizmo skalė	Homofobijos skalė	Seksizmo skalė	Autoritarizmo skalė	Autoritarinės šeimos struktūros skalė
Rasizmo skalė	Pearson Correlation	1,000	,316**	,295**	,434**	,141
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,068

Homofobijos skalė	Pearson Correlation	,316**	1,000	,445**	,618**	,208**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,007
Seksizmo skalė	Pearson Correlation	,295**	,445**	1,000	,537**	,317**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000
Autoritarizmo skalė	Pearson Correlation	,434**	,618**	,537**	1,000	,338**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000
Autoritarinės šeimos struktūros skalė	Pearson Correlation	,141	,208**	,317**	,338**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,068	,007	,000	,000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Iš lentelėje gautų duomenų matoma, kad ir Lietuvos jaunimo populiacijoje pasitvirtina užsienio mokslininkų teiginiai, kad tarp visų nepakantos nuostatų yra ryšys. Matoma, kad stipriausias ryšys aptinkamas koreliuojant autoritarizmo ir homofobijos konstruktus ($r=0,62$). Taip pat didžiausi rodikliai užfiksuojami ir tarp autoritarizmo bei rasizmo, autoritarizmo bei seksizmo. Aukštas koreliacinis ryšys įtakojamas to, kad autoritarizmo skalėje yra teiginių, skirtų homofobijai ir seksizmui matuoti.

Taip pat matoma, kad randama nelabai žema koreliacija tarp homofobijos ir seksizmo ($r=0,45$). Abi šios sąvokos kilusios iš patriarchalinės socialinės struktūros, kuomet vyrams ir moterims priskiriami tik vienai ar kitai lyčiai „derami“ vaidmenys. Patriarchalinėje šeimos ir visuomenės struktūroje reikia paklusti autoritetui – vyrui (heteroseksualiam), kuris tuo pačiu yra ir tėvas. Taigi vyro-tėvo viršenybė moters-žmonos ir homoseksualaus vyro atžvilgiu patriarchalinėje šeimos ir visuomenės struktūroje yra akivaizdi.

Aptinkamos teigiamos koreliacijos tarp rasizmo ir homofobijos ($r=0,32$) bei rasizmo ir seksizmo ($r=0,30$). Tai gali būti grindžiama tuo, kad heteroseksualumas, rasizmas ir seksizmas propaguoja vienos rasės ar lyties viršenybę.

Žemiausią koreliaciją su kitais konstruktais turi autoritarinės šeimos struktūros konstruktas. Čia šiek tik labiau išsiskiria tik ryšys su autoritarizmu ($r=0,34$) ir seksizmu ($r=0,32$). Koreliacija su homofobija ir rasizmu yra nepakankamai aukšta, kad drąsiai būtų galima teigti, jog autoritarinės šeimos struktūra turi poveikį šiems konstruktais.

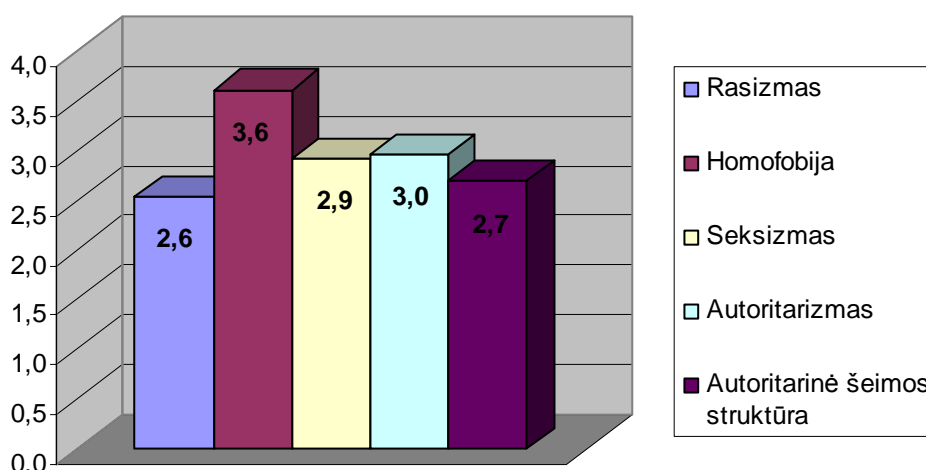
Be abejo, visų konstrukčių tarpusavio koreliacija nėra tokia stipri, kaip tikėtasi, tačiau galima teigti, kad nuostatos sąveikauja tarpusavyje. Šis tarpusavio koreliacinis ryšys neatspindi kazualinius, priežasties ir pasekmės ryšius, tačiau gali atspindėti šių konstrukčių kaip pasekmių ryšį kitos, čia nenustatytos, priežasties atžvilgiu.

Apibendrinant autoritarizmo, autoritarinės šeimos struktūros, rasizmo, seksizmo ir homofobijos matavimo instrumentų faktorinės analizės ir patikimumo analizių duomenis, galima teigti, jog vidinio suderinamumo ir faktorinės analizės rezultatai byloja apie Autoritarizmo, Autoritarinės šeimos struktūros, Homofobijos, Seksizmo ir Rasizmo skalių (Schneider, 1997; Lederer 1982; Herek, 1988; Smith, Ferree, Miller, 1975) kultūrinį tinkamumą konstrukto atžvilgiu. Vadinasi, klausimynas tinkamas matuoti jaunuolių nepakantos nuostatų raišką. Teigiamos koreliacijos tarp visų konstrukto rezultatų buvimas liudija apie tai, kad naujas testas matuoja tą pačią savybę, elgesio sferą, kaip ir kiti analogiški testai.

2.4. Nepakantos nuostatų raiška Šiaulių miesto jaunimo tarpe

Lietuvoje galima aptikti pakankamai daug tyrimų, kurie domisi visuomenės nuostatomis susijusiomis su nepakanta. Dažniausiai tokių tyrimų ataskaitose rašoma, kad Lietuvos visuomenėje tolerancija kaip ugdytinas būdo bruožas lietuviams tampa vis mažiau svarbi. Lietuva dažnai vadinama rasistiška ir homofobiška ir seksistine šalimi, o lietuviai kupini nepakantos kitų rasių ar tautų atstovams, įvairioms seksualinėms mažumoms, pasižymi tradiciniu stereotipiniu mąstymu dėl lyčių vaidmenų ir yra gana autoritariški.

Mano atliktas tyrimas leidžia apžvelgti Šiaulių jaunimo, o konkrečiai universiteto, kolegijos bei profesinės mokyklos jaunuolių nepakantos nuostatų raišką (Paveikslas Nr. 5). Balų vidurkis nuo 3 iki 6 rodo, kad užfiksuojamos nepakantumo apraiškos, o žemesnis negu 3 balų vidurkis rodo, kad jaunuoliai pasižymi tolerancija kuriam nors konkrečiam nepakantos nuostatų konstrukto ir tokiu atveju bus vadinami tolerantiškais.

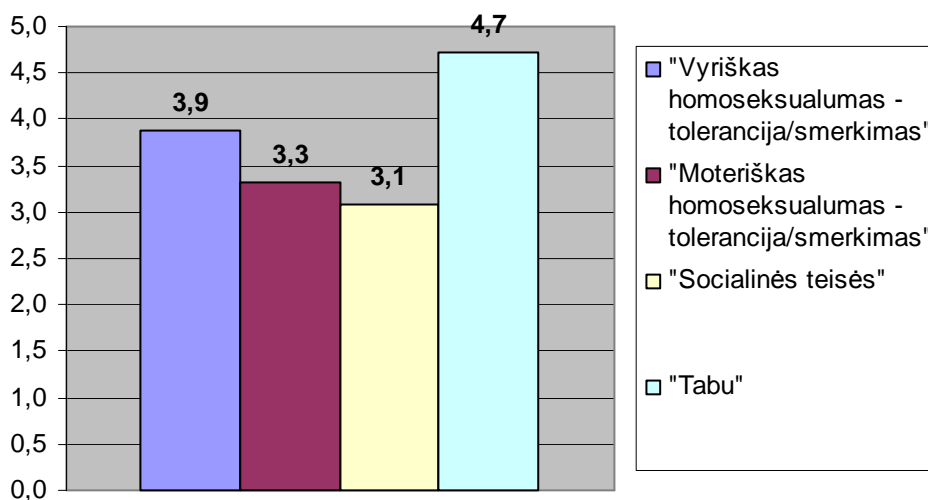

Paveikslas nr. 5 Nepakantos nuostatų raiška

Matoma, kad labiausiai jaunuoliai pasižymi nepakanta kitos lytinės orientacijos atstovams. Homofobiškų nuostatų raiška ženkliai išsiskiria tarp kitų. Remiantis diskurso visuomenėje

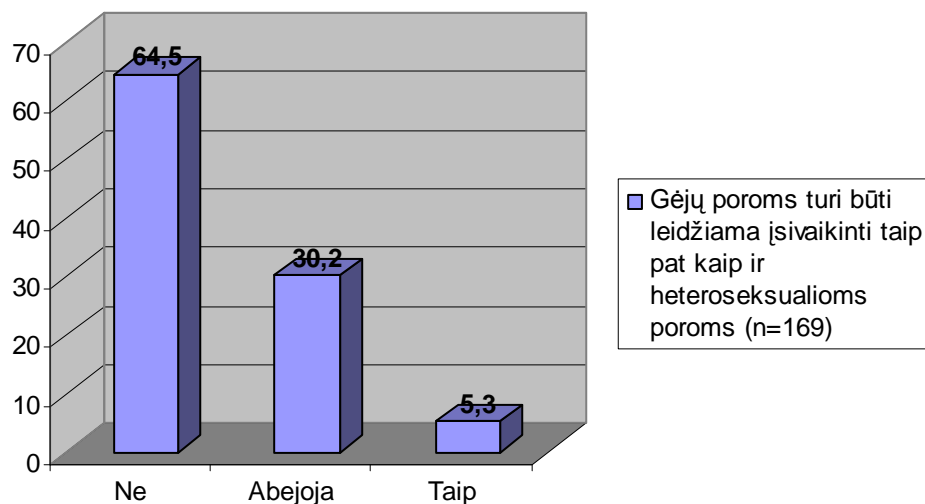
analize, nesunku pastebėti, kad žodžiai „gėjus“, „homoseksualas“, „lesbietė“ mūsų šalyje yra ne paprasti žodžiai, o dažniausiai keiksmažodžiai, ar posakiai skirti nepatinkančios asmens paniekai. Vien tai rodo, kad buvo galima tikėtis, jog jaunimo tarpe homofobijos teiginiai susilauks neigiamų vertinimų. Homofobiškos nuostatos šiuo atveju gali būti grindžiamos dezinformacija, formuojant nuomonę, kad AIDS tai „gėjų nelaimė“ ir kuriant neigiamą mitą esą homoseksualumas susijęs su prievarta prieš vaikus. Svarbus faktas, jog visuomenėje teigiama, kad heteroseksualumas yra esminis žmogiškosios prigimties bruožas. Taip pat šios neigiamos nuostatos gali būti siejamos su įsitikinimu, kad homoseksualumas yra žmogaus pasirinkimas, o ne genetinės kilmės.

Išskirti homofobijos faktoriai (Lentelė Nr. 6) leidžia atidžiau pažvelgti į atskirus veiksnius homoseksualumo struktūroje, kuriems Šiaulių miesto jaunuoliai yra nepakančiausi. Šis skirtumas pavaizduotas Paveiksle Nr. 6.

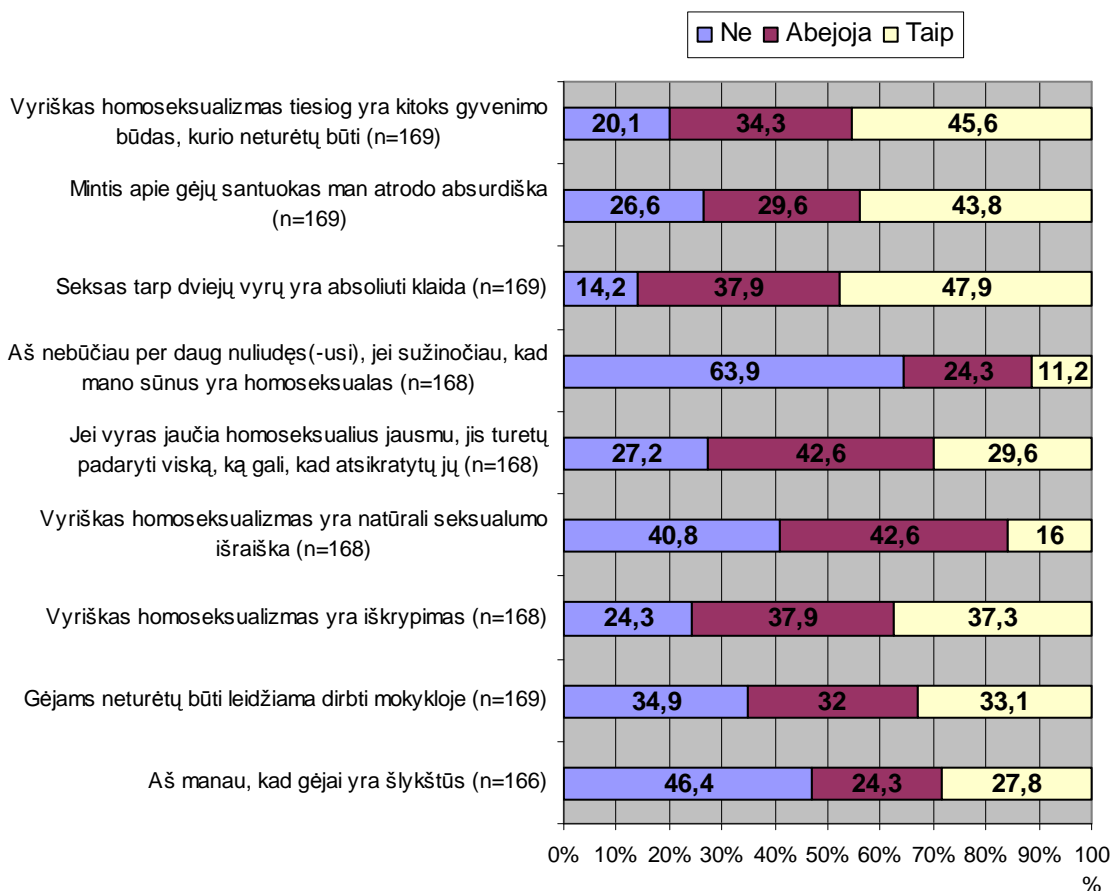
Paveikslas Nr. 6 Homofobijos konstrukto faktorių raiška

Iš visų faktorių, jaunuoliai labiausiai nepitaria faktoriaus „Tabu“ teiginiui, kuris sako, kad gėjams turėtų būti leidžiama įsivaikinti. Net 64,5 % respondentų nesutinka, kad gėjai galėtų įsivaikinti (Paveikslas Nr. 7). Tik 5,3 % mano, kad gėjams turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms šeimoms. Ši homofobiškas požiūris gali būti siejama su stereotipais, kuriuose įsitvirtinusi nuostata, kad gėjai linkę į pedofiliją, jog homoseksualioje šeimoje augantys vaikai taip pat gali būti „užkrėsti“ homoseksualizmu. Be to, įvaikinimui priešinamasi ir teigiant, kad tokie vaikai patirtų didelę traumą, susilauktų paniekos ir patyčių iš aplinkinių. Neretai manoma, kad leidimas įvaikinti homoseksualams, pažeidžia vaiko teisę į normalią šeimą.

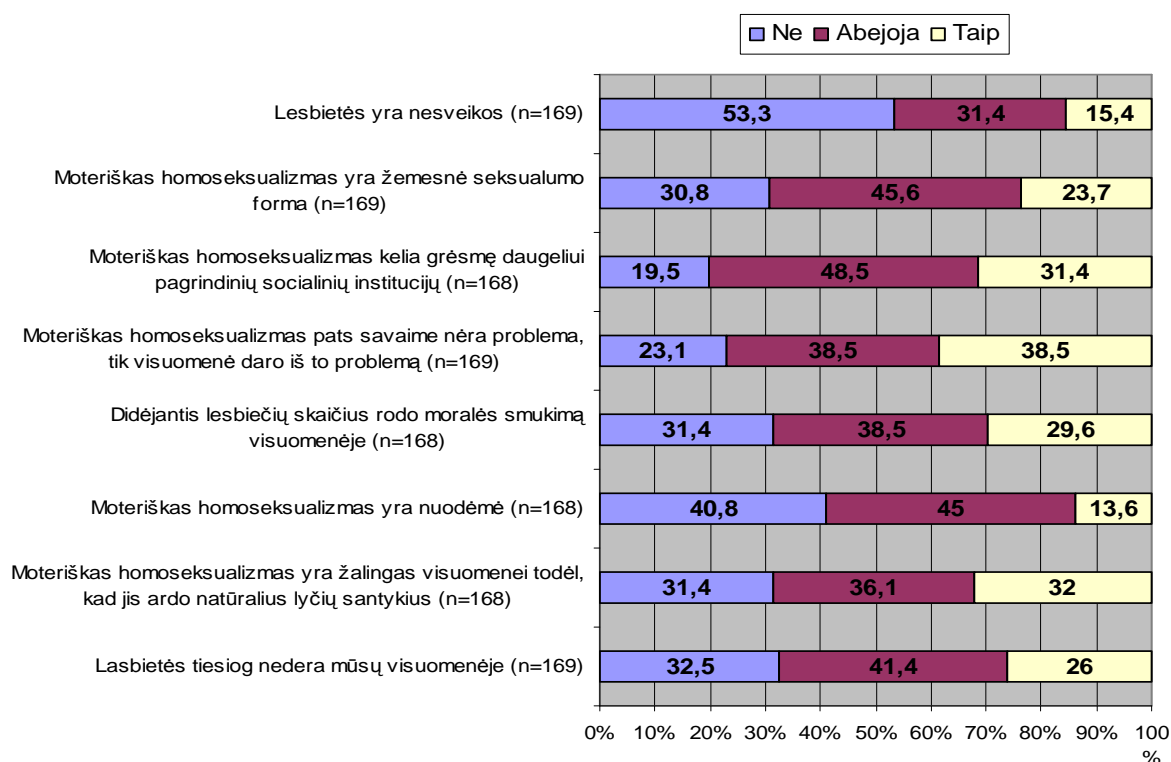
Paveikslas Nr. 7 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Tabu“ faktoriaus teiginį

Taip pat didelė nepakanta išreiškiama ir apskritai vyriškam homoseksualumui. Respondentai sutinka, kad vyriškas homoseksualumas yra iškrypimas (37,3 %), mintis apie gėjų santuokas jiems atrodo absurdiška (43,8 %), mano, kad seksas tarp dviejų vyrų yra absoliuti klaida (47,9 %) ir kategoriškai, teigia, kad būtų nuliūdę, jei sužinotų apie sūnaus homoseksualumą (63,9 %) (Paveikslas Nr. 8).

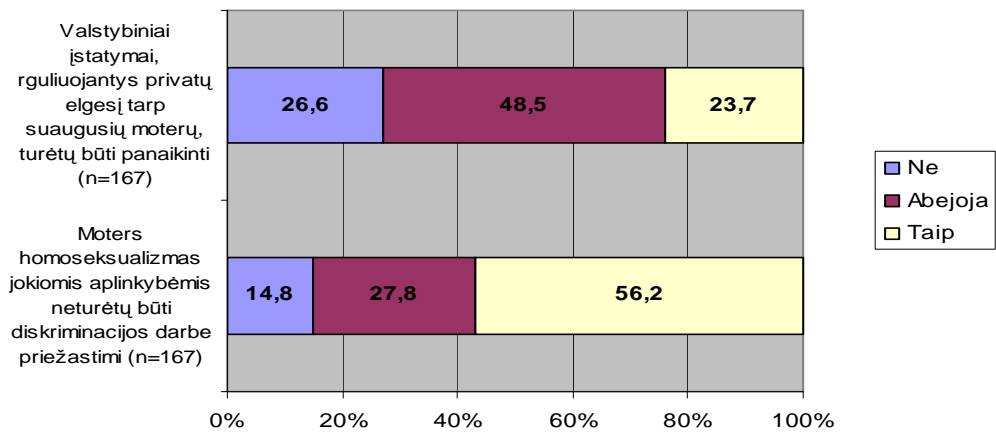
Paveikslas Nr. 8 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Vyriško homoseksualumo“ faktoriaus teiginius

Tačiau, tyrimo duomenys rodo, kad lesbiečių atžvilgiu jaunuoliai nėra tokie kategoriški (Paveikslai Nr. 6 ir Nr. 9). Respondentai abejodami teigia, kad ko gero lesbietės tiesiog nedera mūsų visuomenėje (41,4 %), o moteriškas homoseksualumas yra žalingas daugeliui pagrindinių socialinių institucijų (48,5 %) bei yra nuodėmė (45 %). Dažniausiai ir kiti moksliniai tyrimai pabrėžia, kad nuostatos į gėjus yra žymiai labiau nepakantesnės negu į lesbietes. Pastebėtina, kad net supažindinant visuomenę su netradicinės orientacijos žmonėmis, gėjai ir jų pasaulis yra nušviečiamas žymiai dažniau nei lesbiečių. Natūraliai kyla klausimas kodėl žmonės tolerantiškesni lesbietėms, negu gėjams. Galima teigti, kad taip yra dėl tradicinio požiūrio į lytis, dėl visuomenėje įsitvirtinusio „moteriškumo“ ir „vyriškumo“ stereotipo.

Paveikslas Nr. 9 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Moteriško homoseksualumo“ faktorius teiginius

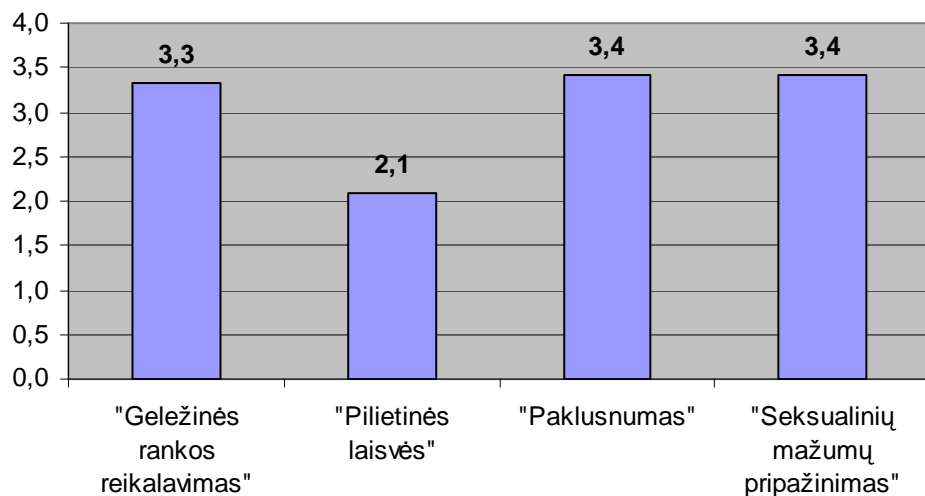
Mažiausiai nepakantos aptinkama analizuojant „Socialinių teisių“ faktorius teiginius. Matoma, kad net 56,2 % respondentų palaiko mintį, kad lesbietės neturėtų būti diskriminuojamos darbe (Paveikslas Nr. 10). Tai rodo, kad nors nuostatos į lesbietės ir nėra teigiamos, visgi respondentai nelinkę palaikyti diskriminacijos darbe ir kontroliuoti privatų suaugusių moterų elgesį. Tokie prieštaringi vertinimai, gali būti susiję su tuo, kad į ši faktorių įtraukti teiginiai, kalbantys išimtinai apie lesbiečių socialines teises ir dėl to, šie teiginiai susilaukia palankesnio požiūrio.

Paveikslas Nr. 10 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Socialinių teisių“ faktoriaus teiginius

Sekančiai šio tyrimo apklausos duomenys rodo ir tai, kad jaunuoliams būdingas autoritarizmas (Paveikslas Nr. 5). Jaunimas vis dar mano, kad šaliai reikalingas griežtumas ir tik stiprūs autoritetai gali palaikyti tvarką šalyje.

Analizuojant autoritarinių nuostatų raišką pagal faktorius, aptinkama, kad du faktoriai turi lygiagrečius įverčius – „Paklusnumas“ ir „Seksualinių mažumų pripažinimas“ (Paveikslas Nr. 11).

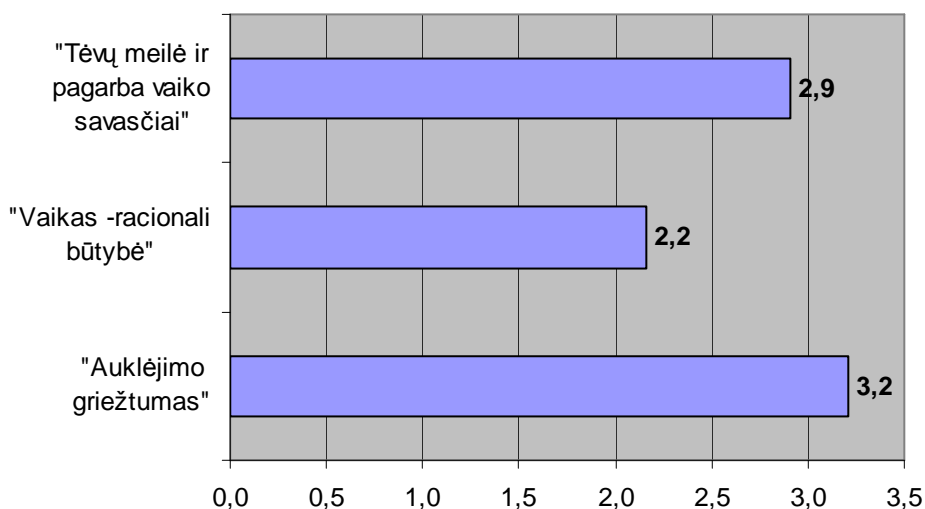
Paveikslas Nr. 11 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška

Ir vėl išsiskiria nuostatos į netradicinės orientacijos asmenis, kuomet manoma, kad homoseksualumas yra amoralus dalykas ar liga ir nesutinkama, kad seksualinių mažumų teisės turi būti pilnai užtikrinamos. Taip pat jaunuoliai vis dar labiau yra linkę pasikliauti autoritetais (valstybe, bažnyčia, tėvais) ir vadovautis įstatymais, kurie yra priešiški revoliucionieriams, maištininkams ar radikalams.

Žemas autoritarizmo faktoriaus „Pilietinės laisvės“ įvertis leidžia teigti, jog jaunuoliai mano, kad turi būti palaikomos svarbiausios demokratinės pilietinės visuomenės vertybės.

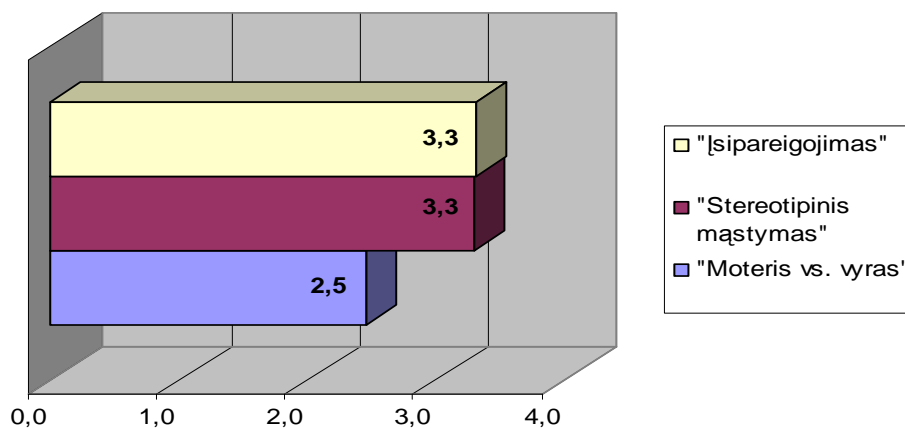
Duomenys rodo, kad jaunuoliai gerbia žodžio, tikėjimo, įsitikinimų, gyvenimo būdo (išskyrus netradicinės seksualinės orientacijos asmenų) laisves. Nudistai, ateistai ir kitaminčiai traktuojami kaip asmenys, kurie nėra nė kiek blogesni už tradicinio mąstymo atstovus. Taip pat jaunuoliai pasisako ir už ikivedybinius lytinius santykius, kurie priskiriami pilietinei laisvei.

Analizuojant šeimos autoritarizmo konstrukto raišką, matoma, jog bendri rezultatai (Paveikslas Nr. 5) rodo, kad respondentams nebūdingas autoritarinės šeimos modelis, tačiau pažvelgus į autoritarinės šeimos struktūros faktorius, matoma, kad jaunuolių šeimose vis dar aptinkamas „auklėjimo griežtumas“ (Paveikslas Nr. 12). Tai reiškia, kad nors tėvai ir pritaria vaiko, kaip racionalios būtybės sampratai, bei mano, kad vaikas turi būti mylimas ir gerbiamas toks, koks yra, visgi auklėjant respondentus pasitaikydavo ar vis dar pasitaiko, kad auklėjimas yra neatsiejamas nuo bausmių (pavyzdžiui, mušimo).

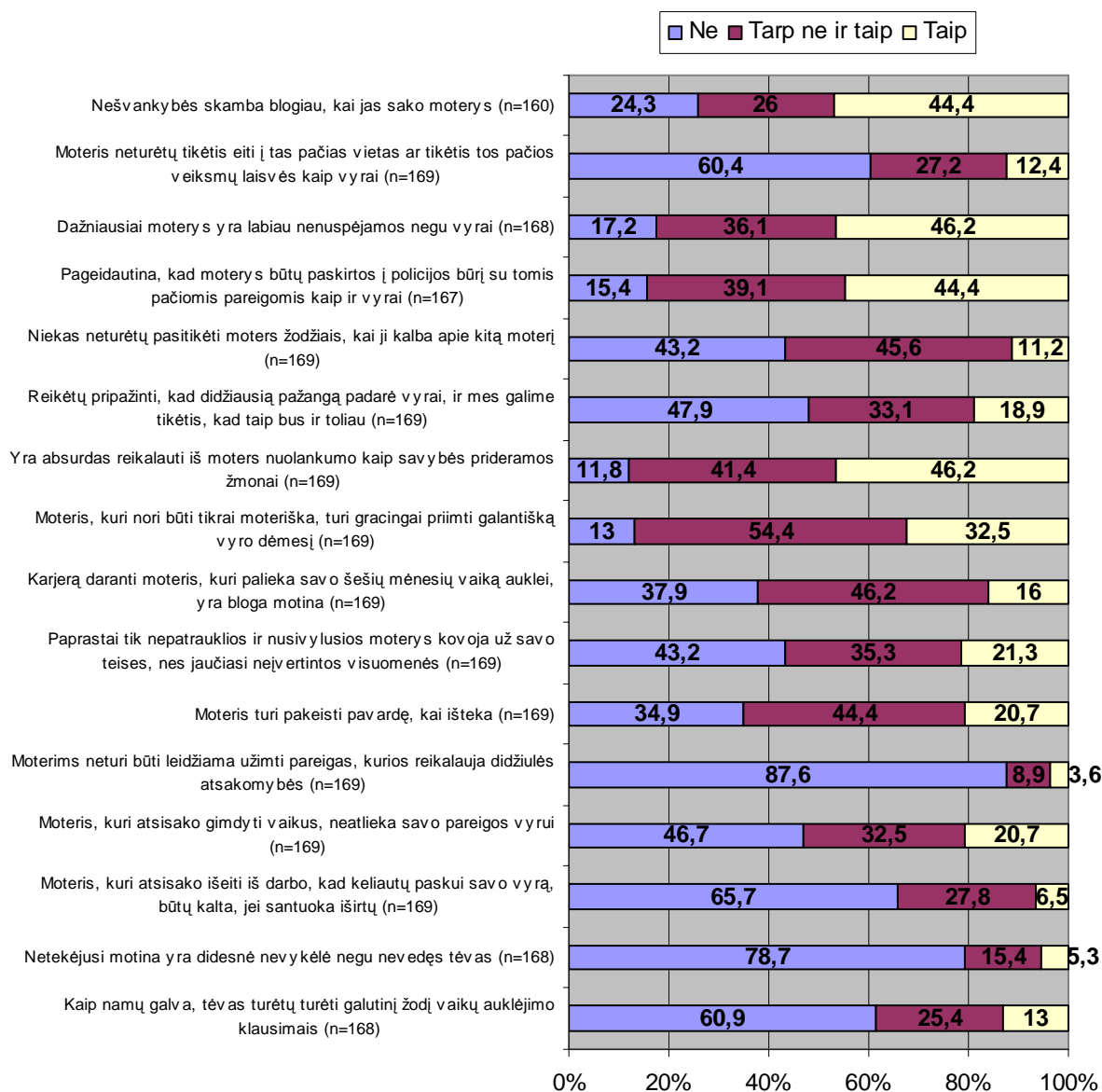
Paveikslas Nr. 12 Autoritarinės šeimos struktūros konstrukto faktorių raiška

Interpretuojant seksizmo faktorius, kaip vieno iš nepakantos nuostatų konstrukto raišką, matoma, kad jaunuolių tarpe gajus stereotipinis seksistinis mąstymas bei moters įsipareigojimo vyrui tradicinė samprata (Paveikslas Nr. 13).

Paveikslas Nr. 13 Seksizmo konstrukto faktorių raiška

Jaunuoliai pripažįsta, kad šiais laikais moteris gali būti lygiavertė vyrui, pavyzdžiui, užimti atsakingas pareigas (87,6 %) ar nebūtinai turi sekti paskui vyrą (65,7 %) ir nepritaria, kad netekėjusi motina yra didesnė nevykėlė negu nevedęs vyras (78,7 %). Daugeliu atveju respondentai neužtikrintai išreiškia arba neišreiškia seksistines nuostatas (Paveikslas Nr.14). Tačiau, manoma, kad nešvankybės skamba blogiau, kai jas sako moterys (44,4 %) ir, kad moterys yra labiau nenuspėjamos negu vyrai (46,2 %).

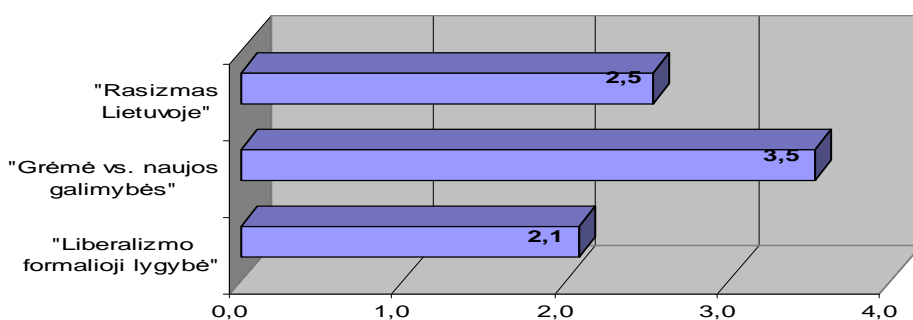
Paveikslas Nr. 14 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal seksizmo skalės atsakymus

Be abejo, nelabai aukšti vertinimai, rodo, kad visiems šiems teiginiams pritariama ne kategoriškai, o paprasčiausiai išreiškiant abejones, leidžiant tikėtis, kad seksistinės nuostatos yra pavaldžios laikui, o moterų lygiavertiškumo siekis greitai gali būti realus.

Lietuvos tyrimuose teigiama, kad nepakantumas visoms kitokios kilmės žmonių grupėms: tiek „naujiesiems imigrantams“, tiek istoriškai į Lietuvos kultūrą įaugusioms etninėms

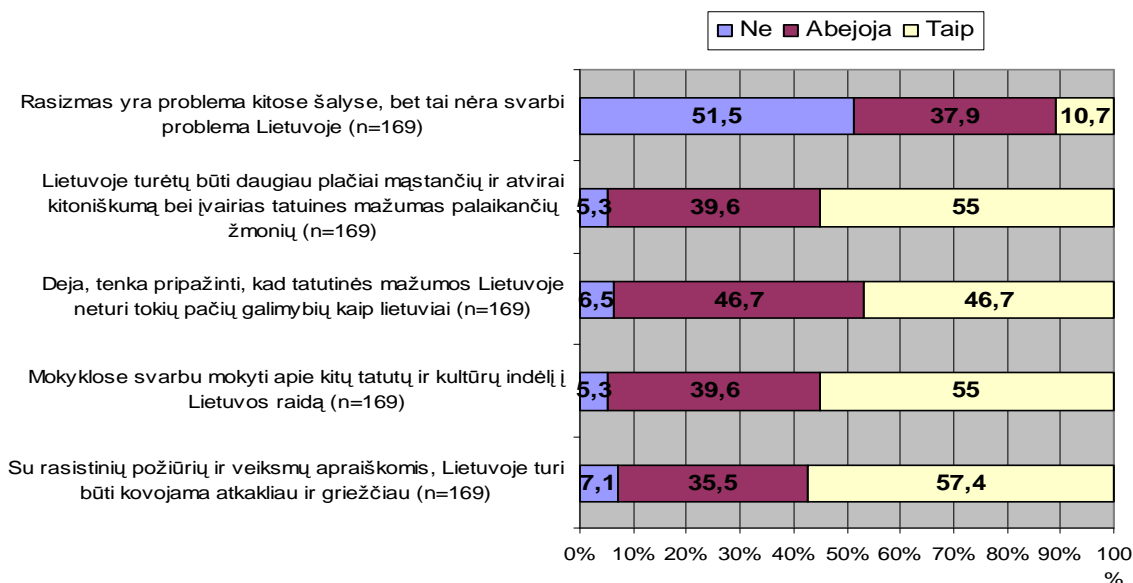
mažumoms gana nuosekliai auga. Prognozuojama, kad rasizmo apraiškų Lietuvoje ateityje tik daugės. Kaip prielaidos, dėl kurių pastaruoju metu vis intensyviau pasireiškia visuomenės baimė, neapykanta, kuri neretai įgyja ir smurto pavidalą nurodomos: stiprėjanti skinhedų subkultūra, kuri gauna daug jaunimo ir spaudos dėmesio, didėjanti imigracija bei auganti socialinė nelygybė, kuri sukuria baimes, tampančias palankia terpe rasizmui plisti.

Šio tyrimo duomenis paneigia, šias hipotezes ir matoma, kad Šiaulių miesto jaunuoliai pakantūs rasiniams, etniniams ar tautiniams skirtumams (Paveikslas Nr. 5). Ir vėlgi svarbu pažvelgti į respondentų nuostatas pagal atskirus faktorius (Paveikslas Nr. 15).

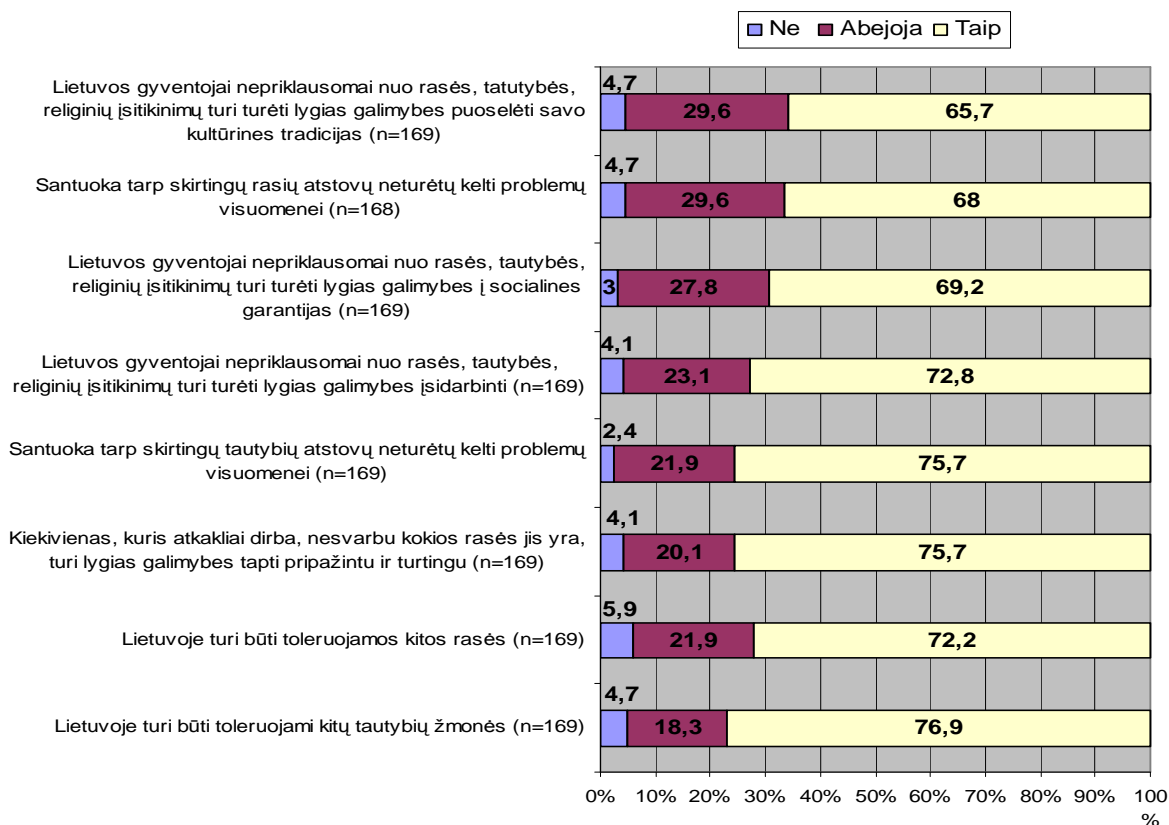
Paveikslas Nr. 15 Rasizmo konstrukto faktorių raiška

Matoma (Paveikslas Nr. 16), kad jaunuoliai sutinka, jog rasizmas yra problema Lietuvoje (51,5 %) ir su tuo turi būti kovojama griežčiau (57,4 %). Pripažįstama, kad mokyklose svarbu mokyti apie kitas tautas ir rases (55 %) bei, jog Lietuvoje turėtų būti daugiau atvirumo „kitokiems“ (55 %).

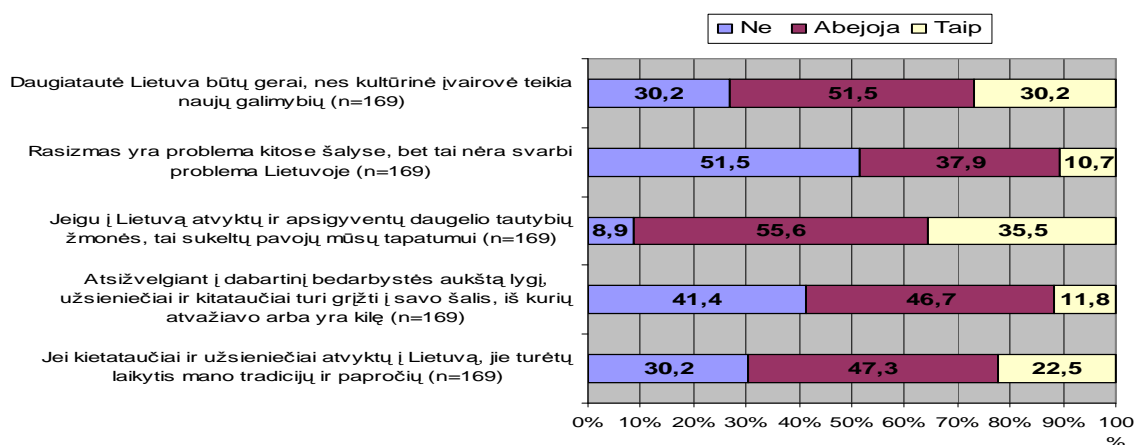
Paveikslas Nr. 16 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Rasizmas Lietuvoje“ faktoriaus teiginius

Taip pat, jaunuolių dauguma pritaria visų tautų, etninių mažumų bei rasių lygybei (Paveikslas Nr. 17).

Paveikslas Nr. 17 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Liberalizmo formalioji lygybė“ faktoriaus teiginius

Tačiau, atrodo, kad jaunuoliai labiausiai baiminasi dėl savo tautinio identiteto, kuomet manoma, kad svetimšalių atvykimas ar buvimas, gali sukelti pavojų kultūros tapatumui ir abejoja dėl naujų galimybių (Paveikslas Nr. 18). Šie kontraversiški vertinimai, sukelia kontraversiškus spėliojimus, kodėl taip yra. Gali būti, kad jaunuoliai paprasčiausiai baiminasi, dėl savo ateities, nes įpratę gyventi homogeniškoje šalyje neturi pakankamai informacijos, kaip viskas klostytųsi toliau, jei Lietuva taptų multikultūrine šalimi.

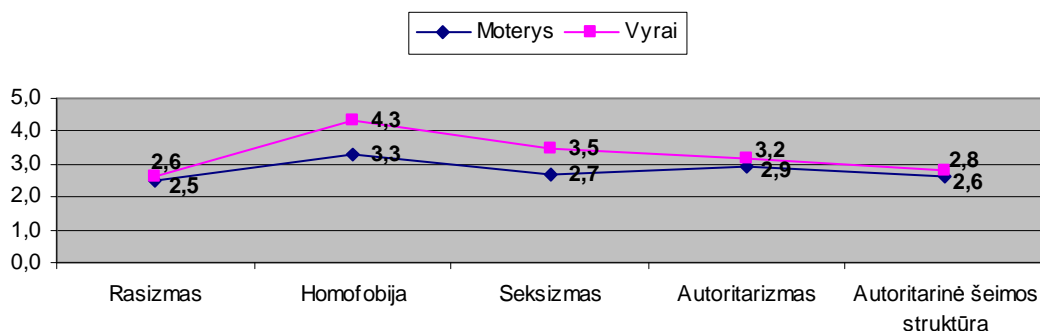

Paveikslas Nr. 18 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal atsakymus į „Grėsmė vs. naujos galybės“ faktoriaus teiginius

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad, jaunuoliai aukščiausiais balais išreiškė homofobiškas nuostatas. Rasizmo konstrukto rezultatai, parodė, kad Šiaulių miesto jaunuoliai išsiskiria iš visuomenės daugumos ir pasižymi tolerancija kitos rasės bei tautybės žmonėms. Sąlyginai neaukšta nepakantos nuostatų raiška (išskyrus homofobiją), kai atsakymai svyruoja tarp „ko gero ne“ ir „ko gero taip“ leidžia manyti, kad kryptingas tolerancijos ugdymas šiose jaunuolių grupėse leistų tikėtis žemesnių nepakantos nuostatų raiškos rezultatų arba jų iš viso nebebūtų užfiksuojama.

2.5. Demografinių kintamųjų įtaka jaunuolių nepakantos nuostatų raiškai

Įvairiuose tyrimuose pažymima, kad vyrai dažniausiai visais atvejais yra nepakantesni negu moterys. Šios prognozės atspindi ir analizuojant šio tyrimo nepakantos nuostatų raišką lyčių aspektu (Paveikslas Nr. 19).

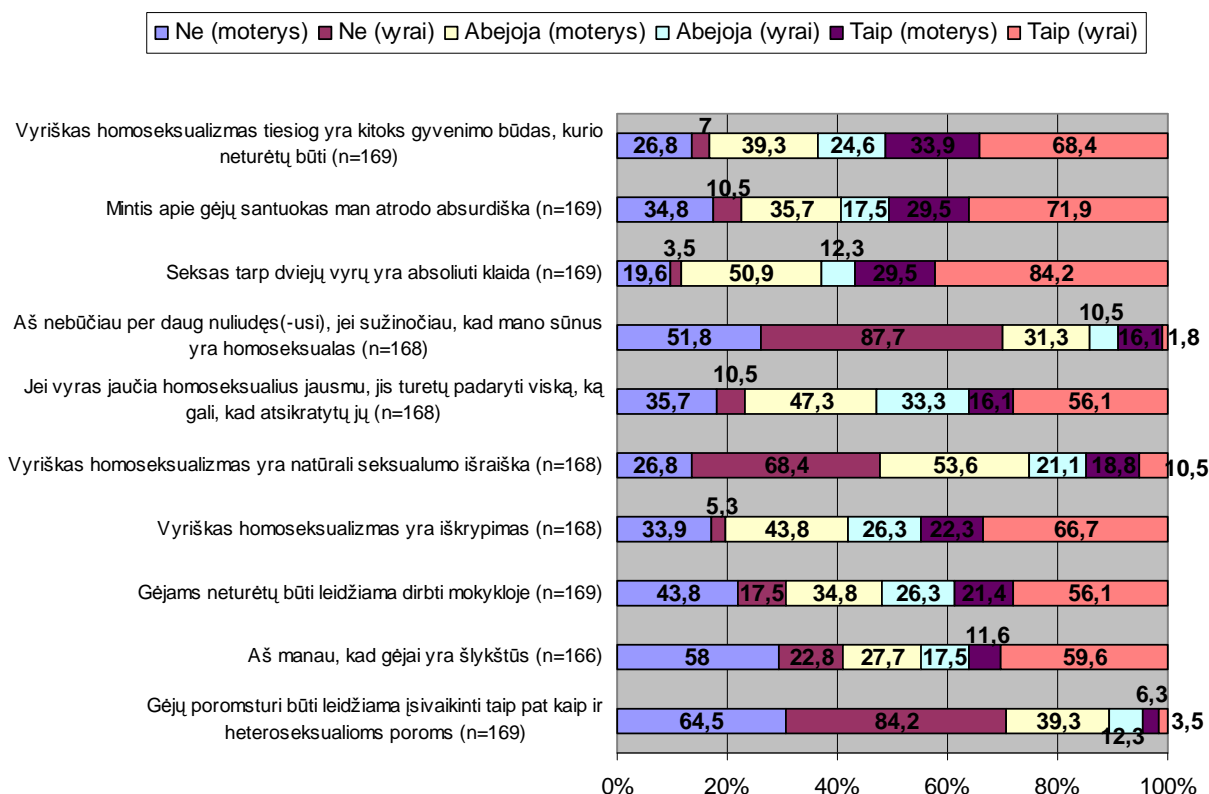

Paveikslas Nr. 19 Nepakantos nuostatų raiška lyčių aspektu

Žvelgiant į paveikslą, matoma, kad visais atvejais vyrų nepakantos nuostatų raiška yra aukštesnė, negu moterų. Vertinimai taip pat rodo, kad išskyrus homofobijos atvejį, moterys nepasižymi ryškesniu nepakantumu. Duomenys rodo, kad vyrai ypatingai pasižymi homofobiškais nuostatomis, kai tuo tarpu moterų vertinimas yra daug žemesnis. Be to, kaip teigta anksčiau, vyriškas homoseksualumas visada vertinamas blogiau už moteriškąjį, dėl to sekančiai, Paveiksle Nr. 20, apžvelgiamos nuostatos pagal lytį į gėjus.

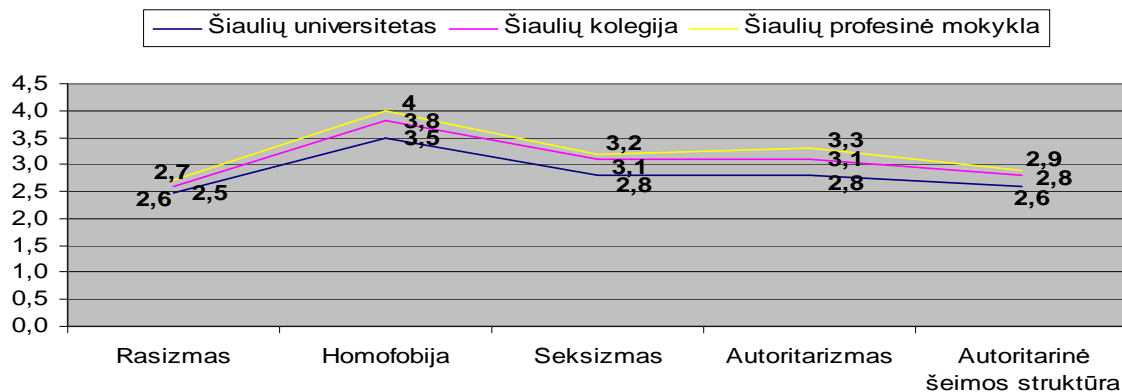
Net 84,2 % vyrų mano, kad seksas tarp vyrų yra klaida, kai tuo tarpu taip mano 50,9 % moterų. Toks pats procentas vyrų mano, kad gėjams negalima leisti įsivaikinti, moterų procentas šiuo atžvilgiu taip pat pakankamai didelis – 64,5. 87,7 % vyrų mano, kad sūnaus homoseksualumas juos labai nuliūdintų, 51,8 % moterų su tuo taip pat sutinka. Vyrų ir moterų nuostatos kai kuriais atvejais labai išsiskiria, pavyzdžiui „tik“ 11,6 % moterų mano, kad gėjai yra šlykštūs, tuo tarpu vyrų procentas, pasirinkusių teigiamą atsakymą kur kas didesnis – 59,6 %. Toks didelis procentas homoseksualumui nepakančių vyrų ir šiek tiek mažesnis moterų, rodo,

kad Šiaulių jaunimo tarpe homofobija giliai įsišaknijusi. Turi būti imtasi rimtų priemonių, siekiant sumažinti homofobiškų nuostatų raišką.

Paveikslas Nr. 20 Respondentų pasiskirstymas (%) pagal lytį matuojant nuostatas į gėjus

Vertinant nepakantos nuostatų raišką pagal mokymosi įstaigą, matoma, kad nepriklausomai nuo to, ar jaunuolis mokosi universitete, kolegijoje ar profesinėje mokykloje, nepakantumo nuostatų konstruktas vertinamas panašiai (Paveikslas Nr. 21). Nežymus skirtumas rodo, kad didžiausias nepakantumas užfiksuojamas Šiaulių profesinės mokyklos jaunuolių tarpe, o žemiausias – tarp Šiaulių universiteto studentų. Remiantis literatūra, šito buvo galima tikėtis, nes, pasak tyrinėtojų, didesne tolerancija dažniausiai pasižymi aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys (šiuo atveju siektiną išsilavinimą).

Paveikslas Nr. 21 Nepakantos nuostatų raiška skirtingų mokymosi įstaigų aspektu

Toliau šiuo tyrimu bus ieškoma statistiškai reikšmingo skirtumo tarp nuostatų raiškos ir demografinių faktorių. Siekiant nustatyti reikšmingus demografinius faktorius jaunuolių nepakantos nuostatų raiškai, buvo atliktas Kruskal-Wallis testas, kurio metu ieškota statistiškai reikšmingo skirtumo ($p \leq 0,05$). Pastebėta, kad kai kurie demografiniai kintamieji visai neturi įtakos jaunuolių nepakantos nuostatų raiškai, o kai kurie pasižymi išskirtinumu.

Statiškai reikšmingo skirtumo, analizuojant Rasizmo, Homofobijos, Seksizmo, Autoritarizmo ir Autoritarinės šeimos struktūros skales, visai nerasta priklausomai nuo gyvenamosios vietos, darželio lankymo, žmonių, su kuriais respondentai gyveno, tėvų išsilavinimo ir veiklos, mokamos kalbos, buvimo užsienyje bei turėjimo kitataučių ir/ar užsieniečių draugų ir giminaičių. Tai reiškia, kad nepriklausomai nuo minėtų faktorių, visi respondentai išreiškė panašias nuostatas.

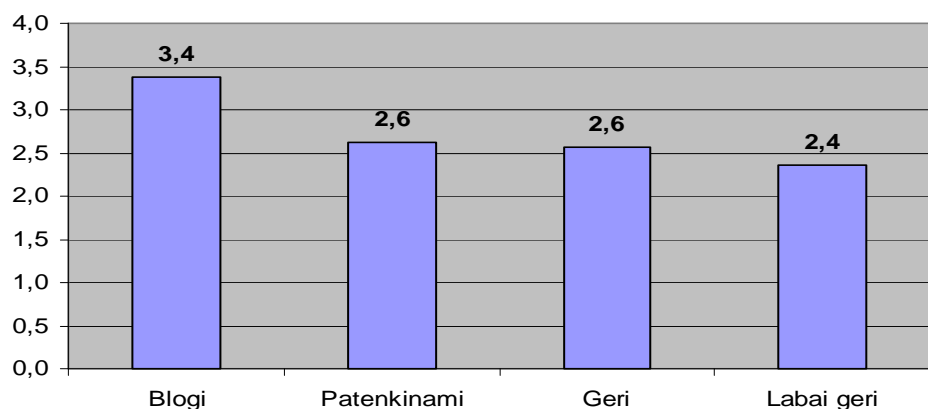
Tolimesniuose poskyriuose bus apžvelgiamos demografinių kintamųjų ir kiekvieno konstrukto statistiškai reikšmingi skirtumai atskirai. Primenama, kad žemesnis negu 3 balų vidurkis, rodo, jog nepakantumo apraiškų neužfiksuojama. Tokiu atveju respondentai bus įvardijami kaip tolerantiški.

2.5.1. Rasizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai

Analizuojant rasizmo konstrukta pastebėta, kad jaunuolių rasistinių nuostatų raiška nepriklauso nei nuo lyties nei nuo amžiaus. Taip pat statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta ir tarp rasizmo bei jaunuolių mokymosi įstaigos, fakulteto bei studijuojamos specialybės. Sudarant instrumentą buvo daroma prielaida, kad jaunuolių, kurie yra pabuvoję užsienyje ilgiau nei dvi savaites arba turi draugų ar giminaičių kitataučių, rasistinės nuostatos bus daug žemesnės negu nebuvusių užsienyje ir, kurių aplinkoje nėra „kitokių“. Tačiau, šio tyrimo rezultatai rodo, kad ir šiais atvejais jaunuolių nuostatos visiškai nesiskiria arba skiriasi nežymiai.

Taip pat, siekiant išsiaiškinti galimą edukacinių faktorių įtaką jaunuolių nuostatoms, į demografinį bloką buvo įtraukti klausimai apie humanitarinių, tikslųjų, gamtos ir socialinių mokslų pažangumą bei elgesį mokykloje. Nustatyta, kad statistiškai reikšmingas skirtumas yra tik tarp rasizmo ir humanitarinių mokslų pažangumo ($p=0,04$) (Paveikslas Nr. 22).

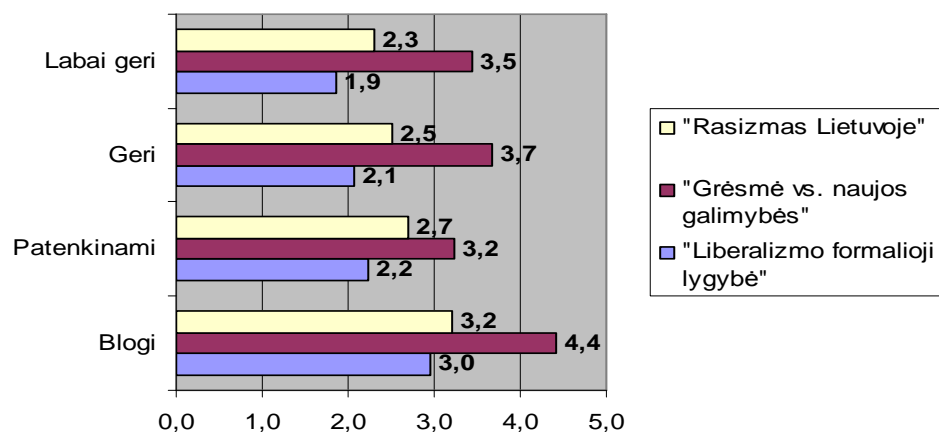
Matoma, kad rasistines nuostatas išreiškia tik jaunuoliai, kurie humanitarinių mokslų pažangumą mokykloje vertina „blogai“. Respondentai, kurie mokėsi patenkinamai, gerai ir labai gerai, pasižymi didesne tolerancija.

Paveikslas Nr. 22 Rasistinių nuostatų raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Tačiau, žvelgiant į balus, galima teigti, kad net ir prasčiausiai besimokančios jaunuolių grupės rasistinių nuostatų raiška nėra labai aukšta.

Norint visapusiškai išsiaiškinti skirtumus, sekančiai buvo ieškoma statistiškai reikšmingo skirtumo ir tarp rasizmo konstrukto faktorių bei humanitarinių mokslų pažangumo (Paveikslas Nr. 23).

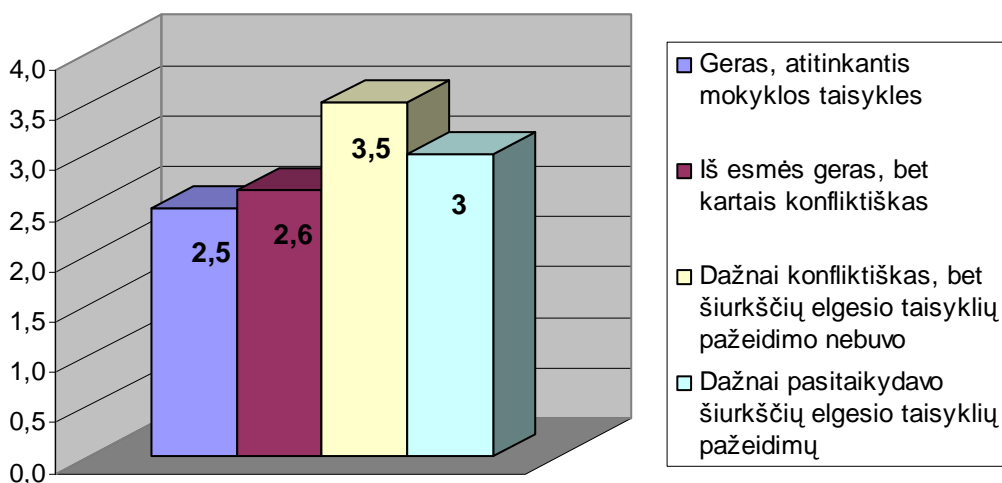

Paveikslas Nr. 23 Rasizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Čia išskiriami du faktoriai: „Grėsmė vs. naujos galimybės“ ($p=0,008$) ir „Rasizmas Lietuvoje“ ($p=0,010$), kuriuose respondentų nuomonės analizuojamu aspektu išsiskiria. Matoma, kad tik jaunuoliai, kurių humanitarinių mokslų pažymiai yra blogi, nenori pritarti, kad rasizmas Lietuvoje egzistuoja ir, kad turi būti imamas priemonių su tuo kovojant. Tarp jaunuolių rasistinių nuostatų, kurių pažymiai labai geri ir, kurių tik patenkinami, kaip jau minėta, rasizmo neaptinkama. Tačiau, nors šiuo aspektu jaunuoliai yra įvardijami kaip tolerantiški, visgi viename faktoriuje tarp visų užfiksuojamos nepakantumo apraiškos. Netikėti rezultatai matomi analizuojant „Grėsmė vs. naujos galimybės“ faktorių. Gauti duomenys rodo, kad jaunuoliai, kurių humanitarinių mokslų pažangumas yra vertinamas kaip „geras“ arba „labai geras“ labiau

nepritaria naujovėms ir įžvelgia kitų rasių, tautų ar etninių mažumų grėsmę, negu jaunuoliai, kurie savo pažymius vertina „patenkinamai“. Toks kontraversiškas vertinimas leidžia daryti prielaidą, kad geras pažangumas mokykloje nebūtinai rodo į tolerantišką asmenybę, o blogas – į nepakančią.

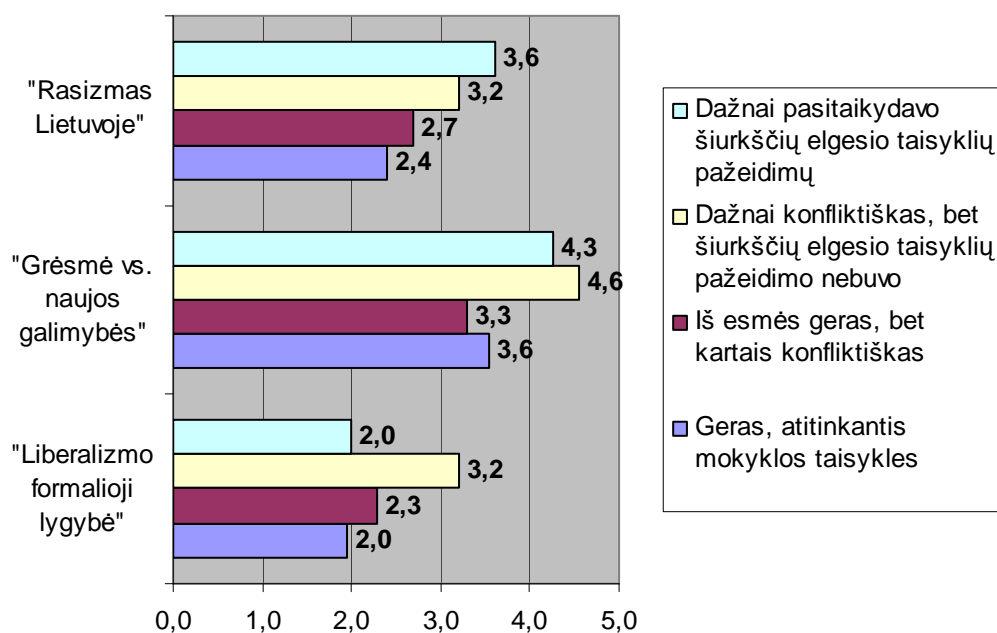
Statistiškai reikšmingas skirtumas randamas ir tarp rasizmo bei jaunuolių elgesio mokykloje ($p=0,42$) (Paveikslas Nr. 24).

Paveikslas Nr. 24 Rasistinių nuostatų raiška priklausomai nuo elgesio mokykloje

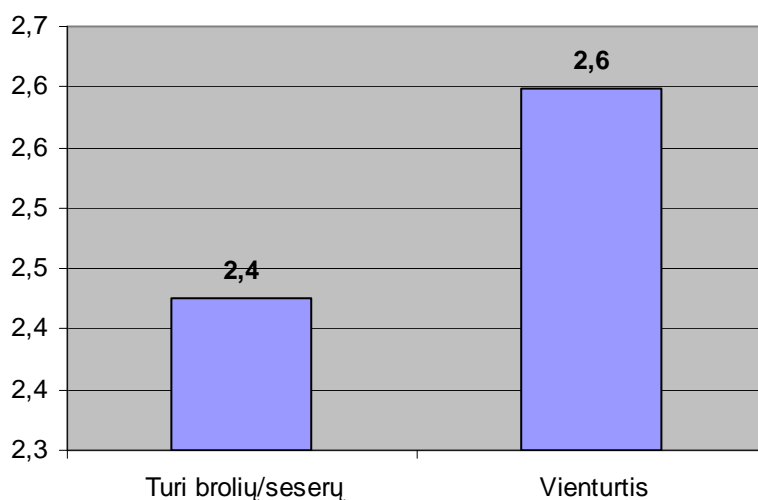
Vėlgi matoma, kad išsiskiria jaunuolių grupės, kurie savo elgesį mokykloje vertina kaip dažnai konfliktišką ar pažeidžiantį elgesio taisykles. Ir vėl tenka pripažinti, kad šiuo atveju netikėta, jog savo elgesį mokykloje kaip „blogą“ įvardinę jaunuoliai, pasižymi mažesniu nepakantumu, negu jaunuoliai, kurie nemano, kad jų elgesys galėtų būti įvardijamas kaip pažeidžiantis mokyklos taisykles. Tačiau jaunuoliai, kurių elgesys pavadintas „geru“, kaip ir tikėtasi, išreiškė tolerantiškas nuostatas ir tokiu būdu tarsi patvirtino nuomonę, kad nepakantos nuostatos priklauso nuo gero elgesio.

Analizuojant konstrukto faktorius išsiaiškinta, kad statistiškai reikšmingas skirtumas randamas tik tarp faktoriaus „Grėsmė vs. naujos galimybės“ teiginių ir elgesio mokykloje ($p=0,009$) (Paveikslas Nr. 25). Nors apibendrintai teigiama, kad jaunuoliai, kurie savo elgesį mokykloje įsivertino kaip „gerą“ ar „iš esmės gerą“, yra tolerantiški, tačiau, minėto faktoriaus atveju užfiksuota, kad net ir tokie jaunuoliai visgi jaučia grėsmę dėl savo kultūrinio tapatumo, bei baiminasi, kad naujos galimybės neišeis į naudą nei Lietuvai nei lietuviams. Ypatingai ši naujovių baimė ar nenoras pasireiškia „blogo elgesio“ jaunuolių tarpe.

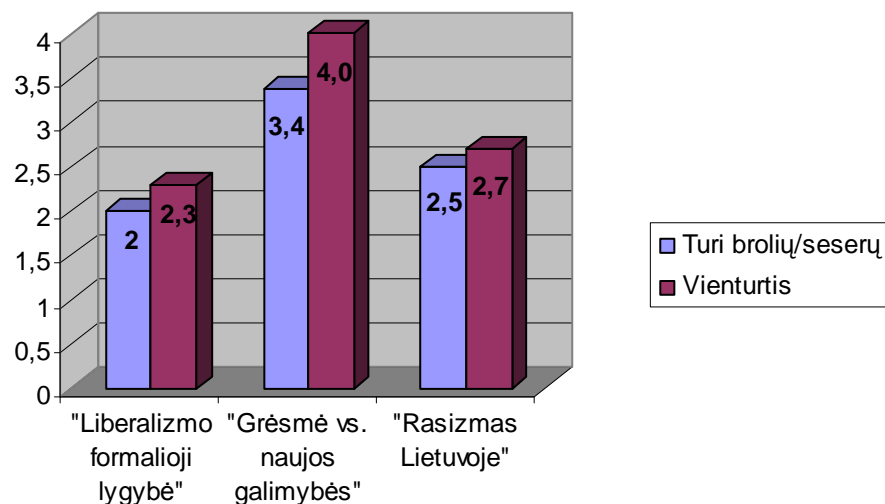
Paveikslas Nr. 25 Rasizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo elgesio mokykloje

Paskutinis statistiškai reikšmingas skirtumas, analizuojant rasizmo konstrukta, randamas lyginant respondentų, kurie turi ir neturi brolių ar/ir seserų, atsakymus ($p=0,028$) (Paveikslas Nr. 26).

Paveikslas Nr. 26 Rasistinių nuostatų raiška priklausomai nuo brolių ir/ar seserų turėjimo

Tyrimo duomenys rodo, kad jaunuoliai, kurie užaugo kartu su vienu ar keletu brolių ir/ar seserų, pasižymi tolerantiškesniu požiūriu kitų rasių, tautybių ir etninių mažumų asmenų atžvilgiu. Gerbia jų teises, pritaria socialinių garantijų suvienodinimui, tarprasinėms santuokoms bei mano, kad svarbu mokytis apie kitų tautų ir kultūrų indėlį į Lietuvos raidą. Tam pritaria ir vienturčiai respondentai. Tačiau ir vėlgi nuostatos išsiskiria „Grėsmė vs. naujos galimybės“ faktoriaus teiginių atveju ($p=0,011$) (Paveikslas Nr. 27).

Paveikslas Nr. 27 Rasizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo brolių ir/ar seserų turėjimo

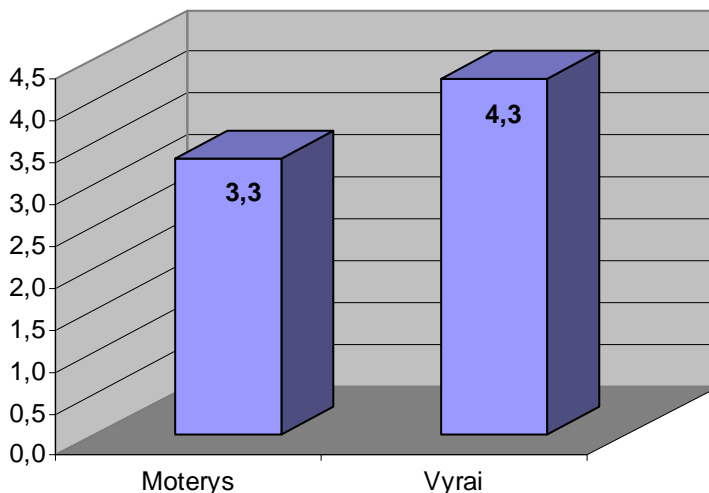
Šiuo atveju užfiksuojamos rasistinės nuostatos nepriklausomai nuo to, ar respondentas turi ar neturi brolių ir/ar seserų. Matoma, kad nors ir abi grupės pritaria, kad kyla grėsmė lietuvių identitetui, tačiau aukštesnį rasizmą išreiškia jaunuoliai, kurie neturi brolių ir/ar seserų. Nustatyta rasizmo raiškos priklausomybė nuo brolių/seserų turėjimo gali būti paaiškinta tuo, kad brolių/seserų buvimas šalia formuoja didesnės tarpusavio priklausomybės, interesų derinimo, atsižvelgimo į kito žmogaus ypatumus, skirtumus, mažesnio individualizmo ir egoizmo nuostatą.

Apibendrintai apžvelgiant rasizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingus skirtumus, galima teigti, jog nedaug demografinių rodiklių įtakoja jaunuolių nuostatas. Daugeliu atvejų jaunuolių tarpe užfiksuojamas tolerantiškas požiūris. Labiausiai neigiamai vertinami „Grėsmės vs. naujos galimybės“ faktoriaus teiginiai, kuomet nepritariama naujovėms, kurios dažniausiai įvardijamos kaip grėsmė. Trys iš keturių statistiškai reikšmingų skirtumų randami analizuojant būtent šį faktorių, kuomet net tolerantiškais vadinami respondentai išreiškia rasistines nuostatas.

2.5.2. Homofobijos konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai

Atlikus Kruskal-Wallis testą, naudojant homofobijos skalės ir demografinių kintamųjų duomenis, statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta tarp jaunuolių homofobijos nuostatų raiškos ir amžiaus, tikslųjų, gamtos ir socialinių mokslų pažangumo, elgesio mokykloje. Taip pat nuostatų raiška nepriklauso ir nuo to, kokioje mokymosi įstaigoje, universitete, kolegijoje ar profesinėje mokykloje, jaunuoliai mokosi. Reikšminis skirtumas visų pirma aptinkamas lyties aspektu ($p=0,000$).

Užsienio tyrimai, kuriuose buvo naudojamos skalės, tiriančios homofobiškas nuostatas, rodo, kad heteroseksualūs vyrai išreiškia stipresnes neigiamas nuostatas į gėjus ir lesbietes nei moterys. Remiantis šio tyrimo apklausos duomenimis, matyti, kad ir Šiaulių miesto jaunimo tarpe ši prognozė išsipildė - vyrai yra homofobiškesni nei moterys (Paveikslas nr. 28).

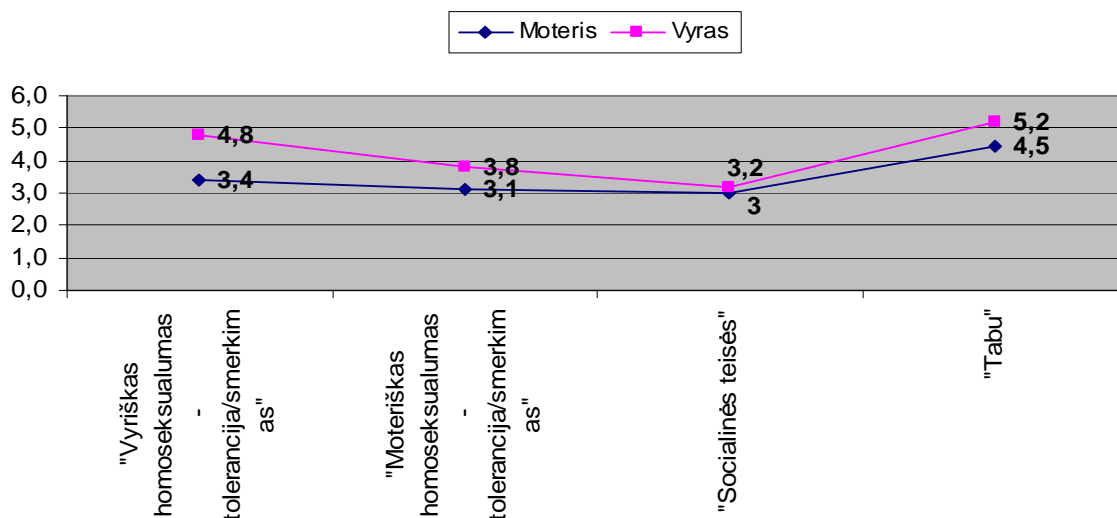
Paveikslas Nr. 28 Homofobiškų nuostatų raiška priklausomai nuo lyties

Galima daryti prielaidą, kad taip yra dėl to, kad heteroseksualus vyriškumas konstruojamas priešpriešinant jį homoseksualumui: čia homofobija yra vienas iš svarbių heteroseksualaus vyriškumo elementų. Be to, netolerancija homoseksualumui gali būti psichinės savigynos mechanizmu, stiprinančių dalies vyrų trapią heteroseksualaus vyriškumo tapatybę.

Analizuojant lyties įtaką homofobijos faktoriams, pastebėta, kad „Socialinių teisių“ faktoriaus teiginius vyrai ir moterys vertina panašiai, čia statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta. Vadinas, abiejų lyčių respondentai mano, kad lesbietės neturi būti diskriminuojamos darbe ir, kad turi būti nesikišama į jų privatų gyvenimą. Tai vienintelis faktorius, kuriame nerandama skirtumo tarp lyčių (Paveikslas nr. 29).

Toliau matoma, kad statistiškai reikšmingas skirtumas aptinkamas tarp „Vyriško homoseksualumo – tolerancija/smerkimas“ faktoriaus, kuriame teigiama, kad gėjiškumas yra iškrypimas ar klaida bei nepripažįstama, kad ta toks pat gyvenimo būdas kaip ir heteroseksualų, ir lyties ($p=0,000$). Čia vyrų ir moterų nuostatos ryškiai išsiskiria. Vyrai Taip yra dėl to, kaip jau minėta anksčiau, jog homofobija veikia kaip socialinės kontrolės sistema, kuomet vyrai nenori būti apkaltinti „peržengę ribą“ ir priskirti „nenormalios“ seksualinės orientacijos grupei ir dėl to jaučią didelę nepakantą gėjams. Moterų tuo apkaltinti neįmanoma, dėl to, jų nuostatos homoseksualių vyrų atžvilgiu yra šiek tiek švelnesnės. Tarp lyties ir antro skalės faktoriaus, „Moteriškas homoseksualizmas - tolerancija/smerkimas“, taip pat randamas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,000$). Ir vėlgi moterų nuostatos šiuo atžvilgiu yra tolerantiškesnės

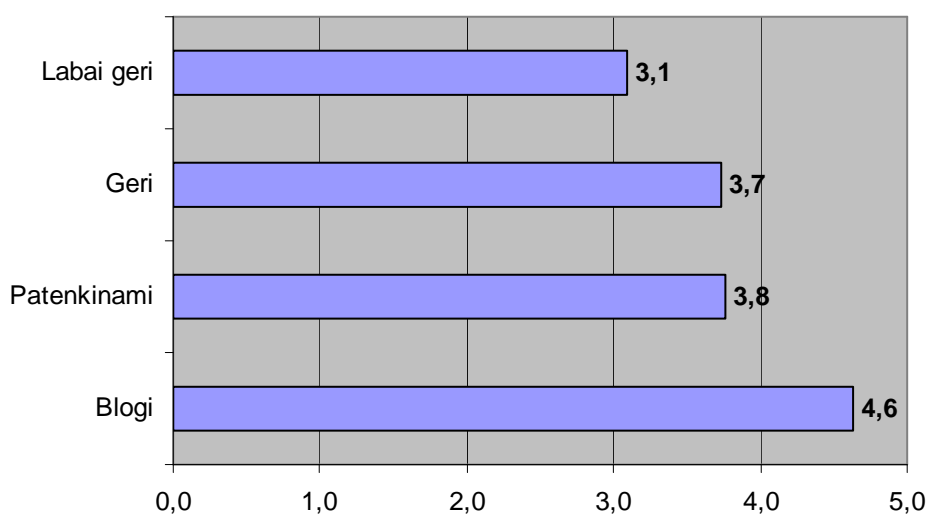
negu vyrų. Atrodo, kad būtų galima tikėtis, jog moterys taip pat gali jausti pataloginę baime tradicinės orientacijos savo lyties atstovėms, tačiau, moterys priešingai nei vyrai, dažniausiai nėra linkusios baimintis dėl savo „moteriškumo“.

Paveikslas Nr. 29 Homofobijos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo lyties

Faktorius, pavadintas „Tabu“, lyčių atžvilgiu taip pat yra vertinamas skirtingai. Statistiškai reikšmingas skirtumas $p=0,000$. Nenutolstant nuo tvirtinimo, kad vyrai yra homofobiškesni nei moterys, ir šiuo atveju galima teigti, kad vyrai labiau nei moterys yra linkę prieštarauti galimybei gėjams įsivaikinti. Aukštas rezultatas rodo, kad visi vyrai, beveik vienbalsiai sutinka, kad leidimas gėjams įsivaikinti yra tabu ir greičiausiai reikėtų labai daug pastangų įdėti, norint, kad šiuo klausimu nuostata pasikeistų. Kategorišką nusistatymą patvirtina ir aukštas moterų balas, kurios, kaip žinoma, yra labiau tolerantiškesnės homoseksualumo atžvilgiu.

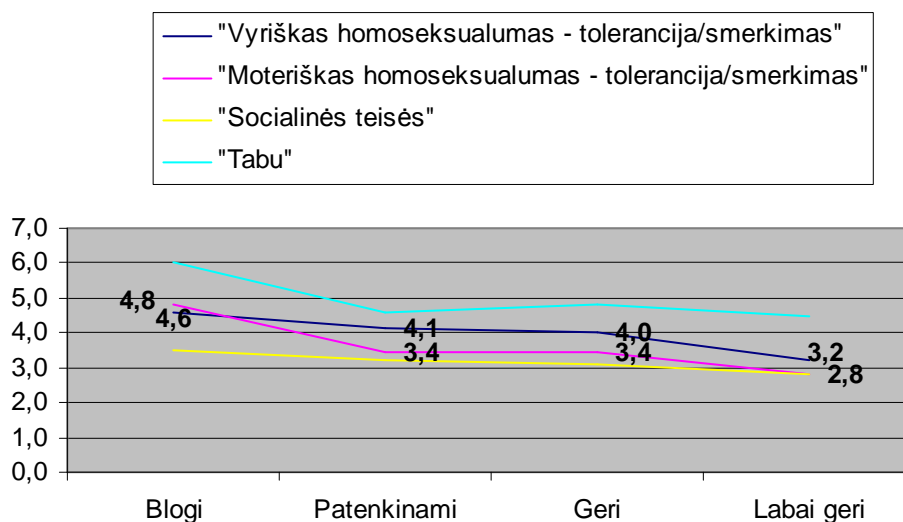
Paveiksle Nr. 30 pavaizduotas homofobijos nuostatų raiškos statistiškai reikšmingas skirtumas priklausomai nuo jaunuolių humanitarinių mokslų pažangumo mokykloje ($p=0,009$).

Paveikslas Nr. 30 Homofobiškų nuostatų raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Kaip ir rasizmo konstrukto analizės atveju, homofobiškas nuostatas aukščiausiai išreiškia jaunuoliai, kurių humanitarinių mokslų pažymiai vertinami kaip „blogi“. Labai gerai besimokantys jaunuoliai į homoseksualumą žiūri žymiai tolerantiškiau.

Analizuojant homofobijos faktorių raišką priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo, statistiškai reikšmingas skirtumas randamas tarp pažangumo ir „Vyriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ ($p=0,009$) bei tarp pažangumo ir „Moteriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ ($p=0,020$) faktorių teiginių (Paveikslas Nr. 31).

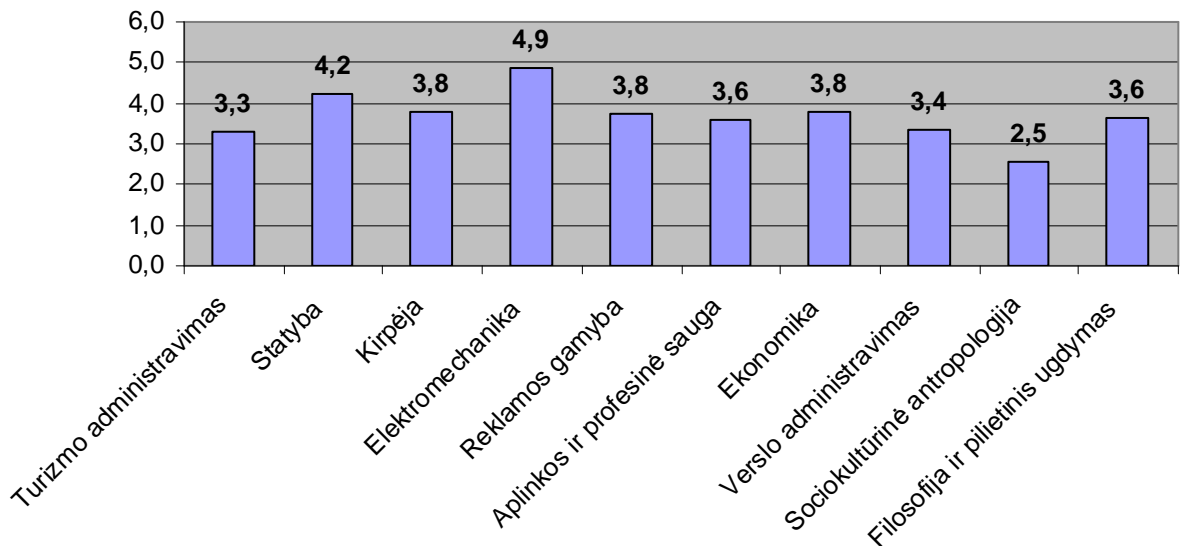

Paveikslas Nr. 31 Homofobijos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Matoma, kad šiuo aspektu kreivės tolydžiai žemėja. Vadinasi, galima teigti, kad kuo blogesnis pažangumas humanitariniuose moksluose, tuo aukštesnis homofobijos lygis. Stebina, kad blogai mokęsi jaunuoliai nepakantesni moteriškam homoseksualumui, negu vyriškam. Taip pat užfiksuojama, kad labai gerus pažymius gaudavę jaunuoliai nerodo nepakantos lesbietėms. Ne itin didelis nepakantumas užfiksuojamas ir žvelgiant labai gerai besimokusių nuostatų raišką vyriško homoseksualumo atžvilgiu. Konstatuojant galima teigti, jog visgi tarp labai gerus pažymius gaudavusių respondentų ir blogai besimokusių, jaučiamas itin didelis atotrūkis, kuris gali būti reikšminis siekiant ugdyti tolerantišką visuomenę.

Ko gero, vienas iš aktualiausių klausimų šiame tyrime, kaip jaunuolių homofobijos nuostatos priklauso nuo įstaigos, kurioje respondentas mokosi ir ar yra statistiškai reikšmingas skirtumas tarp nuostatų tų, kurie mokosi universitete, kolegijoje ir profesinėje mokykloje. Pasirodo, kad skirtumo nėra. Visi jaunuoliai šiuo atžvilgiu išreiškia panašias arba vienodas nuostatas.

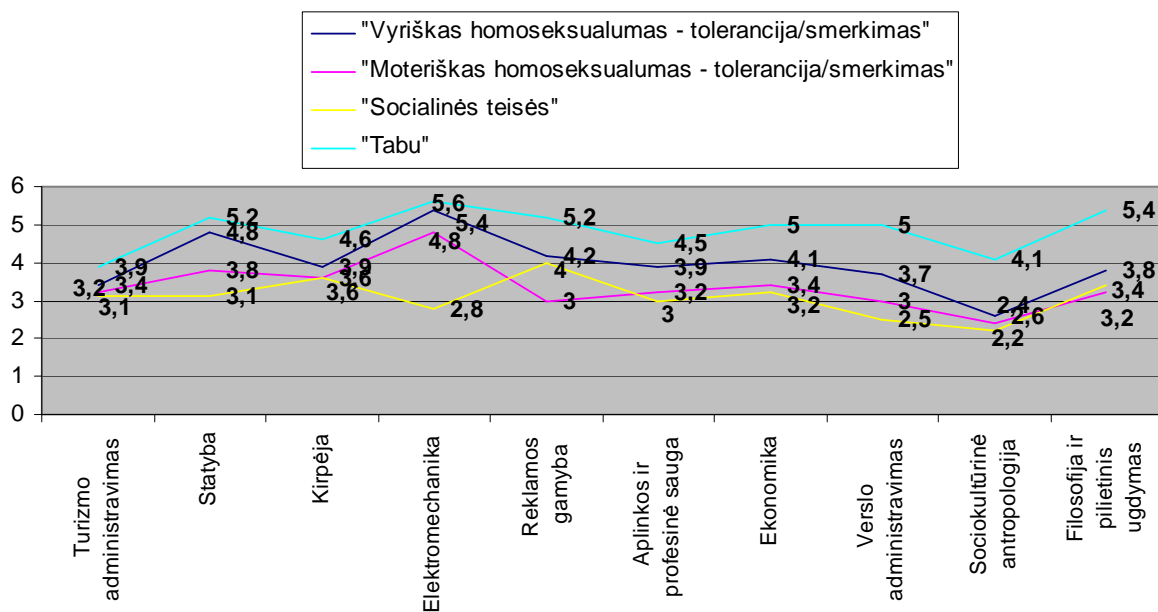
Nors statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta tarp mokymosi įstaigos ir homofobiškų nuostatų, jis aptinkamas analizuojant specialybes, kurias respondentai mokosi ($p=0,000$) (Paveikslas Nr. 32).

Paveikslas nr. 32 Homofobiškų nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės

Nesunku pastebėti, kad didžiausiu nepakantumu homoseksualumui apkritai, pasižymi jaunuoliai, kurie mokosi elektromechanikos specialybę. Taip pat savo tvirtą neigiamą nuostatą išreiškia ir jaunuoliai pasirinkę statybininko profesiją. Be abejo, tokie aukšti šių dviejų grupių homofobijos rezultatai nestebina, nes šias specialybes studijuojantys jaunuoliai – vyriškos lyties (vaikinių tarpe studijuoja tik viena mergina, pasirinkusi statybininkės specialybę). Mišriose grupėse (verslo administravimas, turizmo administravimas, aplinkos ir profesinė sauga), homofobijos lygis panašus – žemesnis už grynai „vyriškų“ profesijų atstovų, bet aukštesnis už profesinės mokyklos specialybių mokinių. „Mišrūs“ studentai linkę panašiai vertinti homoseksualų gyvenimo būdą ir homoseksualius žmones. Jaudina filosofijos ir pilietinio ugdymo specialybės studentų pakankamai aukšti homofobijos įverčiai. Nežiūrint, kad grupės daugumą sudaro merginos (joms būdingas žemesnis homofobijos lygis, o šiuo atveju to nepastebėtina), reiktų nepamiršti, kad būtent šios specialybės studentai, gavę diplomą, mokys mūsų vaikus tolerancijos ir pagarbos „kitokiems“. Argi galima tikėtis, kad asmenys, kurie yra nepakantūs gėjams ir lesbietėms, išmokys vaikus būti tolerantiškais jiems.

Kruskal-Wallis testas rodo, kad nuo studijuojamos specialybės priklauso visų homofobijos faktorių teiginiu vertinimas: „Vyriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ $p=0,000$, „Moteriškas homoseksualumas – tolerancija/smerkimas“ $p=0,006$, „Socialinės teisės“ $p=0,010$, „Tabu“ $p=0,001$ (Paveikslas Nr. 33).

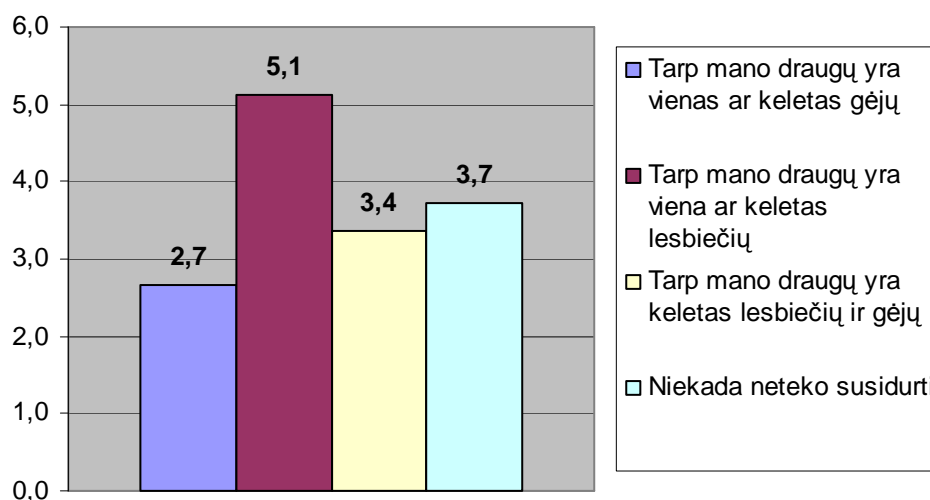

Paveikslas Nr. 33 Homofobijos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo specialybės

Vyrišką homoseksualumą smerkia ir labiausiai jam nepritaria elektromechanikos specialybę studijuojantys profesinės mokyklos moksleiviai. Kaip ir bendro homofobijos nuostatų raiškos atveju, gėjiškam gyvenimo būdui nepritaria ir statybininkai. Labiausiai išsiskiria studentai, kurie studijuoja sociokultūrinės antropologijos specialybę. Matoma, kad ši grupė pasižymi tolerantišku požiūriu į vyrišką homoseksualumą. Teigiamų nuostatų į gėjus neužfiksuota nė vienu anksčiau nagrinėtų atveju. Tai rodo, kad tolerantišką požiūrį įtakoja ne tai, kad grupės dauguma – merginos, ir ne tai, kad galbūt čia daugiau gerai besimokiusių mokykloje ir net ne tai, kad ši specialybė yra universitetinė studijų programa. Šis vienietinis atvejis rodo, kad greičiausiai didžiausią įtaką daro tai, kokie moduliai yra dėstomi šios studijų programos metu (konkrečiau pirmo kurso metu, nes šios specialybės studentai – pirmakursiai). Šios specialybės studentai galėtų būti puikus pavyzdys siekiant kitus ugdyti pagal tolerancijos principus. Taip pat šios specialybės studentai pasižymi tolerancija ir moteriškam homoseksualizmui, ko neparodė nė viena kita likusi studentų grupė pagal specialybę. Tolerantiškesnių studentų skaičius pagausėja kai kalbama apie homoseksualų socialines teises, šiuo atveju keleto grupių įverčiai nukrenta žemiau trijų vidurkio. Net ir aukščiausia nepakantos nuostatų raiška pasižymintis statybininkai bei elektromechanikai linkę pritarti dėl lesbiečių nediskriminacijos darbe ir veiksmų laisvės pagal įstatymą. Šio faktoriaus teiginius homofobiškiausiai vertina reklamos gamintojai. Na ir galiausiai teiginys, kuris susilaukia beveik vienbalsio nepritarimo, kad gėjų poroms turi būti leidžiama įsivaikinti. Kad ir kaip sociokultūriniai antropologai toleruotų gėjus ir lesbietes bei pasisakytų už jų socialines teises, pritartų vedyboms, visgi jie nėra pasiruošę pripažinti, kad gėjai gali auginti vaikus taip pat kaip ir heteroseksualios šeimos. To nepripažįsta nė vienas

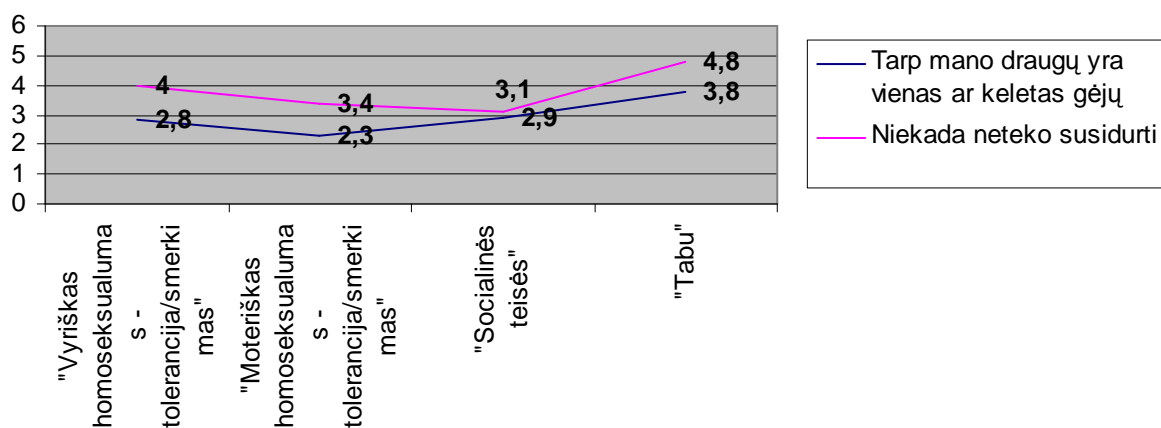
įvairių specialybių jaunuolis. Kaip jau minėta anksčiau, šis nusistatymas grindžiamas dezinformacija ir stereotipiniu mąstymu apie gėjų ir vaikų santykį.

Bene labiausiai netikėti duomenys gauti analizuojant homofobijos nuostatų raišką pagal kontaktus su gėjais ir/ar lesbietėmis ($p=0,000$). Daugelis užsienio tyrimų palaiko idėją, kad žmonės, kurie turi giminaičių homoseksualų arba, kurie palaiko glaudžius ryšius su homoseksualais, turi palankesnes nuostatas į juos, o kurie neturi kontaktų, palaiko labiau negatyvias nuostatas. Tarp pastarųjų, žmonės jaučia didesnę atmetimo reakciją ir išlaiko didesnę socialinę distanciją nuo gėjų, negu nuo lesbiečių. Šio tyrimo duomenys tik iš dalies patvirtino šią mokslininkų daroma prielaidą (Paveikslas Nr. 34).

Paveikslas Nr. 34 Homofobiškų nuostatų raiška priklausomai nuo kontaktų su homoseksualais

Matoma, kad teiginys, jog komunikacija su gėjais mažina homofobiją – pasitvirtino. Jaunuolių tarpe, kurie teigia, kad tarp jų draugų yra vienas ar keletas gėjų, iš tiesų pasižymi tolerancija homoseksualumui. Tačiau visiškai netikėti duomenys gauti analizuojant jaunuolių, kurie teigia, kad tarp jų draugų yra viena ar keletas lesbiečių, atsakymus. Šiuo atveju homofobijos nuostatų raiška yra itin aukšta, kas leidžia suabejoti respondentų sąžiningumu ir teisingumu pasirenkant atsakymo variantą, kad pažįsta lesbietes. Dėl šios abejonės, šiame tyrime nebus tvirtinama, kad asmeniniai kontaktai neturi įtakos palankesnėms jaunuolių nuostatomis. Sekančiu paveikslu bus neatsižvelgiama į respondentų atsakymo pasirinkimą teigiant, kad turi draugių lesbiečių, ir apžvelgiama homofobijos faktorių raiška, draugystės su gėjais bei kontaktų neturėjimo su homoseksualais, aspektu (Paveikslas Nr. 35).

Paveikslas Nr. 35 Homofobijos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo kontaktų su homoseksualais

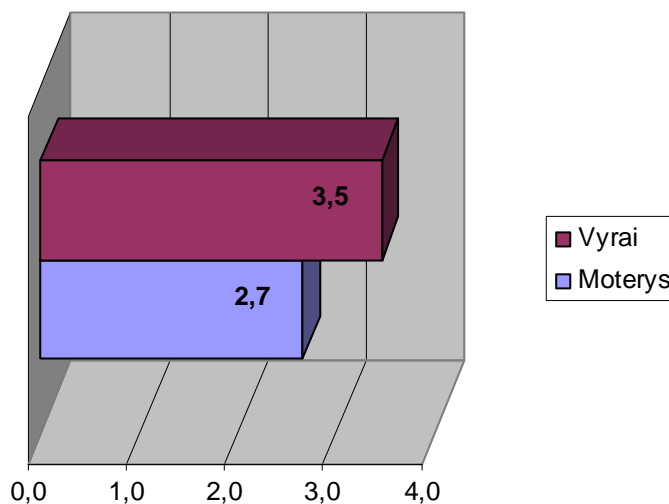
Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp šios grupės respondentų nerasta vertinant „Socialinių teisių“ faktoriaus teiginius. Šiuos teiginius respondentai vertina pakankamai palankiai. Be abejo, dideli skirtumai išvelgiami lyginant respondentų, kurie neturėję kontaktų su homoseksualais ir tarp tų, kurie palaiko artimus kontaktus su gėjais. Išskyrus „Tabu“ faktoriaus teiginį, asmenys bendraujantys su gėjais, išreiškia tolerantišką požiūrį į homoseksualumą. Tuo tarpu, neturintys draugų homoseksualų pasižymi nepakantumumu lesbietėms, ir visiškai netolerantiškomis nuostatomis vyriško homoseksualumo aspektu, o tuo pačiu ir gėjų įsivaikinimo klausimu.

Apibendrinant Kruskal-Wallis neparametrinio testo duomenis, homofobijos konstrukto ir demografinių kintamųjų atžvilgiu, galima teigti, kad pagal lytį ir studijuojamą specialybę aptinkami reikšmingiausi skirtumai, kurie galėtų padėti suprasti homofobijos teiginių aukštą arba žemą vertinimą. Taip pat išskirtinai palankiomis nuostatomis pasižymi sociokultūrinės antropologijos specialybės studentai. Nepriklausomai nuo demografinių faktorių didžiausio nepritarimo susilaukia mintis, kad gėjams turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms poroms.

2.5.3. Seksizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai

Atlikus Kruskal-Wallis Test, naudojant seksizmo skalės ir demografinių kintamųjų duomenis, statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta tarp jaunuolių seksistinių nuostatų raiškos ir amžiaus, tikslųjų mokslų pažangumo, brolių ir/ar seserų turėjimo bei fakulteto, kuriame respondentai studijuoja.

Statistiškai reikšmingas skirtumas rastas tarp seksizmo konstrukto ir lyties ($p=0,000$). Tyrimo duomenys rodo, kad moterys nepasižymi seksistiniu mąstymu ir skiriasi nuo vyrų, kurių tarpe seksistinių nuostatų raiška užfiksuojama pakankamai ženkliai (Paveikslas Nr. 36).

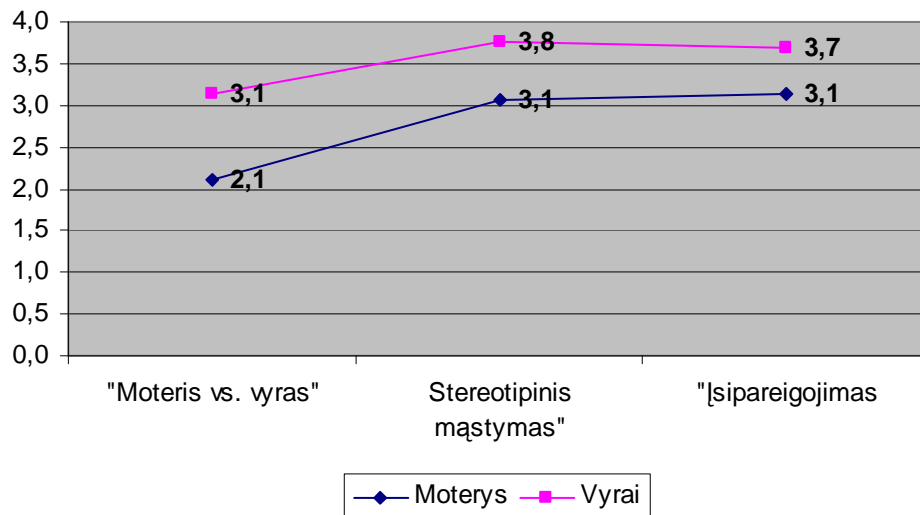

Paveikslas Nr. 36 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo lyties

Daugelis vyrų Šiaulių jaunuolių tarpe gali būti vadinami seksistais, nors patys galbūt taip ir nemano, nes Lietuvoje pakankamai dažnai užfiksuojami lyčių stratifikacijos, socializacijos, profesinės segregacijos procesai. „Tikrą vyrą“ ir „tikrą moterį“ apibrėžiantys stereotipiniai požiūriai, įsitvirtinę lietuviškoje kultūroje nuo senų senovės, vis dar yra gajūs. Daugelis vyriškos lyties jaunuolių vis dar nemano, kad moterims dera užimti atsakingas pareigas, atsisakyti savo moteriškos „priedermės“ – gimdyti vaikus, pasiaukoti vyrui, namams ir vaikams bei tapti lygiateisėmis partnerėmis bet kurioje visuomenės srityje.

Statistiškai reikšmingas skirtumas užfiksuojamas tarp visų trijų seksizmo konstrukto faktorių: „Moteris vs. vyras“ $p=0,000$, „Stereotipinis mąstymas“ $p=0,000$, „Įsipareigojimas“ $p=0,001$ (Paveikslas Nr. 37).

Pastebėtina, kad moterys visiškai nemano, kad joms negalima užimti pareigų, kurios reikalauja didžiulės atsakomybės, taip pat nepritaria, kad didžiausia pažanga yra padaryta vyrų ir apskritai nesutinka, kad moterys ir vyrai turi būti traktuojami skirtingai. Tuo tarpu, vyrai pritaria, kad „Moteris – silpnoji lytis“, o „Vyras – šeimos galva“. Be abejo, nelabai aukštas vyrų seksistinių nuostatų raiškos balas rodo, kad vyrai taip teigia abejodami, o ne griežtai seksistiškai.

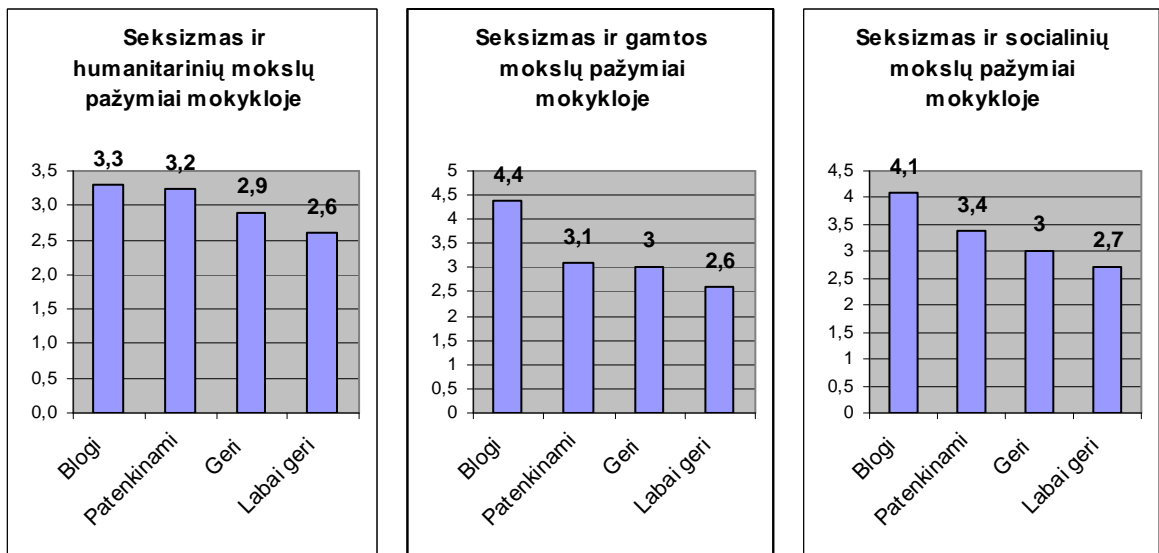

Paveikslas Nr. 37 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo lyties

Nors, remiantis bendrais seksistinių nuostatų raiškos priklausomai nuo lyties duomenimis, teigiama, kad moterys nėra seksistės, visgi matoma, kad yra nežymių išimčių analizuojant „Stereotipinio mąstymo“ ir „Įsipareigojimo“ faktorių teiginius. Čia duomenys rodo, kad šioje diskriminacija egzistuoja. Vyrų kreivė rodo visiškai kitokį vaizdą - jų nuostatų raiška šiais dviem atvejais yra žymiai aukštesnė negu moterų. Tai reiškia, kad vyrų tarpe vis dar gajus stereotipinis mąstymas apie moterų nepastovumą, neatsakingumą bei nenorima pripažinti, kad moterys gali turėti tokią pačią veiksmų laisvę kaip vyrai. Taip pat, vyriškos lyties respondentų tarpe giliai išsaknijusios nuostatos, susijusios su lyčių vaidmenimis šeimoje. Šiuo atveju moteris vis dar yra vertinama kaip individas, kuris turi rodyti savo atsidavimą vyrui, pakeičiant pavardę ir gimdant vaikus. Toks seksistinis mąstymas gali būti vertinamas kaip tradicija ar pagarba senovinei šeimos struktūrai, kuomet moters traktavimas kaip vien tik šeimos žmogumi, tikrai nebuvo vadinamas seksistiniu. Galbūt jaunuoliai net nesupranta, kad šiais laikais tai jau laikoma ne savaimė suprantamu dalyku, o diskriminacija.

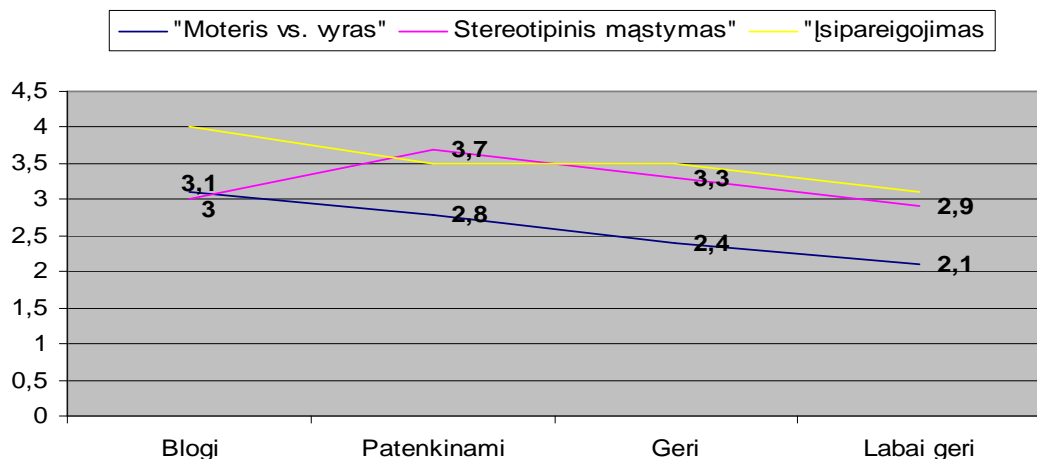
Priešingai nei anksčiau analizuotų konstrukto atžvilgiu, aptinkama, kad seksistinių nuostatų raiška skiriasi priklausomai ne tik nuo humanitarinių mokslų pažangumo mokykloje ($p=0,001$), bet ir nuo gamtos bei socialinių mokslų pažymių (atitinkamai $p=0,013$ ir $p=0,004$).

Kaip ir anksčiau minėtais atvejais, aukščiausias seksistines nuostatas išreiškė jaunuoliai, kurių pažangumas mokykloje „blogas“. Respondentai, kurie savo pažymius įsivertino „labai gerai“, pasižymi tolerantišku požiūriu lyčių atžvilgiu (Paveikslas Nr. 38). Seksistinių nuostatų raiška pavaizduota „laiptų“ principu, leidžia teigti, kad nepakantumas mažėja sulig aukštesniais balais.

Paveikslas Nr. 38 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo pažangumo mokykloje

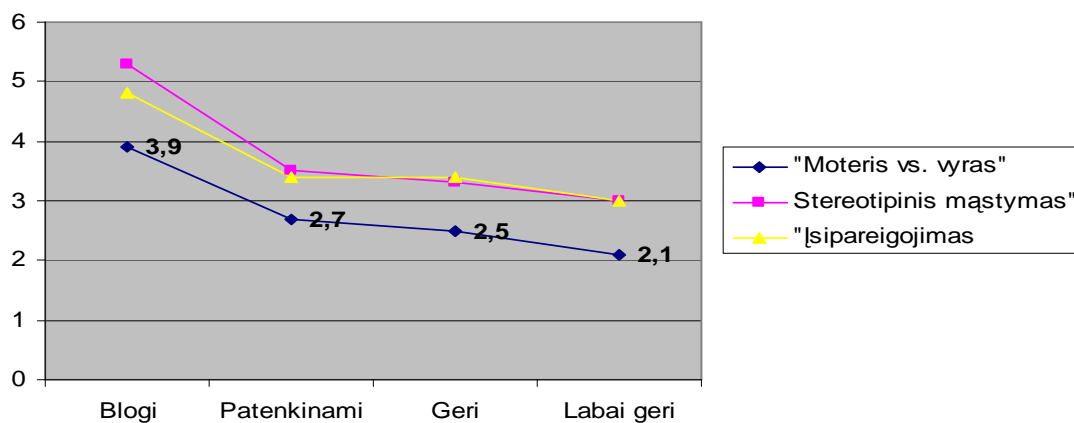
Analizuojant seksizmo konstrukto faktorių raišką priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažymių mokykloje, statistiškai reikšmingas skirtumas randamas tarp dviejų faktorių: „Moteris vs. vyras“ $p=0,001$ ir „Stereotipinis mąstymas“ $p=0,017$ (Paveikslas Nr. 39).

Paveikslas Nr. 39 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

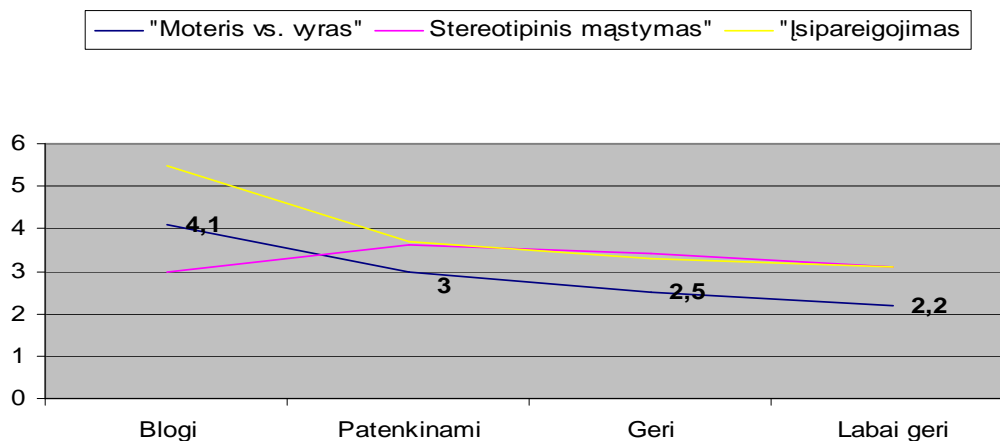
Matoma, kad blogai mokėsi jaunuoliai yra linkę nepritari moterų ir vyrų lygioms galimybėms. Tuo tarpu patenkinami, geri ir labai geri humanitarinių mokslų rezultatai leidžia tvirtinti, kad šiuo atžvilgiu jaunuoliai yra tolerantiški ir mano, kad moterys nebūtinai yra žemesnės padėties ir gali konkuruoti su vyrais visose srityse. Šiek tiek skirtingi duomenys dominuoja analizuojant faktorius „Stereotipinis mąstymas“ teiginius. Čia tolerancija pasižymi tik jaunuoliai, kurių humanitarinių mokslų pažymių vidurkis mokykloje buvo vertinamas labai gerai. Netikėti duomenys gaunami žvelgiant į „blogai“ besimokiusių grupę. Jaunuoliai, negalintys pasigirti gerais pažymiais išreiškė pakantesnę nuostatą lyčių atžvilgiu negu tai padarė gerai ir patenkinamai mokėsi jaunuoliai.

Kruskal-Wallis neparametrinis testas rodo, kad statistiškai reikšmingas skirtumas priklausantis nuo gamtos mokslų pažymių mokykloje, užfiksuojamas tik analizuojant „Moteris vs. vyras“ faktoriaus teiginius ($p=0,027$). Šiuo atveju, jaunuoliai, kurių gamtos mokslų pažymiai buvo vertinami patenkinamai, gerai ir labai gerai, seksistinių nuostatų neišreiškia. Ir vėlgi dideliu nepakantumu pasižymi jaunuoliai, kurių pažangumas įvertintas blogai (Paveikslas Nr. 40).

Paveikslas Nr. 40 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo gamtos mokslų pažangumo mokykloje

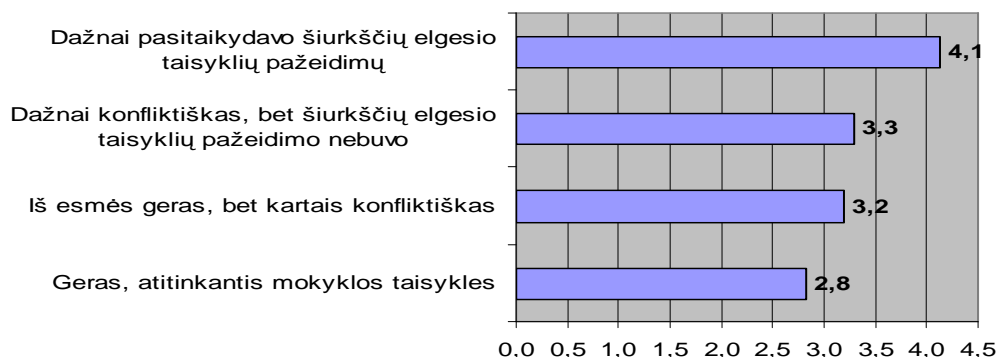
Tame pačiame faktoriuje aptinkamas statistiškai reikšmingas skirtumas ir pagal socialinių mokslų pažangumą mokykloje ($p=0,010$). Aukščiausia nepakantos nuostatų raiška ir vėl užfiksuojama „blogai“ besimokiusių grupėje. Skirtingai nuo gamtos mokslų, seksistines nuostatas išreiškia ir patenkinamus balus gaudavę jaunuoliai (Paveikslas Nr. 41).

Paveikslas Nr. 41 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo socialinių mokslų pažangumo mokykloje

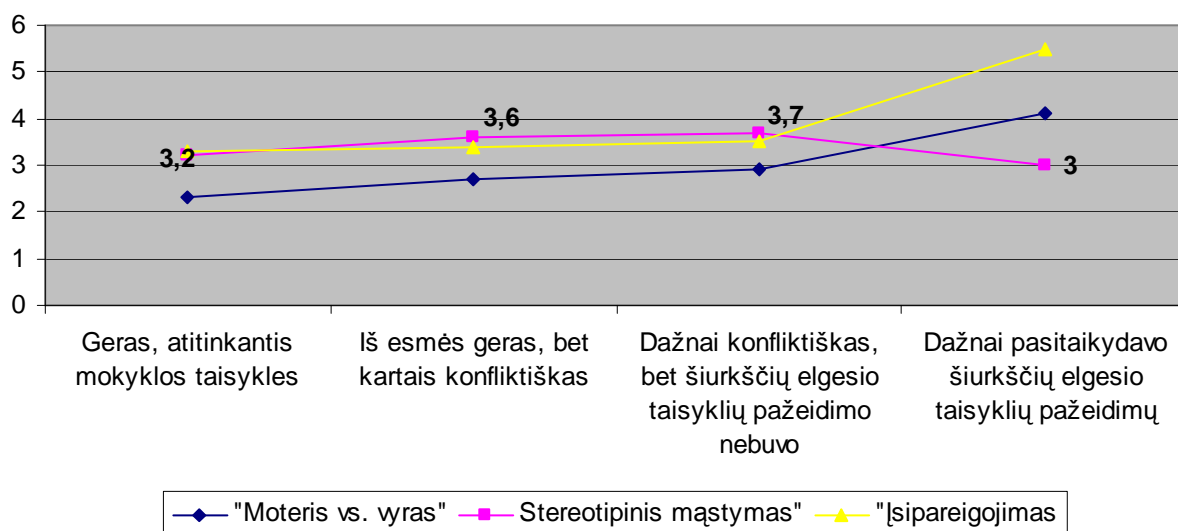
Apibendrinant sekstinių nuostatų raiškos duomenis priklausomai nuo pažangumo mokykloje, galima teigti, kad nežiūrint į kai kurias išimtis, geras pažangumas mokykloje gali būti priežasties simptomas, kad nuostatos bus palankios, o tuo tarpu blogas pažangumas nurodo į nepakantumą.

Testo rezultatai rodo, kad nuostatų raiška skiriasi ir priklausomai nuo jaunuolių elgesio mokykloje ($p=0,020$). Gauti rezultatai nestebina, nes ir vėl patvirtinama taisyklė, kad kuo geresnis elgesys, tuo nuostatos palankesnės (Paveikslas Nr. 42). Be to, savo elgesį kaip atitinkantį mokyklos taisykles nurodę jaunuoliai nepakantumu iš viso nepasižymi.

Paveikslas Nr. 42 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo elgesio mokykloje

Tik vieno faktoriaus teiginių raiška skiriasi priklausomai nuo elgesio mokykloje – „Stereotipinis mąstymas“ ($p=0,015$), į kurią įtraukti stereotipiniai teiginiai apie moters dorybingumą, emocionalumą, nenusipėjamumą bei lengvabūdiškumą. Analizuojamu atveju nepakančiausi pasirodė ne jaunuoliai, kurių elgesys neatitiko mokyklos elgesio taisyklių, kaip buvo tikėtasi, o jaunuoliai, kurių elgesys įvardijamas kaip dažnai konfliktiškas (Paveikslas Nr. 43). Ir netgi priešingai, duomenys rodo, kad šie jaunuoliai yra labiausiai pakantūs iš visų minėtų grupių. Tai netikėtas rezultatas, kuris verčia susimąstyti, kodėl gerai besielgiantys jaunuoliai labiau linkę pritarti stereotipiniam mąstymui.

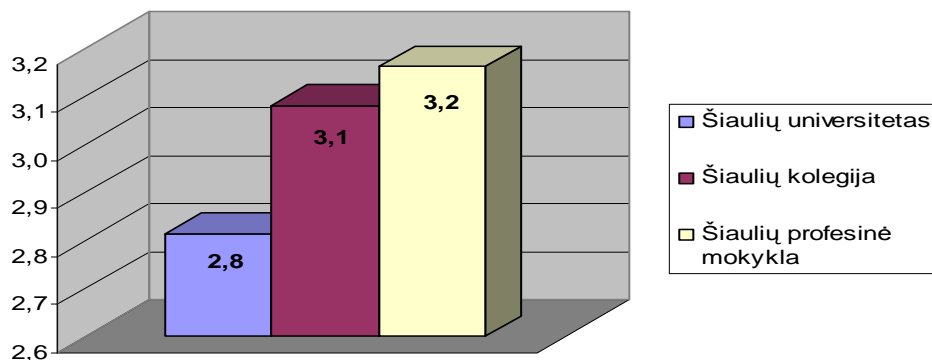

Paveikslas Nr. 43 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo elgesio mokykloje

Pažvelgus į „Stereotipinio mąstymo“ faktoriaus teiginius, galima daryti prielaidą, kad žemi rezultatai „blogo“ elgesio grupėje išreiškiami todėl, jog juose užfiksuoti stereotipai apie moterų

„dorybingumą“ ir „nuolankumą“, kas šios grupės jaunuolių greičiausiai nėra traktuojama kaip „privalumas“.

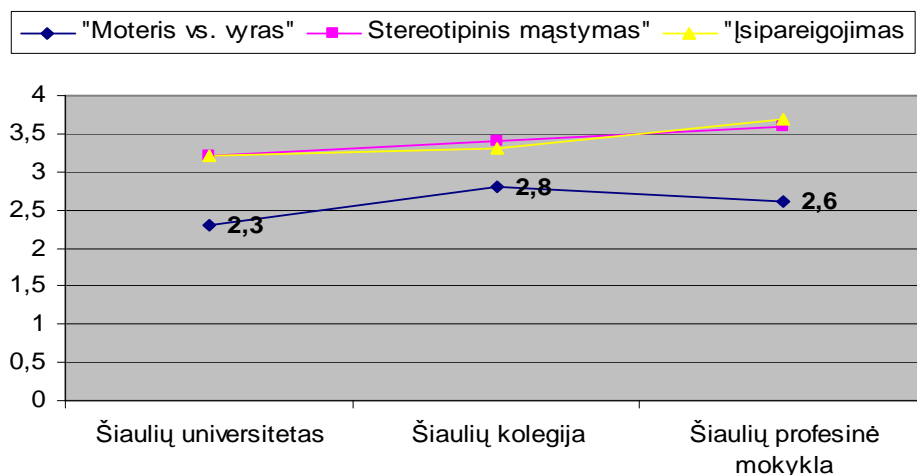
Sekančiai pastebėta, kad jaunuolių seksistinių nepakantos nuostatų raiška priklauso ir nuo mokymosi įstaigos ($p=0,013$). Pasitvirtino prielaida, kad Šiaulių universiteto studentų nuostatos bus labiau teigiamos negu Šiaulių kolegijoje ir Šiaulių profesinėje mokykloje besimokančių respondentų (Paveikslas Nr. 44).

Paveikslas Nr. 44 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Tyrimo rezultatų duomenys leidžia teigti, kad Šiaulių universiteto studentai seksistinėmis nuostatomis nepasižymi, tuo tarpu kolegijos ir profesinės mokyklos jaunuoliai vis dar palaiko stereotipinį mąstymą dėl lyčių vaidmenų skirtumų.

Analizuojant seksizmo konstrukto faktorių raišką priklausomai nuo mokymosi įstaigos, statistiškai reikšmingas skirtumas pastebėtas tik viename faktoriuje – „Moteris vs. vyras“ ($p=0,012$).

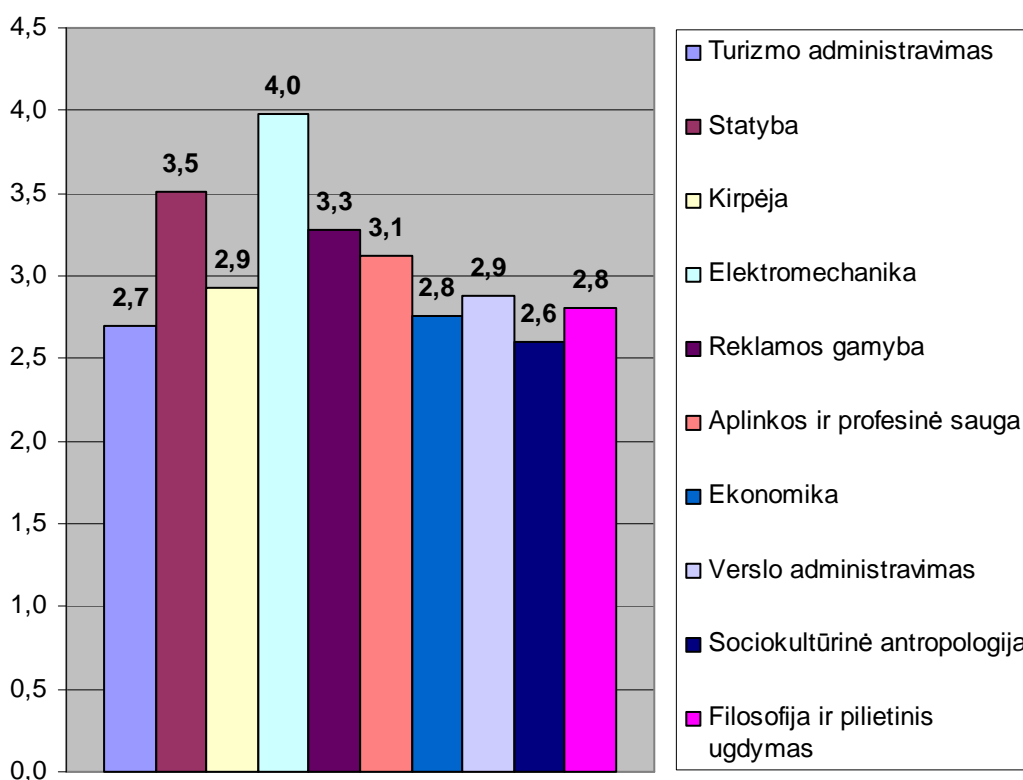

Paveikslas Nr. 45 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Analizuojamu atveju seksistinių nuostatų raiška neužfiksuota nė vienoje grupėje. Universiteto ir kolegijos studentai bei profesinės mokyklos moksleiviai išreiškia tolerantiškas

nuostatas (Paveikslas Nr. 45). Tačiau, pastebėtina, kad moterų ir vyrų vienodas traktavimas labiau būdingas profesinės mokyklos jaunuolių tarpe, negu kolegijos studentų. Šis rezultatas skiriasi nuo bendrojo balo, kuomet teigiama, kad visgi kolegijoje studijuojantys respondentai yra pakantesni. Šiuo atveju nepasitvirtina taisyklė, kad kuo aukštesnis išsilavinimas (kol kas dar tik siektinas), tuo palankesnės nuostatos.

Taip pat seksistinių nuostatų raiška priklauso ir nuo specialybės, kurią jaunuoliai studijuoja ($p=0,000$). Matoma, kad kategoriškiausiai lyčių atžvilgiu nusiteikę elektromechanikos (grupe sudaro vien vyrai, kas taip pat lemia nepakantumą) specialybę studijuojantys jaunuoliai (Paveikslas Nr. 46). Tolerantiškiausi, kaip ir homoseksualumo konstrukto analizės atveju, pasirodo sociokultūrinės antropologijos specialybės studentai. Reikėtų paminėti, kad daugumos specialybių (verslo administravimas, kirpėja, ekonomika, turizmo administravimas, filosofija ir pilietinis ugdymas) studentai savo balų vidurkiu nežymiai skiriasi nuo tolerantiškiausiai šiuo atveju vadinamų sociokultūrinių antropologų ir taip pat pasižymi pakantumu.

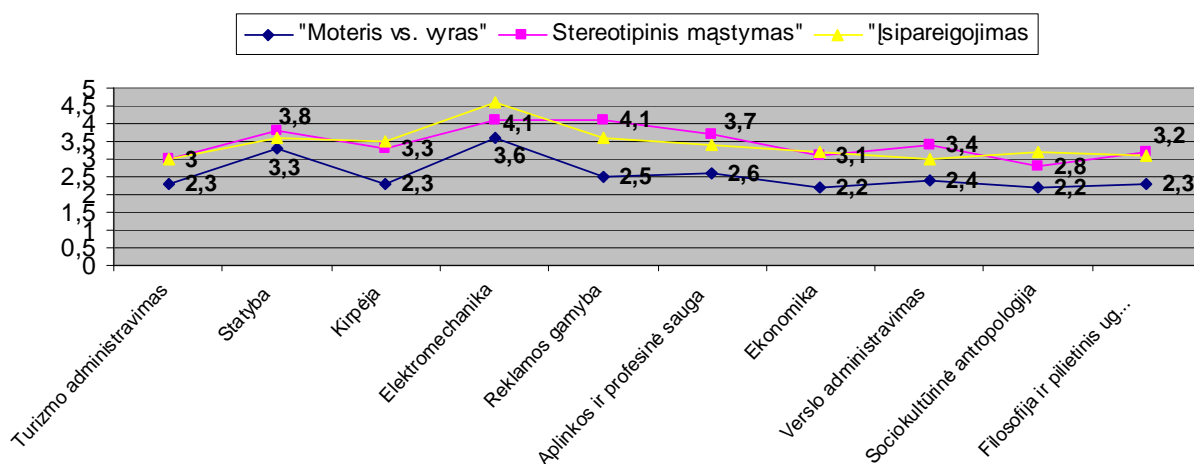

Paveikslas Nr. 46 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės

Vertinant „Moteris vs. vyras“ ($p=0,001$) faktoriaus raišką pagal specialybes didžiausias atotrūkis nuo bendro vidurkio aptinkamas elektromechanikų tarpe (Paveikslas Nr. 47). Jie visiškai nepitaria moterų ir vyrų lygioms galimybėms, nepripažįsta, kad moteris gali būti lygiavertės priešininkės vyrams darbo sferoje ir kad, jų poelgiai, veiksmai ir įsipareigojimai

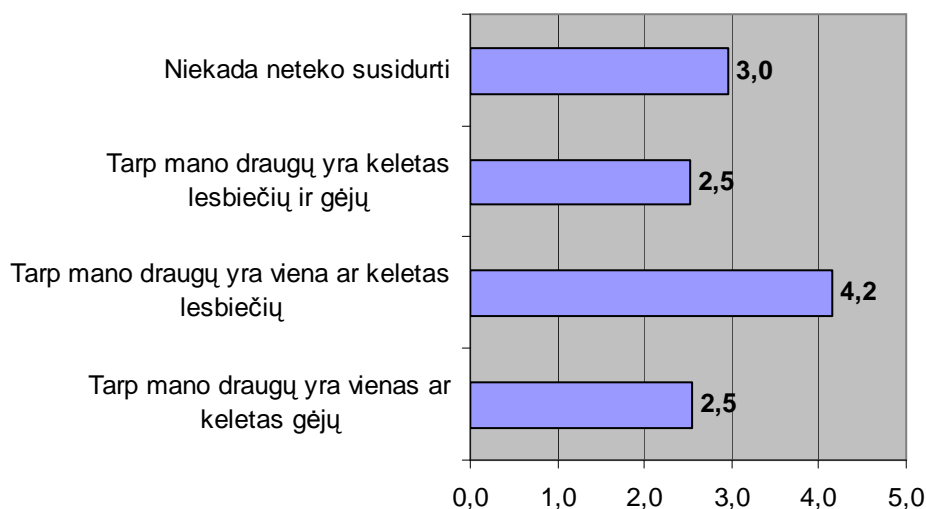
negali ir neturėtų būti traktuojami skirtingai. Šiems teiginiams linę pritarti ir statybininkai. Visų likusių specialybių jaunuoliai, mano, kad vyrai nėra nė kuo geresni už moteris.

Visiškai priešinga situacija matoma pažvelgus į „Stereotipinio mąstymo“ faktoriaus kreivę ($p=0,002$). Tik vienos specialybės studentai nepasižymi stereotipiniu mąstymu – sociokultūriniai antropologai. Reklamos gamintojai ir vėlgi elektromechanikai tvirtai teigia, kad tik graži moteris yra patenkinta gyvenimu bei seksistiškai mano, kad moteris turi būti prisirišusi prie šeimos, dorybinga, emocionali ir dėl to nenuspėjama, švelni ir lengvabūdiška.

Paveikslas Nr. 47 Seksizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo specialybės

Nuostatos dėl lyčių vaidmenų glaudžiai yra susijusios su nuostatomis į homoseksualus. Tyrėjai teigia, kad yra teigiamas ryšys tarp tradicinių įsitikinimų dėl lyčių vaidmenų ir neigiamų nuostatų į homoseksualus, todėl nenuostabu, kad aptinkamas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,015$) tarp seksistinių nuostatų raiškos priklausomai nuo komunikacijos su gėjais ir/ar lesbietėmis (Paveikslas Nr. 48).

Paveikslas Nr. 48 Seksistinių nuostatų raiška priklausomai nuo kontaktų su homoseksualais

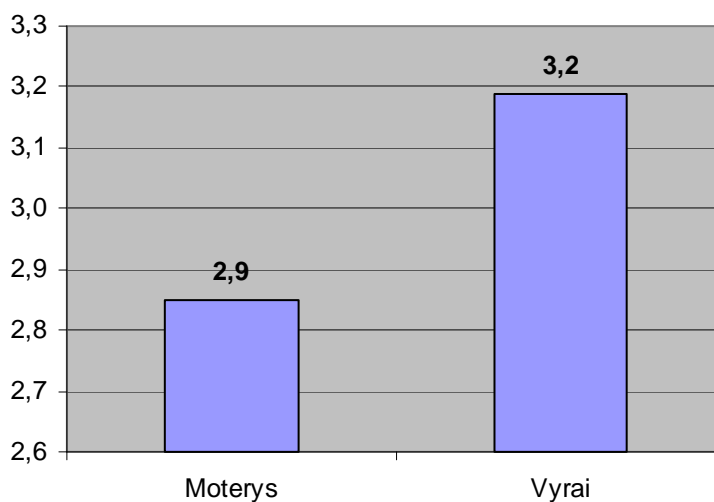
Kaip ir homofobijos konstrukto analizės atveju, kyla ta pati abejonė dėl respondentų atsakymo sąžiningumo teigiant, kad turi draugių lesbiečių. Jeigu duomenys yra teisingi, reikėtų teigti, kad tokie asmenys yra didžiausi seksistai ir toks atvejis būtų įvardijamas kaip fenomenalus. Likę atsakymo variantai rodo, kad taisyklė, jog kontaktai su homoseksualais mažina seksizmą, pasitvirtino. Manoma, kad tie, kurie palaiko tradicinį požiūrį apie tai, kaip moterys ir vyrai turėtų elgtis, turi problemų su homoseksualumu, nes gėjai yra suvokiami kaip turintys moteriškų savybių, o lesbietės – vyriškų.

Apibendrinant galima teigti, jog dažniausiai respondentų nuostatos išskiria „Moterys vs. vyras“ ir „Stereotipinio mąstymo“ faktorių teiginių atveju. Bendras sutarimas randamas kalbant apie moters įsipareigojimą vyrui, šeimai, namams ir vaikams. Matoma, kad įsipareigojimas yra labai svarbus faktas. Kaip ir tikėtasi, ryškiai skiriasi universiteto studentų ir profesinės mokyklos mokinių nuostatos. Pastarieji dažniausiai pasižymi seksistinėmis nuostatomis. Be to, galima teigti, kad daugeliu atveju geras pažangumas ir geras elgesys mokykloje nurodo į tolerantiškų nuostatų jaunuolius.

2.5.4. Autoritarizmo konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai

Atlikus Kruskal-Wallis testą, naudojant autoritarizmo skalės ir demografinių kintamųjų duomenis, statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta tik tarp jaunuolių autoritarinių nuostatų raiškos ir elgesio mokykloje bei fakulteto, kuriame studijuoja Šiaulių universiteto studentai. Visais kitais atvejais randamas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p \leq 0,05$).

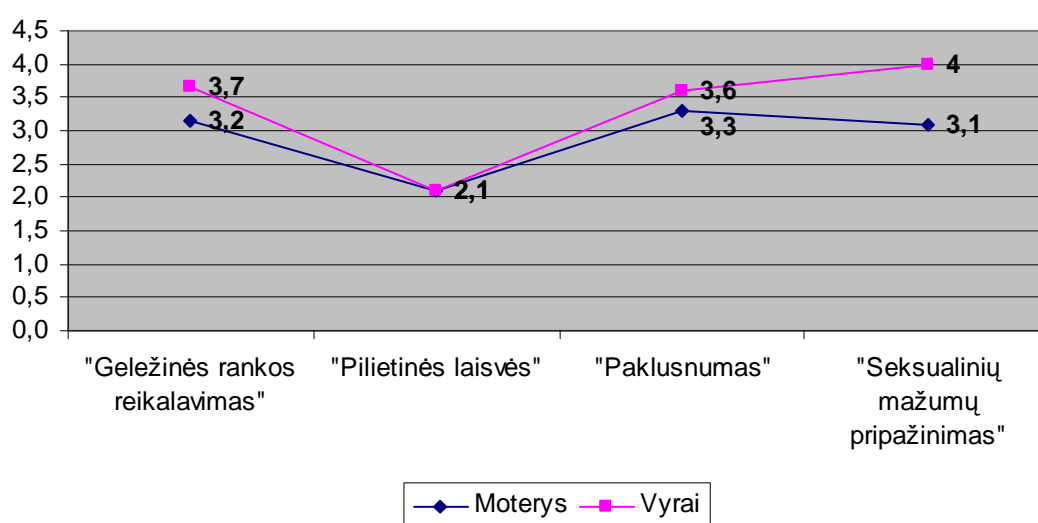
Kaip ir anksčiau analizuotais atvejais (išskyrus rasizmo konstrukta, kuriame statistiškai reikšmingo skirtumo tarp lyčių nerasta), vyrai rodo aukštesnius rezultatus ir autoritarizme (Paveikslas Nr. 49). Statistiškai reikšmingas skirtumas 0,000.

Paveikslas Nr. 49 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo lyties

Matoma, kad moterims autoritarinės nuostatos nebūdingos. Vyriškas autoritarizmas gali būti siejamas su „tikru“ vyriškumu, kuomet manoma, kad silpnesnieji turi paklusti stipresniems (seksizmas taip pat nurodo į moters paklusimą vyrui). Be to autoritarizmo savybės (griežtumas, paklusnumas autoritetams, agresyvumas, nepakantumas kitoniškumui ir kt.) taip pat būdingos labiau vyrams negu moterims.

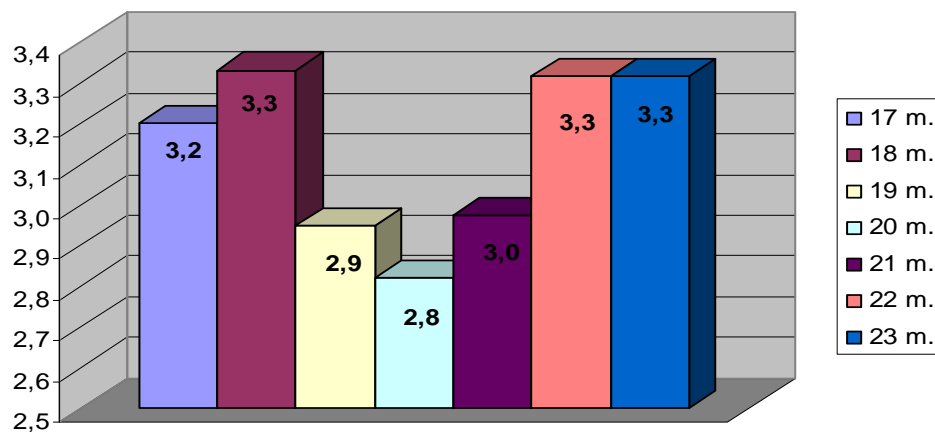
Vertinant pagal autoritarizmo faktorius, galima teigti, kad vyrai daug nepakantesni seksualinėms mažumoms ($p=0,000$) (Paveikslas Nr. 50). Ši tendencija jau pastebėta analizuojant homofobiškų nuostatų raišką pagal lytį. Taip pat vyrai kategoriškiau pritaria „Geležinės rankos reikalavimo“ faktoriaus teiginiams ($p=0,000$).

Paveikslas Nr. 50 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo lyties

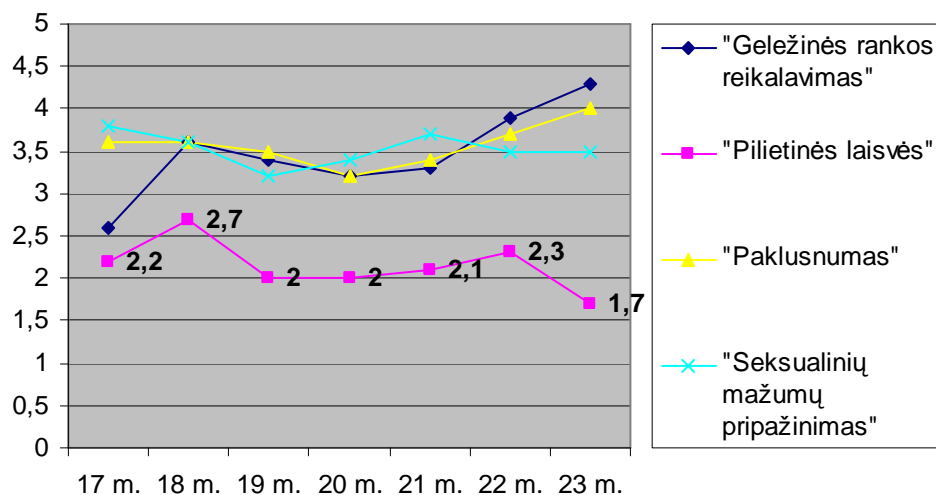
Vyriškos lyties jaunuoliai yra itin nepakantūs ir agresyvūs konvencinių moralės normų bei įstatymų pažeidėjams. Manoma, jog būtina griežtai bausti pažeidėjus, imtis ryžtingų priemonių kovojant su „netvarka“. Šiai idėjai pritaria ir merginos, tikėdamos, kad tik taip visuomenėje įsivyras tvarka. Aukštesnis vyrų balas gali būti siejamas ir su tuo, kad vyrai dažniausiai ginčus ir problemas mėgsta spręsti pakankamai aršiai.

Autoritarizmo skalės teiginiai yra vienintelis konstruktas kuomet jaunuolių nuostatų raiška skiriasi priklausomai nuo amžiaus ($p=0,016$). Žvelgiant į autoritarinių nuostatų raišką priklausomai nuo amžiaus, matoma, kad čia galima išskirti tris jaunuolių amžiaus grupes, 17-18 m., 19-21 m. ir 22-23 m., kurioms būdingos panašios autoritarinės nuostatos. Aukščiausias, o tuo pačiu panašus autoritarizmo lygis yra užfiksuotas tarp 17-18 m. ir 22-23 m. jaunuolių tarpe. Autoritarizmo nerasta 19-20 m. jaunuolių tarpe (Paveikslas Nr. 51).

Paveikslas nr. 51 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo amžiaus

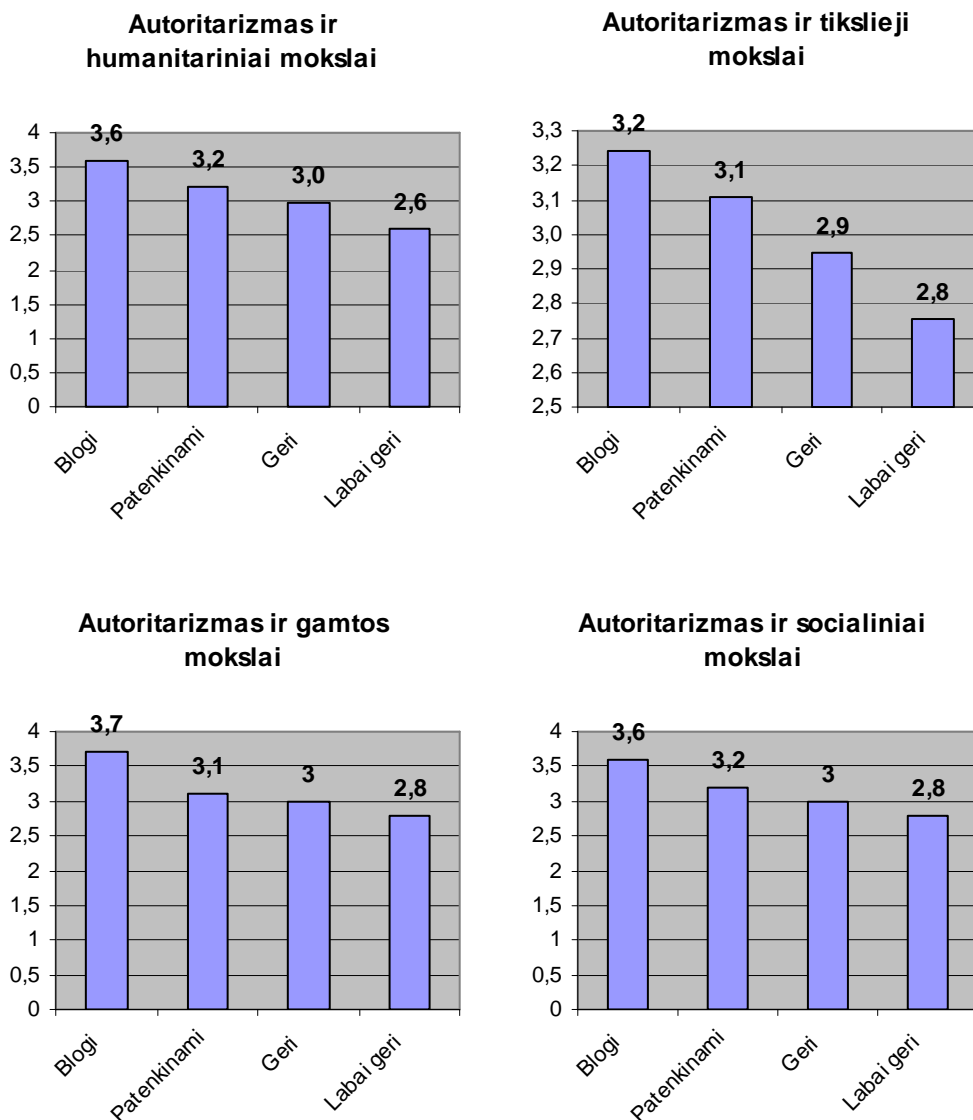
Statistiškai reikšmingas skirtumas priklausomai nuo amžiaus randamas tik tarp „Pilietinės laisvės“ konstrukto teiginių ($p=0,009$) (Paveikslas Nr. 52).

Paveikslas Nr. 52 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo amžiaus

Visos amžiaus grupės pasisako, kad visuomenėje turi būti formali pagarba piliečio teisėms. Visi jaunuoliai mano, kad kiekvienas turi atrasti savo kelią pats. Visgi šioje grupėje akivaizdžiai išsiskiria 18 ir 23 metų respondentai. Jeigu pastarieji užtikrintai pritaria šio faktoriaus teiginiams, tai 18 metų jaunuoliai vis dar negali drąsiai teigti, kad žmogus „pats savo likimo kalvis“. Ši nuostata gali būti susijusi su tuo, kad šios grupės jaunuolių savarankiškas gyvenimas dar tik prasideda ir jiems sunku prisiimti atsakomybę už tolimesnius savo veiksmus. Tačiau matoma, kad to negalima pasakyti apie 17 metų jaunuolių grupę, kurie pasisako skirtingai.

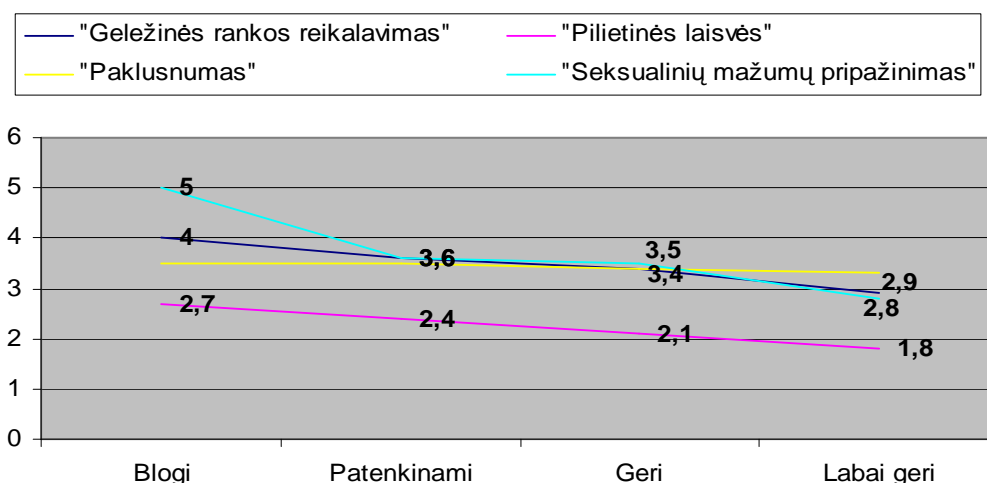
Taip pat autoritarizmo konstruktas yra vienintelis, kuriame nuostatų raiška skiriasi priklausomai nuo visų (humanitarinių ($p=0,000$), tikslųjų ($p=0,011$), gamtos ($p=0,029$) ir socialinių ($p=0,010$)) mokslų pažangumo mokykloje (Paveikslas Nr. 53).

Paveikslas Nr. 53 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo pažangumo mokykloje

Iš paveikslo matoma, kad mokykloje apskritai labai gerai mokęsi respondentai autoritarinių nuostatų neišreiškia. Gerai ir patenkinamai besimokiusių jaunuolių autoritarinės nuostatos nėra labai aukštos. Dideliu autoritarizmu pasižymi jaunuoliai, kurie mokykloje gaunamus pažymius įvardijo blogais.

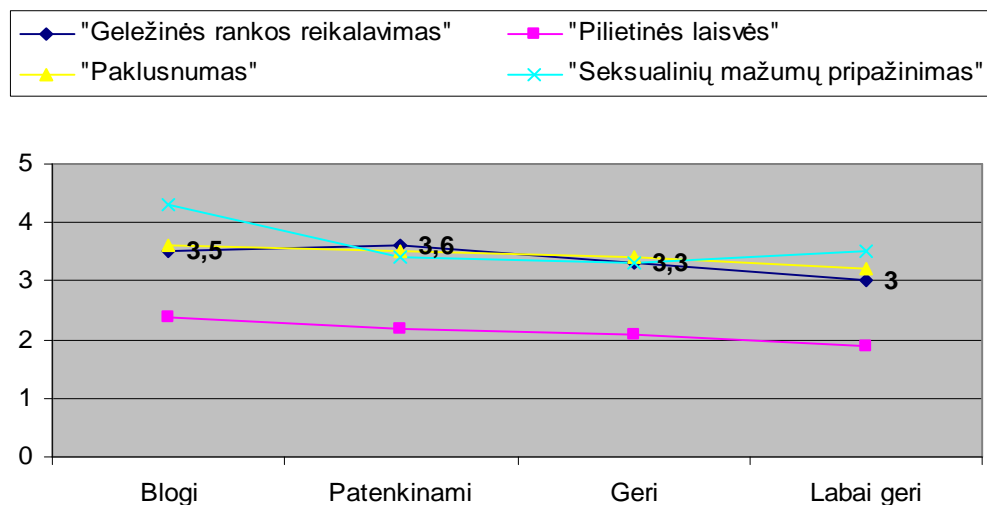
Nuo humanitarinių mokslų pažymių priklauso trijų autoritarizmo konstrukto faktorių skirtingas vertinimas: „Geležinės rankos reikalavimas“ ($p=0,000$), „Pilietinės laisvės“ ($p=0,000$), „Seksualinių mažumų pripažinimas“ ($p=0,001$).

Paveikslas Nr. 54 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Gauti duomenys leidžia teigti, kad aukšta autoritarinių nuostatų raiška priklauso nuo jaunuolių humanitarinių mokslų pažangumo mokykloje. Kuo geresni pažymiai, tuo autoritarinės nuostatos žemesnės arba jų iš viso nėra (Paveikslas Nr. 54).

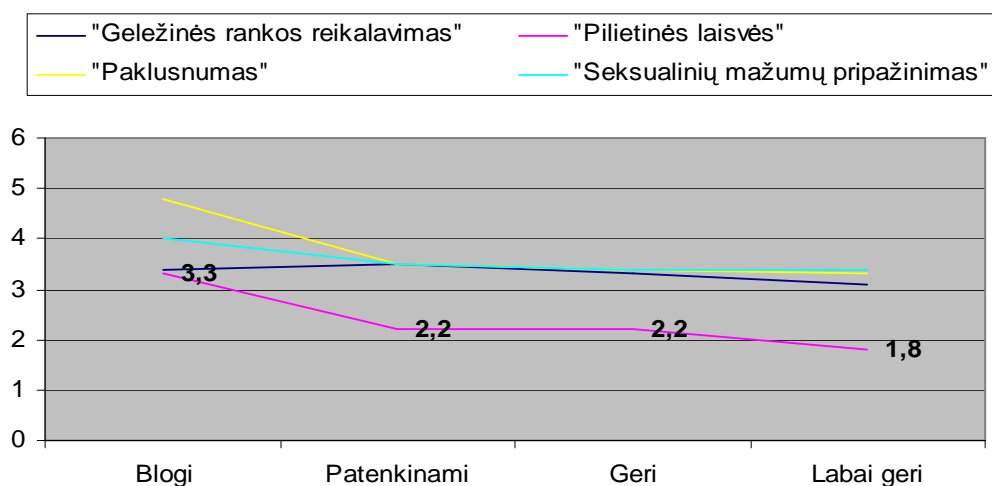
Nuo tikslųjų mokslų pažymių priklauso tik vieno autoritarizmo konstrukto faktoriaus skirtingas vertinimas - „Geležinės rankos reikalavimas“ ($p=0,016$).

Paveikslas Nr. 55 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo tikslųjų mokslų pažangumo

Analizuojant nuostatų raiškos skirtumus priklausomai nuo tikslųjų mokslų pažangumo mokykloje, išskirtinas tik vienas nukrypęs nuo normos rezultatas (Paveikslas Nr. 55). Pastebėtina, kad jaunuolių, kurių pažymių vidurkis patenkinamas, autoritarinių nuostatų raiška aukštesnė negu jaunuolių besimokiusių blogai.

Nuo gamtos mokslų pažymių priklauso tik vieno autoritarizmo konstrukto faktoriaus skirtingas vertinimas - „Pilietinės laisvės“ ($p=0,006$).

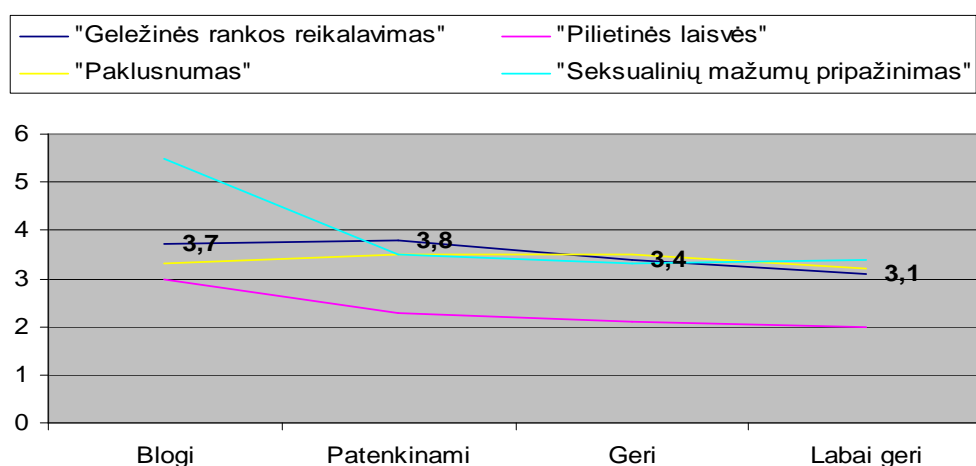
Paveikslas Nr. 56 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo gamtos mokslų pažangumo

Analizuojant „Pilietinės laisvės“ faktoriaus teiginių vertinimą, visose grupėse, išskyrus blogai besimokiusių, autoritarizmo nerandama (Paveikslas Nr. 56). Tik blogo gamtos mokslų pažangumo jaunuoliai pasižymi autoritariniu mąstymu ir linkę manyti, kad pagarba žodžio, tikėjimo, įsitikinimų, gyvenimo būdo teisėms ko gero nėra vertybė.

Nuo socialinių mokslų pažymių priklauso taip pat tik vieno autoritarizmo konstrukto faktoriaus skirtingas vertinimas - „Geležinės rankos reikalavimas“ ($p=0,010$).

Ir vėl atkreiptinas dėmesys, kad jaunuolių, kurių socialinių mokslų pažymių vidurkis vertinamas kaip patenkinamas faktoriaus teiginius vertino griežčiau negu blogai besimokę respondentai (Paveikslas Nr. 57).

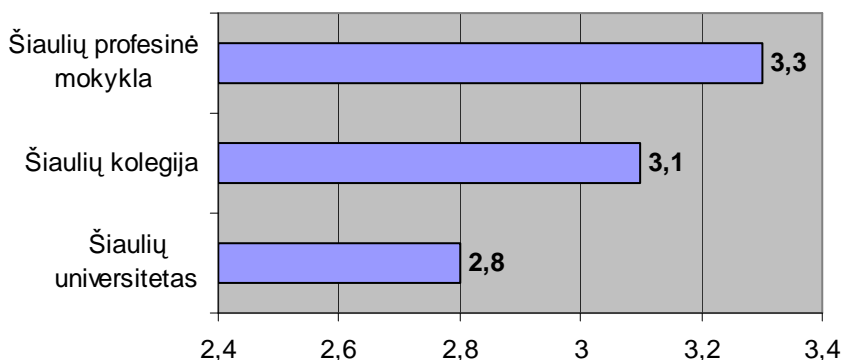
Tačiau ir labai bei labai gerai besimokiusių respondentų atveju užfiksuojamos autoritarinės nuostatos, tik jų raiška nėra tokia aukšta kaip nepažangesnių jaunuolių.

Paveikslas Nr. 57 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo socialinių mokslų pažangumo

Apibendrinant autoritarinių nuostatų raišką priklausomai nuo pažangumo mokykloje, galima teigti, kad aukšti pažymiai nebūtinai lemia tolerantiškas nuostatas, tačiau jie leidžia tikėtis, kad autoritarinių nuostatų raiška bus žemesnė negu blogai ar patenkinamai besimokiusių jaunuolių.

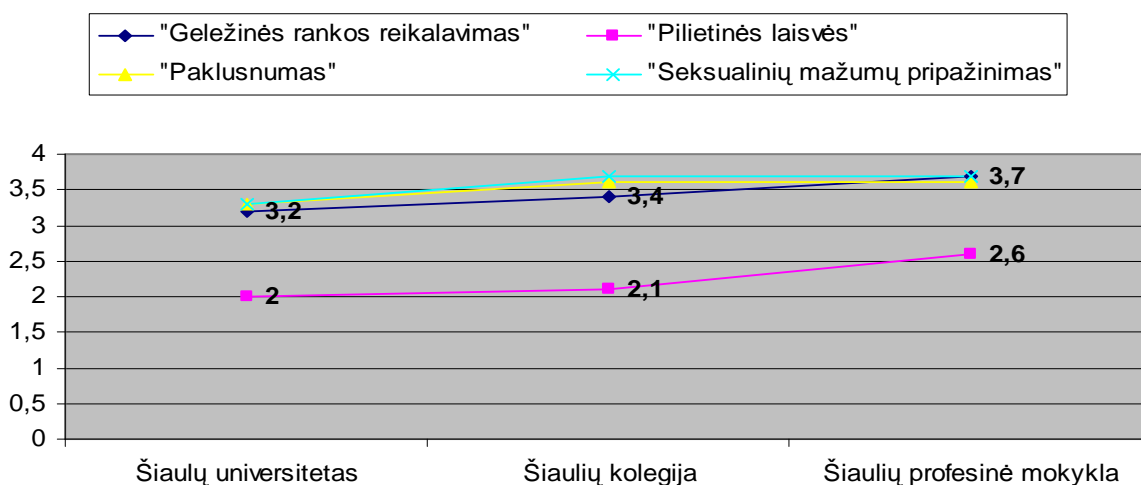
Sekančiai statistiškai reikšmingas skirtumas randamas tarp autoritarinių nuostatų raiškos ir jaunuolių mokymosi įstaigos ($p=0,000$) (Paveikslas Nr. 58).

Paveikslas Nr. 58 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Autoritarinėmis nuostatomis visiškai nepasižymi universiteto studentai. Žemi autoritarizmo rezultatai užfiksuojami kolegijos ir profesinės mokyklos respondentų atsakymuose. Viena vertus, galima teigti, kad tokių rezultatų buvo tikimasi. Kita vertus, manyta, kad jaunimo tarpe, kurie auga pakankamai liberalioje visuomenėje, autoritarinių nuostatų nebus aptinkama apskritai. Galima daryti prielaidą, kad aukštesnius autoritarizmo balus „surinko“ profesinės mokyklos jaunuoliai, priklausomai nuo anksčiau nagrinėtų demografinių kintamųjų (pavyzdžiui, blogas pažangumas mokykloje būdingas profesinės mokyklose mokiniams, o blogai besimokantiems būdingas autoritarizmas).

Analizuojant atsakymus priklausomai nuo mokymosi įstaigos statistiškai reikšmingas skirtumas randamas „Geležinės rankos“ ($p=0,012$) ir „Pilietinės laisvės“ ($p=0,000$) faktoriuose.

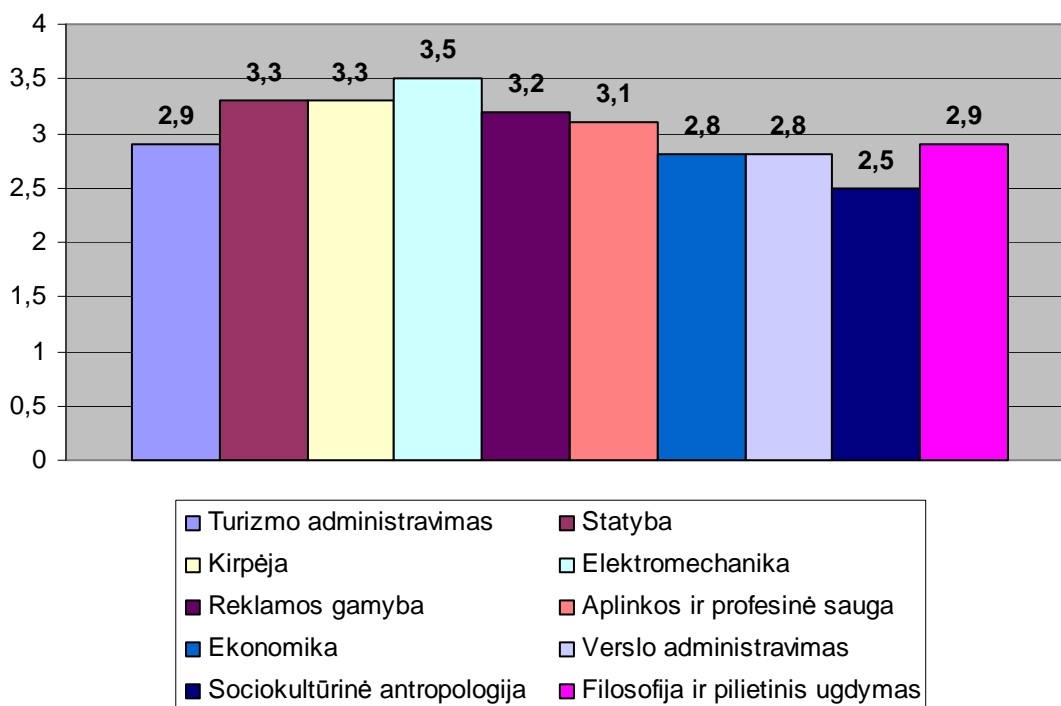

Paveikslas Nr. 59 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Matoma, kad visi jaunuoliai pasisako už pilietines laisves. Šiaulių universitete studijuojantys respondentai visiškai pritaria, kad nudistai, ateistai ir kiti kitaip manantys asmenys, ne visuomenės dauguma, turi būti toleruojami. Šiai idėjai beveik tapachiai linkę pritarti ir kolegijos studentai. Šiek tiek aukštesnius įverčius rodo profesinės mokyklos mokiniai, tačiau ir jų balas nėra didelis, todėl ir pastarosios grupės jaunuoliai priskiriami tolerantiškos visuomenės daliai.

Visai kitokie rezultatai matomi žvelgiant į „Geležinės rankos reikalavimo“ faktoriaus kreivę (Paveikslas Nr. 59). Čia visi jaunuoliai pasižymi autoritariškumu. Kaip ir ankstesniais atvejais, mažiausius įverčius rodo universitete studijuojantys jaunuoliai, o aukščiausius – profesinės mokyklos mokiniai. Jei universiteto studentų grupėje jaunuoliai tik ko gero pasisako už griežtas bausmes ir ryžtingas priemones kovojant su „netvarka“, tai profesinės mokyklos mokiniai mano, kad tokie veiksmai yra tikrai reikalingi. Nors dažnai griežtumas yra sunkiai siejamas su laisve, tačiau skirtinga autoritarinių nuostatų raiška minėtuose faktoriuose rodo, kad jaunuoliai nelinekę manyti, kad jei pasisakoma už griežtą valdžią, tai griežti apribojimai turi būti taikomi visoms visuomenės grupės. Apibendrintai galima teigti, kad jaunuoliai pasisako už „žalos nedarančius“ (ateistus, nudistus ir pan.) asmenis, tačiau linkę teisti nusikaltėlius, narkomanus ar maištaujančius individus.

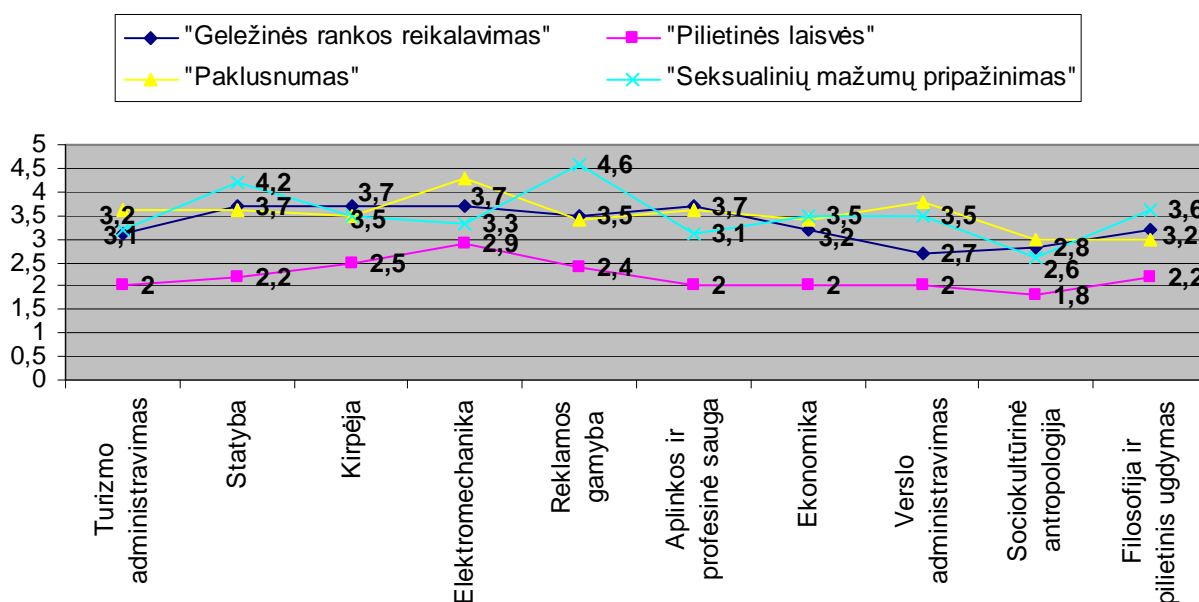
Nustatyta ir autoritarinių nuostatų raiškos priklausomybė nuo specialybės, kurią Šiaulių miesto jaunuoliai mokosi (p=0,000).

Paveikslas Nr. 60 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės

Kaip ir buvo galima tikėtis (remiantis autoritarinių nuostatų raiškos analize pagal mokymosi įstaigą), didžiausius įverčius turi jaunuoliai pagal specialybes, kurios mokomos profesinėje mokykloje (Paveikslas Nr. 60). Dvi kolegijos specialybės (turizmo administravimas ir statyba) pasižymi skirtinga nuostatų raiška. Tai priklauso nuo to, kad statybininkų grupė yra grynai vyriška (turizmo administravimo grupėje – vienas vaikinai), o vyrams būdingas didesnis autoritarizmas. Universiteto studentų tarpe autoritarinių nuostatų neužfiksuota, tačiau visgi galima paminėti, kad žemiausius įverčius turi sociokultūriniai antropologai. Be abejo, tai gali būti sietina su tuo, kad šios grupės jaunuolių nuostatos apskritai pasižymi tolerantiškumu.

Priklausomai nuo mokymosi įstaigos, statistiškai reikšmingas skirtumas randamas trijuose autoritarizmo konstrukto faktoriuose (Paveikslas Nr. 61). Visų pirma, jaunuolių nuostatų raiška skiriasi vertinant „Geležinės rankos reikalavimas“ faktoriaus teiginius ($p=0,005$). Išskyrus sociokultūrinės antropologijos ir verslo administravimo specialybes studijuojančius jaunuolius, visi likę respondentai pasisako už „griežtą“ valdžią, kuri turi griežtai kovoti su „blogai“ besielgiančiais. Antra, nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės skiriasi vertinant „Pilietinės laisvės“ faktoriaus teiginius ($p=0,001$). Nė viena jaunuolių grupė nepasisako už pilietinių laisvių suvaržymą ir pritaria, kad turi būti puoselėjamos demokratinės pilietinės visuomenės vertybės. Čia žemiausius įverčius ir vėl turi sociokultūriniai antropologai, kurie akivaizdžiai skiriasi nuo elektromechaniką studijuojančių jaunuolių.

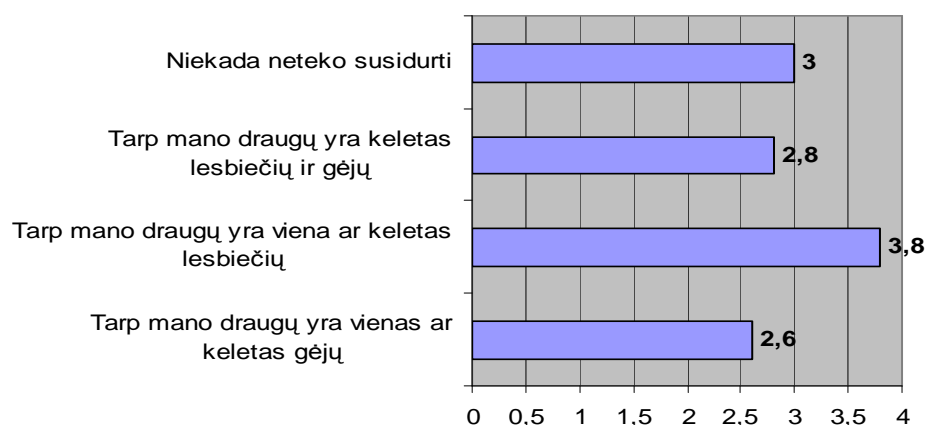

Paveikslas Nr. 61 Autoritarizmo konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo specialybės

Trečias faktorius, kuriame aptinkamas statistiškai reikšmingas skirtumas – „Seksualinių mažumų pripažinimas“ ($p=0,005$). Kaip jau nustatyta anksčiau (analizuojant homofobijos konstrukta), aukščiausios homofobiškos nuostatos užfiksuojamos statybos ir reklamos gamybą

studijuojančių jaunuolių tarpe. Ir vėlgi galima teigti, kad taip yra dėl to, kad didžiąją daugumą sudaro vyrai (jų tarpe tik viena mergina). Nelabai aukštu autoritarizmu seksualinių mažumų atžvilgiu pasižymi kolegijoje turizmo administravimą bei Šiaulių universiteto technologijos fakultete aplinkos ir profesinę saugą studijuojantys respondentai. Šiuo atveju didžiąją daugumą sudaro merginos, kurių homofobiškos nuostatos yra mažesnės. Sociokultūrinę antropologiją studijuojantys humanitarinio fakulteto studentai pasižymi tolerantišku požiūriu į homoseksualumą ir pasisako už jų teises.

Paskutinis reikšminis skirtumas randamas analizuojant autoritarinių nuostatų raišką priklausomai nuo kontaktų su homoseksualais ($p=0,020$).

Paveikslas Nr. 62 Autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo kontaktų su homoseksualais

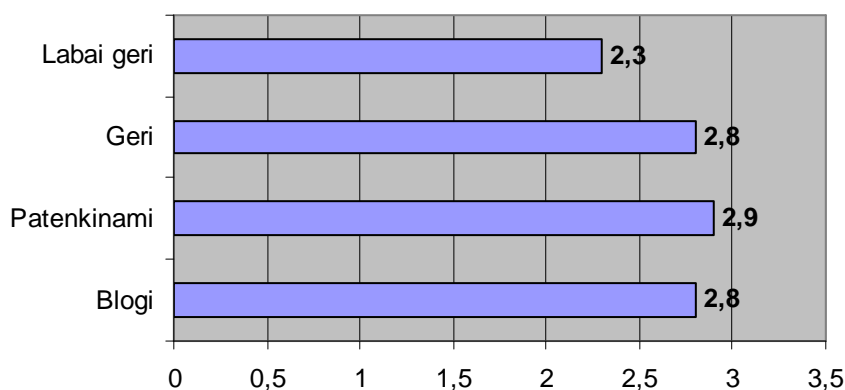
Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad asmenys, niekada nesusidūrę su homoseksualais išreiškia aukštesnį autoritarizmą, negu tie, kurių draugų tarpe yra gėjų ir/ar lesbiečių (Paveikslas Nr. 62). Šiuo atveju ir vėl sąmoningai neatsižvelgiama į atsakymą, kuriame teigiama, kad jaunuoliai turi vieną ar keletą draugių lesbiečių ir toliau teigiant, kad šie duomenys neatrodo patikimi. Pagal faktorius toliau nebus analizuojama, nes skirtumas aptinkamas tik tarp respondentų pasirinkusių atsakymo variantą „tarp mano draugų yra viena ar keletas lesbiečių“ ir kitų grupių, kurių autoritarinių nuostatų raiška akivaizdžiai nesiskiria.

Apibendrinant autoritarinių nuostatų raiškos analizę priklausomai nuo demografinių kintamųjų, galima teigti, kad vyrai yra didesni autoritarai negu moterys. Autoritarinių nuostatų raiška priklauso nuo mokymosi įstaigos, kuo aukštesnis siekiamas išsilavinimas, tuo nuostatų raiška žemesnė. Blogas pažangumas mokykloje taip pat nurodo į aukštesnį autoritarizmo lygį. Dažniausiai respondentų nuomonės išsiskirdavo „Geležinės rankos reikalavimo“ ir „Pilietinės laisvės“ faktoriaus teiginių vertinimo atvejais.

2.5.5. Autoritarinės šeimos struktūros konstrukto ir demografinių kintamųjų statistiškai reikšmingi skirtumai

Atlikus neparametrinį Kruskal-Wallis testą, nustatyta, kad statistiškai reikšmingo skirtumo šeimos autoritarizmo konstrukto atžvilgiu nėra tarp daugelio demografinių kintamųjų. Skirtumų nerasta priklausomai nuo lyties, amžiaus, tikslųjų, gamtos ir socialinių mokslų pažangumo, elgesio mokykloje bei kontaktų su homoseksualais. Vadinasi, šio tyrimo rezultatai rodo, kad šiais atvejais jaunuolių atsakymai visiškai nesiskiria arba skiriasi nežymiai.

Statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,001$) randamas analizuojant respondentų atsakymus priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo (Paveikslas Nr. 63).

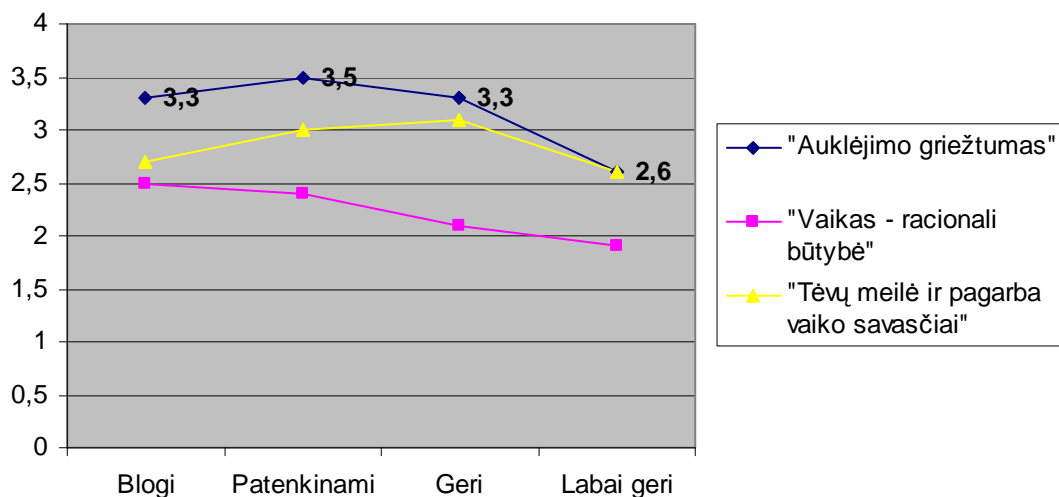

Paveikslas Nr. 63 Šeimos autoritarizmo nuostatų raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Matoma, kad autoritarinė šeimos struktūra nebūdinga nė vienai jaunuolių grupei. Tačiau balų variacija rodo, kad tik labai gerai besimokę respondentai tai teigia užtikrintai. Likusių respondentų atveju, galima teigti, kad auklėjimas šeimoje nepasižymi autoritarinėmis nuostatomis.

Analizuojant šeimos autoritarinę struktūrą, apžvelgiant ją pagal faktorius, reikšminis skirtumas ($p=0,008$) randamas tik viename – „Auklėjimo griežtumas“.

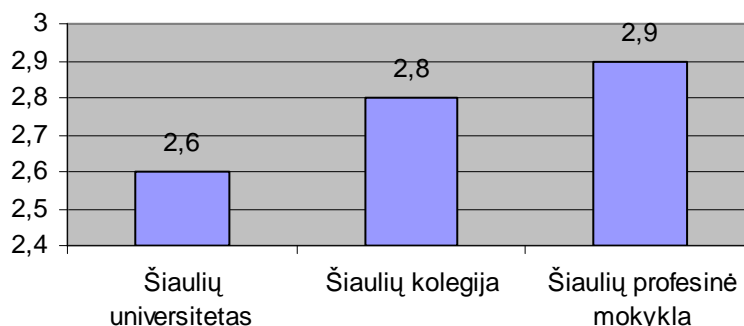
Pagal šį faktorių neautoritariška šeima pasižymi tik viena grupė – jaunuoliai, kurių pažangumas vertinamas kaip labai geras (Paveikslas Nr. 64). Labai gerus balus gaudavusių jaunuolių šeimoje nebūdingas auklėjimo griežtumas, kuris dažniausiai yra neatsiejamas nuo fizinių bausmių. Vienodus šeimos autoritarizmo skalės įverčius turi blogo ir gero pažangumo jaunuoliai. Tuo tarpu patenkinamai besimokę respondentai išreiškia aukščiausius vertinimus.

Paveikslas Nr. 64 Autoritarinės šeimos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo

Sunku vienareikšmiškai teigti, kad tie respondentai, kurių šeimoje pasireiškia autoritarizmas, mokykloje mokėsi blogiau. Galbūt dėl to, kad geriau mokėsi, mažiau buvo baudžiami. Šiuo atveju sunku nustatyti, kad yra priežastis, o kas yra pasekmė

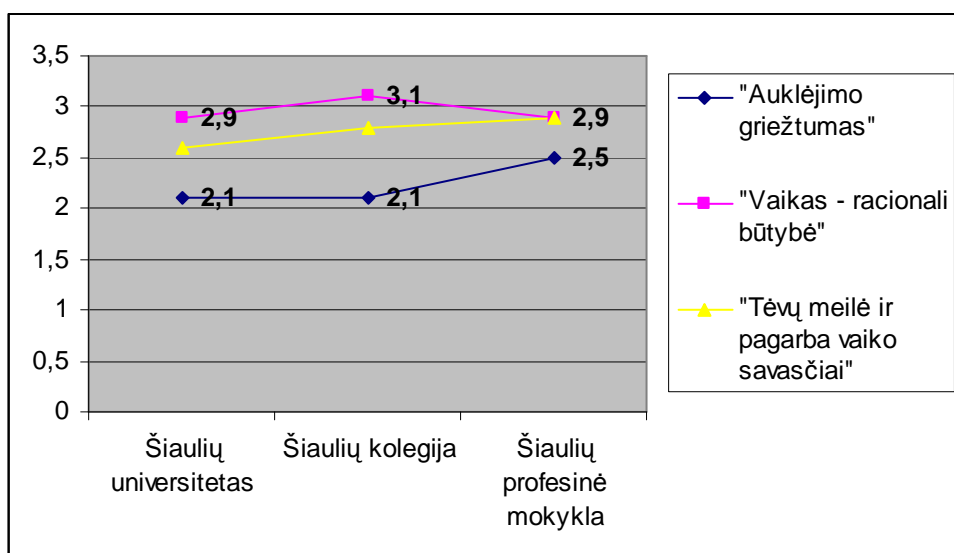
Analizuojant Autoritarinės šeimos struktūros skalės teiginius statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,038$) randamas priklausomai nuo respondentų mokymosi įstaigos.

Paveikslas Nr. 65 Šeimos autoritarizmo nuostatų raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Matoma, kad autoritarinės šeimos struktūra nebūdinga nė vienai jaunuolių grupei (Paveikslas Nr. 65). Galima teigti, kad respondentų šeimose vyrauja pagarba vaiko esybei, atsisakoma griežtų ir neracionalių bausmių, pritariama, kad vaikas gali pats atsakyti už savo veiksmus ir poelgius.

Priklausomai nuo mokymosi įstaigos statistiškai reikšmingas skirtumas užfiksuojamas tarp „Auklėjimo griežtumo“ ($p=0,012$) ir „Vaikas – racionali būtybė“ ($p=0,000$) faktorių teiginių vertinimo (Paveikslas Nr. 66).

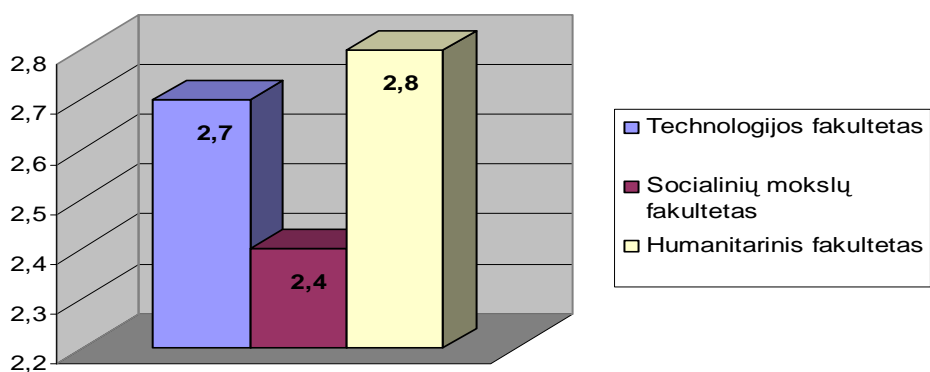

Paveikslas Nr. 66 Autoritarinės šeimos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo mokymosi įstaigos

Gauti duomenys leidžia teigti, kad auklėjimo griežtumas labiausiai būdingas profesinės mokyklos mokinių tarpe. Be abejo, žemas rezultatas, rodo, kad tai negali būti vertinama kaip šeimos autoritarizmas, tačiau galima daryti prielaidą, jog tikėtina, kad žemesnio siekiamo išsilavinimo jaunuoliai yra augę autoritariškesnėse šeimose.

Nepritarimą minčiai, kad vaikas – racionali būtybė, rodo Šiaulių kolegijos respondentų atsakymai. Užfiksuotos nuostatos dėl šeimos autoritarizmo, leidžia teigti, kad kolegijos studentų šeimose dažnai pasitaikydavo ar pasitaiko neracionalių sprendimų vaiko auklėjimo klausimais. Ko gero šių respondentų tėvai nemano, kad turi būti tariamasi su vaikais prieš priimant svarbų sprendimą. Tuo tarpu, universiteto studentų ir profesinės mokyklos moksleivių įverčiai vienodi, kurie rodo, kad vaikas buvo traktuojamas kaip savo nuomonę turinti savarankiška asmenybė.

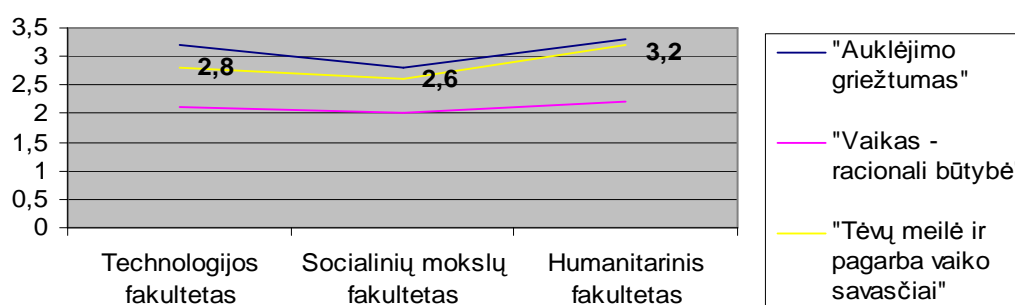
Sekančiai pavaizduota šeimos autoritarinių nuostatų raiška priklausomai nuo Šiaulių universiteto fakultetų, kuriuose jaunuoliai mokosi (Paveikslas Nr. 67). Čia statistiškai reikšmingas skirtumas 0,012.

Paveikslas Nr. 67 Autoritarinių šeimos nuostatų raiška priklausomai nuo fakulteto

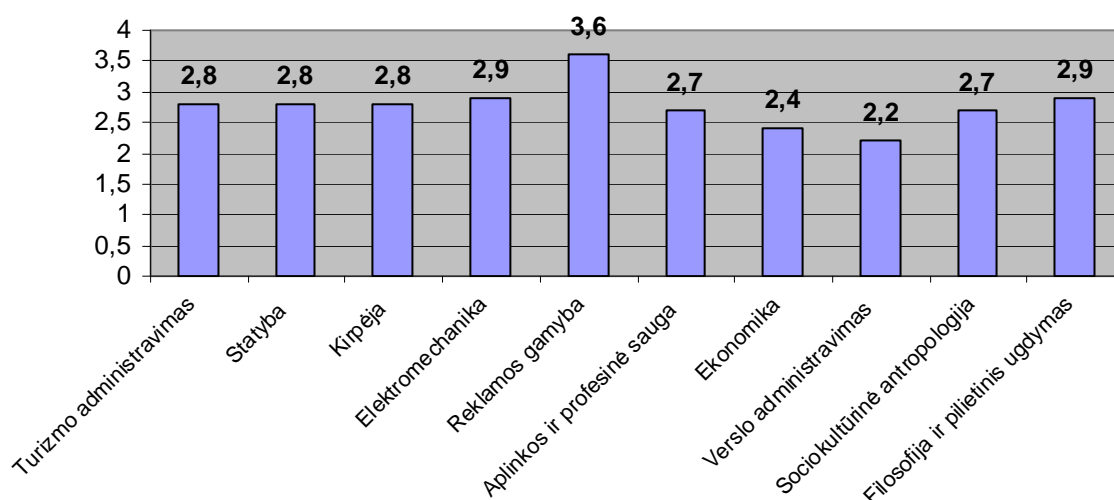
Ir vėlgi teigtina, kad analizuojamu atveju, autoritarinių šeimos nuostatų neužfiksuojama. Visuose fakultetuose studijuojančių studentų atveju šeima pasižymi demokratiniu auklėjimu, kuriam būdinga tolerantiškas požiūris į vaiką kaip savarankišką būtybę.

Be abejo kategoriškai to teigti neįmanoma, nes rezultatai rodo, kad visgi vienu atveju, humanitarinio fakulteto studentų tarpe, pasitaiko atvejų, kuomet abejojama, kad vaikas turėtų visaverčiai dalyvauti šeimos gyvenime (Paveikslas Nr. 68). Tuo ši grupė išskiria iš likusių ir dėl šios priežasties užfiksuojamas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,017$) „Tėvų meilė ir pagarba vaiko savasčiai“ faktoriuje.

Paveikslas Nr. 68 Autoritarinės šeimos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo fakulteto

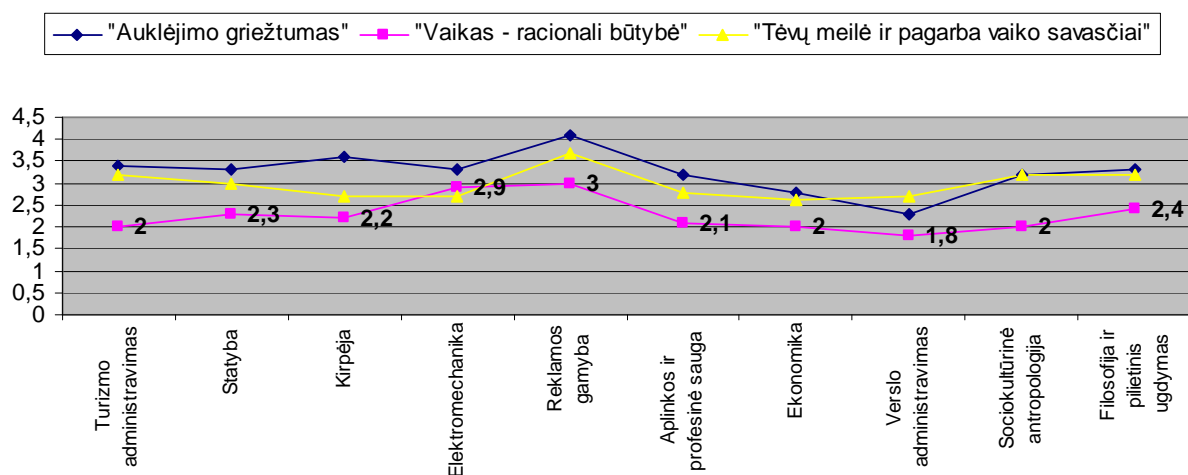
Atliktas Kruskal-Wallis testas rodo, kad yra statistiškai reikšmingas skirtumas tarp autoritarinės šeimos struktūros ir specialybės ($p=0,024$). Autoritarinės šeimos nuostatos aptinkamos tik vienu atveju – reklamos gamintojų vertinimuose (Paveikslas Nr. 69). Likusių specialybių studentų ir moksleivių šeimoms autoritarizmas nebūdingas, ką jau parodė autoritarinių šeimos nuostatų analizės duomenys priklausomai nuo mokymosi įstaigos.

Paveikslas Nr. 69 Autoritarinių šeimos nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės

Tik viename faktoriuje nuostatų raiška priklausomai nuo specialybės skiriasi – „Vaikas – racionali būtybė“ ($p=0,018$). Čia užfiksuojami pakankamai žemi vertinimai daugelio specialybių

atžvilgiu (turizmo administravimas, statyba, kirpėja, aplinkos ir profesinė sauga, ekonomika, sociokultūrinė antropologija) (Paveikslas Nr. 70). Ypač žemą įvertį turi verslo administravimo specialybės studentas. Be abejo, tai, kad pastarajai grupei priklauso tik vienas studentas, neleidžia teigti jog tai būdinga visiems verslo administravimo specialybės studentams. Taip pat tai neleidžia daryti prielaidos, kad šios specialybės studentams mažiausiai būdingas autoritarinis šeimos modelis.

Paveikslas Nr. 70 Autoritarinės šeimos konstrukto faktorių raiška priklausomai nuo specialybės

Apibendrinant duomenis apie rasizmo, homofobijos, seksizmo, autoritarizmo ir šeimos autoritarizmo raiškos ir įvairių demografinių veiksnių sąryšį, galima teigti, jog daugeliu atveju pasitvirtino, teorinėje dalyje aprašytos, įvairios mokslininkų iškeltos hipotezės. Atrasti statistiškai reikšmingi skirtumai leidžia teigti, kad išskyrus rasizmo konstrukta, visais atvejais nepakantos nuostatų raiška skiriasi priklausomai nuo lyties. Vyrų yra didesni homofobai, seksistai ir autoritarai. Daugeliu atveju, išskyrus rasizmo ir homofobijos konstrukus, nuostatos priklauso nuo išsilavinimo. Kuo aukštesnis siekiamas išsilavinimas, tuo žemesnė nepakantos nuostatų raiška arba jų visai neužfiksuojama. Hipotezė, kad kontaktai su homoseksualais mažina nepakantumą, taip pat pasirodė teisinga.

Visais atvejais vertinimas skiriasi priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo. Kuo geresnis pažangumas, tuo nepakantos nuostatų raiška žemesnė. Tas pats galioja visų kitų su pažangumu susijusių analizių atveju (su keletu išimčių).

Galima teigti, kad išskyrus autoritarizmo konstrukta, jaunuolių nepakantos nuostatoms įtakos neturi respondentų amžius. Manoma, kad taip yra dėl to, kad jaunuolių amžiaus amplitudė nėra didelė (nuo 17 iki 23 metų). Taip pat netikėtai paaiškėjo, kad nepaisant jaunuolių gyvenamosios vietos, tėvų išsilavinimo ir veiklos bei buvimo užsienyje, respondentų nuostatų raiška nesiskiria. Buvo manoma, kad jaunuoliai, kurie gyvena mažesniuose miestuose ar

gyvenvietėse bus nepakantesni. Tikėtasi, kad aukštas tėvų išsilavinimas rodys į tolerantiškesnius respondentus. Buvojiimas užsienyje buvo tapatinamas su jaunuolių atvirumu „kitoniškumui“, o tuo pačiu tai būtų reiškę tolerantiškumą. Tačiau tyrimo rezultatai viso šito nerodo.

IŠVADOS

Išvados, suformuluotos remiantis teoriniais tyrinėjimais

Remiantis Lietuvos ir užsienio mokslinėmis teorijomis ir kitų autorių atliktų empirinių tyrimų analize, buvo išanalizuota nepakantos nuostatų (autoritarizmo, rasizmo, seksizmo, homofobijos) kaip psichosocialinių konstrukto samprata, vidinė struktūra (dimensijos), kokybinė raiška, nuostatų tarpusavio ryšys ir socioeducacinių veiksnių įtaka nepakantos formų raiškai. Buvo nustatyta, jog:

- Viena iš reikšmingiausių autoritarizmo ir kitų nepakantos nuostatų (rasizmo, seksizmo, homofobijos) tradicijų - aiškinti šiuos konstrukto kaip politinės sąmonės išraišką, susiejant juos su politiniais ir socialiniais reiškiniais (pavyzdžiui, socialinėmis ir politinėmis teisėmis, migracija). Politiniai, ekonominiai, socialiniai įsitikinimai sudaro poziciją, kuri kyla iš žmogaus sąmonės ir yra jų išraiška. Dėl to kyla poreikis remtis psichoanalitine perspektyva. Iš psichoanalitinio pagrindimo perspektyvos iškyla autoritarizmo kaip asmens savybės samprata. Autoritarizmas ir kitos nepakantos nuostatos aiškinamos kaip dogmatizmas, rigidiškumas, mąstymo siaurumas, tokiu būdu nesusiejant šių charakterio savybių su politinėmis nuostatomis (pavyzdžiui, dešiniojo autoritarizmo, fašizmo).
- Autoritarizmas gali būti analizuojamas gilinantis į nuostatų kilmę šeimoje, kai santykiai perkeliama į būsimo valstybės piliečio santykius su valdovu-vadovu ir todėl, remiantis santykiais šeimoje, turi būti tiriama autoritarinė šeima. Dėl šios priežasties, empirinėje šio darbo dalyje atliekama analizė tarp santykių šeimoje, autoritarizmo ir kitų nepakantos nuostatų.
- Teorinės medžiagos analizė rodo, kad autoritarizmo konceptas sudarytas iš atskirų konstrukto – etnocentrizmo, homofobijos, seksizmo bei priešiško „kitokiems“. Todėl, manoma, kad nepakantos formas (rasizmą, seksizmą, homofobiją) galima tirti kaip vientisą konstrukto. Nepakantos formos gali būti analizuojamos ir kaip atskiri tyrimai, turintys savyje skirtingus bruožus (dimensijas). Tai, jog autoritarizmas sudarytas iš atskirų nepakantos formų, leidžia numatyti teorinį-hipotetinį lygmenį ir empiriniam lygmenyje prognozuoti, kad šie konstrukto yra susiję. Remiantis autoritarizmo ir autoritarinės šeimos skirtingomis koncepcijomis prognozuojamas nedidelis ryšys.
- Remiantis užsienio ir Lietuvos atliktų tyrimų analize, galime daryti prielaidą, kad socioeducaciniai faktoriai (lytis, išsilavinimas, amžius, bendravimo su „kitokiais“ patirtis) turi įtakos skirtingai nepakantos nuostatų raiškai. Teigiama, kad vyrų, žemesnio

išsilavinimo, vyresnio amžiaus žmonių nuostatos yra labiau autoritariškos, seksistinės, homofobiškos ir rasistinės.

Išvados, suformuluotos remiantis empiriniais duomenimis

Kiekybiniam tyrimui atlikti, remiantis moksline literatūra ir užsienio autorių tyrimų patirtimi, buvo sukurtas nepakantos nuostatų matavimo ir vertinimo instrumentas bei atlikta Šiaulių universiteto (Humanitarinio, Technologinio ir Socialinių mokslų fakultetu), Šiaulių kolegijos studentų ir Šiaulių profesinės mokyklos mokinių anketinė apklausa. Tai, kad sukurtas instrumentas yra validus ir patikimas parodė tyrimo metu atlikta patikimumo analizė, aukšti faktoriniai svoriai.

Duomenų apdorojimas SPSS programine įranga (faktorinė analizė, koreliacinė analizė, dažnių vidurkis, Kruskal-Wallis testas) leidžia daryti šias išvadas:

- Bendri tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Šiaulių miesto jaunuolių tarpe nepakantos nuostatos neužfiksuojamos arba jos gali būti įvardijamos kaip „silpnas nepakantumas“. Bendrai žvelgiant į atsakymus, **nerandama rasizmo** (m=2,6). Tyrimo duomenimis, jaunuoliai palankiai žiūri į kitas tautas, rases ar etnines mažumas, bei pritaria visapusiškai lygybei. Taip pat bendrai respondentų tarpe **neužfiksuota seksistinių nuostatų raiška** (m=2,9). Autoritarizmo konstrukto vertinimo duomenys (m=3,0) rodo, kad jaunuoliams **nebūdingas aukštas autoritarizmo lygis**. Taip pat respondentų šeimoms **nebūdinga autoritarinės šeimos struktūra** (m=2,7). Tyrimas parodė, kad **jaunuoliai yra nepakančiausi homoseksualumui** (m=3,6).

- Nors, vertinant nuostatas bendrai, nepakantumo apraiškų nenustatyta, tačiau įvertinant kiekvieno konstrukto raišką pagal atskiras grupes (dimensijas) arba teiginius, matoma, kad tam tikruose faktoriuose nuostatų raiška yra nepakanti. Rasistinių nuostatų raiškos vertinimas pagal faktorius parodė, kad jaunuoliai labiausiai **baiminasi dėl savo tautinio identiteto**. Tik 8,9 % respondentų nemano, kad svetimšalių atvykimas ar buvimas, gali sukelti pavojų kultūros tapatumui, 51,5 % abejoja, kad daugiatautė Lietuva būtų gerai, nes kultūrinė įvairovė teikia naujų galimybių. Baimė gali tapti palankia terpe rasizmui plisti. Vertinant homofobiškas nuostatas, nustatyta, kad jaunuoliai labiausiai **nepritaria gėjų įsivaikinimo galimybei** (nesutinka 64,5 %), taip pat teigtina, kad **vyriško homoseksualumo atžvilgiu** jaunuoliai yra **nepakantesni**, negu moteriško homoseksualumo. Tik 26 % respondentų mano, kad lesbietės nedera mūsų visuomenėje, tuo tarpu 45,6 % mano, kad vyriško homoseksualizmo neturėtų būti. Seksizmo konstrukto faktorių analizės atveju, dauguma respondentų pripažįsta, kad moteris gali būti tapati vyrui, tačiau **aptinkamas stereotipinis seksistinis mąstymas bei moters įsipareigojimo vyrui tradicinė samprata**, kuomet 46,2 % respondentų mano, kad moteris yra

labiau nenuspėjamos negu vyrais, o 54,4 % vis dar linkę manyti, kad moteris, kuri nori būti tikrai moteriška, turi priimti galantišką vyro dėmesį. Toliau tyrime nustatyti skirtumai pagal socioedukacinius faktorius (lytis, pažangumas, mokymosi įstaiga).

- Visais atvejais **vyrų nuostatų raiška yra aukštesnė, negu moterų**. Bendrai užfiksuojama, kad vyrai nėra rasistai ir jiems nebūdinga autoritarinės šeimos struktūra, o nuostatų raiška priklausomai nuo lyties statistiškai nesiskiria. Vyrai ypatingai pasižymi homofobiškais nuostatomis ($m=4,3$), kai tuo tarpu moterų vertinimas yra daug žemesnis ($m=3,3$). Vyrai labiau nei moterys yra linkę prieštarauti galimybei gėjams įsivaikinti, taip pat žymiai labiau yra nusiteikę priešiška gėjų atžvilgiu, ko nerodo moterų rezultatas. Tuo tarpu, moteriškas homoseksualumas abiejų grupių vertinamas palankiau, bet tuo pačiu ir čia randamas statistiškai reikšmingas skirtumas (vyrai $m=3,8$; moterys $m=3,1$). Taip pat, vyrams daug labiau būdingas seksistinis mąstymas. Vyrų tarpe vis dar pasitaiko stereotipinio mąstymo atvejų, kuomet manoma, kad moteris yra nepastovi ir negali turėti tos pačios veiksmų laisvės bei sutinkama, kad moteris turi rodyti savo atsidavimą vyrui. Moterys, be abejo, linkusios tam priešintis. Autoritarizmo faktorių raiškos rezultatas priklausomai nuo lyties, rodo, kad vyrai, kaip ir homofobijos atveju, žymiai labiau nelinkę pripažinti seksualinių mažumų teisių ($m=4,0$), taip pat griežčiau pasisako už „geležinės rankos“ valdymą ir paklusnumą autoritetams. Aukštesnis vyrų nepakantos nuostatų raiškos rezultatas gali būti aiškinamas psichoanalitinėmis teorijomis. Pagal Freudo Edipo komplekso aiškinimą, ankstyvoje vaikystėje šeimoje pasireiškia ambivalentinės vaikų emocijos tėvams, kuriose esama ir meilės, ir neapykantos. Meilė tėvui vėliau transformuojasi į lyderio paiešką, o neapykanta ir agresyvumas tėvui perkeliama svetimai grupei. Tai, kad vyrų homofobijos, seksizmo, autoritarizmo nuostatų raiška yra nepakantesnė, sietina su patriarchalinėmis nuostatomis, kurios nurodo, kad, pavyzdžiui, egzistuoja tik vienai ar kitai lyčiai „derami“ vaidmenys. Be to, nepakantumas gali būti kildinamas dėl vienos giminės hierarchijos visuomenėje, kuomet dažniausiai vyrai turi daugiau valdžios negu moterys. Aukštas homofobijos rezultatas išimtinai gali būti siejamas su psichinės savignyos mechanizmu, stiprinančiu vyrų heteroseksualus vyriškumo tapatybę.

- Vertinant nepakantos nuostatų raišką **pagal mokymosi įstaigą**, nepriklausomai nuo to, ar jaunuolis mokosi universitete, kolegijoje ar profesinėje mokykloje, rasizmo ir homofobijos konstruktas vertinamas panašiai. Nežymus skirtumas rodo, kad aukščiausios homofobiškos nuostatos užfiksuojamos Šiaulių profesinės mokyklos jaunuolių tarpe ($m=4,0$), o žemiausios – tarp Šiaulių universiteto studentų ($m=3,5$). Rasizmo atveju skirtumas taip pat nedidelis – atitinkamai $m=2,7$ ir $m=2,5$. Priklausomai nuo įstaigos jaunuoliai skirtingai linkę vertinti seksizmo ir autoritarizmo konstruktus. Šiais atvejais profesinės mokyklos moksleivių nuostatos taip pat yra aukštesnės už kolegijos ir universiteto studentų, tačiau ir jų nuostatų raiška, nėra

tokia aukšta, kad būtų galima jas įvardinti rasistinėmis ir autoritarinėmis. Pastebėti skirtumai rodo, kad visų konstrukčių atžvilgiu apskritai profesinės mokyklos mokiniai demonstruoja aukštesnes nuostatas, kas reiškia, kad išsilavinimas, nuostatos, gebėjimai gali būti siejami su ankstesne patirtimi. Sąlyginai neaukšta nepakantos nuostatų raiška (išskyrus homofobiją), kai atsakymai svyruoja tarp „ko gero ne“ ir „ko gero taip“ leidžia manyti, kad kryptingas tolerancijos ugdymas įvairiose mokymosi įstaigose leistų tikėtis žemesnių nepakantos nuostatų raiškos rezultatų arba jų iš viso nebebūtų užfiksuojama.

- Daugeliu atveju nepakantos **nuostatų raiška skiriasi nuo pažangumo mokykloje**. Tyrimai rodo, kad kuo geresnis pažangumas, tuo jaunuolių nuostatų raiška žemesnė. Blogus ir patenkinamus pažymius gaudavę jaunuoliai išreiškia homofobiškas, rasistines ir seksistines nuostatas. Autoritarizmo analizės atveju, nuostatų raiška nėra autoritarinė, tačiau jos balas yra žymiai aukštesnis už labai gerai ir gerai besimokiusių respondentų. Išimtinai, visų nuostatų raiška skiriasi priklausomai nuo humanitarinių mokslų pažangumo. Čia taip pat galioja taisyklė, kad geresnio pažangumo jaunuoliai demonstruoja žemesnes nuostatas. Nuostatų raiška priklausomai nuo pažangumo mokykloje gali būti siejama su kritinio mąstymo raiška, analitiniais gebėjimais, gebėjimu lyginti. Vaikai, kurie geriau mokėsi mokykloje, taip pat mokėsi geriau vertinti dalykus iš įvairesnių perspektyvų, juos interpretuoti. Tokiu būdu vystėsi anksčiau minėti gebėjimai, kurie yra reikalingi, norint tapti plačiai mąstančiu ir atviru visuomenei.

- Koreliacinė analizė rodo, kad **tarp visų nepakantos nuostatų yra teigiamas ryšys**. Stipriausias ryšys aptinkamas koreliuojant autoritarizmo ir homofobijos konstruktus ($r=0,62$). Taip pat didžiausi rodikliai užfiksuojami ir tarp autoritarizmo bei rasizmo ($r=0,43$), autoritarizmo bei seksizmo ($r=0,54$). Aukščiausia koreliacija tarp minėtų konstrukčių yra įtakojama to, kad autoritarizmo konceptas yra sudarytas iš atskirų konstrukčių (seksizmo, homofobijos, etnocentrizmo). Nelabai žema koreliacija randama tarp homofobijos ir seksizmo ($r=0,45$). Koreliacija aptinkama dėl panašaus požiūrio į šiuos konstruktus. Išankstinis nusistatymas prieš moteris ir homoseksualus gali būti kildinamas dėl vienos giminės hierarchijos visuomenėje (dažniausiai vyrai turi daugiau valdžios negu moterys). Aptinkamos teigiamos koreliacijos tarp rasizmo ir homofobijos ($r=0,32$) bei rasizmo ir seksizmo ($r=0,29$). Ši silpna, bet teigiama koreliacija gali būti grindžiama tuo, kad heteroseksualumas, rasizmas ir seksizmas propaguoja vienos rasės ar lyties viršenybę. Žema autoritarinės šeimos struktūros ir autoritarizmo konstrukto koreliacija ($r=0,34$), kaip jau minėta, gali būti grindžiama skirtingu konstrukto aiškinimu.

Padarytos išvados sekančiai leidžia teikti rekomendacijas.

REKOMENDACIJOS

Vienas iš būdų, kuriuo valstybė sprendžia su nepakantumo apraiškomis susijusias problemas, – teisinės ir represinės priemonės, t.y. priimami papildomi įstatymai ir griežtinamos bausmės. Antras būdas - tolerancijos ugdymas, kaip demokratinės visuomenės vertybė, įtrauktas į Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrąsias programas. Pripažįstama, kad švietimas yra veiksmingiausias būdas išvengti nepakantumo. Tačiau vien to nepakanka. Būtina šviečiamąją veiklą, tolerancijos aspektu, tęsti ir toliau – profesinio, aukštesniojo ar aukštojo mokslo pagalba.

Švietimo politika ir programos, turėtų prisidėti prie supratimo, solidarumo ir tolerancijos vystymosi tarp asmenų, taip pat tarp etninių, socialinių, kultūrinių, religinių ir kalbinių grupių bei tautų. Tolerancijos mokymu turėtų būti siekiama kovoti su veiksniais, kurie sukelia baimę ir „kitokių“ atskirtį, ir turėtų padėti jaunuoliams tobulinti nepriklausomų sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo ir etinio samprotavimo gebėjimus.

Toleranciją galime ugdyti per pilietinio ugdymo, etikos, istorijos, politologijos, geografijos, lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. Aukštesnėse pakopose (universitete, kolegijoje) tolerancijos ugdymas turėtų būti integruotas į privalomuosius modulius (pavyzdžiui, filosofiją ar psichologiją). Rekomenduojama, pradėti informavimo apie lyčių diskriminaciją kampanijas ir įtraukti lyčių aspektą į visas universiteto, profesinės mokyklos, kolegijos švietimo programas. Rekomenduotinos įvairios švietimo ir visuomenės informavimo programos Lietuvos universitetuose, kolegijose ir profesinėse mokyklose, susijusios su homofobijos ir rasizmo konstruktais. Tokiu būdu tikėtina, kad bus sumažintas ir autoritarizmo lygis.

Tolerancijos mokymas turėtų būti laikomi būtinu imperatyvu. Visų pirma, būtina mokyti jaunuolius, kokios yra jų teisės ir laisvės, tokiu būdu akcentuojat pagarbą „kitokiems“ ir skatinat norą juos apginti. Turi būti siekiama išugdyti rūpestingus ir atsakingus piliečius, atvirus kitoms kultūroms, puoselėjančius laisvę ir pagarbą žmogaus orumui, sugebančius išvengti konfliktų arba išspręsti juos nediskriminuojamomis priemonėmis.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nuostatos formuojasi ir viešojoje erdvėje. Viešojo diskurso pakeitimas neprienamas edukologams, todėl tai turi būti daroma per ugdymo turinio, vadovėlių ir pamokų bei kitos mokymo medžiagos, įskaitant naujus mokymo technologijas tobulinimą.. Būtina skatinti sistemingus ir racionalius tolerancijos mokymo metodus, kurie susiję su kultūrinėmis, socialinėmis, ekonominėmis, politinėmis ir religinėmis netoleravimo ištakomis - svarbiausiu pagrindu smurtui ir atskirčiai atsirasti.

Užsiėmimų metu rekomenduojama identifikuoti ir aptarti mitus bei stereotipus, susijusius su nepakantos nuostatomis, vyraujančius visuomenėje. Informuoti studentus apie diskriminaciją analizuojamu aspektu, įskaitant ryšį tarp išankstinio nusistatymo ir smurto. Bandyti susisiekti su

diskriminuojamos grupės atstovais, jei neįmanomas jų dalyvavimas užsiėmime, pateikti vaizdinę medžiagą. Išsiaiškinti, kad ne tik smurtas, bet ir kitokio pobūdžio diskriminacija yra nusikaltimas, kuris baudžiamas įstatymo numatyta tvarka. Būtina akcentuoti, kokią moralinę žalą patiria diskriminuojamieji.

Manoma, kad veiksmingiausi mokymo metodai - aktyvūs mokymo metodai: pokalbis, diskusija, minčių lietus, simuliaciniai žaidimai, video prezentacijos – filmai, fotografijų analizė, plakatai, atvejo analizė. Darbas, kuris organizuojamas grupėse, leidžia derinti skirtingus sugebėjimus ir pasitelkti vienas kito stipriąsias puses. Žaidimo forma leidžia dalyviams atsipalaiduoti, o simuliacija – įsijausti į kito vaidmenį. Simuliacijos, simuliaciniai žaidimai, komandiniai žaidimai - dažnai sulaukia daugelio psichologų komplimentų - pasirodo, šitaip galime išspręsti kone visas problemas.

„Mano tapatybės fragmentai“ (temos: asmens tapatybė, integracija, diskriminacija, savivoka), „Nuomonių kortelės“ (temos: jaunimas, diskriminacija dėl amžiaus), „Tylioji diskusija“ (temos: rasizmas, antisemitizmas, nepakantumas, ksenofobija), „Juoda ir balta“ (temos: pagarba įvairovei, rasizmas), „Herėjai ir herojės“ (temos: lyčių lygybė, diskriminacija, ksenofobija, pilietiškumas), „Derdianai“ (dviejų kultūrų susitikimo simuliacija) – tai tik maža dalis žaidimų, diskusijų, simuliacijų, kurios gali būti taikomos vedant užsiėmimus ir tokiu būdu mažinant rasistines, homofobiškas ar sekstines nuostatas (*). Užsiėmimų pabaigoje, reikėtų reflektuoti, kas buvo išmokta, ir numatyti veiksmus, kurių reikia imtis, siekiant sumažinti diskriminaciją nepakantumo atžvilgiu.

Atkreiptinas dėmesys, kad labai svarbu toleranciją ugdyti tarp tyrimo metu išskirtų nepakančiausių grupių – vaikinių ir profesinės mokyklos mokinių. Berniukų socializaciją veda į didesnę nepakantumą, dėl to labai svarbu, dirbti individualiai su vaikinių grupe ir siekti pakeisti išankstinį nusistatymą, stereotipinį mąstymą ir sumažinti dezinformacijos kiekį homofobijos bei seksizmo aspektais. Profesinėse mokyklose ypatingai turi būti siekiama kurti specializuotas ugdymo programas, tarpkultūrinio ugdymo resocializacijai. Taip pat atkreiptinas dėmesys į nuostatų vertinimo elementą bendruose ugdymo planuose, ko šiandien taip stinga visoje švietimo sistemoje.

(*) Detaliaus veiklos aprašymus ir daugiau aktyvių mokymo metodų, galima rasti knygoje „Tarpkultūrinis mokymasis“ ir „Galime keisti(-s)“.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. & Sanford, R. N. (1950). The authoritarian personality. New York.
2. Acker, J. (1973). Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism // The American Journal of Sociology. Vol. 78, No. 4, P. 936-945. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.soc.washington.edu/users/brines/acker.pdf>
3. Altemeyer, B. (1981). Right-wing authoritarianism. Winnipeg.
4. Altemeyer, B. (1988). Enemies of freedom: Understanding Right-wing authoritarianism. San Francisco.
5. Anderssen, N. (2002). Does Contact with Lesbians and Gays Lead to Friendlier Attitudes? A Two Year Longitudinal Study // Journal of Community & Applied Social Psychology. Vol. 12, P. 124-136.
6. Afdal, G. (2006). Tolerance and Curriculum. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=G2wdaM0DKo8C&pg=PA89&lpg=PA89&dq=Crick+B.+Toleration+and+tolerance+in+theory+and+practice&source=bl&ots=akEjUoJBCY&sig=d2mGoQTIjRr7vPKYfktXTVIDFRs&hl=lt&sa=X&oi=book_result&resnum=4&ct=result
7. Atsakas į rasizmą Lietuvoje (2006). [Lietuvos žmogaus teisių centras]. Vilnius. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/pdf/Lithuania_LT.pdf
8. Bailey, W.T., Less, E.A., Harrell, D.R. (1992). The Attitudes toward Women Scale (AWS) and Global Attitudes toward Women // The Journal of General Psychology. No. 119(3), P. 315-317.
9. Bain-Selbo, E. (2003). Mediating the cultural wars. Cresskill, NJ.
10. Balčius, J. (1994). Tolerancija. Vilnius.
11. Bem, S.L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. CA.
12. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003). Vilnius. [žiūrėta 2009-06-01]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/Programos2003.pdf>
13. Bénétón, P. (2001). On the Corruptions of Antiracism // Society. Vol. 39, P. 83-88.
14. Benson, P.L., Vincent, S. (1980). Development and Validation of the Sexist Attitudes toward Women Scale (SATWS) // Psychology of Women Quarterly. Vol. 5(2), P. 276-291.
15. Berčić, B. (1994). On Tolerance // Acta Analytica. Vol. 9, Issue 13. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.ffri.hr/~hdaf/clanovi/bercic/OT.doc>

16. Beere, C.A. (1990). Gender Roles: A Handbook of Tests and Measures. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=5X84NFiHXcwC&pg=PA444&dq=attitudes+toward+fe+minism+scale>
17. Blair, J. (1999). Ambivalent Racism Scale. ERIC (Educational Resource Information Center) - bibliografinė edukologijos mokslo krypties duomenų bazė.
18. Bloom, J.B. (2008). Contemporary Conceptualizations of Prejudice: A Psychoanalytic Perspective // Latin American Journal of Fundamental Psychopathology Online. Vol. 5, No. 1, P. 32-43. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą:
<http://www.fundamentalpsychopathology.org/journal/v05n01/v5n1a04.pdf>
19. Bowen, A.M., Bourgeois, M.J. (2001). Attitudes toward Lesbians, Gay, and Bisexual College Students: The Contribution of Pluralistic Ignorance, Dynamic Social Impact, and Contact Theories // Journal of American College Health. Vol. 50, No. 2, P. 91-96.
20. Brazienė, R. (2005). Socialinės stratifikacijos skaitiniai. Mokomoji knyga. Kaunas.
21. Brown, C. (1997). Tolerancija: daugiaprasmė sąvoka // Demokratijos mokykla (Democracy school). P. 22-30. ERIC (Educational Resource Information Center) - bibliografinė edukologijos mokslo krypties duomenų bazė.
22. Campbell, B., Schellenberg, E.G., Senn, C.Y. (1997). Evaluating Measures of Contemporary sexism // Psychology of Women Quarterly. Vol. 21, P. 89-102. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą:<http://www.erin.utoronto.ca/~w3psygs/CampbellSchellenbergSenn1997.pdf>
23. Capezza, N.M. (2007). Homophobia and Sexism: The Pros and Cons to an Integrative Approach // Integrative Psychological & Behavioral Science. Vol. 41(3-4), P. 248–253.
24. Cardenas, M., Barrientos, J.E. (2008). The Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale: Adaptation and Testing the Reliability and Validity in Chile // Journal of Sex Research. April-June. [žiūrėta 2009-03-19]. Prieiga per internetą:
http://findarticles.com/p/articles/mi_m2372/is_2_45/ai_n27889495/pg_2?tag=content;coll
25. Carlock, J.C. (2008). Building Healthy Self Identity in Gays and Lesbians: A Satir Approach // The Satir Journal. Vol. 2, No.3, P. 20-75.
26. Chernin, J.M., Johnson, M.R. (2002). Affirmative Psychotherapy and Counselling for Lesbians and Gay Men. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
http://books.google.com/books?id=1jKUub3SNaQsC&dq=Homosexuality+attitude+scale&source=gb_s_summary_s&cad=0
27. Coenders, M., Scheepers, P., Sniderman, P.M., Verberk, G. (2001). Blatant and Subtle Prejudice: Dimensions, Determinants, and Consequences; Some Comments on Pettigrew and Meertens // European Journal of Social Psychology. Vol. 31, P. 281-297.

28. Cornell, R. (2009). Gender. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą:
[http://books.google.com/books?id=gMiJZLb42EYC&pg=PA92&dq=Gendered+Institutions
 :+From+Sex+Roles+to+Gendered+institutions&hl=lt#PPT1,M1](http://books.google.com/books?id=gMiJZLb42EYC&pg=PA92&dq=Gendered+Institutions:+From+Sex+Roles+to+Gendered+institutions&hl=lt#PPT1,M1)
29. Crespi, I. (2003). Gender Socialization Within the Family: A Study on Adolescents and Their Parents in Great Britain // MCFA Annals. Vol. 3. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.mariecurie.org/annals/volume3/crespi.pdf>
30. Damji, T., Lee, C.M. (1994). Gender Role Identity and Perceptions of Ismaili Muslim Men and Women // The Journal of Social Psychology. Vol. 135(2), P. 215-223.
31. Davis, C.M., Yarber, W.L., Bauserman, R., Schreer, G., Davis, S.L. (1998). Handbook of Sexuality-Related Measures. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
[http://books.google.com/books?id=EFPs55zfAKcC&pg=PA371&dq=homophobia+scale#PP
 P9,M1](http://books.google.com/books?id=EFPs55zfAKcC&pg=PA371&dq=homophobia+scale#PP P9,M1)
32. Denmark, F., Paludi, M. A., Lott, B. (2008). Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
[http://books.google.com/books?id=sG0jbQKYHHcC&pg=PA213&dq=attitudes+toward+wo
 men+scale&lr=#PPA213,M1](http://books.google.com/books?id=sG0jbQKYHHcC&pg=PA213&dq=attitudes+toward+wo men+scale&lr=#PPA213,M1)
33. Derman-Sparks, L., Phillips, C.B. (1997). Teaching/Learning Anti-Racism. New York.
34. Deveikienė, L., Manelis, E. (2004). Tolerancijos ugdymas mokykloje / Tolerancijos ugdymas mokykloje. Knyga mokytojui. Vilnius.
35. De Tavernier, J. (2004). Tolerance, Pluralism and True / Incredible forgiveness– Christian ethics between fanaticism and reconciliation. [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą:
[http://books.google.com/books?id=bA16kZ985EIC&pg=PA104&dq=ricoeur%2Bintolerance
 &lr=&ei=mYcRSu DGZWOyAScoZyGBg&hl=lt#PPA103,M1](http://books.google.com/books?id=bA16kZ985EIC&pg=PA104&dq=ricoeur%2Bintolerance &lr=&ei=mYcRSu DGZWOyAScoZyGBg&hl=lt#PPA103,M1)
36. Dimensions of Racism (2005). Proceedings of a Workshop to Commemorate the End of the United Nations Third Decade to Combat Racism and Racial Discrimination. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/DimensionsRacismen.pdf>
37. Dovidio, J., Brigham, J., Johnson, B. & Gaertner, S. (1996). Stereotyping, Prejudice, and Discrimination: Another Look / Stereotypes and Stereotyping. P. 276-319. New York. [žiūrėta 2009-04-15]. Prieiga per internetą:
[http://books.google.com/books?id=o2EVqBMpJDEC&printsec=frontcover&dq=stereotypes
 +and+stereotyping#PPA276,M1](http://books.google.com/books?id=o2EVqBMpJDEC&printsec=frontcover&dq=stereotypes +and+stereotyping#PPA276,M1)
38. Dovidio, J.F., Gaertner, S.L. (2000). Aversive Racism and Selection Decisions: 1989 and 1999 // Psychological Science. Vol. 11, No. 4, P. 315-319.

39. Dovidio, J.F. (2001). On the Nature of Contemporary Prejudice: The Third Wave // Journal of Social Issues. Vol. 57, No. 4, P. 829-849.
40. Duckitt, J. (2009). Authoritarianism and Dogmatism / Handbook of Individual Differences in Social Behavior. [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą:
http://www2.unijena.de/svw/igc/SS_09/workshop%20Duckitt/obligatory%20readings/Duckitt%20-%20in%20press.doc
41. Dunnell, E.A., Bakken, L. (1991). Gifted High School Students' Attitudes toward Careers and Sex Roles // Roeper Review. Vol. 13, P. 198-202.
42. Durrheim, K., Baillie, K., Johnstone, L. (2008). The Development and Validation of a Measure of Racial Justice Perceptions // South African Journal of Psychology. Vol. 38(4), P. 615-632.
43. Fassinger, R.E. (1994). Development and Testing of the Attitudes toward Feminism and the Women's Movement (FWM) Scale // Psychology of Women Quarterly. Vol. 18, P. 389-402.
44. Finlay, B., Walther, C.S. (2003). The Relation of Religious Affiliation, Service Attendance, and Other Factors to Homophobic Attitudes among University Students // Review of Religious Research. Vol. 44, P. 370-393.
45. Fischer, J., Corcoran, K.J. (2007). Measures for Clinical Practice and Research: Couples, Families, and Children. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=PtewsII9uuIC&pg=PA407&dq=homophobia+scale#PPA405,M1>
46. Flávia, A., Madureira, A. (2007). The Psychological Basis of Homophobia: Cultural Construction of a Barrier // Integrative Psychological & Behavioral Science. Vol. 41(3-4), P. 225-247.
47. Fredman, N., Sherman, R. (1987). Handbook of Measurements for Marriage and Family Therapy. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=XAMWW9RINi4C&pg=PA141&dq=attitudes+toward+feminism+scale#PPP1,M1>
48. Frėjutė-Rakauskienė, M. (2006). Contemporary Phenomenon of Racism and its Manifestations in Public Discourse // FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. Nr. 4, P. 13-19. [žiūrėta 2009-01-18]. Prieiga per internetą:
http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil64/Fil_013_019.pdf
49. Frieze, I.H., McHugh, M.C. (1998). Measuring Feminism and Gender Role Attitudes // Psychology of Women Quarterly. Vol. 22, P. 349-352.

50. Gaertner, S.L., Dovidio, J.F. (2005). Understanding and Addressing Contemporary Racism: From Aversive Racism to the Common Ingroup Identity Model // *Journal of Social Issues*. Vol. 61, No. 3, P. 615-639.
51. Galime keisti(-s) (2008). *Lygių galimybių plėtros centras*. Vilnius. [žiūrėta 2009-05-30]. Prieiga per internetą: http://www.mamaika.lt/images/spauda_pdf/galime_keistis.pdf
52. Giddens, A., Griffiths, S. (2006). *Sociology*. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=vbu2gis26C0C&printsec=frontcover&dq=Sociology+giddens&hl=lt#PPA161,M1>
53. Glick, P., Fiske, S.T. (1999). The Ambivalence toward Men Inventory. Differentiating Hostile and Benevolent Beliefs about Men // *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 23, P. 519-536.
54. Goldberg, P.A., Katz, J.F., Rappoport, S. (1979). Posture and Prediction on the Attitudes toward Women Scale // *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 3(4), P. 403-406.
55. Gomez, B.T., Wilson, J.M. (2006). Rethinking Symbolic Racism: Evidence of Attribution Bias // *The Journal of Politics*. Vol. 68, No. 3, P. 611-625.
56. Gribačiauskas, E. (2003). *Pedagogų autoritarinių nuostatų turinys ir raiškos ypatumai: daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija)*. Šiauliai.
57. Gribačiauskas, E., Merkys, G. (2003). Pedagogų nuostata į ugdytinių integraciją ir segregaciją // *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(8), P. 115–122.
58. Hansen, G.L. (1982). Measuring Prejudice against Homosexuality (Homosexism) Among College Students: A New Scale // *The Journal of Social Psychology*. Vol. 117, P. 233-236.
59. Henkel, K.E., Dovidio, J.F., Gaertner, S.L. (2006). Institutional Discrimination, Individual Racism, and Hurricane Katrina // *Analyses of Social Issues and Public Policy*. Vol. 6, No. 1, P. 99-124.
60. Henley, M.N., Meng, K., O'Brien, D., McCarthy, W.J., Sockloskie R.J. (1998). Developing a Scale to Measure the Diversity of Feminist Attitudes // *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 22, P. 317-348.
61. Herek, G.M. (1988). Heterosexuals' Attitudes toward Lesbians and Gay men: Correlates and Gender Differences // *The Journal of Sex Research*. Vol. 25, No. 4, P. 451-477.
62. Herek, G.M. (1991). Stigma, Prejudice, and Violence against Lesbians and Gay Men // *Homosexuality: Research implications for public policy*. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą: http://psychology.ucdavis.edu/RAINBOW/html/spssi_91_pre.PDF

63. Herek, G.M., Glunt, E.K. (1993). Interpersonal Contact and Heterosexual's Attitudes toward Gay Men: Results from a National Survey // *The Journal of Sex Research*. Vol. 30, No.3, P. 239-244.
64. Herek, G.M., Capitanio, J.P. (1996). "Some of My Best Friends": Intergroup Contact, Concealable Stigma, and Heterosexuals' Attitudes toward Gay Men and Lesbians // *Personality and Social Psychology Bulletin*. Vol. 22(4), P. 412-424. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą: http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/Best_Friends_96.pdf
65. Herek, G.M. (2000). Sexual Prejudice and Gender: Do Heterosexuals' Attitudes toward Lesbians and Gay Men Differ? // *Journal of Social Issues*. Vol. 56, No. 2, P. 251-266.
66. Hillman, J., Martin, R.A. (2002). Lessons about Gay and Lesbian Lives: A Spaceship Exercise // *Teaching of Psychology*. Vol. 29, No. 4, P. 308-311.
67. Hinshaw, L.M., Forbes, G.B. (1993). Attitudes toward Women and Approaches to Conflict Resolution in College Students in Spain and the United States // *The Journal of Social Psychology*. Vol. 133(6), P. 865-867.
68. Ivanauskienė, F. (2007). *Lytis ir ugdymas. Metodinė knyga. I dalis. Šiauliai.*
69. Ivanauskienė, F., Šidlauskienė, V. (2008). *Lytis. Ugdymas. Socialinė aplinka. Studijų knyga. Šiauliai.*
70. Yinger, J.M. (1997). Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict? [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=ZVpBivDW8eYC&pg=PA16&lpg=PA16&dq=Yinger+race&source=bl&ots=FBqfvvVuSW&sig=xyFmAdVvTSOZcv2zvWGly9axDEc&hl=lt&ei=s4epSYT3CtKf_gbwyK3jDw&sa=X&oi=book_result&resnum=1&ct=result#PPA17,M1
71. Jacikevičius, A. (1995). *Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius.*
72. Jackson, S., Scott, S. (2002). *Gender – A Sociological Reader*. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=gmGy7VzNCKAC&oi=fnd&pg=PR10&dq=sociology+and+sexism&ots=nCXTFl4jqT&sig=hVQAGWMWxvcVUL9hHAOSwxTY5XI#PPA275,M1>
73. Jankauskaitė, M. (2002). *Homofobija ir akademinis jaunimas Lietuvoje / Homofobija ir diskriminavimas Lietuvoje*. [žiūrėta 2009-05-05]. Prieiga per internetą: http://www.gay.lt/lgl/sod_lt.pdf
74. Jervis, R., Huddy, L. (2003). *Oxford Handbook of Political Psychology*. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=speOJSNNYKcC&pg=PA567&dq=new+racism+scale#PPA568,M1>

75. Jovaiša, L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas.
76. Juraitė, K., Zdanevičius, A. (2004). Lyčių lygybės vertinimai ir Lietuvos viešoji nuomonė // Sociologijas. Mintis ir veiksmai. Nr. 3 (teminis numeris), P. 95-109. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą: http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.95-109.pdf
77. Katz, I., Hass G.R. (1988). Racial ambivalence and American value conflict: correlational and priming studies of dual cognitive structures // Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 55, No. 6, P. 893-905.
78. Kinder, D.R., Sears, D.O. (1981). Prejudice and Politics: Symbolic Racism versus Racial Threats to the Good Life // Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 40, No. 3, P. 414-431. [žiūrėta 2009-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.issr.ucla.edu/sears/pubs/A057.pdf>
79. Kiseliovas, V. (1987). Pakanta ir jos ribos / Pagarba ir pakanta. Etikos etiudai 10. Vilnius.
80. Kite, M.E., Deaux, K. (1986). Attitudes toward Homosexuality: Assessment and Behavioral Consequences // Basic and Applied Social Psychology. Vol. 7(2), P. 137-162.
81. Kleg, M. (2001). Hate Prejudice and Racism. New York.
82. Lamachia, J. (2001). So What is Tolerance Anyway? [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=5f0YduA7O6wC&oi=fnd&pg=PA2&dq=lamachia+tolerance&ots=Ldnde8RwXi&sig=gx2YgyYHFiaGNByW29MY-ATVSG4#PPA7,M1>
83. LaMar, L., Kite, M. (1998). Sex Differences in Attitudes toward Gay Men and Lesbians: A Multidimensional Perspective // The Journal of Sex Research. Vol. 35, No. 2, P. 189-196.
84. Larsen, K.S., Reed, M., Hoffman, S. (1980). Attitudes of Heterosexuals toward Homosexuality: A Likert-Type Scale and Construct Validity // The Journal of Sex Research. Vol. 16, No.3, P. 245-257.
85. Lederer, G. (1982a). Autoritarismus: Einstellungen bei westdeutschen und amerikanischen Jugendlichen. In: K. Wasmund (Hrsg.), *Jugendliche: Neue Bewusstseinformen und Politische Verhaltenweisen*. Stuttgart: E.Klett.
86. Lederer, G. (1982b). Trends in authoritarianism: A study of adolescents in West Germany and in United States since 1945 // Journal of Cross-Cultural Psychology. Vol. 13(3), P. 299-314.
87. Leončikas, T. (2007). Lygios galimybės ir diskriminacija: rasės, tautybės, religijos aspektai // Diskriminuoti draudžiama integruoti. Normos, stereotipai, išankstinis nusistatymas, galimybės. Vilnius. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.lygybe.lt/ci.admin/Editor/assets/brosiura.pdf>

88. Loo, R., Thorpe, K. (1998). Attitudes toward Women's Roles in Society: a Replication After 20 Years // *Sex Roles: A Journal of Research*. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_11-12_39/ai_53590325/
89. McConahay, J.B. (1978). Symbolic Racism in America: The Issues are Different, But the Feelings Linger On. ERIC (Educational Resource Information Center) - bibliografinė edukologijos mokslo krypties duomenų bazė.
90. Marcus, A., Mullins, L.C., Brackett, K.P. Tang, Z., Allen, A.M., Pruett, D.W. (2003). Perceptions of Racism on Campus // *College Student Journal*. December. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_4_37/ai_112720428/pg_2/?tag=content;col1
91. Mažeikienė, N. (2001). Socializacijos ir ugdymo diagnostikos instrumentų kultūrinis perkeliavimas: makiavelizmo ir autoritarizmo matavimo aspektas: daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija). Šiauliai.
92. Mažeikienė, N., Merkys, G. (2002). The role of youth's authoritarian attitudes measurement investigating the hidden curriculum // *Socialiniai mokslai*, Nr. 5(37), P. 88-96.
93. Mažeikis, G., Būdvytytė, A. (2003). Формы национализма и расизма в комментариях читателей электронных ежедневников // *Sabiedrība un kultūra : rakstu krājums*. V, P.376-384.
94. McHugh, M.C., Frieze, I.H. (1997). The Measurement of Gender-Role Attitudes. A Review and Commentary // *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 21, P. 1-16.
95. McPherson, W. (1999). The Stationery Office Race Relations (Amendment) Act // *The Stephen Lawrence Inquiry*. [žiūrėta 2009-05-15]. Prieiga per internetą: <http://www.archive.official-documents.co.uk/document/cm42/4262/4262.htm>
96. Meerendonk, B., Eisinga, R., Felling, A. (2003). Application of Herek's Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale in the Netherlands // *Psychological Reports*. No. 93, P. 265-275. [žiūrėta 2009-01-16]. Prieiga per internetą: <http://ics.uda.ub.rug.nl/FILES/root/Articles/2003/MeerendonkB-Applic/MeerendonkB-Application-KUN-2003.pdf>
97. Meertens, R.W., Pettigrew, T.F. (1997). Is Subtle Prejudice Really Prejudice // *Public opinion Quarterly*. Vol. 61, P. 54-71.
98. Michaelson, M.T. (2008). Inclusion and Social Justice for Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender Members of the Learning Community in Queensland State Schools // *Australian Journal of Guidance & Counselling*. Vol. 18, No. 1, P. 76-83.

99. Miniotaitė, G. (2006). Moralinės tolerancijos samprata I. Kanto praktinėje filosofijoje // Logos. Nr.48, P. 14-23. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą: http://www.litlogos.lt/L48/logos48_miniotaite.pdf
100. Mondimore, F.M. (2000). Homoseksualizmo prigimties istorija. Vilnius.
101. Morgan, B.L. (1996). Putting the Feminism into Feminism Scales: Introduction of a Liberal Feminist Attitude and Ideology Scale – LFAIS // Sex Roles: A Journal of Research. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_n56_v34/ai_18539388/pg_1?tag=artBody;col1
102. Morrison, T.G., Kenny, P., Harrington, A. (2005). Modern Prejudice toward Gay Men and Lesbian Women: Assessing the Viability of a Measure of Modern Homonegative Attitudes within an Irish Context // Genetic, Social, and General Psychology Monographs. Vol. 131(5), P. 219-250.
103. Murphy, R.A. (1997). Tolerance, Toleration and the Liberal Tradition // Polity. Vol. 29. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.questia.com/googleScholar.qst;jsessionid=J4wF51YRcD2qykjdCjlpkBRzjHMcJCWdh9ycTg11twZWhL3BYjGm!-1554670652?docId=5000500562>
104. Nail, P.R., Harton, H.C., Barnes, A. (2008). A Test of Dovidio and Gaertner's Integrated Model of Racism // North American Journal of Psychology. Vol. 10, No. 1, P. 197-220.
105. Nehushtan, Y. (2007). The Limits of Tolerance: A Substantive-Liberal Perspective // Ratio Juris. Vol. 20, No. 2, P. 230–257.
106. Newman, B.S., Dannenfeler, P.L., Bonishek, L. (2002). Assessing Beginning Social Work and Counselling Students' Acceptance of Lesbians and Gay Men // Journal of Social Work Education. Vol. 38, No. 2, P. 273-288.
107. Oesterreich, D. (1974). Autoritarizmus und Autonomie: Untersuchungen über berufliche Werdegänge, soziale Einstellungen, Sozialisationsbedingungen und Persönlichkeitsmerkmale ehemaliger Industriehrlinge, Band II (Hrsg. Max-Planck- Institut für Bildungsforschung). Stuttgart.
108. Oesterreich, D. (1993). Autoritäre Persönlichkeit und Gesellschaftsordnung. Der Stellenwert psychischer Faktoren für politische Einstellung – eine empirische Untersuchung von Jugendlichen in Ost und West. Weinheim / München.
109. Oesterreich, D. (1997). Krise und autoritäre Reaktion // Gruppendynamik, Heft 3. S. 259-272.

110. Ogletree, S.M., Harper, A.E. (2006). Attitudes toward Gays and Lesbians: Gender and Sexism. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą:
<http://ecommons.txstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=psycfacp>
111. Osborn, K. (1993). Tolerance. [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=cuzfC-OaxVQC&pg=PP1&dq=osborn+tolerance&ei=m4ERSufDH4PuzQTW9Oy3BA&hl=lt#PPP1,M1>
112. Paltanavičiūtė, G. (2005). Etninių įtampų tyrimo problema socialiniame lauke // GEOGRAFIJA. T. 41. Nr. 1. P. 17–22. [žiūrėta 2009-01-18]. Prieiga per internetą:
http://images.katalogas.lt/maleidykla/geo51/Geog_017_022.pdf
113. Panarello, A.M. (2004). An Investigation of Rowan University Students' Attitudes toward Homosexuality. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą:
http://www.rowan.edu/library/rowan_theses/RU2004/0121INVE.pdf
114. Pardie, L., Luchetta, T. (1999). The Construction of Attitudes toward Lesbians and Gay Men. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=dJ2igh8tascC&pg=PA10&dq=herek+scale#PPR5,M1>
115. Parrott, D.J., Peterson, J.L. (2008). What Motivates Hate Crimes Based on Sexual Orientation? Mediating Effects of Anger on Antigay Aggression // AGGRESSIVE BEHAVIOR. Vol. 34, P. 306–318.
116. Pettigrew, T.F., Meertens, R.W. (1995). Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe // European Journal of Social Psychology. Vol. 25, P. 57-75.
117. Pettigrew, T. (1998). Reactions toward the New Minorities of Western Europe // Annual Review of Sociology. Vol. 24, Issue 1, P. 77-103.
118. Pettigrew, T.F., Meertens, R.W. (2001). On Defense of the Subtle Prejudice Concept: A Retort // European Journal of Social Psychology. Vol. 31, P. 299-309.
119. Pilkienė, M. (1987). Tolerancijos esmė / Pagarba ir pakanta. Etikos etiudai 10. Vilnius.
120. Plečkaitis, R. (1998). Tolerancija. Vilnius.
121. Powell, S.R., Yanico, B.J. (1991). A Multimethod Attitude Study about Women's Roles and Issues // Psychology of Women Quarterly. Vol. 15, P. 97-101.
122. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008). Vilnius.
123. Pratte, R. (1985). Tolerance, Permissiveness, and Education // Teachers College Record. Vol. 87, No. 1, P. 103-117.
124. Probst, T.M. (2003). Changing Attitudes over Time: Assessing the Effectiveness of a Workplace Diversity Course // Teaching of Psychology. Vol. 30, No. 3, P. 236-239.
125. Pruskus, V. (2003). Sociologija. Teorija ir praktika. Vilnius.

126. Ramonaitė, A. (2008). Ar jaunoji karta demokratiška // Švietimo problemos analizė. Nr. 2(22), P. 1-8. [žiūrėta 2009-06-01]. Prieiga per internetą:
http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/18_SPA2_Ar%20jaunoji%20karta%20demokratiska.pdf
127. Redfering, D.L. (1979). Relationship between Attitudes toward Feminism and Levels of Dogmatism, Achievement, and Anxiety // The Journal of Social Psychology. Vol. 101, P. 297-304.
128. Reingardė, J., Tereškinas, A., Zdanevičius, A. (2007). Homofobija ir Lietuvos gyventojų požiūris į homoseksualumą / Nematomi piliečiai. Apie homoseksualių žmonių teises ir homofobiją Lietuvoje. Vilnius. [žiūrėta 2009-01-16]. Prieiga per internetą:
http://www.gayline.lt/files/nematomi_pilieciai.pdf
129. Rodgers, L. (2005). The Relationship between Sexism, Feminism, and Attitudes toward Premarital Sex. [žiūrėta 2009-04-05]. Prieiga per internetą:
http://digitalcommons.uconn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=srhonors_theses
130. Rokeach, M. (1960). The open and closed mind. New York.
131. Ruškus, J. (2000). Specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos ryšys: daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija). Šiauliai.
132. Sabaitytė, G. (2005). Tolerancijos kitaminčiams lietuvių išėivijoje problema Vinco Rastenio tekstuose. [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą:
http://www.iseivijosinstitutas.lt/htm/giedre_sabaityte%20txt.htm
133. Saloojee, A. (2003). Social Inclusion, Anti-Racism and Democratic Citizenship. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.laidlawfdn.org/files/children/saloojee.pdf>
134. Schneider, J. F. (1997). Erfahrung mit deutschsprachigen Versionen der Right-Wing Authoritarianism Scale von Altemeyer // Gruppendynamik, Heft 3. S. 239-249.
135. Schwarzbaum, S., Thomas, A.J. (2008). Dimensions of Multicultural Counseling– A Life Story Approach. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą:
http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=Lqaz0iOhPWUC&oi=fnd&pg=PT13&dq=ethnocentrism+and+homophobia&ots=x0EdYG0uA3&sig=81BPdJhWZugrqP9L_AGASGF4kfs#PPT50,M1
136. Shukri, A. (2008). Islam and Tolerance: An Overview of Some Discourses on Tolerance and Intolerance of Islam // The International Journal of the Humanities. Vol. 6, No. 8, P. 27-34.

137. Shweder, R.A., Minow, M., Markus, H. (2002). Engaging cultural differences– the multicultural challenge in liberal democracies. [žiūrėta 2009-05-18]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=FFupJIThiuQC&pg=PA242&lpg=PA242&dq=minow%2Bintolerance&source=bl&ots=sPvF8NSMJX&sig=OC4_ol7LZcXRvNhXx9Ch47QOjeI&hl=lt&ei=XoQRSuaoOYHBsAaPhYSDCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#PPP1,M1
138. Sidanius, J. (1993). The Interface between Racism and Sexism // The Journal of psychology. Vol. 127(3), P. 311-322.
139. Smith, E.R., Ferree, M.M., Miller, F.D. (1975). A Short Scale of Attitudes Toward Feminism // Representative Research of Social Psychology. No. 6, P. 57-62.
140. Smith, A., Maoljin, C. (2004). Challenging Intolerance // New Directions for Youth Development. Issue 102, P. 95-108.
141. Sniderman, P.M., Tetlock, P.E. (1986). Symbolic Racism: Problems of Motive Attribution in Political Analysis // Journal of Social Issues. Vol. 42, No. 2, P. 129-150. [žiūrėta 2009-04-19]. Prieiga per internetą: <http://faculty.haas.berkeley.edu/tetlock/Vita/Philip%20Tetlock/Phil%20Tetlock/1984-1987/1986%20Symbolic%20Racism%20Problems%20of%20Motive%20Attribution%20In%20Poli.pdf>
142. Spence, J.T., Helmreich R. (1973). The Attitudes Toward Women Scale– An Objective Instrument to Measure Attitudes Toward the Rights and Roles of Women in Contemporary Society. New York.
143. Spence, J.T., Hahn, E.D. (1997). The Attitudes toward Women Scale and Attitude Change in College Students // Psychology of Women Quarterly. Vol. 21, P. 17-34.
144. Spriggs, W. A. (1995). Evolutionary Psychology and the Origins of Bigotry and Prejudice: Perhaps, Evolutionary Psychology Unravels the Mystery. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.evoyage.com/BillsEssays/bigotry.html>
145. Sprindžiūnas, A. (2004). Tolerancijos samprata / Tolerancijos ugdymas mokykloje. Knyga mokytojui. Vilnius.
146. Straus, M.A., Brown B.W. (1978). Family Measurement Techniques: Abstracts of Published Instruments, 1935-1974. [žiūrėta 2009-04-04]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=z9aTKHq-JNkC&printsec=frontcover&dq=Family+measurement+techniques:+abstracts+of+published+instruments,+1935-1974>.

147. Swim, J.K., Cohen, L.L. (1997). Overt, Covert, and Subtle Sexism. A Comparison between the Attitudes toward Women and Modern Sexism Scales // *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 21, P. 103-118.
148. Šidlauskienė, V., Čegyte, D. (2007). Lyčių studijos ir tyrimai. Nr. 4. Teminis straipsnių rinkinys. Šiauliai.
149. Tamošiūnas, T. (2005). Multikultūrinio švietimo taikiniai // *Multikultūriškumas*. P. 27-28 [žiūrėta 2009-01-04]. Prieiga per internetą: <http://skf.osf.lt/old/KAVINE.htm>
150. Tarman, C., Sears, D.O. (2005). The Conceptualization and Measurement of Symbolic Racism // *The Journal of Politics*. Vol. 67, No. 3, P. 731-761.
151. Tarpkultūrinis mokymasis „T-kit Nr. 4. (2004). Vilnius. [žiūrėta 2009-05-30]. Prieiga per internetą: <http://www.njrka.lt/userfiles/file/T-kit-004.pdf>
152. Tereškinas, A. (2004). Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 3 (teminis numeris), P. 28-38. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.28-38.pdf
153. Torres, C. (2003). Racism, Racial Discrimination and Related Intolerance Relating to Health. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001293/129368e.pdf>
154. Tran, A. (2005). Tolerance Revisited // *Multicultural Education*. Vol. 12, Issue 4, P. 50-52.
155. Utsey, S.O., Ponterotto, J.G., Porter, J.S. (2008). Prejudice and Racism, Year 2008 - Still Going Strong: Research on Reducing Prejudice With Recommended Methodological Advances // *Journal of Counseling & Development*. Vol. 86, P. 339-347.
156. Vaitkevičiūtė, V. (2007). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius.
157. Valackienė, A., Krašenkienė A. (2007). Diskriminacijos raiška ir valstybės institucijos bei visuomeninis sektorius // *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA*. T. 18 . Nr. 2, P. 32-44. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil72/fil_032_044.pdf
158. Van de Ven, P. (1995). Effects on High School Students of a Teaching Module for Reducing Homophobia // *Basic And Applied Social Psychology*. Vol. 77(1 & 2), P. 153-172.
159. Vengalė, L., Grigolovičienė, D., Mališauskaitė, L. (2007). Lygios galimybės visiems. Vilnius. [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: http://www.manoteises.lt/downloads/LGV_knyga.pdf
160. Vogt, W.P. (1997). Tolerance & education: learning to live with diversity and difference. Michigan.

161. Zdanevičius, A. (2007). Heteronormos hegemonija. Homoseksualių žmonių socialinė atskirtis ir diskriminacijos patirtys. Kaunas. [žiūrėta 2009-01-16]. Prieiga per internetą: http://www.gayline.lt/files/Heteronormos_hegemonija.pdf
162. Ziegert, J.C., Hanges, P.J. (2005). Employment Discrimination: The Role of Implicit Attitudes, Motivation, and a Climate for Racial Bias // *Journal of Applied Psychology*. Vol. 90, No. 3, P. 553–562.
163. Žemaitis, V. (1992). J. Blažys apie toleranciją / Iš tolerancijos istorijos. Vilnius.
164. Waterman A.D., Reid J.D., Garfield L.D., Hoy S.J. (2001). From Curiosity to Care: Heterosexual Student Interest in Sexual Diversity Courses // *Teaching of Psychology*. Vol. 28, No. 1, P. 21-26.
165. Weinberg G. (1973). *Society and the healthy homosexual*. New York.
166. Williams, B. (1996). Toleration: An Impossible Virtue? // *Toleration: An Elusive Virtue*. [žiūrėta 2009-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.ub.unimaas.nl/ucm/e-readers/CO104/williams.pdf>
167. Woolfson, R.C., Harker, M.E., Lowe, D.A. (2004). Racism in Schools – No Room for Complacency // *Educational and Child Psychology*. Vol. 21(4), P. 16-30. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: http://www3.bps.org.uk/downloadfile.cfm?file_uuid=3B4C7E9A-1143-DFD0-7E34-04D31B8F72E6&ext=pdf#page=18
168. Wrench, J.S. (2005). Development and Validity Testing of the Homonegativity Short Form // *Journal of Intercultural Communication Research*. Vol. 34, No. 3. P. 152-165. [žiūrėta 2009-02-28]. Prieiga per internetą: http://www.roadspeakers.com/jwrench/ethno_homo.pdf
169. Wright, L.W., Cullen, J.M. (2001). Reducing College Students' Homophobia, Erotophobia, and Conservatism Levels Through a Human Sexuality Course // *Journal of Sex Education and Therapy*. Vol. 26, No. 4, P. 328-333.
170. Адорно Т. (2001). Исследование авторитарной личности. Москва.
171. Райх, В. (1997). Психология масс и фашизм. Санкт-Петербург.
172. Фромм, Э. (1990). Бегство от свободы. Москва.

PRIEDAS NR. 1 Autoritarismus-Skala (Schneider, 1997)

1. Unser Land wäre in Ordnung, wenn mir uns an die alten Traditionen hielten, das taten. was uns die führenden Kopfe sagen und die Störenfriede loswürden, die alles verderben (+).

2. Es ist großartig, dass junge Leute heutzutage gegen Dinge, die ihnen nicht passen, protestieren können, und dass sie sich so verhalten können, wie sie mögen (-).

3. Man tut immer besser daran, auf das Urteil der Zuständigen in der Regierung und Kirche zu vertrauen, als auf die lauten Unruhestifter in unserer Gesellschaft zu hören, die unter den Leuten nur Zweifel erzeugen wollen (+).

4. Die Menschen sollten der Bibel und anderen traditionellen religiösen Lehren weniger Beachtung schenken und sollten statt dessen eigene, persönliche Wertvorstellungen über Begriffe wie "gut" und "böse" entwickeln (-).

5. Was wir in unserem Land wirklich brauchen, ist eine anständige Portion Recht und Ordnung anstatt mehr "Bürgerrechte" (+).

6. Wenn wir die Verderbtheit, die an unseren moralischen Wurzeln und unseren überlieferten Idealen nagt, nicht ausrotten, wird sie unser Land eines Tages zerstören (+).

7. Je eher wir die traditionelle Familienstruktur aufgeben, in der der Vater das Familienoberhaupt ist und die Kinder automatisch zum Gehorsam erzogen werden, desto besser. Denn an diesem altmodischen Modell ist viel verkehrt (-).

8. Vorehelicher Geschlechtsverkehr ist etwas ganz Normales (-).

9. Die derzeitigen Unruhen, die wachsende Kriminalität und die sexuelle Unmoral lassen es unumgänglich erscheinen, gegenüber Randgruppen und Unruhestiftern harter durchzugreifen, wenn wir unsere moralischen Prinzipien wahren und Recht und Ordnung erhalten wollen (+).

10. Homosexualität ist weder unmoralisch noch Krankhaft (-).

11. Die Rechte der Radikalen und Perversen müssen voll gewahrt werden (-).

12. Gehorsam ist die wichtigste Tugend, die Kinder lernen sollten (+).

13. Es gibt nicht nur einen "richtigen Weg", sein Leben zu leben. Jeder muss seinen eigenen, für ihn richtigen Weg finden (-).

14. Wenn die gefährlichen Elemente in unserer Gesellschaft von den zuständigen Regierungen erst einmal erkannt werden, ist es die Pflicht jedes patriotischen Bürgers, der Vergiftung unserer Gesellschaft von innen entgegenzuwirken (+).

15. Der Regierung, den Richtern und der Polizei sollte die Zensur von Büchern grundsätzlich nicht gestattet werden (-).

16. Zu den schlimmsten Menschen in unserem Land gehören heutzutage diejenigen, die weder die Symbole unseres Landes noch unsere allgemeinen Verhaltensregeln achten (+).

17. In den heutigen Zeiten müssen die Gesetze gnadenlos angewandt werden, besonders im Umgang mit Aufrührern und Revolutionären, die nur Unruhe stiften (+).

18. Atheisten und andere, die sich gegen die etablierten Religionen aufgelehnt haben, sind genau so gut und rechtschaffen wie die, die regelmäßig zur Kirche gehen (-).

19. Junge Menschen entwickeln manchmal rebellische Ideen. Mit zunehmendem Alter sollten sie aber reifer werden und von solchen Dingen Abstand nehmen (-).

20. Gegen viele Dinge, die von manchen Leuten als "Sünde" bezeichnet werden, ist eigentlich nicht einzuwenden (-).

21. Jeder sollte seinen eigenen Lebensstil, religiösen Glauben und sexueller Richtung Folge leisten, auch wenn er sich dann von allen anderen unterscheidet (-).

22. Gewöhnlich stellt es sich heraus, dass Autoritäten wie unsere Eltern oder nationale Führungskräfte recht behalten und die Radikalen und Protestierenden fast immer Unrecht haben (+).

23. Viele unserer Regeln, die mit Prüderie und Sexualverhalten zu tun haben, sind nur Gepflogenheiten und nicht unbedingt besser als die anderer Menschen (-).

24. FKK-Strände sind ganz normal (-).

25. Die wirklichen Schlüssel zum "guten Leben" sind Gehorsam, Disziplin und Geradlinigkeit (+).

26. Wir sollten mit Andersdenkenden mit Offenheit umgehen, da neue Gedanken zu progressiven Veränderungen führen (-).

27. Was unser Land braucht, ist eine starke und entschlossene Führung, die das Schlechte vernichtet und uns auf den richtigen Weg zurückführt (+).

28. Jugendliche müssen lernen, sich mit den Idealen ihrer Eltern kritisch auseinanderzusetzen. Autoritäten in Frage zu stellen, und die Traditionen unserer Gesellschaft zu kritisieren (-).

29. Ein Grund, dass wir heute so viele schwierige Elemente in unserer Gesellschaft haben, ist, dass Eltern und andere Autoritäten vergessen haben, dass die gute alte Körperstrafe noch immer eine der besten Methoden ist, Menschen zum richtigen Verhalten zu bringen (+).

30. Da die Situation in unserem Land immer ernster wird, wäre auch der Einsatz der stärksten Mittel vertretbar, um störende Elemente loszuwerden und uns wieder auf die richtige Bahn zu bringen (+).

PRIEDAS NR. 2 Bendrojo Autoritarizmo (A) skalė (Schneider, 1997)

1. Mūsų šalyje viešpatautų tvarka, jeigu laikytumėmės senų tradicijų, darytume taip, kaip mums sako autoritetingi mūsų krašto žmonės, atsikratytume įvairiausių ramybės drumstėjų, kurie viską gadina (A+).^(*)
2. Tai yra puiku, jog jauni žmonės šiandien gali elgtis taip, kaip nori, ir gali protestuoti prieš tai, kas jiems nepatinka (A-).
3. Visada yra daug geriau pasikliauti kompetentingų valstybės ir bažnyčios atstovų, negu klausytis triukšmingų ramybės drumstėjų, kuriems terūpi sukelti žmonėms abejones (A+).^(*)
4. Žmonės turėtų mažiau dėmesio skirti Biblijai ir kitiems tradiciniams religiniams mokymams, ir turėtų suformuoti savo asmenines vertybines nuostatas apie tai, kas yra gėris ir blogis (A-).^(*)
5. Ko iš tikrųjų reikia mūsų šaliai, tai daugiau tvarkos ir teisės, bet ne vadinamųjų “pilietinių teisių” (A+).^(*)
6. Jeigu mes nekovosime su ta pražūtinga liga, kuri graužia mūsų moralines šaknis ir iš kartos į kartą perduodamus idealus, mūsų šalis vieną dieną sugrius (A+).
7. Kuo greičiau atsisakysime tradicinės šeimos struktūros, kai tėvas yra šeimos galva, o vaikai auklėjami besąlygiškai paklusti tėvams, tuo geriau (A-).
8. Ikivedybiniai lytiniai santykiai yra visiškai normalus dalykas (A-).
9. Augantis nusikalstamumas, seksualinis amoralumas, viešoji netvarka - visa tai rodo, kad jei norime išsaugoti tvarką, įstatymus ir mūsų moralę, turime negailestingai susidoroti ne tik su nusikaltėliais, narkomanais, bet ir asocialiais asmenimis, kitais ramybės drumstėjais (A+).
10. Homoseksualumas nėra amoralus dalykas ar kokia liga (A-).
11. Radikalų ir įvairiausių seksualinių mažumų teisės turi būti iki galo užtikrintos (A-).^(*)
12. Paklusnumas ir pagarba tėvams bei vyresniesiems yra svarbiausia dorybė, kurios turi išmokti vaikai (A+).^(*)
13. Nėra to vienintelio teisingo kelio, kuriuo eidamas žmogus turi nugyventi savo gyvenimą. Kiekvienas turi surasti savo, tik jo akimis žvelgiant, teisingą kelią (A-).
14. Kai tiktai mūsų kompetentinga valdžia nurodys mūsų visuomenei pavojingus elementus, kiekvieno patriotiškai nusiteikusio piliečio pareiga yra pasipriešinti šiam visuomenės apnuodijimui (A+).^(*)
15. Valdžiai, teisėsaugos atstovams ir policijai iš principo neturėtų būti leidžiama cenzūruoti knygas (A-).^(*)

^(*) Šiuo ženklu yra pažymėti tie testo žingsniai, kurių formuluotės buvo pakeistos arba šių testo žingsnių visai buvo atsisakyta.

16. Baisiausiais mūsų šalies žmonėmis šiandien turėtų būti laikomi tie, kurie nepaiso nei mūsų šalies simbolių, nei mūsų bendrų elgesio taisyklių (A+).^(*)

17. Įstatymai šiais laikais turėtų būti negailestingai taikomi ypač neramumus skleidžiančių maištininkų ir revoliucionierių atžvilgiu (A+).^(*)

18. Ateistai ir kiti žmonės, nepripažįstantys tradicinių religijų, gali būti tokie pat dori piliečiai, kaip ir tie, kurie reguliariai lanko bažnyčią (A-).^(*)

19. Jauni žmonės kartais iškelia maištingas idėjas. Tačiau su amžiumi jie tampa brandesni ir tokių dalykų atsisako (A+).^(*)

20. Nėra ko prieštarauti prieš daugelį dalykų, kurios kai kurie žmonės vadina nuodėmėmis (A-).^(*)

21. Kiekvienas žmogus neturėtų atsisakyti savo gyvenimo būdo, politinių, religinių įsitikinimų ar seksualinės orientacijos, net jeigu jie smarkiai skiriasi nuo kitų žmonių pozicijos (A-).

22. Dažnai paaiškėja, kad autoritetai, tokie kaip mūsų tėvai ir tautos išrinktieji, pasielgia teisingai, o radikalai ir protestuojantieji beveik visada klysta (A+).^(*)

23. Daug mūsų taisyklių, kurios susijusios su perdėtu drovumu ir seksualiniu elgesiu, tėra įprotis ir nėra geresnės nei kitų žmonių (A-).^(*)

24. Nudistų paplūdimiai yra visiškai normalus dalykas (A-).^(*)

25. Būtent paklusnumas, drausmė ir tiesmukiškumas nuties kelią į gerą gyvenimą (A+).^(*)

26. Mes turėtume atvirai bendrauti su kitaip mąstančiais žmonėmis, kadangi naujos mintys skatina pažangius pokyčius (A-).

27. Ko reikia mūsų šaliai - tai stipraus, griežto ir ryžtingo vadovavimo, kuris pažabotų blogį ir sugrąžintų mus į teisingą kelią (A+).

28. Jaunimas turi mokytis kritiškai vertinti savo tėvų idealus: abejoti autoritetais, kritikuoti mūsų visuomenės normas ir tradicijas (A-).

29. Priežastis, dėl kurios mes turime tiek daug sunkumų mūsų visuomenėje, yra ta, kad tėvai ir kiti autoritetai pamiršo, jog senosios gerosios fizinės bausmės vis dar yra puikiausia priemonė žmonėms į teisingą kelią nukreipti (A+).^(*)

30. Kadangi padėtis mūsų visuomenėje tampa vis rimtesnė, tai stipresnių priemonių taikymas, šalinant trukdančius elementus ir grąžinant mus į teisingą kelią, būtų visai pateisinamas (A+).^(*)

Pastabos: A - autoritarizmas; “+” - pozityvus skalės konstrukto atžvilgiu; “-“ - negatyvus skalės konstrukto atžvilgiu.

PRIEDAS NR. 3 Autoritäre Familienstruktur (Lederer, 1982a, 1982b)

1. Meine Familie ist der Meinung, daß ein Jugendlicher die meisten Entscheidungen selbst treffen darf (-).
2. Als ich Kind war, hat mir meine Mutter viel Liebe geschenkt und hat mich so akzeptiert, wie ich war (-).
3. Selbst wenn ich als Kind etwas ganz Falsches getan hatte, haben mich meine Eltern nicht geschlagen (-).
4. Meine Eltern haben mich nur dann bestraft, wenn ich es wirklich verdient hatte (-).
5. Wenn bei uns zu Hause eine wichtige Entscheidung getroffen werden soll, wird die Ansicht aller Familienmitglieder einschließlich der Kinder berücksichtigt (-).
6. Meine Eltern glauben, daß ein Kind niemals zu einer Handlung aufgefordert werden sollte, ohne daß ihm eine Begründung angegeben wird (-).
7. Als ich Kind war, hat mir mein Vater viel Liebe geschenkt und mich so akzeptiert, wie ich war (-).
8. Als Kind konnte ich kaum vorhersehen, ob meine Eltern sich freuen oder ärgern würden über etwas, was ich getan hatte (+).
9. Meine Eltern sind der Meinung, daß ein Kind in strenger Disziplin erzogen werden muß, um einen guten, starken Charakter zu entwickeln(+).
10. Manchmal bestrafen mich meine Eltern für eine wirklich schlimme Tat überhaupt nicht, und dann wieder unvermutet ganz streng nur für eine Kleinigkeit (+).
11. In den mir bekannten Familien wird erwartet, daß die älteren Brüder das Recht haben, den Jüngeren zu befehlen, und daß diese auch gehorchen (+).
12. Ich wurde sehr streng erzogen (+).

PRIEDAS NR. 4 Autoritarinės šeimos (AŠ) struktūros skalė (Lederer, 1982)

1. Mano šeimoje vyrauja tokia nuomonė, jog daugelį klausimų jaunimas turi spręsti savarankiškai (AŠ-).
2. Kai aš buvau mažas, motina mane labai mylėjo ir priėmė tokį, koks aš esu (AŠ-).^(*)
3. Netgi tada, kai aš pasielgdavau labai blogai, vaikystėje tėvai manęs nemušė (AŠ-).
4. Tėvai mane bausdavo tik tada, kai aš tikrai to nusipelnydavau (AŠ-).
5. Kai mūsų šeimoje būdavo svarstomas svarbus klausimas, tai būdavo atsižvelgiama ir į vaikų nuomonę (AŠ-).
6. Tėvai, norėdami mane paraginti kokiam nors poelgiui, jį pagrįsdavo, paaiškindavo (AŠ-).
7. Kai buvau mažas, tėvas mane labai mylėjo ir priėmė tokį, koks aš esu (AŠ-).^(*)
8. Kai buvau mažas, aš vos galėdavau iš anksto numatyti tėvų reakciją į mano veiksmus: apsidžiaugs ar užpyks (AŠ+).^(*)
9. Mano tėvai manydavo: vaiką reikia auklėti griežtai norint išugdyti gerą charakterį ir tvirtą valią (AŠ+).
10. Kartais mano tėvai visai nebausdavo manęs už rimtus nusižengimus, tuo tarpu už kokį nors menkniekį netikėtai nubausedavo labai griežtai (AŠ+).
11. Mano pažįstamų šeimose vyrauja nuomonė, jog vyresni broliai turi teisę įsakinėti jaunesniems, o šie privalo paklusti (AŠ+).^(*)
12. Aš buvau labai griežtai auklėjamas (AŠ+).

^(*) Šiuo ženklu yra pažymėti tie testo žingsniai, kurių formuluotės buvo pakeistos arba šių testo žingsnių visai buvo atsisakyta.

**PRIEDAS NR. 5 Color-Blind Racial Attitudes Scale - CoBRAS
(Neville, Lilly, Duran, Lee, Browne, 2000)**

1. Everyone who works hard, no matter what race they are, has an equal chance to become rich (-).^(*)
2. Race plays a major role in the type of social services (such as type of health care or day care) that people receive in the U.S.
3. It is important that people begin to think of themselves as American and not African American, Mexican American or Italian American.
4. Due to racial discrimination, programs such as affirmative action are necessary to help create equality (-).^(*)
5. Racism is a major problem in the U.S.
6. Race is very important in determining who is successful and who is not.
7. Racism may have been a problem in the past, but it is not an important problem today.
8. Racial and ethnic minorities do not have the same opportunities as White people in the U.S. (-).^(*)
9. White people in the U.S. are discriminated against because of the color their skin.
10. Talking about racial issues causes unnecessary tension.
11. It is important for political leaders to talk about racism to help work through or solve society's problems.
12. White people in the U.S. have certain advantages because of the color of their skin.
13. Immigrants should try to fit into the culture and adopt the values of the U.S. (+).^(*)
14. English should be the only official language in the U.S.
15. White people are more to blame for racial discrimination in the U.S. than racial and ethnic minorities.
16. Social policies, such as affirmative action, discriminate unfairly against White people.
17. It is important for public schools to teach about the history and contributions of racial and ethnic minorities (-).^(*)
18. Racial and ethnic minorities in the U.S. have certain advantages because of the color of their skin.
19. Racial problems in the U.S. are rare, isolated situations.
20. Race plays an important role in who gets sent to prison.

^(*) Šiuo ženklų yra pažymėti tie testo žingsniai, kurie buvo panaudoti kuriant šio tyrimo rasizmo skalę.

PRIEDAS NR. 6 Prejudice Scale (Lepore, Brown, 1997)

1. It makes sense for minority groups to live in their own neighborhoods because they share more and get along better than when mixing with Whites.
2. I consider our society to be unfair to Black people.
3. It should be made easier to acquire British citizenship.
4. The number of Black Members of Parliament (MPs) is too low, and political parties should take active steps to increase it.
5. Minority groups are more likely to make progress in the future by being patient and not pushing so hard for change (+).^(*)
6. Given the present high level of unemployment, foreigners should go back to their countries (+).^(*)
7. The rights of immigrants should be *restricted* (1), *left as they are* (4), *extended* (7).
8. If many Black persons moved to my neighborhood in a short period of time, thus changing its ethnic composition, it would not bother me (-).^(*)
9. If people move to another country, they should be allowed to maintain their own traditions.
10. Once minority groups start getting jobs because of their color, the result is bound to be fewer jobs for Whites.
11. Those immigrants who do not have immigration documents should be sent back to their countries.
12. Some Black people living here who receive support from the state could get along without it if they tried.
13. Suppose that a child of yours had children with a person of very different color and physical characteristics than your own. If your grandchildren did not physically resemble the people on your side of the family, you would be *very bothered* (1), *not bothered at all* (7).
14. It is unfair to the people of one country if the immigrants take jobs and resources, (reversed item).
15. I would not be concerned if most of my peers at the university were Black.

^(*) Šiuo ženklų yra pažymėti tie testo žingsniai, kurie buvo panaudoti kuriant šio tyrimo rasizmo skalę.

PRIEDAS NR. 7 The Attitudes toward Feminism Scale (FEM)
(Smith, Ferree, Miller, 1975)

1. Women have the right to compete with men in every sphere of activity (-).
2. As head of the household, the father should have final authority over his children (+).
3. The unmarried mother is morally a greater failure than the unmarried father (+).
4. A woman who refuses to give up her job to move with her husband would be to blame if the marriage broke up (+).
5. A woman who refuses to bear children has failed in her duty to her husband (+).
6. Women should not be permitted to hold political offices that involve great responsibility (+).
7. A woman should be expected to change her name when she marries (+).
8. Whether or not they realize it, most women are exploited by men (+).
9. Woman who join the Women's Movement are typically frustrated and unattractive people who feel they lose out by the current rules society (+).
10. A working woman who sends her six month old baby to a daycare center is a bad mother (+).
11. A woman to be truly womanly should gracefully accept chivalrous attentions from men (+).
12. It is absurd to regard obedience as a wifely virtue (-).
13. The "clinging vine" wife is justified provided she clings sweetly enough to please her husband (+).
14. Realistically speaking, most progress so far has been made by men and we can expect it to continue that way (+).
15. One should never trust a woman's account of another woman (+).
16. It is desirable that women be appointed to police forces with the same duties as men (-).
17. Women are basically more unpredictable than men (+).
18. It is all right for women to work but men will always be the basic breadwinners (+).
19. A woman should not expect to go to the same places or have the same freedom of actions as a man (+).
20. Profanity sounds worse generally coming from a woman (+).

PRIEDAS NR. 8 Seksizmo (S) skalė (Smith, Ferree, Miller, 1975)

1. Moterys turi teisę konkuruoti su vyrais visose gyvenimo srityse (S-).
2. Kaip namų galva, tėvas turėtų turėti galutinį žodį vaikų auklėjimo klausimais (S+).
3. Netekėjusi motina yra didesnė nevykėlė negu nevedęs tėvas (S+).
4. Moteris, kuri atsisako išeiti iš darbo, kad keliautų paskui savo vyrą, būtų kalta, jei santuoka iširtų (S+).
5. Moteris, kuri atsisako gimdyti vaikus, neatlieka savo pareigos vyrui (S+).
6. Moterims neturi būti leidžiama užimti pareigas, kurios reikalauja didžiulės atsakomybės (S+).
7. Moteris turi pakeisti pavardę, kai išteka (S+).
8. Nesvarbu ar moterys supranta tai ar ne, bet daugelis jų yra išnaudojamos vyrų (S+).
9. Paprastai, tik nepatrauklios ir nusivylusios moterys kovoja už savo teises, nes jaučiasi neįvertintos visuomenės (S+).
10. Karjerą daranti moteris, kuri palieka savo šešių mėnesių vaiką auklei, yra bloga motina (S+).^(*)
11. Moteris, kuri nori būti tikrai moteriška, turi gracingai priimti galantišką vyro dėmesį (S+).
12. Tai yra absurdas paisyti nuolankumo, kaip savybės prideramos žmonai (S-).^(*)
13. Moters priklausomybė nuo vyro yra savaime suprantama (S+).^(*)
14. Kalbant realistiškai, didžiausią progresą padarė vyrai ir mes galime tikėtis, kad taip bus ir toliau (S+).^(*)
15. Niekas neturėtų pasitikėti moters žodžiais, kai ji kalba apie kitą moterį (S+).
16. Pageidautina, kad moterys būtų paskirtos į policijos būrį su tomis pačiomis pareigomis, kaip ir vyrai (S-).
17. Dažniausiai moterys yra labiau nenusipėjamos negu vyrai (S+).
18. Yra gerai, kad moterys dirba, bet vyrai visada išliks pagrindiniais maitintojais (S+).
19. Moteris neturėtų tikėtis eiti į tas pačias vietas ar tikėtis tokios pačios veiksmų laisvės kaip vyrai (S+).
20. Nešvankybės skamba blogiau, kai jas sako moterys (S+).

^(*) Šiuo ženklu yra pažymėti tie testo žingsniai, kurių formuluotės buvo pakeistos arba šių testo žingsnių visai buvo atsisakyta.

PRIEDAS NR. 9 Homophobia Scale - ATLG (Herek, 1988)

a) The Attitudes toward Gay Men (ATG) Subscale:

1. Male homosexual couples should be allowed to adopt children the same as heterosexual couples (-).
2. I think male homosexuals are disgusting (+).
3. Male homosexuals should not be allowed to teach school (+).
4. Male homosexuality is a perversion (+).
5. Male homosexuality is a natural expression of sexuality in men (-).
6. If a man has homosexual feelings, he should do everything he can to overcome them (+).
7. I would not be too upset learned that my son were a homosexual (-).
8. Sex between two men is just plain wrong (+).
9. The idea of male homosexual marriages seems ridiculous to me (+).
10. Male homosexuality is merely a different kind of lifestyle that should not be (+).

b) The Attitudes toward Lesbians (ATL) Subscale:

1. Lesbians just can't fit into our society (+).
2. A woman's homosexuality should not be a cause for job discrimination in any situation (-).
3. Female homosexuality is bad for society because it breaks down the natural divisions between the sexes (+).
4. State laws against private sexual behavior between consenting adult women should be abolished (-).
5. Female homosexuality is a sin (+).
6. The growing number of lesbians indicates a decline in American morals (+).
7. Female homosexuality in itself is no problem, unless society makes it a problem (-).
8. Female homosexuality is a threat to many of our basic social institutions (+).
9. Female homosexuality is an inferior form of sexuality (+).
10. Lesbians are sick (+).

PRIEDAS NR. 10 Homofobijos (H) skalė (Herek, 1988)

a) Nuostatų į gėjus subskalė:

1. Gėjų poroms turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms poroms (H-).
2. Aš manau, kad gėjai yra šlykštūs (H+).
3. Gėjams neturėtų būti leidžiama dirbti mokykloje (H+).
4. Vyriškas homoseksualizmas yra iškrypimas (H+).
5. Vyriškas homoseksualizmas yra natūrali vyriško seksualumo išraiška (H-).
6. Jei vyras jaučia homoseksualius jausmus, jis turėtų padaryti viską, ką gali, kad atsikratytų jų (H+).
7. Aš nebūčiau per daug nuliūdęs, jei sužinočiau, kad mano sūnus yra homoseksualas (H-).
8. Seksas tarp dviejų vyrų yra absoliuti klaida (H+).
9. Mintis apie gėjų santuokas man atrodo absurdiška (H+).
10. Vyriškas homoseksualizmas paprasčiausiai yra kitoks gyvenimo būdas, kurio neturėtų būti (H+).

b) Nuostatų į lesbietes subskalė:

1. Lesbietės tiesiog nederą mūsų visuomenėje (H+).
2. Moters homoseksualizmas jokiais aplinkybėmis neturėtų būti diskriminacijos darbe priežastimi (H-).
3. Moteriškas homoseksualizmas yra žalingas visuomenei todėl, kad jis ardo natūralius lyčių santykius (H+).
4. Valstybiniai įstatymai, reguliuojantys privatų elgesį tarp suaugusių moterų, turėtų būti panaikinti (H-).
5. Moteriškas homoseksualizmas yra nuodėmė (H+).
6. Didėjantis lesbiečių skaičius rodo moralės smukimą visuomenėje (H+).^(*)
7. Moteriškas homoseksualizmas pats savaime nėra problema, tik visuomenė daro iš to problemą (H-).
8. Moteriškas homoseksualizmas kelia grėsmę daugeliui mūsų socialinių įstaigų (H+).^(*)
9. Moteriškas homoseksualizmas yra žemesnė seksualumo forma (H+).
10. Lesbietės yra nesveikos (H+).

^(*) Šiuo ženklu yra pažymėti tie testo žingsniai, kurių formuluotės buvo pakeistos.

PRIEDAS NR. 11 Rasizmo (R) skalė^(*)

1. Lietuvoje turi būti toleruojami kitų tautybių žmonės (R-).
2. Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos rasės (R-).
3. Kiekvienas, kuris atkakliai dirba, nesvarbu kokios rasės jis yra, turi lygias galimybes tapti pripažintu ir turtingu (R-).
4. Su rasistinių požiūrių ir veiksmų apraiškomis, Lietuvoje turėtų būti kovojuama atkakliau ir griežčiau (R-).
5. Santuoka tarp skirtingų tautybių atstovų neturėtų kelti problemų visuomenei (R-).
6. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes įsidarbinti (R-).
7. Jei kitataučiai ir užsieniečiai atvyktų į Lietuvą, jie turėtų laikytis mano tradicijų ir papročių (R+).
8. Kaimynystėje gyvenantis čigonas, nekeltų man problemų (R-).
9. Mokyklose svarbu mokytis apie kitų tautų ir kultūrų indėlį į Lietuvos raidą (R-).
10. Deja, tenka pripažinti, kad tautinės mažumos Lietuvoje neturi tokių pačių galimybių kaip lietuviai (R-).
11. Lietuvoje turėtų būti daugiau plačiai maistančių ir atvirai kitoniškumą bei įvairias tautines mažumas palaikančių žmonių (R-).
12. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes į socialines garantijas (R-).
13. Labiau tikėtina, kad mažumos grupės įsitvirtins Lietuvoje, jeigu bus kantrios bei nesitikės greitų pasikeitimų.
14. Santuoka tarp skirtingų rasių atstovų yra toleruotinas dalykas (R-).
15. Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes puoselėti savo kultūrinę tradicijas (R-).
16. Atsižvelgiant į dabartinį bedarbių aukštą lygį, užsieniečiai ir kitataučiai turi grįžti į savo šalis, iš kurių atvažiavo arba yra kilę (R+).
17. Jeigu į Lietuvą atvyktų ir apsigyventų daugelio tautybių žmonės, tai sukeltų pavojų mūsų kultūros tapatumui (R+).
18. Rasizmas yra problema kitose šalyse, bet tai nėra svarbi problema Lietuvoje (R+).
19. Daugiatautė Lietuva būtų gerai, nes kultūrinė įvairovė teikia naujų galimybių (R-).

^(*) Testo žingsniai nr. 1, 2, 6, 12, 15 sukurti remiantis visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ naudojamu klausimynu; testo žingsniai nr. 4, 11, 17, 19 sukurti remiantis internetiniais komentarais; teiginiai nr. 3, 7, 9, 10, 18 adaptuoti iš Color-Blind Attitudes skalės (Neville at al, 2000); testo žingsniai 8, 13, 16 adaptuoti iš Prejudice skalės (Lepore & Brown, 1997); teiginiai nr. 5 ir 14 paimti iš Bendrojo autoritarizmo skalės adaptuoto varianto (Mažeikienė, 2001).

PRIEDAS NR. 12 Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ klausimynas

R1. Koks yra Jūsų požiūris – teigiamas, neutralus, neigiamas - į šias žmonių grupes?

Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą

		Teigiamas	Neutralus	Neigiamas	Sunku pasakyti
1.	Juodaodžiai	1	2	3	4
2.	Musulmonai	1	2	3	4
3.	Žydai	1	2	3	4
4.	Čigonai	1	2	3	4
5.	Migrantai	1	2	3	4
6.	Pabėgėliai	1	2	3	4
7.	Benamiai	1	2	3	4

R2. Jūsų nuomone, kiek procentų šių grupių atstovų, gyvendami Lietuvoje, nekeltų problemų Lietuvos visuomenei (t.y. būtų toleruojami)?

Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą

		0 %	0-5 %	5-10%	10-20%	20-30 %	30-40 %	40-50 %	50 % ir daugiau
1.	Kitos rasės	1	2	3	4	5	6	7	8
2.	Kitos tautybės	1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Kito religinio tikėjimo	1	2	3	4	5	6	7	8
4.	Kitos seksualinės orientacijos	1	2	3	4	5	6	7	8

R3. Čia išvardintos įvairios žmonių grupės. Prašome pasakyti, su kuo nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Pasirinkite tik 3 atsakymus.

Tik 3 atsakymai

1. Anksčiau teisti
2. Alkoholikai
3. Kitos tautybės žmonės
4. Kitos rasės žmonės
5. Daugiavaikės šeimos
6. Musulmonai
7. Imigrantai
8. Sergantys AIDS
9. Narkomanai
10. Homoseksualistai
11. Žydai
12. Čigonai
13. Bedarbiai

R4. Ar Jūs sutinkate, ar nesutinkate su šiais teiginiais:*Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą*

		Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Lietuvoje turi būti toleruojami kitų tautybių žmonės	1	2	3	4
2.	Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos rasės	1	2	3	4
3.	Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos krikščioniškos konfesijos	1	2	3	4
4.	Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos nekrikščioniškos religijos	1	2	3	4
5.	Lietuva turi suteikti prieglobstį politiniams pabėgėliams	1	2	3	4
6.	Lietuva turi suteikti prieglobstį ekonominiams pabėgėliams	1	2	3	4
7.	Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes įsidarbinti	1	2	3	4
8.	Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes į socialines garantijas	1	2	3	4
9.	Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes puoselėti kultūrinės tradicijas	1	2	3	4

R5. Ar per pastaruosius dvejus metus Jūs buvote liudininku, kad žmogus būtų diskriminuojamas dėl...?*Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą*

		Taip	Ne
1.	Savo rasės ar tautybės	1	2
2.	Religinių įsitikinimų	1	2
3.	Fizinio neįgalumo	1	2
4.	Psichinio neįgalumo	1	2
5.	Amžiaus (per senas)	1	2
6.	Amžiaus (per jaunas)	1	2
7.	Lyties (moteris)	1	2
8.	Lyties (vyras)	1	2
9.	Seksualinės orientacijos	1	2
10.	Politinių įsitikinimų	1	2

R6. Ar galima pateisinti, jei darbdavys nepriima į darbą asmens, jei jis yra...?*Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą*

		Niekada negalima pateisinti	Kartais galima pateisinti	Visada galima pateisinti	Sunku pasakyti
1.	Kitos rasės	1	2	3	4
2.	Kito tikėjimo	1	2	3	4
3.	Neįgalus	1	2	3	4
4.	Vyras	1	2	3	4
5.	Moteris	1	2	3	4
6.	Kitos tautybės	1	2	3	4
7.	Homoseksualas	1	2	3	4
8.	Senas	1	2	3	4
9.	Jaunas	1	2	3	4

R7. Jūsų nuomone, ar tolerantiški rasinių, etninių, religinių ir kitų socialinių grupių atžvilgiu šių valstybių piliečiai:*Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą*

		Tolerantiški	Nei tolerantiški nei netolerantiški	Netolerantiški	Sunku pasakyti
1.	Lietuvos	1	2	3	4
2.	Lenkijos	1	2	3	4
3.	Latvijos	1	2	3	4
4.	Rusijos	1	2	3	4
5.	Baltarusijos	1	2	3	4
6.	Vakarų Europos	1	2	3	4
7.	JAV	1	2	3	4
8.	Kitų Rytų ir Vidurio Europos valstybių	1	2	3	4

R8. Kaip Jūs vertinate šių institucijų darbą užkertant kelią rasizmui ir ksenofobijai?*Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą*

		Labai gerai	Gerai	Blogai	Labai blogai
1.	Seimas	1	2	3	4
2.	Vyriausybė	1	2	3	4
3.	Prezidentūra	1	2	3	4
4.	Politinės partijos	1	2	3	4
5.	Teisėtvarkos ir teisėsaugos institucijos	1	2	3	4
6.	Žiniasklaida	1	2	3	4
7.	Nevyriausybinių organizacijų	1	2	3	4
8.	Tarptautinės organizacijos	1	2	3	4

R9. Jūsų nuomone, ar Lietuvai reikalinga nacionalinė programa prieš rasizmą, ksenofobiją ir netoleranciją?

1. Taip
2. Ne

JAUNUOLIŲ NUOSTATOS

JAUNUOLIŲ NUOSTATOS

**PRAŠOME JUS DALYVAUTI ANKETINĖJE
APKLAUSOJE IR UŽPILDYTI ANKETĄ**

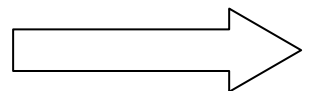
Suprantame, kad esi labai užsiėmęs, tačiau vis dėlto labai prašome skirti keletą minučių ir atsakyti į šios anketos klausimus. Tavo atsakymai yra be galo svarbūs.

Šia anketa siekiame išsiaiškinti jaunuolių nuomonę apie tam tikras socialines mūsų visuomenės grupes. Iš viso bus apklausta apie 200 jaunuolių.

Anketoje nėra teisingų ar neteisingų atsakymų, tiesiog išsirink tokį atsakymą, kuris tiksliausiai atspindi Tavo nuomonę.

Ačiū už bendradarbiavimą!

Apklausa yra ANONIMINĖ: nei vardo, nei pavardės rašyti nereikia

Apklausa atlieka Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Filosofijos katedros magistrantė Indrė Šulcaitė.

Iškilius klausimams, galite kreiptis elektroniniu paštu sulcike@gmail.com

Atsakykite į keletą klausimų apie save.

Tinkamą atsakymą pažymėk x

<p>Tu esi:</p> <p>☐ Moteris</p> <p>☐ Vyras</p>	<p>Kiek tau metų?</p> <p>(parašyk)</p>	<p>Gyvenamoji vieta, kurioje praleidai didžiąją savo gyvenimo dalį?</p> <p>☐ Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai</p> <p>☐ apskrities centras (Panevėžys, Alytus, Tauragė ir kt.)</p> <p>☐ rajono centras (Kelmė, Šakiai, Prienai ir kt.)</p> <p>☐ miestelis (Garliava, Kazlų Rūda ir kt.)</p> <p>☐ kaimas</p> <p>☐ kita (nurodyk)</p>
---	---	--

Ar lankei darželį daugiau nei vienus metus?

Taip

Ne

Kokius pažymius dažniausiai gaudavai mokykloje?

<i>Dalyko pavadinimas</i>	<i>Blogus (4 ir mažiau)</i>	<i>Patenkinamus (5-6)</i>	<i>Gerus (7-8)</i>	<i>Labai gerus (9-10)</i>
Humanitariniai mokslai (gimtoji kalba ir literatūra, užsienio kalba)	☐	☐	☐	☐
Tikslieji mokslai (informatika, matematika)	☐	☐	☐	☐
Gamtos mokslai (fizika, chemija, biologija,)	☐	☐	☐	☐
Socialiniai mokslai (istorija, geografija)	☐	☐	☐	☐

Kaip mokytojai vertino Tavo elgesį?

Geras, atitinkantis mokyklos taisykles

Iš esmės geras, bet kartais konfliktiškas

Dažnai konfliktiškas, bet šiurkščių elgesio taisyklių pažeidimų nebuvo

Dažnai pasitaikydavo šiurkščių elgesio taisyklių pažeidimų

Kiek žmonių gyveno kartu su Tavimi (neįskaitant Tavo) iki Tu sulaukei pilnametystės?

Nurodyk tikslų skaičių

.....

Kas yra tie žmonės, su kuriais gyvenai iki pilnametystės?

Visą laiką augau su abiem tėvais

Kurį laiką augau su abiem tėvais, o po to tik su vienu iš jų (su tėvu, su mama – *pabraukti*)

Visą laiką augau su vienu iš jų (su tėvu, su mama – *pabraukti*)

Augau tik su seneliais, globėjais

Augau internatinio tipo įstaigoje

kita

Ar turi brolių, seserų?

taip

ne

Jei taip, tai

vieną

kelis (kiek.....)

Ką veikia, kuo verčiasi Tavo tėvai? (pažymėk atskirai mamai ir tėčiui)

Mama	Tėtis	
☐	☐	yra verslininkas(-ė), turi individualią įmonę/firmą
☐	☐	yra smulkus(-i) verslininkas(-ė), verčiasi smulkia prekyba ir pan.
☐	☐	dirba vadovaujama darbą įstaigoje/įmonėje
☐	☐	yra švietimo, kultūros arba sveikatos įstaigų darbuotojas(-a) (pvz., mokytojas(-a), dėstytojas(-a), gydytojas(-a) ir pan.)
☐	☐	yra kvalifikuotas(-a) specialistas(-ė) (pvz., buhalteris(-ė), inžinierius(-ė) ir pan.)
☐	☐	yra darbininkas(-ė) (pvz., pardavėjas(-a), statybininkas(-ė) ir pan.)
☐	☐	neturi pastovaus darbo, verčiasi atsitiktiniais darbais
☐	☐	yra bedarbis(-ė)
☐	☐	yra pensininkas(-ė)
☐	☐	yra socialiai remiamas asmuo (invalidas(-ė), gauna motinystės pašalpą ir pan.)
☐	☐	kita (<i>įrašyk</i>)

Kokį išsilavinimą turi Tavo tėvai?

	Mama	Tėtis
baigė vidurinę mokyklą	☐	☐
baigė profesinę mokyklą	☐	☐
baigė aukštesniąją mokyklą (technikumą) arba kolegiją (neuniversitetinio tipo)	☐	☐
baigė universitetinio tipo aukštąją mokyklą (institutą) arba universitetą	☐	☐
baigė kitą mokymosi įstaigą (<i>įrašyk</i>)	☐	☐

Tavo dabartinė mokymosi įstaiga:

Šiaulių universitetas
 Šiaulių kolegija
 Profesinė mokykla

Specialybė

(įrašyk).....

.....

Kursas

(įrašyk).....

Fakultetas (jeigu yra)

(įrašyk).....

Ivertink savo užsienio kalbos žinias (žymėk tik tas, kurias moki)

Anglų kalba	<i>Puikiai</i>	<i>Gerai</i>	<i>Patenkinamai</i>	Vokiečių kalba	<i>Puikiai</i>	<i>Gerai</i>	<i>Patenkinamai</i>
Supratimas	☐	☐	☐	Supratimas	☐	☐	☐
Kalbėjimas	☐	☐	☐	Kalbėjimas	☐	☐	☐
Rašymas	☐	☐	☐	Rašymas	☐	☐	☐
Rusų kalba	<i>Puikiai</i>	<i>Gerai</i>	<i>Patenkinamai</i>	Prancūzų kalba	<i>Puikiai</i>	<i>Gerai</i>	<i>Patenkinamai</i>
Supratimas	☐	☐	☐	Supratimas	☐	☐	☐
Kalbėjimas	☐	☐	☐	Kalbėjimas	☐	☐	☐
Rašymas	☐	☐	☐	Rašymas	☐	☐	☐
Kita kalba				Kita kalba			

Ar esi praleidęs užsienyje ilgiau negu dvi savaites?

taip
 ne

Jei taip, tai kokioje šalyje ir kiek laiko?

Šalis (įrašyk).....

Trukmė(įrašyk).....

Ar turi artimų giminaičių kitataučių ir/ar užsieniečių?

taip, aš su jais artimai bendrauju
 taip, bet nepalaikau artimų ryšių
 neturiu

Ar turi artimų draugų kitataučių ir/ar užsieniečių?

turiu nemažai draugų
 turiu vieną kitą artimą draugą
 turiu nemažai pažįstamų
 turiu vieną kitą pažįstamą
 kažkada draugavau, bet dabar nebepalaikom ryšių
 neturiu

Ar turi draugų homoseksualų?

taip, tarp mano draugų yra vienas ar keletas gėjų
 taip, tarp mano draugų yra viena ar keletas lesbiečių
 tarp mano draugų yra ir gėjų ir lesbiečių
 ne, niekada neteko susidurti

DĖKOJU UŽ JAU ATSAKYTUS KLAUSIMUS IR TIKIUOSI TOLIMESNIO BENDRADARBIAVIMO PILDANT ANKETĄ TOLIAU!

Atsakymų žymėjimo **PAVYZDYS:**

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Aš mėgstu skaityti knygas	☐	☒	☐	☐	☐	☐
Yra gerai, kai vaikas namuose laiko naminių gyvūnėlių	☐	☐	☐	☒	☐	☐

Žymėk tik VIENĄ, tiksliausiai Tavo nuomonę atspindintį, atsakymą

Išreikškite savo nuomonę apie kitataučius, užsieniečius ir tautines mažumas

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Lietuvoje turi būti toleruojami kitų tautybių žmonės.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos rasės.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kiekvienas, kuris atkakliai dirba, nesvarbu kokios rasės jis yra, turi lygias galimybes tapti pripažintu ir turtingu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Su rasistinių požiūrių ir veikslių apraiškomis, Lietuvoje turėtų būti kovojama atkakliau ir griežčiau.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Santuoka tarp skirtingų tautybių atstovų neturėtų kelti problemų visuomenei.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes įsidarbinti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jei kitataučiai ir užsieniečiai atvyktų į Lietuvą, jie turėtų laikytis mano tradicijų ir papročių.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kaimynystėje gyvenantis čigonas, nekeltų man problemų.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mokyklose svarbu mokytis apie kitų tautų ir kultūrų indėlį į Lietuvos raidą.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Deja, tenka pripažinti, kad tautinės mažumos Lietuvoje neturi tokių pačių galimybių kaip lietuviai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lietuvoje turėtų būti daugiau plačiai mąstančių ir atvirai kitoniškumą bei įvairias tautines mažumas palaikančių žmonių.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes į socialines garantijas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Labiau tikėtina, kad mažumos grupės įsitvirtins Lietuvoje, jeigu bus kantrios bei nesitikės greitų pasikeitimų.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Santuoka tarp skirtingų rasių atstovų yra toleruotinas dalykas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų turi turėti lygias galimybes puoselėti savo kultūrinę tradicijas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Atsižvelgiant į dabartinį bedarbių aukštą lygį, užsieniečiai ir kitataučiai turi grįžti į savo šalis, iš kurių atvažiavo arba yra kilę.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeigu į Lietuvą atvyktų ir apsigyventų daugelio tautybių žmonės, tai sukeltų pavojų mūsų kultūros tapatumui.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rasizmas yra problema kitose šalyse, bet tai nėra svarbi problema Lietuvoje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Daugiatautė Lietuva būtų gerai, nes kultūrinė įvairovė teikia naujų galimybių.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

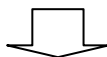

Ką manai apie gėjus ir lesbietes?

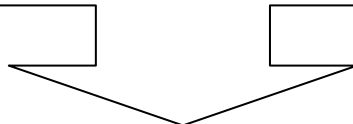
Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais apie gėjus?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Gėjų poroms turi būti leidžiama įsivaikinti taip pat kaip ir heteroseksualioms poroms.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš manau, kad gėjai yra šlykštūs.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gėjams neturėtų būti leidžiama dirbti mokykloje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vyriškas homoseksualizmas yra iškrypimas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vyriškas homoseksualizmas yra natūrali seksualumo išraiška.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jei vyras jaučia homoseksualius jausmus, jis turėtų padaryti viską, ką gali, kad atsikratytų jų.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš nebūčiau per daug nuliūdęs(-usi), jei sužinočiau, kad mano sūnus yra homoseksualas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais apie gėjus?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Seksas tarp dviejų vyrų yra absoliuti klaida.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mintis apie gėjų santuokas man atrodo absurdiška.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vyriškas homoseksualizmas tiesiog yra kitoks gyvenimo būdas, kurio neturėtų būti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais apie lesbietes?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Lesbietės tiesiog nedera mūsų visuomenėje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moters homoseksualizmas jokiais aplinkybėmis neturėtų būti diskriminacijos darbe priežastimi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteriškas homoseksualizmas yra žalingas visuomenei todėl, kad jis ardo natūralius lyčių santykius.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Valstybiniai įstatymai, reguliuojantys privatų elgesį tarp suaugusių moterų, turėtų būti panaikinti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteriškas homoseksualizmas yra nuodėmė.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Didėjantis lesbiečių skaičius rodo moralės smukimą visuomenėje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteriškas homoseksualizmas pats savaime nėra problema, tik visuomenė daro iš to problemą.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteriškas homoseksualizmas kelia grėsmę daugeliui pagrindinių socialinių institucijų (pvz., šeimai).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteriškas homoseksualizmas yra žemesnė seksualumo forma.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lesbietės yra nesveikos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**Tu jau pusiaukelėje...
Liko dar keletas teiginių!**

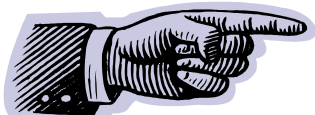

Teiginiai apie moterų ir vyrų padėtį visuomenėje

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Moterys turi teisę konkuruoti su vyrais visose gyvenimo srityse.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kaip namų galva, tėvas turėtų turėti galutinį žodį vaikų auklėjimo klausimais.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Netekėjusi motina yra didesnė nevykėlė negu nevedęs tėvas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteris, kuri atsisako išeiti iš darbo, kad keliautų paskui savo vyrą, būtų kalta, jei santuoka iširtų.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteris, kuri atsisako gimdyti vaikus, neatlieka savo pareigos vyrui.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moterims neturi būti leidžiama užimt pareigas, kurios reikalauja didžiulės atsakomybės.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteris turi pakeisti pavardę, kai išteka.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nesvarbu, ar moterys tai supranta ar ne, bet daugelis jų yra išnaudojamos vyrų.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Paprastai, tik nepatrauklios ir nusivylusios moterys kovoja už savo teises, nes jaučiasi neįvertintos visuomenės.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Karjerą daranti moteris, kuri palieka savo šešių mėnesių vaiką auklei, yra bloga motina.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteris, kuri nori būti tikrai moteriška, turi gracingai priimti galantišką vyro dėmesį.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yra absurdas reikalauti iš moters nuolankumo, kaip savybės prideramos žmonai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Reikėtų pripažinti, kad didžiausią pažangą padarė vyrai, ir mes galime tikėtis, kad taip bus ir toliau.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Niekas neturėtų pasitikėti moters žodžiais, kai ji kalba apie kitą moterį.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pageidautina, kad moterys būtų paskirtos į policijos būrį su tomis pačiomis pareigomis, kaip ir vyrai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dažniausiai moterys yra labiau nenusipėjamos negu vyrai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yra gerai, kad moterys dirba, bet vyrai visada išliks pagrindiniais maitintojais.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moteris neturėtų tikėtis eiti į tas pačias vietas ar tikėtis tokios pačios veiksmų laisvės kaip vyrai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Nešvankybės skamba blogiau, kai jas sako moterys.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tavo nuomonė apie autoritetus
(tėvus, valdžią, bažnyčią)

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Mūsų šalyje viešpatautų tvarka, jeigu laikytumėmės senų tradicijų, darytume taip, kaip mums sako šalies autoritetai ir atsikratytumėme kitais manančių, nepasitenkinimą išreiškiančių grupių.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tai yra puiku, jog jauni žmonės šiandien gali elgtis taip, kaip nori, ir gali protestuoti prieš tai, kas jiems nepatinka.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Visada yra daug geriau pasikliauti kompetentingų valstybės ir bažnyčios atstovų požiūriu, negu klausytis triukšmingų, su oficialia nuomone nesutinkančių ramybės drumstėjų, kuriems terūpi sukelti žmonėms abejones.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Žmonės turėtų mažiau dėmesio skirti katalikų bei kitiems tradiciniams religiniams mokymams, ir turėtų patys suformuoti savo vertybines nuostatas bei spręsti, kas yra gėris ir blogis.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeigu mes nekovosime su ta pražūtinga, šiuolaikinėje visuomenėje išplitusia liga, kuri graužia mūsų moralines šaknis ir iš kartos į kartą perduodamus idealus, mūsų šalis vieną dieną sugrius.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kuo greičiau atsisakysime tradicinės šeimos struktūros, kai tėvas yra šeimos galva, o vaikai auklėjami besąlygiškai paklusti tėvams, tuo geriau.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ikivedybinių lytinių santykių yra visiškai normalus dalykas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Augantis nusikalstamumas, seksualinis amoralumas, viešoji netvarka – visa tai rodo, kad jei norime išsaugoti tvarką, įstatymus ir mūsų moralę, turime negailestingai susidoroti ne tik su nusikaltėliais, narkomanais, bet ir su asocialiais asmenimis, kitais ramybės drumstėjais.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Homoseksualumas nėra amoralus dalykas ar kokia liga.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Įvairiausių seksualinių mažumų teisės turi būti pilnai užtikrinamos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Paklusnumas ir pagarba tėvams bei vyresniesiems yra svarbiausia dorybė, kurios turi išmokti vaikai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nėra to vienintelio teisingo kelio, kuriuo eidamas žmogus turi nugyventi savo gyvenimą. Kiekvienas turi surasti savo, tik jo akimis žvelgiant, teisingą kelią.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeigu valdžia, kurią aš laikyčiau kompetentinga, nurodytų kovoti su žmonėmis ar veiksniais, kurie kelia pavojų mūsų visuomenėje, kiekvienas turėtų su ja sutikti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Neturėtų būti ribojama žurnalistų veiklos laisvė, cenzūruojami leidiniai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Įstatymai šiais laikais turėtų būti negailestingai taikomi neramumus keliančių maištininkų ir revoliucionierių atžvilgiu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ateistai ir kiti žmonės, nepripažįstantys tradicinių religijų, gali būti tokie pat dori piliečiai, kaip ir tie, kurie reguliariai lanko katalikų bažnyčią.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jauni žmonės kartais iškelia maištingas idėjas. Tačiau su amžiumi jie tampa brandesni ir tokių dalykų atsisako.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nereikėtų priešintis daugeliui dalykų, kuriuos kai kurie žmonės vadina nuodėmėmis.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kiekvienas žmogus neturėtų atsisakyti savo gyvenimo būdo, politinių, religinių įsitikinimų ar seksualinės orientacijos, net jeigu jie smarkiai skiriasi nuo kitų žmonių pozicijos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dažnai paaiškėja, kad autoritetai, tokie kaip mūsų tėvai ir tautos išrinktieji, pasielgia teisingai, o radikalai mąstantys ir protestuojantieji dažniausiai visada klysta.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Daugelis įsitvirtinusių drovumo ir santūraus seksualinio elgesio taisyklių tėra įprotis, kuris nėra geresnis už kitaip besielgiančių žmonių nuostatas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nudistų (nuogumą propaguojančių) paplūdimiai yra visiškai normalus dalykas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tik paklusnumas, drausmė ir tiesmukumas nuties kelią į gerą žmogaus gyvenimą.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mes turėtume atvirai bendrauti su kitaip mąstančiais žmonėmis, kadangi naujos mintys skatina pažangius pokyčius.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

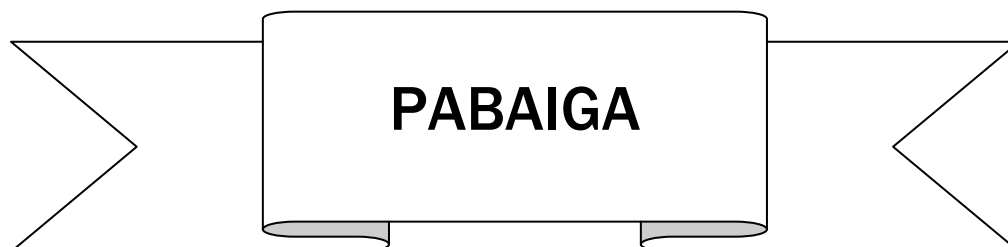
Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Ko reikia mūsų šaliai – tai stipraus, griežto ir ryžtingo vadovavimo, kuris pažabotų blogį ir sugrąžintų mus į teisingą kelią.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jaunimas turi mokytis kritiškai vertinti savo tėvų idealus: abejoti autoritetais, kritikuoti mūsų visuomenės normas ir tradicijas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Priežastis, dėl kurios mes turime tiek daug sunkumų mūsų visuomenėje, yra ta, kad tėvai šeimoje ir autoritetai valstybėje pamiršo, jog senosios gerosios fizinės bausmės vis dar yra puikiausia priemonė žmonėms į teisingą kelią nukreipti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kadangi padėtis mūsų visuomenėje tampa vis rimtesnė, tai stipresnių priemonių taikymas, šalinant ar pažabojant trukdančius asmenis, grupes ar veiksnius ir grąžinant mus į teisingą kelią, būtų visai pateisinamas.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Keletas prisiminimų iš vaikystės...

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Mano šeimoje vyrauja tokia nuomonė, jog daugelį klausimų jaunimas turi spręsti savarankiškai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kai aš buvau mažas(-a), motina mane labai mylėjo ir priėmė tokį(-ią), koks(-ia) aš esu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Netgi tada, kai aš pasielgdavau labai blogai, vaikystėje tėvai manęs nenušė.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvai mane bausdavo tik tada, kai aš tikrai to nusipelnydavau.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kai mūsų šeimoje būdavo svarstomas svarbus klausimas, tai būdavo atsižvelgiama ir į vaikų nuomonę.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvai, norėdami mane paraginti kokiam nors poelgiui, jį pagrįsdavo, paaiškino.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kai buvau mažas(-a), tėvas mane labai mylėjo ir priėmė tokį, koks(-ia) aš esu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kai buvau mažas(-a), aš galėdavau iš anksto numatyti tėvų reakciją į mano veiksmus: apsidžiaugs ar užpyks.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais?	Visiškai NE	NE	Ko gero NE	Ko gero TAIP	TAIP	Visiškai TAIP
Mano tėvai manydavo: vaiką reikia auklėti griežtai, norint išugdyti gerą charakterį ir tvirtą valią.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kartais mano tėvai visai nebausdavo manęs už rimtus nusižengimus, tuo tarpu už kokį nors menkniekį netikėtai nubausdavo labai griežtai.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mano šeimoje vyrauja nuomonė, jog vyresnieji turi teisę įsakinėti jaunesniems, o šie privalo paklusti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aš buvau labai griežtai auklėjamas(-a).	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**DĖKOJAME UŽ DALYVAVIMĄ
APKLAUSOJE!**

**SĖKMĖS MOKSLE IR ASMENINIAME
GYVENIME!**